



בסיעתא דשמיא

חג הפסח
בהלכה ובאגדה
עם הגדה של פסח

עבודת שלישיית
ניסן ה'תשס"ז

החוברות שיצאו לאור בהוצאה זו בסיעתא דשמיא

- * **השבת בהלכה ובאגדה - ב' חלקים** הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת מהותה וחשיבותה של שבת קודשנו.
- * **הטהרה בהלכה ובאגדה** הלכות טהרת המשפחה מבוארים בלשון ברורה וקלה. מותאם אף למתחילים בשמירת הטהרה. בצרוף דברי אגדה משולבים בשאלות אקטואליות, סיפורים ודברי חז"ל. כל החוברת בפורמט צבעוני מרהיב עין.
- * **הלכות סעודה.**
- * **הלכות כשרות המטבח.**
- * **הימים הנוראים בהלכה ובאגדה** עם הסבר וחיוזק נפלא לימים אלו, בצירוף עשרות משלים וסיפורים המושכים את הלב.
- * **ימי החנוכה בהלכה ובאגדה** עם סיפור נס חנוכה ממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד. מעשה יהודית ועוד.
- * **ימי הפורים בהלכה ובאגדה** סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, בלשון מרתקת עם הרבה מאוד חידושים מעניינים. וכן הרקע למלכות אחשוורוש. כולל מגילת אסתר.
- * **חג הפסח בהלכה ובאגדה** סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית, מעניין ומרתק מאוד גם לליל הסדר.
- * **חג השבועות בהלכה ובאגדה** עם סיפור מתן תורה, וכן מגילת רות משולבת בסיפורי המגילה עפ"י מדרשי חז"ל, שובה לב.
- * **ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה** עם סיפור חורבן בית ראשון ובית שני בהרחבה. המאורעות שארעו בכל אחת מארבע התעניות. עשרה הרוגי מלכות. הכותל. ביאת המשיח ותחיית המתים. מרתק ונוגע ללב.
- * **מצוות הארץ בהלכה ובאגדה** הלכות שמיטה, חלה, כלאים, עורלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל. עם דברי אגדה נפלאים על טעמי המצוות, הסברים וסיפורים.

👉 ניתן להזמין הקדשה על הכריכה לרפואה, להצלחה וכד', או הקדשה למוסדות וארגונים, כחודש וחצי לפני כל חג. מחיר כל חוברת: 3 ₪ בלבד. הטהרה - 5 ₪.

לפרטים, ברורים והזמנות, טלפון: 04-9988996 0522-813833

נקודות מכירה לכמויות קטנות בלבד:

אלעד - 054-8422891

ירושלים - 02-5822821

ביתר עילית - 02-5800495



כל הזכויות שמורות

חוברות אלו יוצאות לאור למטרת זיכוי הרבים בלבד, וללא מטרת רווח כספית. אי לכך, אין לרכוש אותן למטרות מסחר.

תוכן העניינים

שער האגדה

4.....	הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים.....
5.....	אברהם העברי.....
9.....	ריבוי על טבעי במצרים.....
13.....	הולדת משה.....
16.....	שיעבוד בני ישראל במצרים.....
21.....	משה - מושיעם על ישראל.....
26.....	עשר המכות.....
57.....	יציאת מצרים.....
59.....	קריעת ים סוף.....
84.....	על אמיתות הניסים [פפירוס איפואר].....

שער ההלכה

87.....	חודש ניסן.....
90.....	הכשרת כלים.....
94.....	כשרות המצרכים.....
98.....	איסור השהיית חמץ.....
99.....	בדיקת חמץ.....
104.....	בעור חמץ.....
105.....	תענית בכורות.....
106.....	ערב פסח.....
108.....	ערב פסח שחל בשבת.....
110.....	תפילת ערבית של ליל פסח.....
111.....	עריכת ליל הסדר.....
119.....	מהלכות יום טוב.....
122.....	מהלכות חול המועד.....
126.....	מהלכות ספירת העומר.....
129.....	הגדה של פסח עם באור נחמד מאיר עיניים.....

לתועלת המעיינים:

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד. העמודים המסומנים בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות פסח. דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הינם על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים, ומהספר מעם לועז. ספור יציאת מצרים (עמודים 58-9) נלקח מתוך הספר מטעמי השולחן להרה"ג משה לוואיס שליט"א וברשותו. אנו מברכים אותו על אדיבותו ואהבתו לזיכוי הרבים. יישר חילך לאורייתא. הרחבה ומראה מקומות בסיפור יציאת מצרים, ניתן לראות בתוך ספר מטעמי השולחן. ביאור ההגדה באדיבותו של הרה"ג בנימין סגרון שליט"א. יישר חילו לאורייתא.

שער האגדה

הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים

יציאת מצרים - יסוד האמונה

במצוות רבות מזכירים אנו "זכר ליציאת מצרים": בקידוש, בקריאת שמע, בתפילין, ועוד. אולם פעם אחת בשנה, בליל הסדר, מצוה עלינו לא רק לזכור את יציאת מצרים, אלא לספר. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

אומר "ספר החינוך" (מצוה כא): "משורשי מצוה זו, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ואמונתנו, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם כפי יחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מיוחדים גדולים ועצומים. הלוא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת ה' ברוך הוא".

אופן הסיפור

כתב בספר יסוד ושורש העבודה: "מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בלילה הזה, הוא על כל איש מאישי ישראל עם קדוש, אף אם הוא יחידי על שולחנו... עיקר מצות הסיפור היא לבניו ולבני ביתו, להודיע להם גבורותיו יתברך... לפרסם להם גודל הנסים וגבורות ונפלאות של בוראנו, יתברך שמו ויתעלה. ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, אלא לפרט ולבאר באר היטב כל נס ונס, על פי מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים. וראוי לכל יודע ספר, מקודם פסח לחפש בכל הספרים... ולספר פרטיהם לבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בליבם יותר שבח והודיה לבורא יתברך שמו ויתעלה".

ואומר הזוהר הקדוש: באותה שעה מכנס הקב"ה לכל הפמליא שלו. ואומר להם, לכו ושמעו סיפור השבח שלי שמספרים בני אדם ושמחים שהוצאתים ממצרים. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים הם ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו כאן בארץ ששמחים בחדוה בכל זה. ובוהו מוסיפים כח וגבורה למעלה.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

בגמרא אמרו, כי בסיפור יציאת מצרים, יש להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". עלינו להבין שכל שעבוד מצרים והגאולה שבאה לאחר מכן, הכל כדי שנוזכר מן העבודה זרה שדבקה בקודמים לאבות העולם, תרח אביו של אברהם אבינו וכל בני דורו, ונתקרב אל הקב"ה.

אברהם העברי

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו...

קודם שנולד אברהם אבינו, היה נמרוד מולך על כל העולם, והיה מכיר את ריבונו, ומתכוון למרוד בו. וסחף עמו את כל אנשי הדור לעבוד עבודה זרה ולהאמין באלילים. לנמרוד היה שר חשוב, משנה למלך, בשם תרח, אשר דבק בנמרוד ובאליליו. והנה נולד לתרח בן בשם אברם [לימים הוסיף ה' אות על שמו ונקרא שמו אברהם]. באותו לילה שבו הוא נולד, ראו חכמי נמרוד שכוכב גדול יוצא מן המזרח וכולע 4 כוכבים מארבע רוחות העולם. הם האמינו כי החלום מראה על ילד שנולד, שעתיד להרוג מלכים ולרשת את ארץ כנען. למחרת באו החכמים וספרו לנמרוד: בלילה היינו בביתו של תרח, שהזמין אותנו למשתה בנו הנולד לו. אחרי המשתה יצאנו לחצר לטייל, והנה אנו רואים כוכב אחד עולה ממזרח וכולע 4 כוכבים. בודאי הכוונה לבנו הנולד של תרח שעתיד לכבוש את העולם ולבטל את אמונתך. כדי להקדים תרופה למכה אנו מייעצים לך לפצות את תרח בכסף, ולהרוג את בנו, טרם יהיה מאוחר.

סוס תמורת שעורים!

שמח נמרוד בעצה שנתנו לו, ומיד קרא לתרח. אמר לו: בן נולד לך הלילה. תנהו לי כי אני רוצה להורגו, אולם אתן לך כפיצוי - בית מלא כסף וזהב. השיב תרח ואמר: כל מה שתאמר לי, אדוני המלך, אעשה. המשיכו המלך ומשנהו לדבר עוד שעה ארוכה על עניני המלוכה, ואחר כך אמר תרח לנמרוד: הלילה הגיע אלי אדם שהציע לי עסקה, שאני אתן לו במתנה סוס יפה מאוד, ובמקומו הוא יתן לי בית מלא שעורים. ענית לי כי איני יכול להשיב לו דבר לפני שאשאל אותך. שמע זאת נמרוד ותמה על תרח: אם אתה מנהיג את מלכותי בשכל צר שכזה, היא בודאי עתידה להחרב תוך זמן קצר. איך עולה בדעתך להחליף סוס יקר תמורת שעורים. ולמי תתן את השעורים אם אין לך סוס?!

נתן לו תרח לכלות בו את כעסו, ואז אמר לו: אם כך אתה כועס על החלפת סוס בשעורים, אם כן מה צריכה להיות הרגשתי כשאתה מבקש ממני את בני היקר תמורת כסף?! אם אתה הורגו, לשם מה אני זקוק לכסף, ומי יירש אותי?! לשמע הדברים כעס נמרוד מאוד, ובחמתו צוה להרוג את תרח. כיצד אתה מעיז לבוא אלי בדברי תוכחות ומשלים?! הזדעק נמרוד. נפל תרח לרגליו ואמר לו: בצחוק דברתי, שהרי בודאי אני מוכרח לעשות רצונך. אבל תן לי שהות של שלושה ימים כדי שאדבר עם אשתי, אולי אפייסה במתנות ובמילים טובות עד שתסכים.

נתן לו נמרוד שהות כאשר בקש, וביום השלישי שלח אליו התראה: אם אינך ממלא את בקשתי, אשרוף את כל בני משפחתך! כשראה תרח כי אין מפלט, חיבל תחבולה: היתה לו שפחה אחת שילדה בן באותו לילה שבו נולד אברהם. לקח תרח את בן השפחה, ומסרו לידי נמרוד. מיד הרג נמרוד את התינוק בהתלהבות רבה, ונתן לתרח כסף רב כפי שהבטיח, ובוז נחה דעתו ושכח מכל הענין.

מיהו בעל הבירה?

גדל אברהם התינוק הקטן, ובהיותו בן 3 שנים התחיל לחקור בדעתו כדי לדעת מי ברא את השמים ואת הארץ. הסתכל בשמים וראה את השמש זורחת בעוז. חשב אברהם כי

בודאי השמש חזקה מכולם והיא בראה את הכל, מיד ערך תפילתו אל השמש. כשהחשיך היום, שקעה החמה במערב, ובמקומה באה הלבנה, כשכל צבא הכוכבים מלווה אותה. היה סבור אברהם כי הלבנה "ניצחה" את השמש, והיא מלך העולם, וכל הכוכבים הם משמשיה. באותו לילה ערך תפילתו אל הירח. למחרת ראה והנה שוב השמש זורחת והלבנה הסתלקה!! אמר בלבו: נראה כי לא זו ולא זו בראו את השמים והארץ! הלך לתרח אביו ושאל אותו, מי ברא את השמים והארץ? הביא לו תרח עבודה זרה בידו ואמר לו: זהו האל שברא אותך ואותי ואת כל העולם. הלך אברהם לאמו ובקש ממנה להכין מאכלים טובים כקרבן עבור העבודה זרה. כשהכינה אותם, הלך אברהם והביא אותם לפני הפסל, וראה כי באותה צורה שהניחם לפניו, כך מצא אותם אחר כך, והבין שלא יתכן כי הפסל ברא את השמים והארץ. לא מצא אברהם מנוח לנפשו, וחיפש בכל כוחו את אדון העולם. ומפני שהיה עמל רבות להכיר את ה' יתברך, שרתה עליו שכינה, ונתן הקב"ה בלבו להבין את מציאותו.

"שהם משתחוים להבל וריק..."

כשראה אברהם את אביו ואמו שהם אדוקים בעבודה זרה שלהם, לא רצה להיות עמהם עוד, והלך לשיבת נח ושם, שם למד תורה במשך שנים רבות. בהיותו לומד שנים מרובות כל כך בחשק גדול ובמנוחת הנפש, נעשה חכם גדול, והשיג בדעתו שכל הדור ההוא שקוע בטעות העבודה זרה, שהם עובדים לצורות עץ ואבן, וכשהגיע לגיל 40 כבר היתה לו הכרה ברורה ויסודית בידיעת ה'.

כיון שהכיר אברהם [ה' הוסיף לו על שמו את האות ה'] את האמת, התחיל לערוך דין ודברים עם אנשי מדינתו, שהדרך שהם הולכים בה, אינה דרך האמת, ואין ראוי לעבוד לאילילים אלא רק לאלוהי העולם האמיתי, בורא שמים וארץ, וראוי לאבד ולשבר את כל הצלמים. היה אברהם אבינו לוקח שני צלמים, קושר אותם בחבל, ומוליך אותם ברחובות העיר כדרך הסוחרים, והיה מכריז: "רוצה אני למכור אליל שאין בו מועיל. פה לו ולא ידבר, עינים לו ולא יראה, אזנים לו ולא ישמע, ולא יהלך ברגליו".

בחנות הפסלים

לתרח, אביו של אברהם, היתה חנות לממכר פסלים. יום אחד, הוצרך תרח לנסוע לעיר רחוקה לרגל עסקיו, והוא מינה את בנו אברהם למלא את מקומו במכירת הפסלים. הגיע לחנות אדם לקנות פסל, אמר לו אברהם: בן כמה אתה, אדוני? אמר לו: בן חמישים. אמר אברהם: הפסל הזה שאתה רוצה לקנות - לפני יומיים עשה אותו אבא שלי. אוי לך שאתה בן חמישים ורוצה להשתחוות לפסל בן יומיים. קיבל האיש את הדברים, והלך לו. כך היה אברהם אבינו משכנע את כל הלקוחות באפסיותה של עבודת האלילים.

והנה, הגיעה אל החנות אשה ישישה ובידה מגש מלא תקרובת לעבודה זרה, מטעמים חשובים ומאכלים טעימים לכבוד הפסלים. ניסה אברהם לשכנע אותה כדרך ששכנע את כולם, שהפסלים הם הבל וריק, אולם הזקנה לא קבלה את דבריו. היא הניחה את המגש והלכה לה. מה עשה אברהם? לקח את המגש והניחו לפני הפסל הגדול. לקח פטיש וניפץ את כל הפסלים שהיו בחנות, מקטן ועד גדול, רק את הפסל הגדול השאיר שלם, וקשר את הפטיש לידו.

כשחזר אביו תרח לחנותו, חשכו עיניו, כל הפסלים שבורים לרסיסים! "מה עשית??!" צעק על אברהם בנו בחימה שפוכה. התנצל אברהם ואמר: מצטער אבא, לא היתה לי שום כוונה רעה, אינני אשם במה שקרה. באה לכאן סבתא זקנה אחת והביאה אוכל לפסלים, ואז רצו הפסלים לאכול לפני הפסל הגדול. הושיט הפסל הגדול את ידו בזעם ושר את כולם, על שלא היה להם דרך ארץ לכבד אותו קודם. והנה הפטיש עדיין נמצא ביד שלו, ואם אינך מאמין לי, בוא נלך ונשאל אותו מה בפיו.

התגבר כעסו של תרח יותר, ואמר לו: שקרן!! הרי אלילים אלו, אין רוח בהם, ואינם יכולים לדבר, כי הם עשויים עץ ואבן. איך אתה מנסה 'למכור' לי כאלו 'סיפורי סבתא'? אמר לו אברהם: אבא, וכיצד אתה מאמין שהם אלה שבראו את השמים והארץ, בשעה שאינם יכולים לנוע ממקומם? מה טעם שאתה ממשיך לעובדם? אוי לכל הדור הזה שהולכים אחר ההבל, ואינם מטים אוזן לשמוע את האמת. דע כי רע ומר יהיה סופם של עובדי העבודה זרה, כמו שאירע לדורות שעברו - דור אנוש ודור המבול - כי בגלל עבודה זרה אבדו מן העולם. לכן אבקשך אבי, אנא, שמע לקולי, וחדל מלעבוד לאלילים!

אברהם מתייצב לפני נמרוד

קצף תרח על 'חוצפתו' של אברהם, הלך מיד לנמרוד ואמר לו: יש לי בן אחד שהוא סורר ומורה. הוא יושב ולומד תורה זרה זה הרבה שנים, ומספר שיש אל בעולם שהוא אמת, ואתה משקר ומזכזכ. קרא מיד נמרוד לאברהם, ואמר לו: מדוע אתה מבלבל ומטעה את לב העם? דע כי אם תמשיך בדרך זו רע ומר יהיה סופך! אמר לו אברהם: אני רואה שהשמש יוצאת כל יום במזרח ושוקעת במערב. אולי יש לך כח לשנות את מהלכה - שתזרח במערב ותשקע במזרח? אם תעשה כן אודה בך ואשתחוה לך. ואם לא, דע לך, כי האל שנתן בי כח לשבור אליליך, הוא יתן לי כח להרוג אותך.

נמרוד, כששמע דברים נועזים אלו, הזדעזע כולו, ושלח את אברהם לבית הסוהר כשהוא כפות. הוא ציזה לשומרים שיתנו לו רק לחם בלי מים. שהה אברהם אבינו בבית הסוהר שנה אחת, ובא המלאך גבריאל ועשה לו מעיין של מים.

הכנת כבשן האש

שמע נמרוד, כי אברהם עודנו בחיים, כינס את כל חכמי עירו ושאל אותם: מה משפטו של אברהם שביזה את המלך ושרר את הצלמים? דנו בענין, ויצא דינו להשרף. מיד יצא כרוז בכל העיר: מי שהוא מאוהבי נמרוד, צריך להביא מטען של עצים. כך הביאו אנשי העיר מטענים של עצים במשך 40 יום, את כל העצים אספו בכפר אחד, שנקרא לאחור מכן "אור כשדים". באותו כפר היה תנור ענק ממדים, ולאחר שהצטברה בתוכו כמות עצומה של עצים, הבעירו אותו עד שהיה הולך ובוער במשך שלושה ימים ושלושה לילות. מרוב החום הלוהט, נעשה כל הכפר חם וכל תושביו מיהרו לצאת ממנו. נתכנסו רבבות רבבות של אנשים ונשים מכל קצוות תבל אל אזור הכפר, כדי לראות כיצד שורפים את המורד במלך.

הובא אברהם לפני המלך, ואחד השרים החשובים תפס את אברהם כדי לזרוקו לכבשן האש. כשהתקרב מעט אל האש, מיד יצאו לשונות של אש מן התנור הבוער ושרפו את השר. ניסו שרים אחרים לזרוק את אברהם, אך כל מי שניסה היה נשרף, עד שנשרפו אנשים רבים, ולא ידע נמרוד מה לעשות.

באותה שעה בא השטן בדמות אחד משרי המלך, ואמר כי יש בכוחו לעשות תחבולה ולזרוק את אברהם מרחוק אל תוך הכבשן. מיד ביקש להביא לוחות, חבלים ומסמרים, ועשו "טראבוקו" - מין מכונת קליעה, שפועלת על ידי הנעה מרחוק. בדקו את המכונה, אם פועלת היא כראוי, על ידי שהכניסו לתוכה שלוש פעמים אבן גדולה וקלעו אותה לתוך הכבשן. כאשר הוכחה המכונה כיעילה, קשרו את ידיו ורגליו של אברהם, שמו אותו בטראבוקו, כדי לזרוקו לכבשן האש.

קידוש ה'

בא השטן לפני אברהם ואמר לו: אם אתה רוצה להנצל מן האש הזאת, השתחוה לנמרוד. השיב לו אברהם: "יגער ה' בך השטן". אז באה אמו של אברהם אשר נקרא שמה אמתלאי, ואמרה לו: אנא ממך, השתחוה לנמרוד ותנצל. אמר לה: דעי אימי, כי האש של נמרוד סופה להכבות, ואילו האש בגהנם אינה נכבית לעולם!

אז הטילו את אברהם לתוך הכבשן פנימה. מיד נעשה רעש גדול בשמים, וכל המלאכים רצו לרדת להציל את אברהם אבינו. אמר להם הקב"ה: הוא יחיד בעולמו, שעומד יחידי מנגד לכל העולם הטועה, ואני יחיד בעולמי. נאה ליחיד להציל את היחיד. מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו והציל את אברהם וצינן לו את האש. כך היה מהלך אברהם אבינו ומטייל בתוך האש, ולא קרה לו כלום.

כשראה נמרוד כך, מיד ציוה להוציא אותו מן הכבשן. אבל שוב לא יכל אף אחד להוציאו, וכל מי שניסה להתקרב מעט אל האש, היה נשרף מן החום הגדול. אז נכנע נמרוד וקרא לאברהם: אתה, שהנך עבד נאמן לאלוהי השמים הגדול והמבורך והאמיתי, צא לחוץ!!! יצא אברהם והתייצב לפני נמרוד, וכל המון האנשים שהיו שם יחד עם נמרוד השתחוו לפני אברהם. אמר להם אברהם: אני איני כלום, ולא אלי תשתחוו, אלא האמינו באלוהי האמת שבשמים. אז נתן נמרוד לאברהם הרבה מתנות, וגם את שני העבדים המובחרים ביותר שהיו לו, אחד מהם היה אליעזר. וכן גדולי המלכות נתנו לו מתנות רבות וליוו אותו לביתו בכבוד גדול.

ומלאה הארץ דעה את ה'

היה אברהם אבינו הולך מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, והיה קורא בקול גדול לכל העולם להודיעם שיש אלוה לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. היו העם מתקבצים אליו ושואלים אותו על דבריו, והיה משיב לכל אחד ואחד כפי הבנתו, עד שהחזירו לדרך האמת. כך התאספו סביבו אלפים ורבבות, ושתל בלבם את עיקרי האמונה, וחיבר ספרים בענין האמונה. אברהם אבינו העביר את דרך עבודת ה' ליצחק בנו, יצחק הודיע ליעקב, ויעקב אבינו לימד את בניו כולם, והבדיל את לוי ומינה אותו לראש ישיבה ללמד דרך ה' ולשמור מצוות אברהם. כך התפשטה האמונה יותר ויותר, בקרב בני יעקב והנלוים אליו.

אולם עדיין לא היה די בכל זה כדי ליצור את עם ה', אשר יחזיק באמונתו לדורי דורות. נסתרים דרכי ה' ומחשבותיו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ומי יעמוד בסודותיו וברעיונותיו? הכין הקב"ה לבני ישראל 'תכנית' מיוחדת ליצירתם כעם, וצפה במחשבתו כי עליהם לעבור "כור היתוך" במצרים, למען יתחשלו באמונת ה' צרופה, ורק לאחר מכן יצאו ברכוש גדול, היא התורה הקדושה, האוצר הגנוז שקדם 974 דורות לבריאת העולם.

סיפור יציאת מצרים

ריבוי על טבעי

מנין בני ישראל במצרים

בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. בתקופה קצרה של 210 שנה התרבו ישראל בצורה על טבעית, עד כדי שביציאתם ממצרים מנו הגברים מגיל עשרים ועד גיל שישים 600,000 איש. אם נצרף למנין זה אף את הנשים, הילדים והילדות, וכן האוכלוסייה המבוגרת, שלא נמנתה בחשבון, הרי שעם ישראל ביציאת מצרים מנו לפחות למעלה משלושה מיליון.

הדבר המעורר השתאות והמפליא יותר הוא, שחז"ל מגלים לנו כי מספר עצום זה הינו רק מספר חלקי מכלל עם ישראל, משום שבמכת חושך מתו רבים מאוד מעם ישראל, אשר לא היו זכאים לצאת ממצרים (כפי שיתואר להלן במכת חושך), ומספר המתים היה גדול פי כמה וכמה ממספר הנוותרים בחיים. כמו שנאמר: "וחמושים עלו בני ישראל" - רק אחד מתוך חמשה יצא ממצרים, והשאר מתו במכת חושך. זאת אומרת שעם ישראל לפני מכת חושך מנה פי 5 ממנין יוצאי מצרים שזה למעלה מ- 15,000,000!! דעה אחרת אומרת, כי היוצאים ממצרים היו רק חלק אחד מתוך חמישים שמתו במכת חושך, ולפי זה עם ישראל מנה לפני מכת בכורות פי חמישים ממה שמנה ביציאתו, כלומר למעלה מ- 150,000,000!!!

ריבוי כל כך גדול בפרק זמן של 210 שנה, הרי זה יוצא לגמרי מגדר הטבע, וזאת במיוחד לאור העובדה שעם ישראל ברובה של תקופה זו, היה עובד עבודת פרך המפרכת את הגוף, אשר באופן טבעי אף ממעטת פריה ורבייה. יותר מכך, פרעה הרשע בגזרותיו האכזריות הרג המוניים המוניים מעם ישראל: בגזרה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", וכן בזמן שהיו עובדים עבודת פרך, מי שלא הספיק לעשות את מכסת הלבנים באותו יום, היו המצריים הרשעים שמים במקום הלבנים החסרות תינוקות מעם ישראל. כמו כן אומר המדרש, כי פרעה מצורע היה, ולצורך ריפוי היה שוחט בכל יום 300 תינוקות מעם ישראל ומתרחץ בדמם (כפי שיבואר כל זה בהרחבה בהמשך). ואחרי רצח המוני שכזה מנה עם ישראל מספר כה עצום ורב. כיצד יתכן הדבר?!

ריבוי ילודה

חז"ל מגלים לנו כי אכן אופן הריבוי של עם ישראל היה בצורה בלתי טבעית כלל, שהיו הנשים יולדות מספר גדול של תינוקות בכל לידה. יש אומרים שנוולדו שנים שנים, ויש אומרים שנוולדו ששה ששה!! ויש אומרים שנוולדו בכל לידה שנים עשר תינוקות!! ויש אומרים שישים בכרס אחת!! והרי זה פלאי פלאים שאמא אחת תוכל ללדת בפעם אחת תינוקות רבים כל כך, ושכולם יחיו! וכל זאת בהיות האם שפחה למצרים. היא עבדה בשעת ההריון עבודת פרך מלבד עבודתה בביתה, ולאחר הלידה נוספה לה עבודת הטיפול בתינוקות, כשבעלה אינו עומד לצידיה בכל המהלך הזה, משום שיצא לעבודה מפרכת חסרת טעם. היא אינה מקבלת איזו הטבה, אפי' לא חופשת לידה - היא מיד צריכה לחזור לעבודת הפרך שלה.

למרות הקושי – נשות ישראל במצרים היו צדקניות, והתאוו לעוד ועוד ילדים. למרות עבודתן המפרכת ולמרות הצרות שעשו להם המצריים אשר חפצו לצמצם את הילודה, הם רצו לזכות בילדים נוספים, והקב"ה שרחמיו על כל מעשיו עזר להן בגידול ילדיהן, כפי שנראה בהמשך בס"ד.

פן ירבה - כן ירבה

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמָאד בְּמָאד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וַיִּקָּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מְמֹנִי: הֲבֵיאָה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶּן יִרְבֶּה..."

רואה פרעה כי עם ישראל פרה ורבה באופן לא רגיל, והדבר כקוצים בעיניו. הוא מנסה לחבל תחבולות היאך למנוע את עם ישראל מפריה ורביה. כשתחבולה אחת לא עוזרת הוא מנסה תחבולה אחרת, ומשאף היא אינה מוכחת כיעילה, שוב מנסה הוא דרכים אחרות. אך יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו. אמר הקב"ה: אתם מתחכמים להם שלא יתרבו, נראה מה מתקיים, האם הדברים שלי, שהבטחתי לאברהם אביהם: "כִּי בָרַךְ אֶבְרָכְךָ וְהִרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שֵׁפַת הַיָּם", או הדברים שלכם, שאתם אומרים: "הֲבֵיאָה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶּן יִרְבֶּה...". טפחה המציאות על פניהם והוכיחה שאכן עצת ה' היא תקום: "וְכִאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרָץ". הם אמרו "פן ירבה", אבל הקב"ה אמר: "כן ירבה"!!!

מה היו תחבולותיו של פרעה לצמצום הילודה בעם ישראל?

תחבולה ראשונה - עבודת פרך

פרעה גזר על עם ישראל שיעבדו ללא הפסקה, כדי שלא ילכו לישון בבתיהם, ועל ידי כך יתמעטו מפריה ורביה. דרש ר' עקיבא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. שבשעה שהיו הולכות לשאוב מים, היה הקב"ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהן ושואבות חצי דגים וחצי מים, ובאות ומבשלות שתי קדרות של מים ושל דגים, ומוליכות אותן אצל בעליהן בשדה, שירחצו במים החמים ויאכלו את הדגים. כך עודדו וחזקו אותם בגוף ובנפש, ופרו ורבו. ראה פרעה כי תחבולה זו אינה עוזרת, וחיבל תחבולה נוספת.

תחבולה שניה - הריגת התינוקות בעת הלידה

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדוֹת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֲחֹת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלְדֵּיךָ אֶת הָעֵבְרִית וְרֵאִיתִי עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהַמְתַּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָתְוָהּ."

פרעה, שלא רצה בתחילה לנהוג באכזריות גלויה, כדי לא לעורר על עצמו את דעת הקהל העולמית, הלך בסתר אל המילדות - יוכבד (המכונה "שפרה" משום שמשפרת את הולד ומטפלת בו לאחר לידתו) ומרים (בתה של יוכבד, המכונה "פועה" משום שהיתה פועה את פיה ושרה לתינוקות) ואמר להן, שכאשר באה אליהן אשה עבריה ללדת, יבדקו מיד בזמן יציאת התינוקות: אם בת היא - יחיו אותה ויילדו אותה כרגיל, אך אם בן הוא - יהרגו אותו מיד עוד לפני שיספיק לצאת ממש לאויר העולם, ותאמרנה ליולדת שהתינוק מת בלידה.

אמר הקב"ה: דע לך רשע, כי מי שנתן לך עצה זו להרוג את הזכרים, הוא טפש. והלוא טוב היה לך יותר אילו ציוית להרוג את הנקבות, שהרי בלי נקבות באה כליה לעולם, כי הזכרים לבדם אינם יכולים ללדת. וכשיש הרבה נקבות בעולם, יכול להיות ריבוי גדול יותר. אך מה באמת גרם לטעותם של פרעה ויועציו? נגיעתם האישית. אמרו המצריים, נמית את הזכרים ונקח את הנקבות לנשים.

"וַתִּירָאן הַמִּיֻלְדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינן אֶת הַיְלָדִים" - המיילדות הצדיקות, אשר יראת שמים טהורה היתה בליבן, לא רק שלא שמעו לפקודתו של המלך ולא הרגו את התינוקות, אלא שאף דאגו לצורכייהם של התינוקות וסיפקו להם מים ומזון.

כאשר רואה פרעה כי ממשכים להיוולד בנים לעם ישראל, שואל הוא את המיילדות כיצד יתכן הדבר? והן משיבות לו: הנשים העבריות אינן זקוקות כלל למילדת, מעדיפות הן ללדת לבדן בביתן, ולכן אין אנו יכולות לקיים את גזירת המלך. הפלא הוא שפרעה מקבל את תשובתן ולא מענישן. כשכר על מסירות נפשן, נתן הקב"ה לצאצאיהן כהונה, לוייה ומלכות. כשרואה פרעה שאף תחבולה זו אינה מצליחה, הוא מנסה תחבולה שלישית.

תחבולה שלישית - זריקת הבנים ליאור

"וַיֵּצֵא פְרַעֲה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כֹּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאֲרָה תְשַׁלְּכֵהוּ וְכָל הַבַּת תַּחֲיֶינן" - מצווה פרעה להשליך את כל התינוקות הזכרים של בני ישראל אל היאור, ולשם כך הוא ממנה שומרים ושוטרים מיוחדים, אשר תפקידם לערוך מעקב צמוד אחר התינוקות הנולדים, למצוא אותם ולהשליכם ליאור.

המצרים הרשעים היו נעזרים בילדיהם הקטנים, אשר היו מסתובבים בין הבתים ועוקבים אחר לידת תינוקות. בני ישראל לא היו נשמרים מהם, כיון שהם קטנים. כאשר היו שומעים הילדים קול של אשה הצועקת בלידתה, היו הולכים ואומרים לאבותיהם, ובאים האבות ונטלים את התינוק ומשליכים אותו למים.

היו בנות ישראל אשר רצו בכל כוחן להציל את ילדיהן מטביעה, ובכוחות נפש אדירים היו חושקות את שפתותיהן בשעת הלידה ולא צועקות. אחרי הלידה לקחו את תינוקותיהן והטמינו אותם במחילות. אולם גם כנגד זה התחכמו המצרים. הם עקבו אחר כל אשה הרה, וכשראו שהיא כבר אחרי לידה, הבינו שהיא מסתירה את התינוק, ומיד היו מביאים ילד קטן מילדיהם ומכניסים אותו לבית היולדת, שם היו מכים אותו והוא בוכה. התינוק המוטמן במחילות שומע את קול הבכי, ובוכה יחד עמו. הבכי מגלה את מקום מסתורו, והרשעים נוטלים אותו על אף צעקות האימה של האם, שסבלה את כאבי הלידה בדומיה כדי שיחיה בנה. הם תופסים אותו בפניה ובפני כל בני המשפחה האומללים ומשליכים אותו ליאור באדישות.

מדוע דווקא להשליך ליאור?

למה גזרו להשליכן ליאור? לפי שראו החוזים בכוכבים שמושיעם של ישראל ילקח על ידי המים, וחשבו שיטבע במים. אך באמת הסימן שראו שילקה במים, לא היה קשור לכאן, אלא כשהנהיג משה את עם ישראל במדבר, אמר לו הקב"ה שידבר אל הסלע ויוציא מימיו, ומשה הכה על הסלע במקום לדבר, ועל כך נענש שלא נכנס לארץ

ישראל, כמו שנאמר (במדבר פרק כ פסוקים יב ג): "וַיַּעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעַיְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לְכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם".

סיבה נוספת לכך שבחרו המצרים להמית את התינוקות דווקא על ידי השלכתם ליאור, כי העמיקו עצה. אמרו: אין הקב"ה מעניש אלא באופן של "מידה כנגד מידה". אם נהרוג את התינוקות במים, לא יוכל הקב"ה להעניש אותנו, כי נשבע שלא יביא יותר מבול לעולם. העלים הקב"ה ממחשבתם את העובדה הפשוטה, שאפשר שיענישם במים לא על ידי מבול, כפי שאכן קרה, שטבעו בים סוף. גזירה קשה ונוראה זו, של השלכת הבנים ליאור, נמשכה כמעט שלוש וחצי שנים! היא הוחרפה יותר בתחילת השנה השלישית, בעקבות חלומו של פרעה.

חלום פרעה

בשנת מאה ושלושים לרדת ישראל מצרימה, ופרעה חולם, והנה הוא יושב על כסא מלכותו. וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים. ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה. ויקח את כל זקני מצרים, שריה וגדוליה ויאסרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת. ואחר כן לקח טלה קטן אחד ויתנהו בכף המאזנים השנית, ויכריע הטלה את כולן. ויתמה פרעה על החזון הנורא ההוא מדוע יכריע הטלה את כולם? וייקץ פרעה והנה חלום. וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום, וייראו האנשים יראה גדולה. ויען סריס אחד מסריסי המלך ושמו בלעם, אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים, כי יולד ילד בישראל ויחריב את כל ארץ מצרים. אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים, אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג, למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים, ויעש המלך כן.

הצלת התינוקות

על אף כל המאמצים של מצרים להרוג את הזכרים שנולדו, על ידי הטבעתם ביאור, שמר הקב"ה על תנוקות אלו, ורובם ניצלו ולא מתו. כיצד? ציוה הקב"ה לגלים לפולטם למדבר, ובמדבר זימן להם ה' יתברך שני סלעים מיוחדים, מסלע אחד ינקו דבש, ומסלע השני ינקו שמן.

היו תינוקות נוספים, אשר נולדו בשדות מפחד המצריים, וגם אותם שמר ה' בשמירה מעולה. כפי שמספר המדרש, בשעה שהיו האמהות צריכות ללדת היו הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר "תחת התפוח עוררתין". והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כיולדת שמשפרת את הולד, ונותן להם שני עגולים אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב. ג): "ויניקוהו דבש מסלע, ושמן מחלמיש צור". וכיון שראו אותם המצרים, רצו להורגם, ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע. מזה עשו המצרים? הביאו שוורים וחרשו בקרקע על גבי התינוקות, אבל הקב"ה העמיק יותר. הלכו המצרים והביאו מחרשות ארוכות יותר, שנאמר (תהלים קכט. ג): "על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם". והקב"ה העמיק עוד. ולאחר שהיו המצרים הולכים, היו התנוקות מבצבצים ויוצאים כעשב השדה, שנאמר, "רבבה כצמח השדה נתתיך". וכאשר גדלו, באו עדרים עדרים לבתיהם, וכל אחד הכיר את הוריו!

הולדת משה

למעלה משנתיים זורקים המצריים ליאור את תנוקות ישראל הזכרים כדי למעט אותם, ומאחרי חלום פרעה ופתרונו, שיוולד בן שיושיע את ישראל, התחילו לעקוב ביתר שאת ודקדוק. המעקב אחרי הילודים מחריף. ומנגד - בשעה זו צריך להיוולד מושיעם של ישראל. האם יוכל מושיעם של ישראל, גם במצב קשה זה, להוולד ולהשרד, למרות הרדיפות הקשות?? השתלשלות הדברים המדהימה, רצופת השגחה פרטית מופלאה, מלמדת אותנו בלי ספק כי "אין עצה ואין תבונה נגד ה'!!! איך וכיצד התרחשו הדברים?

גזירת עמרם ועצת יוכבד

עמרם גדול הדור היה, ואשתו היתה יוכבד. ראה עמרם כי גזר פרעה לזרוק ליאור את הזכרים הנולדים, אמר: 'לשואו אננו עמלים', לשואו אננו מביאים ילדים לעולם. מה עשה? גרש את אשתו יוכבד. כשראו בני ישראל את גדול הדור עושה כך, למדו ממנו וגרשו כולם את נשותיהם. מרים, בתו הקטנה בת ה - 5, אשר כבר מקטנות שרתה עליה רוח נבואה, וידעה כי עתיד מושיעם של ישראל להיוולד מהוריה, באה לפני אביה ואמרה לו: אבא! הגזרה שלך קשה יותר מהגזרה של פרעה. פרעה גזר רק על הזכרים, ואילו אתה גזרת גם על הזכרים וגם על הנקבות. מלבד זאת - גזירתו של פרעה היא רק לעולם הזה (שנולדים ומתים וחוזרים לחיות בעולם הבא), ואילו גזרתך היא לעולם הזה ולעולם הבא (שאותן נשמות שלא באות כלל לעולם, אינן יכולות לזכות בחיי העולם הבא). יותר מכך - פרעה הרשע, ספק גזירתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אבל אתה צדיק, ובודאי גזירתך מתקיימת. שמע עמרם לעצת בתו, והחזיר מיד את אשתו. ראו בני ישראל כי גדול הדור החזיר את אשתו, מיד החזירו כולם את נשותיהם.

הצפנת משה

יוכבד, שהיתה בת 130 שנה (!!), התעברה, וילדה את משה בחודש השישי להריונה ביום ז' באדר. כאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה. אולם יחד עם זאת דאגו עמרם ויוכבד: מה לעשות כדי שהמצרים לא יתפסו את הרך הנולד וישליכוהו ליאור? כיון שנולד משה בחודש השישי, יכלו להצפינו שלושה חודשים בביתם, כי המצרים מנו ליוכבד 9 חודשים מזמן שעמרם החזיר אותה. אכן בשלושת החודשים הראשונים הצליחו להסתיר את משה בבית.

באותם שלושה חודשים בהם הוצפן משה בביתו, שוד ושבר היה במצרים. על מה ולמה? באותו יום שנולד משה הודיעו החוזים בכוכבים לפרעה: "היום נולד מושיעם של ישראל, ואין אננו יודעים אם הוא נולד מבני ישראל או מן המצרים. עוד רואים אננו כי עתיד הוא ללכות במים". כששמע זאת פרעה, מיד ציוה ללא רחמים כי ביום זה יורקו ליאור כל התינוקות הנולדים, גם מבני ישראל וגם מן המצרים. למחרת, אמרו האצטגננים לפרעה כי המושיע של ישראל עדיין לא הושלך ליאור, ועדיין הם רואים את הסימן שלו - שילקה במים. הכריו פרעה כי הגזירה שגזר אתמול עדיין בתוקפה. וכך היה במשך שלושה חודשים, שכל עוד שלא הושלך משה ליאור, עדיין ראו האצטגננים את הסימן שלו בכוכבים, ונמשכה הגזירה על כלל האוכלוסיה במצרים. ומה קורה בתום שלושה חודשים?

ביום ו' בסיון, כתום שלושה חודשים מיום הולדת משה, הבינו עמרם ויוכבד כי לא

יוכלו יותר להצפינו בביתם, כי המצריים כבר יחפשו אחריו. בלית ברירה, הם מנסים להצילו בדרך אשר סיכויי הצלחתה נראים אבודים מראש. הם יוצרים לו תיבת גומא קטנה ומכניסים אותו לתוכה. את התיבה שמים ביאור. האם אכן לא יגלו המצרים את התיבה? וכיצד יתקיים הילד ללא מזון ושתייה? ואולי חס ושלום תטבע התיבה הקטנה ביאור הגדול? אכן השלכתו של משה ליאור נעשתה בלב כבד מלא חששות.

מה נסתרות הן דרכי ה'!!! דווקא על ידי פעולה אבסורדית זו, ניצל משה רבנו! כשהושלך משה ליאור, באו האצטגננים ואמרו לפרעה: הנה, כעת אנו רואים בכוכבים כי מושיעם של ישראל כבר לקה במים והושלך אל היאור. מששמע זאת פרעה, ביטל מיד את הגזרה של השלכת הבנים ליאור, בחושבו שמטרתו כבר "הושגה".

בתייה 'מאמצת' את משה

באותו בוקר, יצאה בתייה בת פרעה לרחוץ ביאור. לשם מה ירדה לטבול דווקא ביאור? יש אומרים שרצתה להטהר מעבודה זרה של בית אביה ולהתגייר. ויש אומרים שהיתה מצורעת, ורצתה לשכך את כאביה על ידי טבילה במימיו הקרירים והמבריאים של היאור. והנה באותו רגע נראתה תיבת משה לפנייה. היא הושיטה את ידה כדי לתופסה. כיון שראו שפחותיה שהיא רוצה להציל תינוק מן המים, אמרו לה: "גבירתנו, מנהגו של עולם, אם מלך גוזר גזרה, גם אם כל העולם לא מקיימים אותה - בניו ובני ביתו מקיימים אותה. ואת, בתו של פרעה, עוברת על מצות אביך?!" בא גבריאל וחבט אותן בקרקע. הושיטה בתייה את ידה, והתארכה ידה לאורך של 12 אמה - ששה מטר (ויש אומרים 16 אמה, ולדעה אחרת 60 אמה). וראה זה פלא! מיד כשנגעה ידה בתיבה, נתרפא גופה כליל מן הצרעת.

מרים אחות משה, עומדת כל הזמן מן הצד ורואה את מה שנעשה. היא ממשיכה לעקוב ורואה כי בתייה מנסה לחפש למשה אשה שתניק אותו, אך התינוק לא מוכן לאכול בשום אופן מאף אשה. ואז היא ניגשת אל בתייה ומציעה לה שהיא תתן לה אשה מניקה מן העבריות. בתייה הסכימה ומרים הביאה את יוכבד אם התינוק שתניק את בנה. בתייה כמובן לא יודעת כי קיים קשר בין התינוק לבין האשה המניקה. כך מיניקה יוכבד את משה במשך שנתיים תמימות עד היגמלו.

פלאי פלאים!!! למעלה משלוש שנים גזירת פרעה בתוקפה - להשליך ליאור כל בן ישראל שנולד. מעת לידת משה, זורקים אפילו את התינוקות המצריים ליאור, אלפי תינוקות נזרקים בשביל תינוק אחד - משה. והנה באותו יום שבו מודיעים אצטגנני פרעה כי לקה מושיעם של ישראל במים, חוזרת הביתה בתו של פרעה מאושרת, נקיה מן הצרעת, ובחיקה מציאה - ילד שברצונה לאמץ. הילד, כך נראה, נולד לפני מספר חודשים. הוא מהול! קטן שאינו סר למשמעתם, ואינו רוצה לינוק ממצריות, רק מאשה עברית!!! ברור שהוא לא ילד רגיל. השם "משה" שניתן לו, מזכיר שוב ושוב את העובדה שהוא משוי מן המים. המסקנה המתבקשת היא שיתכן מאוד מאוד שהוא מושיעם של ישראל!!! אבל הנסיכה מבקשת מפרעה להחיות את הילד. הוא מסכים לאמצו בביתו, מכניסו לארמונו, והוא בעצמו מחבקו ומנשקו! האיש המתקרא אויב מצרים, המבוקש מספר אחד, גדל בתוך בית המלוכה! "עצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל!!!"

יותר מכך - יוכבד אם הילד מקבלת את בנה אל חיקה למשך שנתיים תמימות ומניקה

אותו, ואף מקבלת על כך משכורת נכבדה מאת המלך. כך יכלו עמרם ויוכבד לחנכו בדרך ה', ואף כשגדל משה היה לו תרוץ טוב לבוא מפעם לפעם לביקורים בבית אביו, ללמוד ולקבל ממנו תורה וידיעת ה'.

משה בארמון פרעה

ויהי בשנה השלישית ללדת משה, ופרעה יושב על כסאו, והגבירה יושבת מימינו ובתיה משמאלו והנער יושב בחיקה, וכל שרי המלוכה יושבים אצלו. ויהי כאשר הם יושבים אל השלחן, ויושט הנער את ידו ויקח את הכתר מעל ראש המלך וישם אותו בראשו. ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר, זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת (שטלה קטן אחד הכריע את כל מצרים) ואת אשר פתר עבדך (שהטלה הוא מושיעם של ישראל). ועתה הלא זה העלם מילדי העברים אשר אלוקים בקרבם, ומחכמה עשה זאת ויבחר לו את מלכות מצרים. ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרם יגדל ויקח את המלוכה מידך. וישלח ה' את המלאך גבריאל וידמה כאחד מן השרים, ויאמר: אם על המלך טוב יביאו אבן שוהם וגחלת אש וישימו אותם לפני הילד. והיה אם ישלח ידו אל השוהם - דע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו, ואם על הגחלת ישים ידו - דע כי לא מחכמה עשה זאת ונחיהו. וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאו לו את השוהם ואת הגחלת, ויקח המלאך את ידו אל הגחלת ותדבק הגחלת באצבע, ויתנה משה אל פיו ותבער קצת שפתיו, ומאז נעשה כבוד פה וכבוד לשון, ויחדלו המלך והשרים מלהמית את הילד.

וירא בסבלותם

גדל משה בבית המלך כשהוא לבוש בבגדי ארגמן, וכל מנעמי ארמון המלוכה לפניו. בכל זאת היה יוצא לראות בסבלות אחיו בני ישראל אשר עבדו בטיט, והיה בוכה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם. והיה נותן כתפיו ומסייע לבני ישראל. אמר הקב"ה: אתה הנחת את השררה והגדולה והלכת לראות בצערם של ישראל, ונהגת בהם מנהג אחים, חייך שאני מניח את העליונים והתחתונים ובא לדבר עמך.

ראה משה שאין מנוחה לעם ישראל, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. הסכים עמו פרעה, ותיקן להם משה את יום השבת לנוח.

כאשר היה משה בגיל 12, יצא אל אחיו וראה איש מצרי מכה ומבקש להרוג איש עברי מאחיו. אחרי שבדק ברוח קדשו וראה שלא יצא מהמצרי במשך הדורות איש שעתיד להתגייר, הרג אותו על ידי שם המפורש וטמן אותו בחול. הלך משה ושב לבית המלך, והאיש העברי שב לביתו. למחרת יצא משה וראה שני אנשים עבריים (דתן ואבירם) רבים. הרים האחד את ידו כדי להכות את רעהו. עמד משה והוכיח את הרשע: "למה תכה רעך?" הם כעסו על משה והלכו והלשינו לפרעה שאתמול הרג איש מצרי.

כששומע על כך פרעה, החליט כי יש לשים קץ ל"תעלוליו" של משה. עד עכשו שתק על סרבנותו ועל כל מיני מעשים שעשה, אך כעת כשהגיע לידי שפיכות דמים לא ישתוק עוד, אלא יעשה מעשה. מיד אמר לעבדיו: תפסו והרגו אותו. אולם כשתפסוהו והכו בחרב על צוארו, נעשה צוארו של שיש. כאשר ניסו שוב ושוב, נהפכה החרב על

ההורג והרגה אותו. רצו להורגו במיתה אחרת, אבל אז נתן הקב"ה בלב משה שיברח. צעק פרעה: "תפסוהו!" עשה הקב"ה את חלק מהשרים חרשים, ולא שמעו את קריאת המלך. לעומתם, השרים ששמעו נעשו סומים ולא ראוהו כשעבר לפנייהם. ואותם שרים שגם שמעו וגם ראו, אך לא היו די קרובים כדי לתפוס אותו, נעשו אילמים ולא יכלו לצעוק לאחריים שיתפסו אותו. בתוך כל המהומה הזאת, ברח משה ונמלט לנפשו.

שעבוד בני ישראל במצרים

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים"

בינתיים ממשיכים בני ישראל במצרים להשתעבד ולהתענות בעינויים קשים ובעבודה מפרכת. מצבם הנורא ממש עובר על כל דמיון אנושי. מבט במדרשי חז"ל מגלה לעינוי תמונת מצב מחרידה, של אנשים הנטולים כל זיק של חירות מינימלית, ומשועבדים טוטאלית - במאה אחוז - לפרעה.

אומר הרמב"ם ז"ל: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". כדי לקיים מצוה זו ולקלוט באמת את ההרגשה במוחשיות, עלינו לבחון את הדברים היטב, לספר עליהם ולצייר אותם במחשבתנו, עד שנרגיש את תחושת העבדות, ונודה לה' על גאולתנו כאילו **אנחנו עכשיו יצאנו** ממצרים, כמו שממשיך הרמב"ם ואומר: "ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

תקופת השעבוד

בני ישראל היו במצרים 210 שנה. בתחילה, בחייו של יוסף הצדיק, נהנו הם ממעמד המיוחד בשל היותם בני משפחתו של המשנה למלך. אולם משנפטר יוסף, 71 שנה לאחר שירדו למצרים, הם ירדו מכבודם, וניתן עליהם המשא של אנשי מצרים. במשך הזמן, שבו נפטרו בזה אחר זה 12 השבטים ושאר יורדי מצרים, נטו ישראל מן הדרך הישרה, ובמקביל הוכבד עליהם השעבוד יותר ויותר. עד שבמות האחרון, שהוא לוי, שנפטר 94 שנה לאחר שירדו למצרים, הפכו בני ישראל לעבדים מוחלטים. יוצא אם כן שבפועל היו בני ישראל עבדים במשך 116 שנה (116 = 210 - 94). כעבור 30 שנה מזמן עבדותם, הוחמר מצבם ביותר על ידי עינויים קשים ומרים. מרים, שנולדה בתחילת תקופה קשה זו, נקראה כך על שם המרירות והסבל הנורא שהיה מנת חלקם, בבחינת "וימררו את חייהם".

שעבוד הדרגתי

המצרים שעבדו את ישראל בהדרגה: בתחילה שמו ידם על ממונם. פרעה הטיל עליהם מס כבד, והראה להם שאין זה משום איבה, אלא שכן דרך מלכי הארץ להטיל מס על אנשיהם. בתואנה זו אף לקחו מהם את כל הכרמים והשדות אשר נתן להם יוסף, ואת כל הבתים הטובים אשר היו להם. אחר כך גזר עליהם שעבוד בגופם, ותלך יד מצרים הלך וקשה על בני ישראל בימים ההם, עד אשר קצו בני ישראל בחייהם מפני מצרים. כל כך קשים היו הסבל והעינויים עד שבצאתם ממצרים היו רובם של ישראל עם מומים: חרשים, גדמים וחגרים. נס שנותרו בכלל בחיים.

כאשר ייסר איש את בנו

שעבוד ישראל במצרים הוא דבר מפליא ביותר: איך הצליחו המצריים להכניע ולהשפיל עם חזק ורב כל כך, כפי שאכן העידו עליהם המצריים: "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו"? כיצד יכלו תוך פחות מתשעים שנה להפוך אנשים חכמים וגיבורים לעבדים מושפלים ומדוכאים? אין זאת אלא כי יד ה' היתה בדבר הזה, לטובתם הרוחנית האמיתית של בני ישראל "כִּי פֶאֶשֶׁר יִיסַר אִישׁ אֶת בְּנוֹ - ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרְךָ" (דברים ח, ה). כפי שאומר ספר הישר: "ומאת ה' היתה זאת לבני ישראל, להיטיב להם באחריתם, למען דעת כל בני ישראל את ה' אלוהיהם... לעבוד אותו וללכת בכל דרכיו הם וזרעם אחריהם כל ימיהם". ומי יעמוד בסוד ה'.

בחומר ובלבנים

כשהחליטו המצריים לשעבד את ישראל, קיבץ פרעה את כל ישראל, ואמר להם בלשון יפה ומנומסת (פרך = פה רך): בבקשה מכם, עשו עמי היום טובה, והרי זה בשבילכם - "בנו לכם ערים לשבת". מה עשה פרעה כדי לשכנעם שיעבדו? שם על כתפיו מלבן (כלי שבו עושים את הלבנים), וכל אחד מישראל שטען שעבודה זו קשה לו, היו אומרים לו: האם אתה איסטניס ועדין יותר מפרעה?! נטל פרעה סל ומגרפה והתחיל לעבוד, וכשראו אותו ישראל עושה כך, נמשכו אחריו כולם חוץ משבט לוי, ומיד הלכו בוזיזות ועבדו כל היום בכל כוחם. מכיון שהיה כוחם גדול ועבדו במרץ רב, הספיקו לעשות כמות גדולה של לבנים. כשהחשיך היום, מינה עליהם פרעה נוגשים, ופקד עליהם לספור את מספר הלבנים שעשו כדי לשלם להם. כאשר הובא מספר הלבנים לפני פרעה, אמר להם: כמות כזו של לבנים - לא פחות - עליכם לעשות כל יום! בתחילה אכן שילמו להם על עבודתם, אך לאחר ארבעה חודשים של עבודה, נטלו מהם את כל כספם בחזרה והכריחו אותם לעבוד ללא שכר. כאשר מאן איש ישראל לעשות במלאכה על אשר לא ניתן לו שכרו, אז נגשו אליו המצריים והכו אותו מכות נמרצות, והשיבו אותו בחוזקה לעבוד עם אחיו.

פרעה החליט לשעבד את בני ישראל דווקא על ידי עבודה "בחומר ובלבנים", כי עבודת החומר היא עבודה מפרכת את כל רמ"ח האיברים. ואין מלאכה קשה ממלאכת הטיט, במיוחד בארץ מצרים, כי אדמת מצרים אי אפשר לגבל וללוש אותה יפה, ומיד לאחר שהיו עושים את הלבנים הם היו מתפוררים, ושוב היו צריכים לחזור ולגבל את הלבנים ולדוש ברגליהם בחוזקה, עד שהיה העפר מתגבל מחדש.

משעה מוקדמת בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, עבדו ישראל בטיט הסמיר. תחילה סחפו חול, מים וקש, ערבבו הכל יחד ורמסו את החמר ברגליהם, לאחר מכן גבלו ממנו לבנים. כדי להוסיף על השפלתם הובאו גם חמורים לרמוס את התבן יחד עמם, כביכול להשוותם לחמורים. העבודה התנהלה ברציפות, ללא הפסקות ביניים. לא ניתן היה לעבוד בעצלתיים, כיון שהיה על כל אחד לסיים את המכסה ליום זה. המצרים לא התחשבו במצב הגופני, חולה כבריא חויבו להשלים את מכסת יומם. הנוגשים לא התחשבו בשום דבר. יום יום, שעה שעה, במשך שבועות, חודשים ושנים. בכל מזג האויר: בקור, ברוח, בחום ובשמש לוהטת לא בטלה העבודה. אין הפסקות ואין חופשות.

כדי להוסיף לענותם ולמעטם, גזר פרעה שהגברים יישנו בשדות על הארץ, והנשים

ישנו בבתים שבעיר. הנימוק היה שאם נותנים לגברים לישון בבית, הרי שבבוקר, עד שישלחו לקרוא להם ועד שיגיעו מבתיהם, יעברו ויתבזבוזו כבר שעה או שתיים עד שמגיעים למקום העבודה. כך רצו המצריים לשבור את חיי המשפחה של עם ישראל, להמעיטם ולשבור את רוחם.

המצריים לא הסתפקו בכך שהעבירו את הגברים בטיט בחומר ובלבנים, אלא הכריחו גם את הנשים לעסוק בזאת. נשים עדינות וענוגות הוכרחו לעבוד בחומר ובלבנים!! וכדי להוסיף כאב על כאבם, המצרים שמו קוצים בתוך החמר! הקש והקוצים פצעו את רגליהן והן שתנו דם, ואף על פי כן היה עליהן להמשיך לעבוד. ייסוריהן לא הרשימו את לב המצרי הנוגש, וגם הדם ששתת לא נגע ללבו חסר הרחמים. לא היו הקלות בזמני חולי, הריון, חולשה וכו'. ואפילו בעת הלידה, גם אז היתה האשה צריכה לעבוד. בזמן של חבלי לידה עזים, לא הניחו לה לשכב וללדת! והולד היה יוצא לתוך הטיט ונרמס יחד אתו! אחרי כל קושי ההריון, ואחרי צער הלידה העצום, רמסו לעיניה את פרי בטנה. צעקות ובכיות של הבעל והאשה, נפלו על אזניים אטומות. לא היה אכפת לנוגשים המצריים שהלבנים היו מעורבות בדם, הם הכריחו את הנשים להמשיך לעבוד.

בנים במקום לבנים!

אם העבד היהודי לא הצליח לגמור במשך היום את מכסת הלבנים, ואפילו היתה חסרה רק לבנה אחת, היה הוא צריך לשלם את החסר בילדיו! שום סיבה, מוצדקת ככל שתהיה, לא התקבלה. האכזריים הללו לקחו את הבן, חנקו אותו, והשלימו בגופתו את הלבנים החסרות בקיר. בשלב הבא הם התעלו באכזריותם ולא חנקו את הילד לפני הכנסתו לקיר, אלא לקחו ילד חי ובריא והניחוהו במקום הלבנה החסרה!! מאוחר יותר, הוסיפו רשעות על רשעותם, עד אז היו לוקחים ילד אחד על כל החסר היומי, כעת הם לקחו ילד על כל לבנה ולבנה שהחסירו ישראל! הארורים לקחו בחזקה ילדים קטנים מבין ברכי אמותיהם, ואבותיהם ואמותיהם צועקים עליהם ובוכים בשומעם קול בכיית ילדיהם בקיר הבנין!!! אכזריות נוראה! אולם זה לא הכל. הם הרעו לעשות יותר מזה. היו מצריים שהכריחו את האבות לתחוב בעצמם את בנם בקיר!! ולשים עליו חומר! ועיני האב בוכות עליו, ודמעותיו יורדות על בנו!!!

כאשר העבד היהודי לא השלים את מתכונת הלבנים, ולא נשאר לו בנים כי כבר קברו את כולם בקירות, היו המצריים תוחבים אותו בעצמו בבנין, תחת שורה של לבנים, והיה מת וריחו מביאש, רחמנא ליצלן.

אל אמונה ואין עול

לאמיתו של דבר, היו אלה נפשות של רשעים שהקב"ה רצה לסלקן מן העולם. כמו שמספרים חז"ל, כי בשעה שהיה רואה משה רבנו את התינוקות התחובים, היה בוכה ומצטער, ומבקש מאת הקב"ה שיציל אותם. אמר לו הקב"ה: אל תדאג על אובדנם של אלה, כי קוצים אני מכלה מן הכרם! אם רצונך לבדוק זאת, הוצא את אחד התינוקות ותראה מה יהיה בסופו. אכן הוציא משה מבין האבנים תינוק אחד, ותינוק זה גדל והיה רשע גדול. שמו היה מיכה, והוא עשה פסל, וגרם לחורבן גדול לכלל ישראל.

עבודת הילדים

הבנים והבנות הצעירים הרכים והעדינים, הוכרחו גם הם לצאת לעבוד. רגליהם

הרכות והעדינות נדקרו מהקש החד פעם אחר פעם, ודמם התבוסס בחומר. המצרי האכזר הכריח אותם לעבוד הלאה. הקטנים נפלו בתוך החומר ונפצעו, כוסו בחמר ונכנס חמר לפיהם, ואף על פי כן הוכרחו להמשיך לעבוד. לא נתנו זמן לרפאות את הפצע, וכל שכן שלא נתנו להם להתנקות מדמם ולשטוף את פיהם מן החמר. אחרי כל זאת, אם קרה שאביהם לא מילא את מכסתו היומית, היו קוברים אותם חיים בתוך הקירות!!

עבודה ללא תכלית

אדם עמל שואב סיפוק בגמר עבודתו הקשה. הוא נהנה ליישר גבו, להצביע ולומר "את זה אני בנית". המצרים האכזריים דאגו שגם הנאה זו תימנע מישראל, כי עבודתם היתה רק למען שעבודם. המצרים הכריחו אותם לבנות על אדמה לחה וטובענית, וכאשר המבנה היה כבד, הוא שקע ונבלע ולא נותר ממנו מאומה. בלילה, אחרי שגמרו לבנות שתי קומות, הלכו לישון. בבוקר, כשחזרו להמשיך בבניה, מצאו רק כמה שורות של לבנים מעל החול, השאר שקע. זהו שברון לב ממש! לראות את מעשי ידיהם הולכים ונבלעים! המצריים הכריחו אותם לבנות עוד ועוד ללא תועלת ותכלית. כך שברו המצרים את רוחם של ישראל שעבדו ועבדו ללא מטרה וסוף.

בני ישראל בנו "ערי מסכנות", שמכיון שנבנו על קרקע לחה ורכה, היו מסכנות מאוד את בניהם. היו שנפלו מן הבנין ומתו, והיו כאלה שהבנין נפל עליהם ומתו.

עיקר המטרה שהיתה למצרים להעביד את ישראל, כדי למרר את חייהם. עבודה ללא צורך, בלי קצבה, בלי גבול, וללא מנוחה, רק כדי לפרך את גופם. כאשר לא היתה למצרי עבודה מסוימת לתת ליהודי, הטיל עליו איזושהי עבודה שלא לצורך, כגון: תעדור תחת הגפן עד שאחזור. וזה היה יכול להמשך שעות רבות!!

עבודת תמידית

גם בלילה, לאחר יום מתיש ומייגע, כשהיה היהודי מחלץ מעט את עצמותיו לשינה מועטת, גם אז עדיין לא היה הוא בן חורין. אף באמצע שנתו היה יכול המצרי לבוא ולהעיר אותו, לבקש ממנו כל בקשה שעלתה על דעתו: קטוף לי ירקות מן הגינה, חמם לי מים, מלא לי את החבית.

נתאר לעצמנו: לפני אור הבוקר התחיל יומו של היהודי, בקושי היה לו פנאי לחטוף מאכל כל שהוא, ומיד הריצו אותו למקום עבודתו. הכניסו אותו לטיט, והוא התחיל לעשות את מתכונת הלבנים היומית. אין הפסקה ואין מנוחה במהלך העבודה. הוא עובד בקצב רצחני עד הלילה. בגמר העבודה הוא גורר את עצמותיו העייפות לשדה, לשינה טרופה. כולו רעב, מרוט, כואב וממוטט. לפני שהספיק להתאושש, בא מצרי ומזמין אותו בחגיגות לביתו לסעודה. המסכן אמנם רעב, אך אין הוא מוזמן להשתתף בסעודה, הוא מוזמן כדי להיות מעמד לנר שיושם על ראשו ויאיר להם כאשר הם חוגגים בסעודם! איזו השפלה!! הם מאיימים על העבד האומלל, המותש והמורעב, שאם יזוז יתזו לו את ראשו. וכך הוא צריך לעמוד זקוף, כאשר כל שריריו כואבים וזועקים למנוחה. עליו להריח את ניחוח המאכלים, לראות את נוגשיו יושבים במנוחה על הכסאות ולהתענות בעייפות וברעב כשנר דלוק על ראשו! הסעודה שהסתיימה מאוחר בלילה אינה מהווה צידוק לאיחורו לעבודה למחרת. השכם בבוקר המחר, מריצים אותו שוב ליום של עבודת פרך.

החלפת העבודה

המצרים שאפו לשבור את רוחם של ישראל לגמרי, ולכן החליפו עבודת הגבר בעבודת האשה. על הנשים נתנו עבודת גברים, ולנשים נתנו עבודת גברים. אמרו לאיש, קום לוש, אפה, בשל, תפור וטווה! ואמרו לאשה, מלאי חבית זו, בקעי עץ זה, לכי לגינה הביאי ירקות. לגבורים ולחזקים נתנו עבודות קלות כמו להיות שלוחים להביא מכתבים, עבודה מתסכלת ובזויה בשבילם. ואילו על החלשים הטילו עבודות קשות: לחפור בורות, לסחוב לבנים, עבודות שוברות גוף שהפכו אותם לבעלי מומים, במקרה הטוב, אם לא מתו מרוב מאמץ. לזקנים נתנו עבודות של צעירים, ולצעירים נתנו עבודות זקנים. שמו משא של גדול על ילד קטן, ומשא של קטן על גדול. משא איש על אשה, ומשא אשה על איש. משא זקן על בחור ומשא בחור על זקן. לא היתה למצרים כל הנאה ורווח מחילופי התפקידים, כי הרוצה בתפוקה טובה ומרובה, נותן לכל אחד כפי יכולתו. ואילו כאן היתה המטרה לענות ולצער את ישראל.

עבודות בזויות

המצרים רצו לדכא ולהשפיל את ישראל עד עפר, ולכן נתנו להם לעבוד עבודות בזויות, כגון: להיות רועי בהמות, להביא שרצים, ולצוד חיות טורפות מן היער. בעבודות אלו רצו המצריים לא רק להשפיל את ישראל, אלא אף להרחיקם מביתם ומסביבתם למשך תקופה ארוכה. ימים ארוכים ואפילו חודשים היה היהודי מורחק מביתו כדי לרעות את צאנו של המצרי. הוא נשלח דווקא למקום מרוחק ומבודד, כדי להוסיף על צערו אף את צער הבדידות. היו שנשלחו ליערות לצוד חיות. נשלחו הם ללא הגנה וללא הציוד הדרוש, כשעליהם מוטלת משימה לצוד דוב, אריה או נמר וכדומה. אם לא יבצעו את משימתם, ישלמו על כך בראשם. הם רועדים מפחד, ובשומעם את נהמות החיות דמם קופא. אבל אי אפשר לברוח בידים ריקות. מי יודע כמה מתו משברון לב, ממצבם הקשה והמייאש, מי יודע כמה נקטעו רגליהם וידיהם מן החיות הרעות, וכמה שברו את עצמותיהם. לא רבים הם אלו שהצליחו למלא את המשימה בשלום.

המצריים אף חסו על ממונם וחששו שבהמותיהם תתעייפנה או תחלשנה על ידי העבודה בשדה. ולכן, כדי לחסוך עבודה מן הבהמות, רתמו את בני ישראל אל העגלה או המחרשה במקום הבהמה, שהם יעבדו במקומה.

ישראל הפקר לכל

בני ישראל לא היו משועבדים רק לעבודת המלך, אלא היו חייבים לעבוד לכל מצרי שדרש זאת. כלומר, שהיו עבדים של עבדים! כל איש מצרי שהיה צריך סיוע בעבודתו, לקח לו איש מבני ישראל. כל מצרי שוטה ונער בזוי, היה מתחצף אפילו לישראל זקן ונשוא פנים, והיה מקלל ומכה אותו ועושה בו כרצונו.

שחיטת הבנים

כשפרעה נעשה מצורע, אמרו לו חרטומיו, שרפואתו היחידה היא שישחט ילדים קטנים מישראל, 150 בבוקר ו- 150 בערב, ויתרחץ בדמם. פרעה הרשע והאכזר עשה זאת בלי להסס! שומו שמים! אכזריות נוראה שאי אפשר לתאר!

זביחת הבנים לעבודה זרה

ועדיין לא הסתפקו המצרים בזה. הם החשיבו את הצאן לאליל, ולכן לא רצו להקריב

את הצאן לעבודה זרה שלהם. ומה בכ"ז יעשה המצרי שרוצה בכל ליבו לכבד את האליל שלו בקרבן הגון? לא היתה כל בעיה. לקח ילד מילדי ישראל, ושרפו באש בעודו חי, כזבח לאלוהיו. נורא נוראות! צעקות הילדים הנשרפים חיים ויללות ההורים לא עשו כל רושם על המצרי, שרצה לכבד את הע"ז שלו.

ותעל שועתם אל האלוקים

היה זה מעל כוחם של ישראל לשאת את הסבל הנורא. ואז, לאחר מאתיים ותשע שנים, כאשר הקושי התגבר מיום ליום, הם חזרו בתשובה והתפללו לה'. "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלוהים". כמו חשכת הלילה, אשר דווקא כשהחושך מתגבר ביותר, אז מפציע השחר ועולה הבוקר - כך, כאשר הגיעו ישראל למצב הקשה והנורא ביותר, אז הפציע אור הגאולה, ויצאו מעבדות לחרות עולם. השליח שבחר ה' לתפקיד יקר ונעלה זה, להיות גואלם של ישראל, הוא משה. וכעת הגיע הזמן להכינו לקראת תפקידו.

משה - מושיעם של ישראל

משה במדין

כאמור, ברח משה לארץ מדין. שם, ליד הבאר, ראה את רועי הצאן של מדין מתנכלים לבנותיו של יתרו. חילץ אותן משה מן הרועים ואף עזר להן לדלות מים מן הבאר. הזמין יתרו את משה לביתו, ונתן לו את בתו ציפורה לאשה. למשה נולד בן, אשר נקרא בשם "גרשום", כי אמר: "גר הייתי בארץ נכריה".

כל אותן שנים היה משה רועה את צאן יתרו. ברכת ה' ליותרה אותו שהתרבה הצאן מאוד, ומעולם לא טרפה חית השדה מן הצאן. יום אחד, כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר חורב, ברח גדי אחד מן העדר. רדף משה אחריו, והנה הגיע הגדי אל בריכת מים ועמד לשותות. כשהגיע משה אליו, אמר: לא ידעתי שרץ היית מפני הצמא. כעת בודאי עייף הנך. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה: יש לך רחמים לנהוג את הצאן, ראוי לך להיות רועה את צאני ישראל.

התגלות ה' למשה מתוך הסנה

עוד באותו יום נגלה הקב"ה אל משה. הולך משה במדבר והנה הוא רואה סנה - שיח קוצני מאוד, הגדל בתוך מים. הסנה היה בוער באש, אך הפלא ופלא! הסנה אינו נשרף! והמים שתחתיו אינם מכבים את האש!

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרֶה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמְּרֹאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה: וַיֵּרָא ה' כִּי סֵר לְרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הַיְיָנִי: וַיֹּאמֶר אֵל הַתְּקַרֵּב הֵלֶם שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קִדְשׁ הוּא... וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהִבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים".

בחר הקב"ה לדבר עם משה דוקא מתוך הסנה, כדי לרמוז לו בכך:

א. "עמו אנוכי בצרה", שותף אני לצרתם של ישראל הנתונים במצרים בשעבוד קשה. אף אני שרוי בצרה, בתוך הקוצים.

ב. הקוצים של הסנה מופנים כלפי פנים, כך שאם אדם מכניס את ידו לתוכו, אינו חש בדקירה כלל. אולם כאשר רוצה הוא להוציא את היד, הקוצים תופסים ודוקרים אותו. דומה ארץ מצרים לאותו סנה, אשר נכנסו אליה בני ישראל בקלות והתקבלו בהארת פנים על ידי פרעה, אולם כאשר רוצים הם לצאת, תופסים אותם המצריים ואינם נותנים להם לצאת.

ג. הסנה הבווער באש הוא סימן לנצחיות עם ישראל! היה משה חושב בלבו שמא מרוב קושי השעבוד יהיו המצריים מכלים את ישראל ח"ו. הראה לו הקב"ה סנה שבווער באש, אבל איננו נשרף, ללמד אותו שאף אש המצריים לא תוכל לכלות את עם ישראל.

מתוך הסנה אמר ה' למשה כי צעקת בני ישראל, עוניים ומכאובם, לא נעלמו ממנו, וכעת הגיע זמן הגאולה. בוחר הוא בו, במשה, שילך ויושיע את ישראל. 7 ימים מסרב משה העניו מכל האדם, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרון אחיו הגדול. הרי אהרון מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא משה יבוא לתפוס את מקומו?! אולם הבטיח הקב"ה למשה שאהרון ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו. מלבד זאת גם הוא ישתתף עם משה בהצלת בני ישראל. אתה תדבר אליו ותשים את הדברים בפיו, ואני אהיה עם שניכם ויורה לכם מה תעשו. הקב"ה מורה למשה ללכת למצרים כשמטה האלוקים בידו, כדי לעשות בו אותות ומופתים לעיני בני ישראל ולעיני פרעה.

מטה האלוקים

מטה זה נברא בששת ימי בראשית בין השמשות. הוא נמסר לאדם הראשון בגן עדן. אדם מסר אותו לחנוך. חנוך מסרו לנח, נח מסרו לשם, שם מסרו לאברהם, אברהם ליצחק, יצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף. כשמת יוסף הוחרם המטה והושם בארמונו של פרעה. יתרו, שהיה בתחלה אחד מחרטומי מצרים, חמד את המטה בלבו, וכשהלך למדין לקח את המטה עימו ונטעו בתוך גנו, בצורה שאף אחד לא יכול היה להוציאו. עד שבא משה ותלשו בקלות ולקחו. היה מטה זה כבד מאוד מאוד, ומשקלו 40 טאה (כמה מאות ק"ג). היה חקוק עליו שם ה' המפורש, וכן ראשי התיבות של עשר המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב.

משה חוזר למצרים

בשעה שאמר הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק דיבורו של הקב"ה לשני קולות. משה שומע "לך שוב מצרימה", ואהרון שומע "לך לקראת משה המדבר". יצא משה ממדין לכיוון מצרים, ואהרון יצא לכיוון המדבר. "מה מצעדי גבר כוננו" - למרות שלא קבעו שום סימן ביניהם, הם נפגשו בתוך המדבר הגדול. ראה אהרון את משה בגדולתו ושמח מאוד. בזכות השמחה ששמח בכל ליבו, זכה בעתיד לבגד מיוחד - חושן - על ליבו.

פקוד פקדתי

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֵּאֲסֹפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֵּאֱמַן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.".

כאשר שמעו בני ישראל כי משה אומר להם את המילים "פקוד פקדתי", מיד האמינו לו כי הוא שליח מאת ה', שכן מסורת היתה בידם, אשר עברה עוד מיעקב אבינו, כי אדם שיבוא ויאמר "פקוד פקדתי אתכם" הוא באמת הגואל האמיתי. בשכר שהאמינו בני ישראל במשה, זכו להגאל. כדי לחזק יותר את ליבם של ישראל, עשה משה לעיניהם 3 אותות, שציוה אותו ה' לעשות.

האות הראשון - זורק משה את מטהו על הארץ, והנה נהפך המטה לנחש.

האות השני - הכניס משה ידו אל חיקו, והנה נעשתה היד מצורעת כשלג. כאשר הכניס אותה שוב בחיקו - שבה ידו ונרפאת.

בכך הראה הקב"ה לעם ישראל שהוא הממית והמחיה. בדברו נהפך המטה הדומם והמת ליצור חי, ובדברו המית ה' את ידו של משה ועשה אותה מצורעת. **האות השלישי** - משה שפך מים על הקרקע, ונהפכו המים שבקרקע לדם.

הזקנים נמלטים

לאחר שהעבירו משה ואהרון לעם ישראל את בשורת הגאולה, הם אוספים את 70 זקני העם, והולכים כולם יחד אל ארמונו של פרעה. ארמונו של פרעה היה כעין מבצר ענק ומפחיד. כאשר התקרבו אל הארמון נגלה לעיניהם מחזה מוזעזע: ערימה גדולה של גויות בני אדם אשר נהרגו בגזירת פרעה. לצד הערימה היה מין 'מחנה' של בני אדם קטועי ידים ורגלים, לצידו 'מחנה' של בני אדם צלובים, ולצידו 'מחנה' של בני אדם אשר רמסו אותם בטיט. הזדעזעו הזקנים מן המחזה הנורא ונשמטו אחד אחד. כשהגיעו אל פתח הארמון נותרו רק משה ואהרון, כולם ברחו. אמר משה לאהרון: הללו אינם מצווים מפי הקב"ה, אנו מצווים מפי הגבורה, נלך ונעשה שליחותנו אפילו הורגים אותנו.

איש לא עמד בפניהם

כאשר ראו משה ואהרון את השמירה סביב ארמונו של פרעה, הזדעזעו אף הם. גודלו של הארמון היה ענק, והיו לו 400 פתחים! 100 מכל כיוון. מרוב פחדו של פרעה שמא יהרגוהו, העמיד ליד כל פתח גדוד שלם של 60,000 גיבורים. בנוסף לחיילים, היו על כל פתח ופתח אריות, דובים וחיות רעות, המונעים את הכניסה לארמון. למרות השמירה המעולה, הצליחו משה ואהרון להכנס ללא בעיה! כאשר נכנסו ראו לפנייהם שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל. כל מי שנכנס אל הארמון, היו האריות פותחים את פיהם ומנהמים ושואגים, ונפשו יוצאת מפחד האריות. לקח משה את מטהו והניפו על האריות, והנה השתחררו האריות מכבליהם, ובאו לקראת משה ואהרון בשמחה. כמו שני כלבים נאמנים ליוו אותם עד בואם לפני פרעה, גם חיות נוספות התלוו אליהם. כאשר הגיעו לפני פרעה, כעס פרעה על השומרים, כיצד נתנו להם להכנס?! מיד העניש אותם פרעה: את חלקם הרג, חלקם הלקה, וחלקם פיטר מתפקידם ושם אחרים תחתיהם.

טיפול עליהם אימתה ופחד

אותו יום היה יום שמחתו של פרעה. היה זה יום המלכתו, והוא סבר שזהו בעצם יום יצירתו כאלוהים. הוא לבש בגדי מלכות, וישב על כסאו. הגיעו אליו מלכים מכל קצוות תבל, הביאו לו דורונות, ועטרו אותו שיהיה השולט בכיפה על כל המלכים. נשלחו משה ואהרון דווקא ביום זה, כדי שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים.

נכנסו משה ואהרן לפני פרעה כשהם עטופים, ומקלותיהם בידיהם. לא נתנו לו שלום ולא כיבודו. באותה שעה היתה לו בושה גדולה. כראות פרעה את משה ואהרן, נבהל מאוד מפניהם, כי היה תארם כתואר מלאכי השרת, ורום קומתם כארזי הלבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי החמה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלוהים בידם, ודיבור פיהם כאש שלהבת. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם. זיע ורתת וחלחלה אחז את פרעה וכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם.

באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו. איזה בושות!! הרי הוא עשה עצמו אלוה שאינו צריך לנקביו! כשעשה צרכיו הזדמנו לו 12 עכברים והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה, עד ששמעו כל גדולי המלכות את צעקותיו. אולם מיד לאחר מכן חזק פרעה את לבו וישב על כסאו כאילו לא קרה כלום.

דין ודברים בין משה לפרעה

אמר פרעה למשה ואהרן: מה אתם רוצים? מי אתם? מנין באתם? מי שלח אתכם אלי? אמרו לו: "ה' אלוקי העברים נקרא עלינו". אמר להם: וכי יש אלוה לעבריים, והלוא למעלה ממאה שנה הם מתענים תחת ידי, ומפני מה לא הציל אותם עד היום? שקרנים אתם! אם היה האלוהים שלהם מצטער על כך שהם נמצאים פה, לא היה מעכב אותם כל כך הרבה זמן, שהרי בשביל לילה אחד שעייב אבימלך את שרה, מיד נגלה אליו והוכיחו. כל שכן בעם שלם, שהיה עליו להתגלות.

אמרו לו: דע לך שיש לעבריים אלוה, אלא שהוא הניח לך עד עכשיו, כדי להפרע ממך על הכל בבת אחת.

אמר להם: וכי אלוהיכם - יש לו כח וגבורה יותר ממני, או גדולה ומלכות יותר ממני? בכמה מדינות הוא שולט? בכמה עיירות הוא מולך? כמה מדינות לכד? כמה ארצות כבש? כמה מלחמות עשה וניצח? כמה חיילות ופרשים יש עימו בצאתו למלחמה?

אמרו לו: אלוקינו אינו במושגים שאתה מדבר עליהם, אלא כוחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דיבורו מפרק הרים, קשתו אש, חיצו שלהבת, רמחיו לפיד, מגיניו עננים, חרבו ברק, חניתותיו ניצוצי אש, לוחם הוא בלי עשייה, נוצח ולא ביגיעה. הוא יצר את כל העולם כולו, ברא שמים וארץ, יוצר הרים וגבעות, ימים וכל אשר בהם. על פיו יחיו וימותו. צר את העובר במעי אימו, ומוציאו לאויר העולם. והוא זן ומפרנס את כל העולם כולו, הוא מסיר מלכים וממליך מלכים, ומלכותו לא תיפסק לעולם ולעולמי עולמים.

אמר להם: הואיל ואתם אומרים כך, המתינו לי עד שאחקור בבית גזוי בספרים שלפני. לפי שאין מלך בעולם שלא שיגר לי כתב ודורון, ואם אמת אתם אומרים עכשיו, אמצאנו באגרות שלי. מיד ציזה והוציאו לפניו כל אגרות וספרים שהיו בבית גזוי, ונתנם ל - 70 סופרים המבינים ב - 70 שפות. בדקו ופשפשו, וכיון שלא מצאו שם אמר להם: לכו לעמיכם. לא ידעתי את ה' ולא שמעתי עליו מעולם. אין אני צריך לו, שאני בראתי את עצמי, ויש לי נילוס נהר שמשקה את ארצי.

אמרו לו: שוטה, אלוהות אלו שאתה אומר מתים הן, אבל ה' אלוקים אמת הוא, אלוקים חיים ומלך עולם. הוא היה עוד לפני שנברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולמים. הוא ברא אותך ברחם אמך, נתן בך רוח חיים, גידל אותך והושיב אותך על כסא מלכות מצרים. והוא יקח את רוחך ונפשך ממך וישיב אותך אל האדמה שממנה לוקחת!

כעס פרעה על דבריהם, וגרש אותם מלפניו.

תכבר העבודה על האנשים

למחרת, שוב נכנסו משה ואהרן לפני פרעה ללא רשות. מיד קרא לשומרים וצעק עליהם: איך נכנסו אלו לארמון?? אמרו לו: איננו יודעים, כנראה מכשפים הם, ודרך הפתח לא נכנסו. נשא פרעה עיניו וראה אותם עם המטה, אמר: הכלב אני, כי באו אלי הללו במקל? ושוב הקשה את ליבו ולא רצה לשמוע לדבריהם.

החליט פרעה, כי כנראה בני ישראל לא עובדים מספיק קשה, ולכן יש להם זמן לחלום חלומות ולתכנן תכנונים של חופש ודרור. לכן ציוה לנוגשיו מאותו יום להכביד את העבודה על בני ישראל יותר. הוא גזר שלא לתת להם תבן לליבון הלבנים, אלא הם יצטרכו בעצמם ללקט את התבן, ויחד עם זאת להגיע לאותה כמות של לבנים שהיו עושים קודם. גזירה חדשה זאת ציערה והתישה מאוד מאוד את בני ישראל. הם נפוצו בכל ארץ מצרים כדי למצוא להם תבן. תושבי מצרים התאכזרו אליהם מאוד, ואם היה מצרי רואה את ישראל בתוך שדהו, היה מכה אותו ומתעלל בו, ושובר את רגליו.

אולם עובדה זו הועילה, שכאשר הכה הקב"ה את ארץ מצרים במכות ובעונשים קשים, לא היה פתחון פה למצריים לומר: 'איך יתכן שמלכנו ושרינו יחטאו, ואנחנו נספוג את המכות?' כאן הוכיחו תושבי מצרים שאף הם ראויים לעונשים קשים.

למה זה שלחתני?

כשראה משה את המצב הקשה, חזר חזרה למדין, ואמר: "אֲדַנִּי, לָמָּה הֲרַעְתָּה לְעַם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵן בְּאֵתִי אֶל פְּרֹעֶה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ."

ענה לו ה': לו יצויר שילחם חלש שבחלשים מלמעלה (מן השמים) בחזק שבחזקים מלמטה, מי ינצח? החלש ינצח, כיון שהוא נלחם מלמעלה. עכשיו - שגבור שבגבורים נלחם מלמעלה, והחלש מלמטה - על אחת כמה וכמה!

שלושה חודשים שהה משה במדין, ואז חזר בציווי ה' חזרה מצרימה. הוא ניסה לעודד את עם ישראל בהזכירו להם את הברית שכרת ה' עם האבות הקדושים. אולם עם ישראל מרוב העבודה הקשה והלחץ הגדול, לא היטו אוזן לדבריו.

הפיכת המטה לתנין

הלכו משה ואהרן שוב אל ארמונו של פרעה ושוב נכנסו אליו ללא רשות. אמרו לו: ה' שלח אותנו לומר לך שתוציא את בני ישראל ממצרים. אמר להם פרעה: תעשו לי מופת, שעל פיו אבחן את חוזקו ויכולתו של האלוקים שלכם. אהרון, שקבל על כך הכנה מוקדמת, זרק מיד את מטהו ארצה. לאחר שהושלך המטה לארץ, אמר משה

"יהי לתנין", ומיד נהפך המטה לתנין. כך ראו כולם שהתנין נוצר על ידי דיבורו של משה.

באותה עשה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת, ואומר להם: כך אותותיו של אלוהיכם?! האם באתם לצחוק עלי? בנוהג שבעולם - אדם מביא סחורה למקום שבו יש מחסור, ולא למקום שיש בו שפע גדול מאותה הסחורה. הנה אתה בא לעשות לי כאן כשפים, וארץ מצרים מלאה כשפים!!! האם אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח פרעה והביא ילדים קטנים בני 4-5 ולקחו אף הם מקלות והפכו אותם לתנינים. קרא גם לאשתו, ואף היא עשתה כך.

אמר משה: אדרבה, אם רוצים לבחון סחורה אם היא משובחת או לא, מביאים אותה דווקא למקום שהיא מצויה בו, ואז השבח שלה ניכר יותר שהיא טובה יותר מכל האחרים. עכשיו תווכח לראות כי מעשיו של האלוקים גדולים מכל כשפי מצרים.

מה עשה אהרון? לאחר שחזרו כל התנינים להיות מקלות, לקח הוא את מטהו, והנה בלע מטה אהרון את מטותיהם של כל חרטומי מצרים. ואף על פי שבלע מטות רבים מאוד, נשארה צורתו כמקודם ולא השתנתה. ויותר מכך - דרך הכישוף, שלאחר שפג הכישוף, חוזר הכל להווייתו הראשונה כמו שהיה קודם, כי אינו אלא "אחיזת עיניים", ואילו כאן בליעת המטות היתה מציאות שגם לאחר מעשה נשארו מטות החרטומים בלועים במטה אהרון. מיד נודעו פרעה וכל גדולי המלכות, ופרעה תמה והתירא: מה יקרה אם יאמר אהרון למטהו 'בלע את פרעה וכסאו', עכשיו הוא בולע אותי?!

אך שוב חיזק פרעה את ליבו, ולא אבה לשמוע לדברי משה ואהרון. בכל פעם אחרי שמשה יצא מאצל פרעה, היה פרעה אומר: אם יבוא אלי בן עמרם אני הורגו ואני שורפו. וכשהיה משה נכנס, היה נעשה פרעה כמו בול עץ ולא יכל לפגוע במשה. חשב פרעה כי הוא יכול לעשות כל מה שעולה בלבו, הוכיח לו בורא עולם, שאפילו על גופו עצמו אינו שולט.

עשר המכות

שלח, לקה ושלם

כאשר סרב פרעה לשלוח את ישראל, הביא הקב"ה עליו ועל כל מצרים עשר מכות - יסורים קשים ומרים, ובסופם הסכים פרעה לשלח את בני ישראל.

אומר הילקוט שמעוני: משל של פרעה ומצרים, למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו, הבא לי דגים מן השוק. הלך העבד והביא דג מבאיש. אמר המלך לעבדו: בחר לך עונש אחד משלושה: או תאכל את הדג, או תלקה מאה מכות, או תשלם קנס מאה זהובים. בחר העבד לאכול את הדג. בקושי רב אכל העבד מן הדג חתיכה ועוד חתיכה, כשהגיע לחצי אמר למלך, איני יכול להמשיך יותר, מעדיף אני ללקות. התחילו עבדי המלך להכותו מכה אחר מכה, לאחר שהכו אותו כבר יותר מחמישים מכות, צווח העבד ואמר: די, אינני יכול יותר, מעדיף אני לשלם מאה זהובים! נמצא שאותו עבד אומלל נענש בשלושת העונשים: גם אכל, גם לקה וגם שילם.

כך פרעה, שיעבד את בני ישראל במצרים. אמר לו הקב"ה: "שלח את עמי ויעבדוני" ואם לא, או שתלקה או שתשלם את שכר עבודתם. אמר פרעה: "מי ה' אשר אשמע בקולו! לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". אמר לו הקב"ה: חייך, שתשלחם ותלקה ותשלם להם את שכרם.

מכת דם

מדוע לקה הנילוס תחילה?

למעלה מאלפיים שנה זורם לו במצרים נהר הנילוס - היאור, כשהוא משמש כעורק ראשי לחיי הכלכלה במצרים. גשם הרי לא יורד בארץ הזאת, והיאור הוא זה שמספק מים לשתייה, לבישול, לכיבוס, לרחצה ולהשקיית השדות. עליו השיטו סחורות לצורכי מסחר, ובאמצעותו פותח ענף כלכלי חשוב - הדיג. דגי היאור היו למרכיב חשוב בתפריטו של המטבח המצרי. כל חייהם תלויים ביאור, ולכן - לפי דעתם הכוזבת - היאור הוא האלוהים העליון. כך חיו בטעותם שנים רבות. עד שבאה מכת דם וטפחה על פניהם. איך וכיצד התרחשו הדברים?

התראה חוזרת

יום אחד, הופיעו משה ואהרן לפני פרעה. הם פלשו לתוך הארמון ללא רשות והתייצבו לפני המלך. פותח משה ואומר: שלח את עם ישראל, ואם לא תשלח, מימי מצרים יהפכו לדם. פרעה איננו מתרגש מהאיום והוא עונה: איומיך אינם מדאיגים אותי, כיון שאני הוא יוצר היאור, והוא תחת בעלותי. חוזר משה ואומר: אם לא תשלחם, תראה בקרוב מיהו בעל היאור האמיתי. למחרת, שוב חוזר משה ומתרה בפרעה, אך פרעה מסרב בעקשנותו. וכך חוזר הדבר על עצמו עוד יום, ועוד יום, במשך יותר משלושה שבועות!

קולו של משה נמוך היה, אך למרות זאת שמעו כל מצרים את אימויו! נתאר לעצמנו, מה חשב האזרח המצרי באותו רגע? הוא בודאי לא הבין מה פשר האיום המזור הזה. איך יתכן שיהפכו כל המים שביאור לדם? הלוא היאור הוא אלוהים חזק, וגם פרעה חזק! בודאי אין מקום לדאגה. אנחנו, המצריים, העם החכם והמתקדם ביותר. בכשפים, אנו עולים על העולם כולו. אין אף סיבה בעולם שיכולה להפריע לנו להמשיך להעביד את ישראל.

הפך מימיהם לדם!

הם המשיכו לחיות את חייהם בשלוה... עד אותו בוקר. באותו יום אמר ה' למשה וללכת אל היאור בבוקר השכם ולדבר עם פרעה. כמו כל בוקר, בשעה מוקדמת מאוד, יוצא פרעה אל היאור כדי לעשות את צרכיו בסתר. ומדוע בסתר? משום שפרעה היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו צריך לנקביו. לפיכך היה יוצא אל היאור בהשכמה שלא יראוהו בני אדם בקלונו. נשלחו משה ואהרן דווקא בשעה זו, כדי להביכו. והנה רואה פרעה את משה ואהרן. תופס משה את פרעה כדי לדבר עימו. אומר לו פרעה: הנח לי עכשיו שאעשה צרכי ואחר כל אדבר עמך (בל נשכח שפרעה מתאפק כבר 24 שעות!) אמר לו משה: האם יש אלוה שצריך לנקביו! דע לך כי הכל גלוי וידוע לפני הקב"ה. הוא משגיח על כולם, ואף על פי שאתה מרמה את עצמך ואת כל מצרים ועושה עצמך אלוה, את ה' לא תוכל לרמות!

ממשיך משה ואומר: "כה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה', הִנֵּה אֲנִכִּי מִכָּה בְּמִטָּה אֲשֶׁר בְּיָדֵי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְפְּכוּ לְדָם". כשפרעה ממשיך לסרב, מכה אהרון את היאור (ולא משה, מכיון שהיתה לו הכרת הטוב למים, שעל ידם ניצל כשהיה תינוק בן שלושה חודשים), והנה כל מימי מצרים הופכים לדם!!! דם ממש! לא מים אדומים, אחיזת עיניים, כפי שעשו החרטומים אחר כך, אלא דם ממש: במראה, בטעם, בריח, במגע. אלוהיהם, מקור חייהם, מת וריחו מביאש כנבלה. הוא לא רק מת אלא גם ממית. כל הדגים ובעלי החיים שהיו בתוכו - מתו.

פרעה! הוכח את בעלותך ואלהותך! הרי לדבריך היאור נוצר על ירך, הפוך את היאור בחזרה למים! כאן הוכיח ה' שהוא ברא את העולם יש מאין, הוא ברא את המים ועושה בהם כרצונו, ואין שום כוח בעולם שיכול לעמוד נגד רצונו.

לא רק המים שהיו לנגד עיניהם של משה ואהרון בשעת ההכאה, נהפכו לדם, אלא כל המים שבכל ארץ מצרים, אפילו המים שבתוך הכלים נהפכו לדם אמיתי. ולא עוד - אלא שכל העצים והאבנים במצרים התחילו לנטוף דם!

חרטומי מצרים מראים את כוחם

פרעה אינו משתכנע ואינו מתרכך. להפך, הוא מקשה את ליבו ואומר: אין הדבר עושה עלי רושם, גם אנו יכולים לעשות זאת. מיד הוא קורא לחרטומים הגאוותיים שיעשו גם הם כך. אלא שמתעוררת בעיה "קטנה", אין בנמצא מים, כדי להופכם לדם! חשבו החכמים שרק המים שהיו גלויים לפני משה ואהרון נהפכו לדם, ולכן חפרו בארות חדשים להוציא מהם מים לשתייה. אולם תקוותם התנפצה במהירות - גם מהבארות החדשים נבע דם. מכת ה' היא מכה אמיתית, אין מנוס ממנה.

ובכל זאת החרטומים רוצים להראות את יכולתם וכוחם. הם הולכים לגושן וקונים מים מישראל, ואז הם הופכים אותו לדם. זוהי גדלותם: להפוך מים שקנו מישראל לדם. מי זקוק לכך? הרי יש דם בשפע, ואפילו יותר מידי! אילו היתה להם שליטה אמיתית בטבע, היו יכולים להפוך את הדם למים, אך לא יכלו לעשות זאת כי כל מעשיהם היו באחיזת עיניים בלבד.

הבדל גדול היה בין מעשה אהרון למעשה החרטומים. אהרון הפך לדם את כל מימי היאור, גם אלו שלא היו לפניו אלא בכלים שאינם מחוברים ליאור. ועוד, אהרון הפך מים שאינם עומדים אלא זורמים, ומים אחרים באים תחתם. ועוד, שעמדה המכה שבעת ימים, ואילו החרטומים הפכו באחיזת עיניים רק מים מעטים עומדים בכלי, וגם זה היה רק לזמן מועט עד ששב פרעה אל ביתו.

אבן מקיר תזעק

פרעה לא חשש ולא הרגיש שזו מכת ה'. לו אישית היו מים, ולא היה צריך לקנותם מישראל. הם הגיעו לו כזכות על כך שגידל את משה בביתו, וכן כדי שיתגדל בעיני המצריים ואחר כך ילקה. ובכל זאת גם הוא לא נמלט לגמרי מסבל מכת דם, וכאשר חזר לארמונו נטרפה דעתו למראה הדם הנוטף והמלכלך את קירות ארמונו המלכותי והמפואר. הדם לא פסח על בית המלך. הדם היורד מן הקירות מזכיר את הדם ששתת מבני ישראל שנפצעו בשעת עבודתם בבניית הבניינים, ונתערב בתוך החומר והלבנים!

ארץ מצרים נבוכה

נתאר לעצמנו: בבוקר לפני שהולך המצרי להעביד את ישראל בפרך, טועד הוא את ליבו בארוחת בוקר. תוך כדי שתיית כוס משקה, הוא שומע שוב את קולו של משה, המתרה בפרעה שאם הוא לא ישלח את בני ישראל, מימי מצרים יהפכו לדם. שלושה שבועות כבר הוא שומע את האיום, והדבר נהפך לו להרגל. אלא שהפעם... הוא מרגיש טעם דם בפיו. מיד הוא יורק כדי לנקות את פיו, אך למרבה הזוועה הוא ממשיך לירוק דם! אולי - חושב המצרי - השן מדממת. אבל אז הוא שם לב שכוסו מלאה בדם! ולא מן השן. אחוז בהלה הוא רץ אל חבית המים כדי לשטוף את פיו, ולתמהונו הגדול החבית מלאה דם. אין לו אפילו טיפת מים אחת בבית. מה קרה?? הוא משתומם. ומחשבותיו מחזירות אותו אל הדבר הדחוף יותר: כיצד ישטוף את פיו מן הטעם המבחיל של הדם? במצוקתו הוא רץ מיד לשכנו המצרי, בתקווה שיש לו מים. שם מתברר שגם החבית של שכנו מלאה דם. הבעיה קשה ולוחצת, מה הם יעשו??

שכן אחד מספר מבעד לדלת הסגורה, שהוא היה באמצע להתקלח ופתאום מצא את עצמו בתוך אמבטיית דם. הוא קפץ מיד מן האמבטיה, כולו מלוכלך ומדיף ריח יותר מאשר בכניסתו. הוא ניסה לפתוח חבית נוספת של מים, אך גם משם יוצא דם. הוא שרוי במצב ביש, אינו יודע איך להתנקות. מה יעשה? הוא ישאר בבית?? עד מתי? **כעת לכולם יש אפשרות לרחוץ את גופם בדם. ממש כמו המלך פרעה, ששחט כל יום 300 ילדי ישראל והתרחץ בדמם!!**

בעודו מספר את חוויותיו הטראומטיות, צועקת אשתו, כי הבגדים אשר השרתה במים לצורכי כביסה שינו את צבעם והם אדומים. צעקותיה גברו מאוד בהביטה על המרק העומד על האש ועל קערת הבצק המלאה, שהפכו להיות אדומים! מה קורה כאן?

כמו מתוך חלום הם נזכרים באזהרותיו של משה ומבינים שידו עשתה זאת. אוי ואבוי, הם סופקים כפים, הוא אכן אמר שאם לא ישחררו את בני ישראל יהפכו כל מימי מצרים לדם. מי חשב שיתאמתו דבריו? ובודאי שלא בהיקף כזה! איזו מציאות נוראה, דם במקום מים. דם יוצא מהקירות, קיר נוטף דם! המראה מפחיד ומעורר בחילה! זה מזכיר למצריים את ילדי ישראל שנקברו חיים על ידם בקירות!

המצרי חש כאילו הוא במחזה בלהות, הוא מביט בראש על הדם הנוזל מקירות ביתו, וברקע ביתו נשמעות צרחות הילדים המפוחדים וההמומים מן המתרחש. אין זמן רב למחשבה, הצמא מכה בהם. המצרי מנסה להתחכם וחושב שאם אין מים, ישתו מיץ פירות. אולם כאשר נסחט הפרי יוצא דם ולא מיץ. חוסר האונים גובר, מה עושים? הרי גוף האדם זקוק לשתייה, אי אפשר להתקיים זמן רב ללא מים! אפילו הרוק שיצא מן הפה הפך לדם מבחיל. הוא חש תסכול, כעס, ויותר מכל פחד וחוסר אונים. מה יעשו עכשיו??

האלילים מאכזבים

הילדים צועקים ומבקשים שתייה, ופיו מתחיל להתייבש. מתוך לחץ הוא פונה אל אליליו. (היו להם הרבה אלילים, כי היו זקוקים להם למקרה שאליל אחד ישן או שאינו מרגיש טוב, חולה או מת, היו אחרים רזרבה). הוא פונה לאלילי העץ והאבן, ובמקום לענות לו, להצילו ולתת לו מים, גם הם מוציאים דם!! גם הם מתו. במקום להצילו הם מעמיסים

עליו בעיות נוספות!! כמצרי מאמין הוא פונה אל אלילי הכסף והזהב, אולי הם יוכלו להשיעו, אך הם לא מגיבים, ומן המזבחות שלפניהם זב דם רב. מה יהיה?? מה עושים??

עולה המצרי על סוסו ודוהר במרץ לאלוהיו הגדול והחזק מכולם - היאור. הוא בודאי יוכל להצילו בכך שיתן לו מים חיים. כולו מלא תקוה, אך ככל שהוא הולך וקרוב ליאור מתחילה תקותו להיסדק. הוא חש בריח מעט חשוד, אבל מוכר... הוא מגייס את שארית תקותו, ובלב הולם הוא ממשיך להתקדם. ככל שממשיך הסוס בדהירתו, מכה ריח חזק וחרוף באפו. ו... לא, לא יתכן!! הרי היאור אלוהים חזק הוא, לא יתכן שיהפך לדם!! ליבו מסרב להאמין לאמת המרה, אך האמת סופה להתגלות, היאור אכן הפך לדם, והוא פולט דגים מתים, המוסיפים ריח של נבלה לריח המבאיש של הדם. נראה כאילו היאור אדום מדם הילדים שהושלכו אליו. השלכתם ילדים למות ביאור, כך הדגה שביאור מתה!!

התופעה מפליאה מאוד, כי הזרימה ביאור נמשכת, ונכנסים אליו בלי הרף מים חיים. אולם תמיד כשהמים מגיעים לגבול מצרים הם נהפכים לדם! ומה שמדהים עוד יותר הוא, שכאשר יוצא הדם מגבול מצרים, מיד הוא נהפך שוב למים חיים. רק בגבול מצרים מאכזב היאור את עובדיו המאמינים, ומספק להם דם במקום מים. מעל ראשי המצרים מרחפת סכנת מוות, לא מוות מהיר וקל כי אם מוות איטי בצמא. אין מים לשותות, רק המחשבה על כך קשה ומטריפה. אין על מי להישען, כי כל אלוהיהם הכזיבו.

חיפוש נואש אחר מים

הוא חוזר הביתה בידיים ריקות ורועדות. הילדים מבקשים לשותות - הם צמאים. וככל שעובר הזמן נשקפת סכנה לחייהם. צמאונם גובר והולך. ניסו המצרים למצוא מים מתחת האדמה, והיו חופרים בארות חדשים, ומוצאים - דם. בלית ברירה היו מצרים ששתו מים מלוחים, אשר הם לא נהפכו לדם. אבל מיד אחר כך נעשו צמאים עוד יותר! אין מים לשותות. לא מים ולא מיץ. גם הרוק שירקו נהפך לדם. הם מתחילים להתייבש וראשם כואב.

והנה המצרי שם לב כי ביד עבדו העברי יש כוס ובתוכה... מים!! מהיכן המים?? הוא שואל בשאגה. "מהגיגית", עונה העבד היהודי בשלוח, "וכי אינך רואה שהיא מלאה מים?" מביט המצרי, ואכן כפי שאמר היהודי, הגיגית מלאה מים. "ומהיכן מלאה את הגיגית?" הוא מתעניין בשקיקה. "מהבאר", עונה היהודי בפשטות. במהירות רץ המצרי עם הדלי אל הבאר, גם היהודי משלשל את הדלי שלו, והנה: זה ממלא דם וזה ממלא מים! המצרי אינו מאבד את עשתונותיו, הוא מביא מביתו כד גדול, ורץ אל הגיגית של היהודי לקחת משם מים. אך מה קורה כאן?? הכד מתמלא דם! ואילו לעבדו היהודי, שניגש למלא לעצמו כוס נוספת, יש מים!! המצרי חוטף מידו של היהודי את הכוס, והנה ברגע שמגיעים המים לידיו של המצרי הם נהפכים לדם!

עולה בדעתו רעיון מצוי: הוא מבקש מהיהודי לשפוך לו מים לתוך פיו. העבד אכן עושה כך, מן הכוס נשפכים מים, אך ברגע שהם מגיעים לפיו של המצרי - הם הופכים לדם! אומר המצרי ליהודי: בוא נשתה במשותף מכלי אחד, כך יגיעו אל פי מים. אכן הם שותים מכוס אחת, אך... ליהודי עולים מים, ואילו למצרי עולה דם! המים נחלקו,

חלקם כלפי ישראל מים, וחלקם כלפי המצרי דם! כתוצאה מנסיונותיו הרבים לשתות מים - יש בפיו טעם רע של דם! אין לך מים?! תשתה דם! שפכת דם ישראל כמים - תשתה דם כמים!!!

הצמא מתגבר, והפחד עוד יותר. הפדה יבש, הראש כואב, הילדים צורחים ובוכים, הם רוצים לשתות! עיניהם יוצאות מחוריהם בראותם את השכן היהודי שותה מים בשפע. המצרי מוכרח להשיג מים! בביתו ישנן נפשות רבות המשוועות לטיפת מים. ולא עוד, אלא שעליו להשקות גם את מקנהו הרב, את סוסיו, את חמוריו, את גמליו, את בקרו וצאנו - צאנו ה"קדוש", שהיה אף הוא אליל מצרים. הוא פונה אל הצאן שלו, בתקווה שיצילו אך הצאן מסתכל עליו במבט אומלל, ובעיניו המיוסרות תחינה למים. במקום שיצילו הם את מאמיניהם, צריכים מאמיניהם להציל אותם.

המצרים מתרוששים

בלית ברירה, מתוך יאוש, הוא מנסה אפשרות נוספת: הוא מחליט לקנות מעבדו היהודי כוס מים בכסף מלא. והנה ראה זה פלא - סוף סוף יש לו אכץ מים, והם לא נהפכים לדם, הוא שותה ומרווה את צמאונו. בתור אב מסור הוא לא שוכח כמובן לדאוג אף לאשתו ולילדיו המשוועים למים. חשבון קצר מעלה כי עליו לקנות עוד לפחות 10 כוסות. המחיר שהיהודי דורש נראה לו מוגזם ביותר, אולם אין לו ברירה, הוא יודע שנפשות ביתו תלויים בו. מיום ליום עולה המחיר ומכפיל את עצמו, עקב הביקוש הרב. אך מה אפשר לעשות? המצרי הולך ומתרושש מיום ליום, ואילו כיסיהם של בני ישראל הולכים ותופחים. שמתם אותם לשואבי מים חינם אין כסף, כעת תשלמו מחיר מלא עבור כל טיפת מים!!

ומה עם החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר והצאן? גם הם זקוקים למים. בלית ברירה הוא קונה מים אף להם, כמובן בצמצום גדול. רבים מן הבהמות מתים בצמא, כמות המים המצומצמת לא הספיקה להם. הגדיל המצרי את קצבת המים - עלה לו הון תועפות! - והנה, שוד ושבר! רבים מן הבהמות, אשר הוציא למענם סכומי כסף ענקיים למען לא ימותו בצמא - מתו! וזאת בעקבות מכת הדבר שהתלוותה לכל מכה ומכה.

רעבים ללחם

רוצה המצרי לאכול לפחות ארוחה טובה, ומתברר לו כי גם זה עסק לא פשוט. טרחה האשה המצרית להכין תבשיל, הדבר עלה לה ביוקר רב, שכן היה עליה לקנות מים לשטיפת הירקות ולהכנת התבשיל. היא עשתה את כל המאמצים לשם כך, אולם כאשר באה להניח את הסיר על האש היא נתקלת בבעיה בלתי צפויה! היא לא מצליחה בשום אופן להבעיר אש, העצים כולם נוטפים דם! כל נסיונות ההדלקה אינם מצליחים, ואז מבינים המצרים כי בעצם אינם יכולים לאכול כל אפוי ומבושל. אין אפשרות לאפות לחם - המאכל הבסיסי ביותר!! מה יאכלו? האפשרויות מוגבלות מאוד, ואכץ מצרים רבים מתו מרעב.

מתבוססים בדם

המצב דחוק ביותר, הצמא הפך ל"ידיד קבע", הרעב אף הוא אינו נותן מנוח, אך לא די בכך!! הסביבה כולה מבאישה ודביקה מדם. דם נוזל מהעצים ומהאבנים, כאשר יושבים על כסא או אפילו על אבן, מתלכלכים מדם, כאשר שוכבים במיטה מתלכלכים

מדם, איך אפשר בכלל להרדם? הבגדים מלאים דם, הידים מלוכלכות, והגרוע מכל שאין אפשרות להתנקות מן הדם! קניית מים לשטיפה ולרחצה אינה באה בחשבון, זה יעלה הון תועפות, וממילא מיד אח"כ הם יחזרו להתלכלך, כך שזה לא משתלם. הלכלוך והזוהמה הולכים ומצטברים מיום ליום. המצב בלתי נסבל! **מנעתם את ישראל מלהתרחץ, עכשיו אתם מנועים מלהתרחץ!!**

תוצאות המכה

7 ימים מתמשך הסייט הנורא הזה! 7 ימים הנראים כנצח. 7 ימים של פחד וחרדה מן הבלתי ידוע, של חוסר אונים, של טירוף הדעת בלתי נסבל, של צמא ורעב, של אכזבה עמוקה מהאלילים, של תסכול וכעס על עבדיהם המתעשרים על חשבונם!

והנה סוף כל סוף תמה המכה. הדם ביאור הפך חזרה למים, מצרים נושמת לרווחה. כעת יש מים בשפע חינם אין כסף. אך האם בזאת אכן תם הסיפור? האם חוזר המצב לקדמותו, כאילו לא קרה כלום? כלל וכלל לא!! הבתים והכלים מוזהמים בדם. הבגדים התקלקלו ונהרסו מספיגת הדם, האויר מעופש, גרעון גדול בתקציב. האיזון האוקולוגי נהרס לגמרי. אין איש יודע מה תהיינה ההשלכות ממימתת היאור בשנים הבאות. שנים רבות יעברו עד שהמצב יחזור לקדמותו, אם בכלל. הכלכלה נהרסה - ענף הדיג הושבת כליל, מי יודע מתי ישתקם מחדש?...

מכת צפרדע

התראה

זה עתה הסתיימה לה מכת דם, ארץ מצרים כולה עדין שטופה מן הדם. לפני המצרים עבודה רבה: לנקות את זוהמת הדם, לשטוף את הקירות ואת הרהיטים, לכבס את כל הבגדים. והנה בעיצומן של העבודות, נכנס משה אל ארמונו של פרעה ללא רשות, עוקף את השמירה המעולה, ומדבר אל פרעה בתקיפות: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבְדוּנִי: וְאִם מֵאֵן אֲתָה לְשַׁלַּח הַנֶּה אֶנְכִּי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בַּצִּפְרָדִּים". למרות הסבל שהיה מנת חלקו במכת דם, הקשה פרעה את ליבו והכריז שלא ישלח את בני ישראל. שמע משה ויצא מן הארמון.

למחרת חוזר הסיפור על עצמו, וכך גם ביום השלישי והרביעי... יום יום, במשך 23 ימים, חוזר משה ומתרה בפרעה, ופרעה מסרב. בפעם האחרונה נכנס משה בחצות היום אל פרעה, והתרה בו לעיני כל שריו ועבדיו. כאשר לא התייחס פרעה אף להתראה זו, הלך אהרון ונטה ידו על מימי מצרים, והנה - מן המים התחילו לעלות צפרדעים! אט אט התחילו הצפרדעים להתפשט בכל מצרים. תחילה באו הם אל ארמונו של פרעה, ואחר כך התפשטו סביב עד שמילאו את כל מצרים.

צפרדעים, צפרדעים, צפרדעים....

מן היאור חסר החיים, שהמית במכת דם את כל בעלי החיים שהיו בו, כולל הצפרדעים, יוצאים לפתע המוני צפרדעים מקרקרות!! ויש אומרים שצפרדע אחת עלתה מן היאור, והמצרים היו מכים אותה, ואז התיזה נחילים נחילים. קולות הקרקור העולים מן היאור צועקים את צעקתם האילמת של כל אותם תינוקות שהושלכו אל היאור!

המצרים המומים. שוב מכה בהם אלוהיהם היאור! הוא מוציא צפרדעים בכמויות אדירות! אתם השלכתם את אלו שביבשה אל הים - יבואו אלו שבים אל היבשה כדי להפרע מכם!

אך פרעה הקשה את ליבו ואמר למשה: בכשפים אתה בא אלי? אקרא לילדים קטנים מבית הספר ויעשו גם הם צפרדעים! מיד קרא פרעה לחרטומיו ועשו גם הם כמשה ואהרון. אולם לסלק את הצפרדעים לא היו מסוגלים, ומה הועילו חכמים ב"חכמתם"?

נתאר לעצמנו: פרעה הרשע יושב על כסא מלכותו בבגדי מלכות, ושרי המלוכה לפניו. לפתע מגיעות צפרדעים ירקות קרות וחלקלקות, קופצות ישר אל פרעה ותוך כדי קרקורים נכנסות לו בנקביו ויוצאות מפיו! פה מפיק צפרדעים! איזה בושות! ממנו עוברות הצפרדעים אל שריו ועבדיו. הן קופצות עליהם, נכנסות לתוכם ומקרקרות באוזניהם. כאשר מנסה המצרי להרוג צפרדע סוררת, התבקעה הצפרדע, ומקרבה יצאו ששה צפרדעים נוספות!

מארמון פרעה מתפרסות הצפרדעים על פני כל מצרים. הן מקפצות בעליות ובזרזות דרך הדלתות והחלונות ונכנסות בהמוניהן אל בתי המצרים. ללא היסוס הן ניגשות אל קערות הבצק, אל הלחמים, אל הסירים, נדבקות אל האוכל ומכרסמות אותו. הן מעזיזות אפילו - שלא כטבען - להיכנס לתוך התנורים הבווערים! נכנסו לתנורים כמויות כה גדולות של צפרדעים, עד שהיה בכוחן לקרר את חום התנור! אוכל חם כבר לא היה למצרים. פרעה! התכחשת למציאות ה' ואמרת "מי ה'?" - למד מן הצפרדעים היודעות את ה' ונכנסות להישרף בתנורים על קידוש שמו יתברך!

המצרי יושב לאכול והנה לארוחתו יש שותפים, בצלחתו קופצות הצפרדעים. וכשבא לשתות, הוא מקבל נשיקה מהצפרדע שממתינה לו בתוך הכוס!! אין להמלט מהן! לאחר שמצליח המצרי לשתות הופכת שמחתו לתוגה, המים במעיו הופכים לצפרדעים! בקשתם מישראל להביא לכם שקצים ורמשים, ונפשם היתה קצה מהם. עכשו תגעלו אתם מן השרצים!

אין מפלט!

אין מקלט או איזה 'חדר בטחון' המוגן מפני הצפרדעים, הצפרדעים נכנסו לבתים המוגנים ביותר. גם העשירים מבין המצרים אשר נעלו את בתיהם על מסגר ובריה, לא נמלטו מן המכה. הצפרדעים ירדו לתהום ועלו ממנו עד לבית העשירים. הן נקשו על רצפות השיש ואמרו להן: 'עשו לנו מקום שנעלה ונעשה רצון בוראנו'. רצפת השיש אכן נבקעה, ואל הבית פרצו הצפרדעים בהמוניהן.

אפילו אם היו המצרים מחביאים את עצמם תחת הקרקע, היו באים לשם הצפרדעים ומשחיתים בהם. כשנכנסו לבית הכסא, היו נושכים ומסרסים אותם. בטלתם את ישראל מפריה ורביה - גם אתם תבטלו מפריה ורביה.

רעש מחריש אוזנים

הצפרדעים נמצאות בכל מקום: על הכסאות, במיטות, בתנורים, בתוך הכוסות, והצלחות, על המצרים, והגרוע מכל - בתוך הגוף פנימה! הן כמובן לא ישבו בשקט,

אלא קפצו וקרקרו כל הזמן. איזו הרגשה נוראה, "לארח" צפרדעים מקרקרות בבטן! רעש הקרקור היה קשה למצרים יותר מהנוק של הצפרדעים עצמן! במיוחד קרקורן של אלו הנמצאות בתוך גופם. הצער שסבלו מרעש הצפרדעים היה כל כך גדול עד שכולם בכו. היו מצרים שאפילו מתו מן הרעש! הייתם מבעיתים את בני ישראל בצעקותיכם - כעת תתייסרו מצעקות הצפרדעים!

צעקות הצפרדעים מזכירות את צעקתם של ההורים האומללים אשר צעקו ובכו והתחננו כשלקחו את בניהם וזרקו אותם ליאור!

אין מנוח!

נתאר לעצמנו: מצרי רוצה לנוח בביתו, אולם כל הכסאות רוחשים צפרדעים. הן קופצות מהרצפה לכסא, ומן הכסא לשולחן, ומהשולחן... הופס, על ראשו של המצרי. לא צפרדע אחת, לא שתיים, גם לא עשר ולא עשרים, אלא אלפים ומליונים של צפרדעים. המצרי עייף והוא מוכרח לשבת, על אף כל מאמציו לפנות לעצמו כסא לשבת עליו, הצפרדעים זריזות ממנו ומכסות את הכסא. המצרי מתחכם ומרים את הכסא וכך מפיל מעליו את כל הצפרדעים, אולם תוך כדי שהוא מנסה לייצב את הכסא בתוך ים הצפרדעים, שוב קופצות הצפרדעים ומכסות את הכסא. אין ברירה, צריך לשבת על הצפרדעים. הצפרדעים "מנצלות" את תנוחת הישיבה של המצרי כדי לקפץ גם על ברכיו.

הצפרדעים ממלאות גם את המיטות, ולא מאפשרות למצרי לישון, ואפילו לנוח. המצרי בא למיטתו ומוצא אותה מלאה צפרדעים. אחרי שנוכח לראות כי אי אפשר לגרש אותן כי רבות הן, שוכב הוא עליהן ברוב עייפותו. אולם זו משימה לא פשוטה להרדם כאשר מתחתך ומעליך יצורים מקפצים ומקרקרים, וכל שכן שיצורים אלו מחבלים בגוף. חלקן של הצפרדעים גדולות וכבדות, וכאשר הן עולות על הבטן הן גורמות לקשיי נשימה. הצפרדעים הקטנות גם הן עושות מלאכתן באמונה ומכניסות את פיהן לתוך אוזנו של המצרי, הן אף דוחקות את רגליהן הקטנות לתוך עיניו ונחיריו. איך אפשר ככה לנוח?? אתם לא הנחתם לבני ישראל לנוח. לאחר יום עבודה מתיש הטלתם עליהם עבודות נוספות ומנעתם אותם משינה, בבוקר שוב הערתם אותם מוקדם לעבודה. עכשיו תרגישו מה זה לא לישון כמה ימים.

זהירות, צפרדעים בדרך!

צפרדעים קרות, רטובות וחלקלקות קופצות על המצריים בהמוניהם, בכל מקום שהלכו דרכו עליהן. ומפני שהיו חלקלקות ולחות, נפלו המצריים ארצה. ומיותר לציין כי הנופל, צונח ומתגולל בתוך ים של צפרדעים. וכשהוא פותח את פיו לצעוק לעזרה, קופצת הצפרדע לתוך פיו! כדי לעמוד על רגליו שוב, עליו להניח את ידו על שכבת הצפרדעים קרה רירית ודוחה!

כאשר רואה הצפרדע איש מישראל היא בורחת ממנו, ואילו אחרי המצרי היא רודפת ומקפצת עליו. הצפרדעים שרצו בכל גבול מצרים, אך הפלא ופלא! הן לא יצאו מעבר לגבולות המדינה. תועלת אחת צמחה מכך למצרים: סוף סוף השתרר שלום בין מדינת כוש למדינת מצרים, ששנים רבות היו ביניהן סכסוכים וחילוקי דעות על מקום הגבול המדויק. כעת באו הצפרדעים והראו בדיוק את הגבולות.

כיצד ידעו הצפרדעים להבחין בין יהודי למצרי, בין גבול מצרים לגבול כוש ושאר המדינות? שוב נוכחו המצרים לדעת כי לטבע אין כח בפני עצמו, הוא מונהג ומוכתב על ידי בורא עולם, אשר ביכולתו לשנות לגמרי את דרכי הטבע.

אולי היו מצרים שניסו להימלט לארצות הסמוכות. האם הצליחו בכך? נתאר לעצמנו תמונת מצב: משפחה מצרית עולה למרכבה ומתחילה לנסוע, אולם על אף ששני סוסים אבירים מובילים את העגלה, היא נוסעת בכבודת בגלל המון הצפרדעים הקופצות בדרך. הצפרדעים גם עולות לתוך המרכבה, ומציקות ליושבים בה. המצרים מתחילים להצליף בסוסים, והם אכן משתדלים לרוץ יותר מהר. אבל אז קורה אסון, אחד הסוסים נופל פתאום ומת - על ידי הדבר (שהתלווה לכל מכה). כעבור כמה דקות של נסיונות התקדמות נואשים, דורך לפתע הסוס השני על צפרדע אחת עסיסית במיוחד, גדולה ורירית, מחליק ונופל. העגלה מתהפכת, יושביה מתגוללים על הארץ מנסים להתרומם ולהתנער מן הצפרדעים. להמשיך בדרך הם כבר לא יוכלו, הניידות קשה עד מאוד בתוך ים רועש של צפרדעים.

לב עיקש ופתלתול

הסיוט הנורא הזה ממשיך יום ועוד יום, כל יום כנצח! מצרים רבים נפלו מתים. היה זה נס גדול שנתרו בכלל אנשים בחיים, כאשר צפרדעים מקרקרות להן בתוך הבטן שבוע שלם.

כשמרגיש פרעה שאיננו יכול לסבול יותר, הוא קורא למשה ואהרון ואומר להם: "הֲעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְיִסֶר הַצִּפְרָדִיעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֲשַׁלְּחָה אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַה'". שאל אותנו משה (צעק לו בתוך האוון, כדי שישמע): לַמֶּתִי אֵעֲתִיר לָךְ? מִתִּי אַתָּה רֹצֵחַ שְׂתוּר הַמִּכָּה? הֵינְנוּ מִצְפִּים שִׁפְרָעָה יִגִּיד מִיָּד: מַה הַשְּׂאֵלָה? הַיּוֹם, עֲכָשׁוּ, הֲרַגְעוּ! אֵינְנִי יוֹכֵל לִסְבּוֹל עוֹד רַגַע נוֹסֵף! אֲלֹא שִׁפְרָעָה הַפּוֹלִיטִיקָאִי הַמְדוּפֵלֵם חוֹשֵׁב לַעֲצֹמוֹ: אִם מֹשֶׁה שׂוֹאֵל מִתִּי לְהִסִּיר אֶת הַמִּכָּה, כִּנְרָאָה שִׁמְכַת הַצִּפְרָדִיעִים נִגְרַמָּה עַל יְדֵי הַמְזוּלוֹת, וּמֹשֶׁה שִׂוִּידַע שֶׁהִגִּיעַ עֲכָשׁוּ זִמַּן סִילּוּקָהּ עַל יְדֵי הַמְזוֹל, מִצְפָּה שֶׁאֵינְךָ לֹא לְהִסִּיר מִיִּידֵית אֶת הַמִּכָּה, וְאִזּוֹ הוּא יִתְפָּאֵר עָלֶי שְׂכֵאִילוֹ הוּא הִסִּיר אֶת הַמִּכָּה. וְלִכֵּן אֲתַחֲכֶם עָלַי, וְאֹמַר לֹא לְהִסִּיר אֶת הַמִּכָּה מִחַר, אֲבָל לְמַעֲשֵׂה הִיא כִּבְרַת תְּסוּר מֵאֲלִיָּה הַיּוֹם עַל יְדֵי הַמְזוּלוֹת, וְכִךְ אֲוִכִיחַ לְמֹשֶׁה שֶׁאֵין לוֹ שְׁלִיטָה עַל הַמִּצְבָּה, הַכֹּל מִתְנַהֵל עַל יְדֵי כּוּחוֹת הַטֶּבַע. אִמַר לֹא מֹשֶׁה: כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תִּדְעֶה כִּי אֵין כֹּה־אֱלֹהֵינוּ" - אֲתַפְּלֵל לָהּ שֶׁרַק מִחַר תְּסוּר הַמִּכָּה, וְכִךְ תִּרְאֶה שֶׁהַכֹּל מִתְנַהֵל בְּהִשְׁגַּחַת ה'.

תם ולא נשלם, שבח לאל בורא עולם!

הצפרדעים שהיו במעי פרעה ובמעי שריו היו מדברות ביניהן: אימתי נצא מכאן? וענו זו לזו: עד שיבוא בן עמרם ויתפלל עלינו. ואכן בעקבות תפילתו של משה סרה המכה, ובין רגע מתו כל הצפרדעים. נתאר לעצמנו: בבת אחת משתרר שקט! מליארדי צפרדעים דוממות כאחת, ולמצרים לוקח זמן להתרגל לשקט הרועם. רק אותם צפרדעים שנכנסו לתוך התנורים הבווערים כדי לקדש שם שמים, חזרו חיים לתוך היאור, ולא מתו ביבשה, לפי שבטחו בה' ומסרו נפשן לקיים ציווי ה'.

תמה המכה, אך לא נשלם הסיפור. כעת מצרים כולה מכוסה בשכבות של צפרדעים. מחלקת התברואה של עיריית מצרים נחלצה למבצע פינוי מיוחד, אולם עובדי העירייה

לא יכלו להשתלט על העבודה, כל המצרים נרתמו לעבודה הקשה - עבודת פינוי הצפרדעים. כל מצרי צבר לפחות עשר ערמות ענקיות! לאן יפנו אותם? בעיה של ממש. באין פתרון מעשי לכמויות כה אדירות, הותירו אותם ברחובות מצרים ערמות ערמות. באשה הארץ מן הריח הנורא. הצחנה הנוראה גרמה למחלות זיהומיות קשות, לאורך זמן רב, ובמשך תקופה ארוכה עדיין המשיכו אנשים למות כתוצאה מן המכה.

מכת כינים

מנסים לחזור לשגרה

חלפו לזן שלושה שבועות מאז תום מכת הצפרדע. אפשר לומר כי מלאכת הפינוי של הצפרדעים כבר הסתיימה, הריח הנורא איכשהו עבר, ועכשיו הם בשלב של התאוששות. כעת יש סוף סוף שקט, הצפרדעים שקרקרו כל הזמן מתו, ולמרבה הרווחה משה לא בא עם התראה על מכה נוספת (במכת הכינים לא היתה התראה כעונש על כך שפעמיים חיזק פרעה את ליבו למרות שהיתה התראה).

החיים מתחילים לשוב למסלולם הרגיל. אמנם היו שתי מכות איומות שבאו לאחר התראתו של משה, אך אפשר לומר שבאופן כללי המצב חזר לקדמותו: פרעה המלך עדיין שולט בחוזקה, וישראל לא שוחררו מעבודתם. עול השעבוד התרופף מעט, אך עדיין ממשיכים בני ישראל לעבוד בחומר ובלבנים. אמת, שהם מרוששים כבר בעקבות מכת הדם, ונכון שהאקולוגיה נהרסה, ולדייגים אין פרנסה, נכון שמשפחות שלמות עדיין שרויים באל על יקיריהם, ונכון גם שבתני החולים מלאים עד אפס מקום, במיוחד במחלקה לטיפול במחלות זיהומיות. גם מחלקת האורטופדיה עובדת באופן מתוגבר עקב נפגעי ההחלקות על הצפרדעים. אבל איך אומרים? החיים צריכים להמשיך הלאה, אסור לשקוע יותר מידי בעבר.

כינים בכל גבולם

והנה פתאום זה קרה - יום אחד, פתאום ללא כל התראה מוקדמת, חשך עליהם עולמם. כל עפר מצרים הפך לכינים! האדמה הדוממת הפכה פתאום לבעלי חיים!

כיצד זה קרה? הגיעו משה ואהרון לפני פרעה ו"חכמיו", אל חצר גינת המלך, ולפתע, ללא התראה, הכה אהרון את האדמה במטהו, וכהרף עין הפך כל עפר מצרים - עד לעומק של חצי מטר - לכינים! קרקע שלא נגעה בה יד אדם מעולם, נשארה כמו שהיא גם עכשיו, אולם כל עפר שנעשתה בו מלאכה, הפך לכינים. זכרו! אתם שיעבדתם את ישראל בעבודות עפר!!!

לא רק מין אחד, אלא 14 מיני כינים הביא הקב"ה על המצרים. אילו היו הכינים בגודל סביר, אולי עוד היה אפשר לסבול. אך גודלם של הכינים היה ממש ווועתי, הוא נע בין גודל של ביצת תרנגול לגודל של ביצת אווז!

הכינים זחלו ועלו על פרעה ועל המלכה, וגרמו להם בושה וחרפה - המלך והמלכה מכוסים כינים! חרטומי מצרים, כמו כל המצרים, כוסו מכף רגלם ועד קודקודם, בכינים. למצרי החשוב, המלומד, האינטלגנט והנאור - יש כינים!! בגדיהם לא הגנו עליהם, והכינים הגיעו לברשם ועקצו אותם. ביקשתם לאבד אומה שנמשלה לעפר, יבוא דבר שנברא מן העפר ויפרע מכם!

מלחמה חזיתית

מצרי יושב בביתו ולפתע הוא מותקף מכל הכיוונים. הוא חש כאבים עזים ודקירות כעין מחטים וחיצים הננעצים בגופו. כינים גדולות טיילו להן בחופשיות על גופו, כשהן עוקצות ומוצצות את דמו. הן מפחידות, מעוררות גועל, ובעיקר - מכאיבות. הוא לא מבין מה מתרחש, וכמובן שאינו יודע כיצד להתגונן.

בנוסף לזאת, הוא מרגיש שכסאו זו מתחתיו. הרצפה העשויה עפר הפכה לזוחלים נעים ועוקצים שגרמו לכסאו אי יציבות. לנגד עיניו קירות ביתו שהיו מטויחים יפה בטיח לבן, והנה הם רוחשים רמשים שחורים. הוא מתחיל לצעוק מבהלה ומכאבים, וצעקותיו מתערבות בקול צעקות אשתו וילדיו. הוא קופץ מן הכסא, אך ללא הועיל, כעת הוא עצמו שוקע בתוך הכינים, אשר מכסים אותו עד ירכו. הכאבים עצומים!

הוא לא יודע איך להתפטר מן הכינים, והיכן לגרד תחילה. הוא מנסה לתולשן מפניו ומגופו הדואב, אך ביכולתו לתפוס רק כינה אחת בכל פעם, בגלל גודלה. הוא מוריד כינה ומגרד, מוריד ומגרד. ואף על פי ששתי ידיו עובדות במהירות, אין הוא מצליח להתגבר על הכמות הגדולה שהשתלטה עליו. וככל שהוא מגרד ומוריד ונלחם, באים עוד ועוד, המלחמה אבודה מראש. איזה טרוף הדעת! גירודים, כאבים ויאוש.

המצרים קופצים ומתנועעים ללא הרף בהשתדלם להיפטר מן הכינים המטרידות. כפות רגליהם לא נוגעות בקרקע, כי היא מלאה כינים. הם דורכים על שכבת כינים אשר מוצצת את דמם. הדקירות התמידיות בכפות הרגלים גרמו להם להרים כל פעם רגל אחת, איזה ריקוד משעשע!

עייפות, רעב וצמא

אחרי שעות של ריקודים ללא הפסקה, הם התעייפו מאוד. אך היכן אפשר לשבת או לשכב? תנוחות הישיבה והשכיבה רק מגבירות את הכאב. וככל שעובר הזמן - מחריפה הבעיה. העייפות 'קורעת', ובנוסף יש גם צורך לאכול ולשתות. פעולה זו איננה פשוטה כלל וכלל, שכן הכינים ממלאות את הפנים והידיים. כיצד יאכלו? ברגע שיפתחו את הפה, יכנסו גם לתוכו הכינים הסוררות ויעקצו את הלשון והחיך. הצמא מעיק עוד יותר, מציצות הדם של הכינים גרמו למצרים לאבד דם רב, מה שגרם לתחושת צמאון מוגברת. אולם פעולת השתיה מסובכת מאוד וגורמת צער רב. קשה להחזיק כוס בידיים מלאות עקיצות וכינים, כואב להגיש את הכוס אל השפתיים הנפוחות, ודוחה לשתות מים מעורבים בכינים. הצער והכאב ללא הפסקה. יום ולילה נלחמו המצרים בכינים ובטלו ממלאכתם. אתם ביטלתם את ישראל ממלאכת שמים, מעשיית מצוות - כעת תבטלו ממלאכתכם!

סתימת פיות

נתאר לעצמנו מצב מציאותי: תוך כדי מאבק בכינים, שומע המצרי צעקות כאב ופחד. ילדיו הקטנים ששחקו בעפר שוקעים בתוך הכינים והם צורחים מכאב העקיצות ומפחד שמא יטבעו בתוך הכינים. האב מגיע במאמצים רבים אל ילדיו לחלצם, הוא מנסה להתעלם מן הכאבים הגדולים והעצומים שפעולה זו גורמת לו, כאשר הכינים שנמצאות על כף ידו ועל זרוע הילד שהוא מרים מגבירות את עקיצתן תחת לחץ המשיכה. וכך מושך הוא אותם ומניחם על משטח שולחן שרגליו שקועות באדמה השורצת כינים. הילדים עדיין מכוסים כינים מכף רגל ועד ראש, ועובדה זו גורמת להם

להמשיך לצעוק ולבכות מכאבי הדקירות התמידיות. כמה זמן אפשר לבכות? את אט משתתקות הצרחות שממילא אינן עוזרות, ואף מכאיבות יותר בגלל הכינים העוקצות את הפה הפתוח. זה מזכיר את צעקות הילדים שנדחפו לקירות במקום לבנים, וסתמתם את פיהם בטיט!

שביתה באתר הבניה

מה קורה באתר הבניה של העבדים היהודים? תוך כדי עבודה מפרכת, כאשר הנוגשים המצרים מאיצים בבני ישראל למלא את מכסת יומם, והיהודי המסכן כמעט טובע בתוך הטיט, לפתע פתאום --- כל שטח העבודה נהפך לשחור, והשחור הזה נע! אין טיט! הנוגשים גם הם התכסו בשכבה שחורה, הם מתחילים לצעוק ולקרעע בידיהם ורגליהם מרוב עקיצות. לעומתם, היהודי שעמד בתוך הטיט כאשר נהפך לכינים, לא קיבל אפילו עקיצה אחת, ולא דבקה בו אפילו כינה אחת!

הנוגש מגרד את גופו במרץ (מעין המרץ שבו הכריח את ישראל לעבוד). לנגד עיניו הזועמות יושבים עבדיו באפס מעשה. כל כך מרגיז לראות אותם יושבים בנחת, כשהוא עצמו מתפתל מכאבים, והם עוד מעיזים לחייך וללגלג על תנועותיו המשונות. כמה חבל שאין הוא יכול "לטפל" בהם עכשיו "כמו שצריך". למורת רוחם של המצרים, העיזו העבדים לעזוב את הכל וללכת הביתה.

כבהמות נידמו

המכה הנוראה פגעה גם בבעלי החיים! החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר ואפילו הצאן ה"קדוש", התכסו בכינים עוקצות. כל הבהמות גועות בכאב ומשתוללות בהשתדלן להתפטר מן המטרד הנורא, ממש כמו המצריים עצמם. אתם ביזיתם את ישראל והשוויתם אותם לבהמות - השווה ה' אתכם לבהמותיכם!!

אצבע אלוקים היא!

פרעה השחצן עוד לא משוכנע שאין זה מעשה כשפים. הוא קורא לחרטומיו שייצרו גם הם כינים. החרטומים מנסים להוציא כינים, אך אינם מצליחים. מדוע? משום שאין מעשה הכשפים יכול לשלוט בדבר שגודלו פחות משעורה, והכינים בגודלם הטבעי הן קטנות מאוד ואין לחרטומים שליטה עליהן. ראו החרטומים כי אין ביכולתם להוציא כינים, הודו ואמרו: "אצבע אלוקים היא". ממכה זו בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר. האומה המתקדמת ביותר והמפותחת ביותר בענייני כישוף, הודתה שאין כאן כישוף, אלא הכל מהקב"ה!!

השלכות המכה

החל ממכת כינים בטלה העבודה מבני ישראל, הם הפסיקו לטאטא את הרחובות, לעבוד בשדות ולעבוד בטיט. אולם עדיין לא שוחררו לחופשי. כעת יש לפני המצרים עבודה רבה וקשה. כל הבניינים שהיו מטויחים יפה בטיח, נראים מוזנחים ועזובים. עבדיהם שוחררו מעבודת הטיט, ואין מי שיטיח הכל מחדש. ידיהם פצועות וכואבות, והם אינם מסוגלים לעבוד, בודאי שלא עבודה כה קשה בטיט.

במכה זו שוב הראה ה' במוחש את מציאותו, ובוה תמה סדרת המכות הראשונה - דצ"ך (דם, צפרדע, כינים) שהיא שלב א' בלימוד שה' רצה ללמד את פרעה ואת עמו: יש

אלוקים והוא ברא את העולם יש מאין. אכן ידיעה זו הגיעה להכרתם השכלית של המצרים. אולם עדיין סרב ליבם לשלוח את בני ישראל.

מכת ערוב

התראה

אמר הקב"ה למשה: הרשע הזה (פרעה) הקשה את ליבו בשלוש המכות הראשונות, המכה הרביעית קשה יותר מן הראשונות. לך והתרה בו, כדי שישלח את עמי ולא תבוא עליו המכה. בנוהג שבעולם, אדם הרוצה להביא רעה על שונאו, מביא עליו בפתאומיות, כדי שלא ירגיש בו וימלט. ואילו הקב"ה היה מתרה בפרעה הרשע, אולי יחזור בתשובה.

עושה משה כדבר ה' ומתרה בפרעה: שלח את עמי או שתלקה במכת ערוב - תערובת של כל מיני חיות, עופות, נשרים, שרצים ורמשים. פרעה הרשע מקשה את ליבו, למרות שגופו עדין מגרד וכואב מעקיצות הכינים, ועל אף מליארדי הכינים המתות המצויות בכל מקום. בוקר בוקר, במשך שלושה שבועות, נכנס משה לארמון המלך ללא רשות ומתרה בו, והמלך מסרב לשמוע. ביום האחרון כבר 'נשבר' לו לפרעה לשמוע את התראותיו החוזרות ונשנות של משה. מזה הוא עושה? הוא מקדים את יציאת הבוקר היומית שלו אל היאור (כדי לעשות צרכיו), ויוצא מוקדם מאוד, לפני שיספיק משה להגיע. אך אין דבר הנסתר מעיני ה'. אמר ה' למשה כי ילך אל פרעה מוקדם יותר אל היאור, להתרות בו בפעם האחרונה.

השגחה פרטית

מוקדם מבכל בוקר נפגשים משה ופרעה, והפעם ליד היאור. פרעה נתפס שוב בקלנו ובקלקלתו, כשהוא ה"אלוה" הגדול צריך לצאת לנקביו. אמר לו משה: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח עַמִּי וְיַעֲבְדֵנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנִּנְי מְשַׁלַּח בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָךְ וּבְבָתֶיךָ אֶת הָעָרֶב". משה מוסיף ואומר לפרעה: עד עכשיו בשלוש המכות הקודמות ראית כי ה' ברא את העולם. עכשיו תלמד לדעת שה' לא רק ברא את העולם, אלא הוא משגיח על ברואיו, רואה את מעשיהם, גומל לאיש חסיד כמפעלו, נותן לרשע רע כרשעתו. ההוכחה לכך היא שהערוב יבוא בכל מצרים, ואילו אל ארץ גושן - מקום מגורי בני ישראל - לא תכנס אפילו חיה אחת, אפילו זבובון קטן לא יכנס לשם! יותר מכך, גם אם ילך איש יהודי מחוץ לתחומי גושן, לא תפגענה בו החיות לרעה כלל. במכה זו, אומר משה לפרעה, יש לכם שהות של יום אחד כדי לברוח אל ארץ גושן המוגנת מפני הערוב.

יש דובים ויש יער!

למחרת היום הגיעו לארץ מצרים כל מיני חיות רעות ואכזריות: דובים, אריות, נמרים, זאבים, זוחלים ונחשים, עקרבים, עכברים וחולדות. גם מיודעינו הצפרדעים והכינים, חזרו! נוסף לאלה היו מעופפים באויר שרצים עוקצים ומציקים, כמו זבובים, יתושים, דבורים, צרעות, פרעושים, מקקים. גם ציפורים טורפות הגיעו!

אולם יש בעיה: חיות רעות הן בעלות עוז ואומץ רק כשהן מצויות במקומן הטבעי. אך כאשר הן נמצאות במקום ישוב כוחן ואומץ לבן נחלש. אולי בשל כך לא יעשו החיות

במצרים עבודה מספיק טובה? גם לזאת דאג בורא עולם. כדי שהמכה תהיה מושלמת, הביא הקב"ה יחד עם החיות "גם את האדמה אשר הם עליה", כדי שידמה להן שהן במקומן, וכך יוכלו להתגרות ברשעי מצרים.

הגיעו החיות תחילה לארמונו של פרעה. מביתו התפשטו ובאו אל בית עבדיו ואחר כך בכל ארץ מצרים, עד שהשחיתו את הארץ. אופן התפשטותם הוא בניגוד להגיון, שכן היה עליהם לבוא תחילה אל השדות אשר סביבות מצרים, אט אט להכנס גם אל אזורי המגורים ורק לבסוף אל ארמון המלך המבוצר. אולם הקב"ה שינה מדרך הטבע כדי להוכיח למצרים במוחש את ענין ההשגחה הפרטית, בזה שפורע הקב"ה תחילה מן הרשעים ביותר.

התקפה חזיתית

נתאר לעצמנו: פרעה יושב על כסא מלכותו וכתר מלכות על ראשו, שריו ועבדיו עומדים לפניו. סביב ארמונו יש שמירה כבדה. לפתע מתחילה התקפה ישירה על פרעה. נחילי דבורים מקיפים אותו ועוקצים אותו ואת שריו. יחד עימם באים יתושים, זבובים ועוד טרדנים למיניהם. פרעה עדין יושב על כסאו, והנה נכנס "חיל אויר" כבד - נשרים, עורבים ועוד. הם עושים בביתו כבתוך שלהם. עוד הנשר מפיל את הכתר מעל ראש המלך, ו"חיל פרשים" נכנס בשאגות, נהמות וקולות מקפיאי דם - אריות, נמרים, שועלים, דובים, זאבים ועוד. פרעה רועד מפחד בכסאו, הוא מבין כי שומריו לא יצליחו להגן עליו, אולם אין לו לאן להמלט, מה גם ש"חיל רגלים" הופיע אף הוא, והוא כולל - נחשים, עקרבים, עכברים, וגם --- אוי, רק לא זה! - צפרדעים וכינים!

החיות הסתובבו בכל ארץ מצרים: מצרי הולך ברחוב, ופתאום לנגד עיניו צמח יער שופע עצים. הוא עומד מופתע, איך נברא היער בין רגע? הוא לא מתעמק בענין יתר על המידה, כי אינו רואה כל רע בכך שחורשה תרענן את מרכז העיר. אולם האריות, הנמרים, הדובים והזאבים שהתחילו לפתע לצאת מן ה"חורשה" גרמו לו לשנות כליל את דעתו, הוא נס בצורה מטורפת, כל עוד נפשו בו.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך

ברחוב אחר מטייל איש יהודי, אשר הוכרח לעבוד כ"מטפלת" (הרי החליפו עבודות של נשים וגברים). הוא יצא מבית המצרי כשהוא טעון בחמשת ילדי אדונו המצרי, שנים על כתפיו, עוד שנים על ידיו, והגדול לצידו. לשמחתם של הילדים יש יער חדש במקום. הם רצים אל עבר היער בשאגות שמחה. שמחתם נקטעת וחיוכם קופא על פניהם בראותם לפתע אריה רץ לקראתם. צעקותיהם הופכות לצווחות אימה. הבהלה והפחד משתקים את גופם, והאריה מצליח ללא מאמץ לטרוף את אחד הילדים. המראה המוזעזע מוציא אותם מן ההלם המשתק שהיו שרויים בו, והם מתחילים לברוח תוך כדי צעקות אימים. הישראלי משתדל לברוח עם ארבעת הנותרים, אך בדרך מנוסתם בא לקראתם זאב! מנסה המטפל לברוח, אך הזאב משיג אותו וטורף ילד נוסף. העבד היהודי ממשיך לברוח עם שלושת הנותרים, כשלקראתו מגיע דוב. הוא מנסה לברוח מהר יותר, אולם בא דוב טורף עוד אחד. הוא ממשיך לרוץ עם שני הילדים שנותרו, אך כיון שכוחו הולך ואוזל ובין כה וכה איננו מסוגל לרוץ מהר יותר מן החיות הטורפות, הוא מנסה להתחכם ולעלות עם הילדים על עץ. תוך כדי טיפוס בא נמר, ותופס את הילד שנשאר עדיין למטה. העבד מתנחם בכך שלפחות אחד הצליח להציל, אבל תקוותו נכזבה כשבא נשר ועף עם הילד למרומים.

היהודי ממשיך בדרכו מפוחד ומבועת, כרגע נתון הוא עצמו בסכנה! נמצא הוא בתוך יער שורץ חיות רעות, הוא כבר הספיק לומר כמה פעמים "שמע ישראל" ואפילו וידוי, מצפה הוא בפחד אל מותו הנורא על ידי החיות הטורפות. והנה הנה זה מגיע --- פיל ענק צועד לקראתו בצעדים שקולים ומדודים, כאילו מתכנן מהיכן להתחיל לטרוף אותו. והפיל מתקרב ומתקרב ומתקרב ו... מגיע ממש קרוב אליו. היהודי עוצם את עיניו מחכה לחוש את השיניים הננעצות בו, אך כלום לא קורה. הוא פותח את עיניו ורואה מולו את הפיל מביט בו במבט ידידותי, מצדיע לו עם החדק הצדעת כבוד, והולך לו...! מה קורה כאן?? ממשיך היהודי בדרכו, ועל פניו עוברות חיות נוספות, אולם שום חיה לא נוגעת בו לרעה!!! מבין היהודי כי יש לו "פרוטקציה" מיוחדת אצל בורא עולם, קומתו השחוחה מזדקפת, אט אט במשך הזמן הוא לומד להכיר בערכו הרם, טעם הבזיונות וההשפלות הרבות שספג במשך שנות עבודתו, ואשר הפכו את כל אישיותו לכנועה ועלובה, מתחיל להתפוגג, ובמקומו עולה תחושת הערך העצמי. אכן זו היתה אחת המטרות החשובות של עשר המכות, לרומם את רוחם של בני ישראל, כדי להכין את נפשם לקבלת התורה וליצירתם כעם הנבחר.

אבל כבוד

כעת הוא שב לביתו של המצרי לבשר לו על מיתת ילדיו, הוא עורך לו רשימה מסודרת על נסיבות מותו של כל אחד ואחד מילדיו. יוצא העבד העברי מבית המצרי כשהוא מותיר אחריו בית אפוף רגשות אבל ויגון. תחושו את תחושתם של בני ישראל בשעה שתחבתם את ילדיהם אל קירות הבנין!

עוד הם אפופים בייגונם, והנה הם שומעים מן החלון את השכנה וועקת בהיסטריה. מה קרה? ליד ביתה, סמוך לחלון חדר הילדים, צמח לו פתאום עץ קוקוס גבוה. לפתע הגיחה מן העץ גורילה ישר לתוך הבית, ניגשה לעריסת התינוק, תפסה אותו ונעלמה! הצעקות והבכיות התגברו. גם משפחות בני ישראל צעקו בשעה שגולתם מידיהם את עולליהן הרבים כדי להשליכם ביאור!

אין מנוס!!

החיות הטורפות הסתובבו בחופשיות בכל מצרים. קולותיהן האימתניים ושאגותיהן הנוראיות היו מקפיאות דם. צעקות הפחד של המצרים ויללותיהם הגיעו עד לב השמים. שטחים רבים במצרים הפכו ליערות ומהם יצאו חיות שהתעללו במצרים. פילים מעכו אנשים, והעיפו אחרים למרחקים באמצעות החדק. קופים קפצו על המצרים והשתוללו, חיות אחרות עשו מברשם ארוחה דשנה. המצרים רצו אחוזי תזוית ממקום למקום, מנסים למצוא מקום מפלט. תוך כדי מנוסתם מן החיות הטורפות, הם מוצאים לפתע אגמי מים. היו שהחליטו לקפוץ לתוכם כדי להינצל מן החיות שביבשה, אך מהר מאוד נוכחו לדעת שנפלו מן הפח אל הפחת. הם מצאו את עצמם שוחים לתוך לועם של כרישי ענק ודגים טורפים אחרים.

היו מצרים שעלו לקומות עליונות במגדלים גבוהים, כדי להנצל מן החיות, אך מהר מאוד גילו את טעותם כאשר מבעד לחלון נכנסו נשרים ועורבים והרגו בהם.

בחדרים אימה

המצרי היושב בביתו, שומע את קול בהמותיו הגועות ברפת מפחד החיות הרעות. הוא משער לפי הקולות שחלק מן הבהמות נטרפו. ואז הוא שומע את השה - אלוהיו -

מרים את קולו. המצרי עוד מנסה להשתעשע בתקוה, כי הנה סוף סוף מראה אלוהיו את כוחו וגוער בחיות הרעות שיסתלקו. אך השתתקותו הפתאומית של השה לא מותירה ספק בלב המצרי, כי גם השה מצא את סופו בלוע החיות.

הוא מתנחם בעובדה שלפחות הוא ומשפחתו מוגנים בתוך הבית הסגור. אולם "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". אי אפשר לברוח מעונשי שמים. רק לארץ גושן יכלו להמלט כדי לראות את הפדות שה' עשה בינם לבין ישראל. אולם אל הבתים אשר בארץ מצרים שלח ה' מן הים חיה הנקראת "סילונית". ידיה ארוכות כ- 5-6 מטרים, והיא שולחת ידיה בתוך ארובות הגגות, מגיעה אל הדלת מבפנים ופותחת אותה לרווחה!

נתאר לעצמנו משפחה היושבת ספונה בביתה. נמצאים שם האבא, האמא, הילדים, הסבא והסבתא, וגם ה'סבתא רבה' הקשישה בת ה- 90. חיות רעות מקיפות את הבית, קולותיהם האימתניים נשמעים בברור בתוך הבית. ההורים מנסים להרגיע את הילדים שלא יקרה להם שום דבר, שהרי הם מוגנים בתוך הבית.

אולם, לפתע הם שומעים רשרושים מזוהרים מאזור הגג. מתוך הארובה משתלשלת יד ארוכה של החיה הסילונית, וכבקיאה היא מגיעה אל מקום הדלת, מושכת את הברז, ופותחת את הדלת לרווחה!! בפתח עומד לו אריה אימתני. בלי להסס, הוא נכנס פנימה בדהרה וטורף את התינוק הנמצא בחיק אמו. כשטרפו בין שיניו הוא פונה לצאת מן הבית.

ההלם והזעזוע משתלטים על הנוכחים. האמא מתעלפת, והאחים נתקפים בחרדה. גם הסבתא שותפה להרגשת ההלם והאבדון. הסבתא רבה הקשישה מתעלפת, בהיזכרה בתמונה דומה שהתרחשה לפני למעלה משמונים שנה כשהיא היתה ילדה קטנה. אז שלחו אותה לרגל בין בתי בני ישראל ולהלשין על אמהות שילדו בנים. השוטרים היו באים, ולוקחים את התינוקות מידי אמותיהם, ובאכזריות נוראה מול עיניהן זורקים אותם ליאור! האמהות היו צורחות בדיוק כמו עכשיו. אולם... אז חשו עונג המצרים לשמוע ולראות את צערם הגדול של בני ישראל. כעת זאת היא זו שסובלת - מידה כנגד מידה!

שבוע של סיוטים

שבוע שלם השחית הערוב את מצרים, אבל בישראל לא פגע. אחרי זמן קצר לא נראו מצרים ברחוב, חלקם נטרפו וחלקם נכנסו לבתים בתקוה שהם יהיו להם למחסה. הלילות עברו עליהם ללא שינה. אף על פי שחיות טורפות רק ביום, ובלילה היה שקט יותר מבחינה זו, בכל זאת לא יכל המצרי לעצום עין. הטראומה שעברה עליו במשך היום החולף וכן הפחד מפני יום המחר הדיר שינה מעיניו. כאשר הכריעה העייפות את הפחד וסוף סוף כמעט נעצמו עיניו, הוא חש לפתע עקיצה מוכרת - כינה גדולה באה ועקצה אותו. עקיצות הכינים וקרקורי הצפרדעים שברקע מחזירות אותו שוב לסיוטי העבר. ליל בלהות ממש. והסיוט הזה נמשך 7 לילות ו- 7 ימים.

לקראת סוף המכה אמר פרעה: "אֲנֹכִי אֶשְׁלַח אֶתְכֶם וְיִבְחַתֶּם לְה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָּר, רַק הֲרִחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלַכְתּוֹ, הֶעֱתִירוּ בְעַדִּי!". משה מתפלל שתסור המכה למחרת, ואכן המכה סרה, אולם פרעה שוב הכביד את ליבו ומאן לשלוח את בני ישראל.

מכת דבר

התראה

טרם הספיקו המצרים להתאושש מן הטראומה הנוראה שהביא עליהם הערוב, עדין שקועים הם ביגון על יקיריהם שמתו במיתות משונות. והנה עוד באותו יום שבו סר הערוב, בצהרי היום, מגיע משה לארמון פרעה ומתרה בו שאם לא ישלח את עם ישראל, ה' יכה אותו במכת דבר. הפעם אומר משה את דבריו ביתר תקיפות בדיבורים קשים, משום שפרעה כבר הכיר כי דבר ה' מתקיים במלואו, ובכל זאת הוא מקשה את ליבו. פרעה בכל זאת מסרב. וכך חוזרת ההתראה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון אומר משה לפרעה: "הֲנֵה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בְּסוּסִים בְּחֻמְרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דֶּבֶר כִּבְד מְאֹד: וְהִפְלֶה ה' בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל דָּבָר".

מוות פתאומי

אכן למחרת מכה ה' את ארץ מצרים בדבר. דבר הוא מיתה פתאומית לבהמות. כל הבהמות שהיו בחוץ מתו כולם בבת אחת, לא ממחלה או מכל סיבה טבעית אחרת, אלא פתאום ללא שום סיבה. נתאר לעצמנו מה קרה באותו רגע שבו התרחשה המכה: מצרי אחד היה באותה שעה רוכב על סוסו האביר. פתאום צונח הסוס, ורוכבו נופל בחבטה ארצה. איכר שעמד ליד שורו נפגע מנבלתו הנופלת עליו כאשר מת מהדבר. כך החמר נמחץ למוות על ידי חמורו הצונח עליו. ילד שעמד ליד השה, נדרס תחת אלילו המת.

מצרי אחר יושב בביתו ופתאום הוא שומע קול חבטות עזות בחצרו. הוא קם ומסתכל מהחלון, והנה כל הבהמות שבחצרו מתו! איזה נזק כספי עצום! הוא סוקר במבטו את הרחוב ומגלה שעל הארץ שוכבות בהמות מתות רבות, אין בהמה אחת שמסתובבת חיה. הוא תמה, מה גורם למוות הפתאומי הזה? ואז הוא נזכר שמשה התרה בהם שיהיה דבר. גזלתם בקרם וצאנכם ומקניהם של ישראל – בהמותיכם ילקחו מכם!

הוא נעשה מודאג מאוד: איך אחרוש מעכשיו את השדה? הרי עד לפני זמן קצר השתמש בישראל כבהמה למשוך במחרשה בשדה כדי לא לעייף את הבהמות. לאחרונה חזר שוב להשתמש בבהמות, ובמותן מי ישא בעול המחרשה במקומן? חסותם על הבהמות ורתמתם את ישראל אל המחרשה - כעת מתו בהמותיכם ואין לכם את מי לרתום!!

בתחילת מכת דבר מתו בשניה אחת כל הבהמות שהיו בחוץ. במשך שבעת ימי המכה מתה כל בהמה שבעליה הוציא אותה החוצה בניסיון לראות אם עברה המגפה או לא. כמו כן מתה כל בהמה שבעליה לא שמר עליה כראוי ויצאה החוצה.

ממקנה בני ישראל לא מת אחד

מבהמתן של ישראל לא מתה אפילו אחת, גם אם עמדה בהמת ישראל סמוך ממש לבהמת המצרי. אפילו בהמת ישראל חלשה, רזה וחולה העומדת למות, לא מתה. בהמה שהיתה שייכת בשותפות למצרי וישראל, לא מתה. אפילו בהמת מצרי המושכרת לישראל, שהיה לישראל הנאה בה מהגיונות והחלב, לא מתה.

הכנת לב פרעה

ראה פרעה כל זאת, ובכל זאת הכביד את ליבו. אומנם הקל יותר את עול העבודות, אך לא שחרר את בני ישראל. אמר הקב"ה: רשע! סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם? למד ממכת דבר, בעת ששלחתי אותו הדבר, אילו הייתי משלח עליך ועל עמך, היית נכחד מן הארץ. אבל לא שלחתי עליך, כדי שאראך גדולתי ותספר כוחי בכל הארץ. כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש המכות הראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה, אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק ליבו כדי שאפרע כל הדין ממנו.

מכת שחין

מעט המכיל את המרובה

לאחר מכת דבר, נהנו המצריים משלושה שבועות שקטים. משה ואהרון לא מאיימים עליהם במכה נוספת. והנה יום אחד מופיעים משה ואהרון בחצר פרעה, ללא רשות כמובן. בעמדם לפני פרעה לקח כל אחד מהם מלוא חופניו פיה של כבשן. העביר אהרון את הפיח שבחופניו אל חופני משה, ומשה העביר את הכל ליד אחת, קמץ אותה וזרק את האפר כלפי מעלה. הגיע האפר עד כסא הכבוד! שם התחמם האפר, ירד והתפזר על כל ארץ מצרים, וגרם לשחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה.

ניסים גדולים התרחשו פה: ידו של משה הכילה פי שמונה מהרגיל – הוא החזיק בחופן אחד כמות של 4 חופנים, ואז קמץ את היד באופן שהצטמצם הנפח למחצית! שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, בשר ודם ממלא כלי מלא לתוך הריקן ואינו יכול לפנות כלי מלא לתוך כלי מלא. אבל הקב"ה עשה מקום שמחזיק מעט - שיחזיק מלואו פעמים רבות. **נס נוסף:** אם אדם זורק חץ כלפי מעלה, אינו מהלך מאה אמה, וכאן זרק משה אפר קל שאין בו ממש השמימה עד כסא הכבוד. **ועוד נס:** הכמות הקטנה של האפר התפזרה על פני כל ארץ מצרים (1,600 ק"מ על 1,600 ק"מ). **ועוד:** סוג אחד של אפר הביא 24 מיני שחין.

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום

24 מיני שחין הביא הקב"ה על המצרים, ולא היתה רפואה למכתם, כיון שהתרופה של סוג שחין מסוים גורמת נזק לסוג שחין אחר, והמצרים סבלו מכל מיני השחין גם יחד.

נתאר לעצמנו: לפתע, ללא כל התראה יורד מן השמים אפר חם. בלתי אפשרי להמלט מפגיעתו אפילו בתוך הבתים. האפר חודר דרך בגדיהם אל כל חלקי גופם, והם מתכסים בשחין מכף רגל ועד ראש. כל בשרם נעשה אבעבועות רבות, וזב בשרם מעליהם עד שנמקו ונבאשו. האפר החם פוגע רק במצרים, ואילו ישראל שעומד ליד המצרי לא נפגע כלל, אפילו גרגר אחד קטן לא פוגע בו! השגחה פרטית מדויקת! **שעבדתם את ישראל בדוחק תחת השמש הקופחת, והיה בשרם נכמר - ילהט אף גופכם מן השחין!**

המצרי לא מצא מנוח לגופו, על כפות רגליו היו אבעבועות מכאיבות, אשר הכאיבו לו יותר כאשר עמד עליהן. הוא ניסה להרים את רגליו לסרוגין, פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל. כשהתעייף מן הריקוד המזור, ניסה לשבת. אך הפצעים שבגופו הכאיבו לו יותר. לשכב על הפצעים המוגלתיים הוא אפילו לא ניסה, שמא ילחצו

והמצב יחמיר. כך הוא יושב ונעמד, יושב ונעמד ולא מוצא תנוחה מתאימה במשך שבוע שלם! גם אתם הכרחתם את ישראל להמשיך לעבוד כאשר נדקרו ברגליהם ובידיהם מן התבן והקוצים שבטיט!

מצרי שאיבד את שיווי משקלו תוך כדי "ריקוד" – נפל, וכאב המכה על גוף פצוע בלתי ניתן לתיאור. היה עליו לקום במהירות כי בלתי נסבל להשאר לשכב על הפצעים. אולם לצורך הקימה היה מוכרח להניח את ידיו מלאות הפצעים על הרצפה וללחוץ כדי להתרומם ולקום! כששני מצרים נתקלו זה בזה, ניתוסף כאב על כאבם וצעקתם הגיעה עד לב השמים. הם גידפו וקיללו, כדרך הגויים, את מצבם הבישי. במקרה אחר היו בודאי מכים זה את זה באגרוף. אך פצעי השחין מנעו מהם לקפל את כף היד לאגרוף, אפילו סטירת לחי גרמה כאבים עזים.

הגוף מכוסה במיני השחין הרבים. יש פצעים שמגרדים, חלקם כואבים, ואחרים שורפים. המצרי לא מסוגל לגרד בידיו הפצועות והכואבות, מה גם שפעולת הגרוד גורמת כאב עז לפצעים שמסביב. התגרדות על קירות ועל פינות הארון ממש לא באה בחשבון כי יש פצעים פתוחים, אשר השפשוף מזיק להם ומכאיב יותר. על כן עושה המצרי תנועות משונות בהשתדלו לגרד פצעים מגרדים בלי לפגוע בפתוחים.

המצרים בכו מכאב, אך הדמעות המלוחות שנטפו על הפצעים צרבו אותם, וגרמו להם לקפץ על מקומם מכאבי תופת. הם נאלצו להאנק בליבם, לחשוך את שפתותיהם ולחנוק את הדמעות במאמץ אדיר. גם היולדות היהודיות חשקו את שפתותיהן שלא לצעוק בשעת הלידה כדי שתינוקן לא יתגלה!

אבא ואמא רואים בצרת ילדיהם ובכאבם, ואינם ניגשים להחזיק אותם, ביודעם שפעולה זו תכאיב לשניהם. הילדים נצמדים אל אבא ואמא שיעזרו להם ויטפלו בפצעייהם, אולם ההורים נאלצים לעמוד מנגד. לא רק שאינם מרימים את ילדיהם ומטפלים בו, אלא אף צועקים עליהם שלא יגעו בהם כי הכאב הוא נורא. גם אתם לא הנחתם לילדים וילידות שנדקרו מן התבן לחבוש את פצעייהם ולקבל תנחומים מהוריהם!

בא הלילה והמצרים עייפים וסחוטים, כאובים ודואבים. כך הרגישו ישראל אחרי יום של עבודת פרך ומכות אכזריות. הם סבלו כך במשך שנים!!

שבוע שלם סבלו מהגירודים ומן הכאבים. נוסף לכך סבלו מרעב, ידיהם הפצועות התקשו לגעת באוכל. הם סבלו גם מחוסר שינה, כיון שלא העיזו לשכב במיטה, שהרי אז היו לוחצים על אזור גדול בגופם הפצוע. כאשר כואב לו לאדם ואין לו פתרון, הוא מתוסכל. וכאשר הוא רעב הוא כועס ועצבני, וכאשר הוא עייף הוא מאבד את עשתונותיו. כאן הצטרף הכל ביחד לשבוע שלם של טרוף הדעת.

גם הבהמות לא נמלטו מן המכה. השחין פגע בחמורים, בסוסים, בגמלים, בבקר ובצאן, בכלבים ובחתולים. הם יללו ופרכסו מכאבים, ובקושי נגעו באוכל. בניגוד להם, בהמות ישראל המשיכו ללעוס את מזונם בנחת ולהתפרקד במנוחה על הדשא בסיום הארוחה. ההבדל הזה התרחש על אף שעמדו זו ליד זו ממש!

קידוש ה'

חרטומי מצרים רצו אף הם לעשות כישוף מעין זה, אך הם נמנעו מכך משום שבושו ונכלמו במצבם המביש, בהיותם מלאים שחין ואין ביכולתם לעזור אפילו לעצמם. על כן לא באו להיכלל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, אלא נשארו בבתייהם המסוגרים. בכל זאת לא שילח פרעה את בני ישראל, כי בשלב זה כבר הכביד ה' את ליבו כדי להרבות נסים ומופתים במצרים.

במכה זו תם שלב ב' של עשר המכות - עד"ש (ערוב, דבר, שחין), שבו לימד הקב"ה את האנושות כי הוא איננו רק בורא העולם, אלא אף משגיח בהשגחה פרטית על כל נברא - "כי אני ה' בקרב הארץ".

מכת ברד**ושמתי להם מקום לנוס שמה**

מיד לאחר מכת שחין, עוד בטרם התחילו פצעי המצרים להגלד, הופיע משה לפני פרעה והתרה בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה במכת ברד, שעוד לא היתה כמותו. פרעה, שכבר הכביד ה' את ליבו, מאן לשמוע. כך חזרה ההתראה על עצמה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון כבר נמאס לפרעה מן ההתראות, והוא החליט ללכת ליאור מדרך אחרת, כדי שמשה לא יפגוש אותו. אולם לפני צאתו מן הארמון הוא נדהם לראות את משה שהקדים אותו ובא לביתו.

אמר לו משה: אם עדין ממאן אתה לשלוח את בני ישראל, דע לך שמחר, בדיוק בשעה הזאת, כאשר תגיע השמש לסימן שאני עושה לך פה על הקיר, ימטיר ה' על מצרים ברד אשר כמוהו לא היה מעולם. מוסיף משה ואומר: מי שברצונו להנצל מן הברד, שיכנס הביתה ויכניס עמו אף את בהמותיו. כל מה שיהיה מחוץ לבית, יהרס וימות על ידי הברד. יתברך שמו של הקב"ה, שאין מידותיו כמידות בשר ודם. אדם המבקש להביא פורענות על חברו, דואג הוא שלא ידע חברו ממנה, ומתפלל שתצליח עצתו כדי שיפול חברו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מתרה ומייעץ איך להנצל.

ברד וגחלי אש!

למחרת, בדיוק ברגע שבו הגיעה השמש אל הסימן שבקיר, נטה משה את ידו השמימה כשמטה האלוקים בידו, וכך התחילו הברקים מבריקים והרעמים מרעמים, והארץ רועדת. אבני ברד כבדות ניתכו ארצה בחזקה.

עד מכת הברד לא ידעו המצרים גשם מהו, וכעת יורד על ראשם ברד!! ולא ברד רגיל מכדורים קטנטנים של קרח, אלא כל גרגיר כגודל אבטיח!! ובתוך הקרח יש אש, כדורי אש מן השמים! התופעה לא נקלטת במוח: מים ואש מעורבים יחד?! והפלא הגדול יותר הוא, שאחד לא השפיע על השני - האש לא המיטה את הקרח, והקרח לא כיבה את האש! כל חוקי הטבע בוטלו לגמרי. האש בערה בתוך קרח סגור ללא חמצן, ובכלל, ללא כל חומר בערה!

נתאר לעצמנו: המצרים רואים בשמים הבזקי אור ענקיים - ברק! חלחלה עוברת בהם, מעולם לא ראו דבר כזה! לאחריו נשמע רעש גדול מתגלגל - רעם אדיר, בחייהם לא

שמעו קול מבהיל כזה. לבם נמס מפחד ובהלה. בטרם התאושו מבהלתם, הבריכו ברכים נוספים והרעימו רעמים, הארץ רעדה תחתם, ואז הגיע -ברד!

מה חשב המצרי באותו רגע? אולי חשבו שהעולם חוזר לתהו ובהו, השמים והארץ עומדים לפני התמוטטות. מי שיכול, זחל אל מתחת למיטה, אחרים התכווצו כמו כדור רועד בפנית החדר. חלקם עצמו עיניהם בחווקה ותחבו ידיהם עמוק באוזניהם. לשונם נעתקה מרוב פחד וחלחלה. היו אחרים שפצחו בצווחות נוראות! יתכן ששערם סמר ואולי אפילו הלבין מן הפחד. פחד מוות אפף את כולם, ובאימה גדולה הם חיכו לקץ העולם. הייתם מבעיתים את ישראל בקולכם בחרופים ובגידופים – עכשיו תבעתו אתם מן הקולות!

מגורים משותפים עם בהמות

הבהמות שהוכנסו הביתה לשם הצלתן, נבהלו גם הן מן המהומה בחוץ. הן יללו בחרדה, השתוללו והתפרעו בבית המצרי. איך אפשר לחיות בצורה כזאת יחד עם בהמות מתפרעות בבית אחד? בבתים התפשט ריח הבהמות. יתכן שלחלק מן המצרים נמאס מן המגורים המשותפים הללו, והם שילחו את הבהמותיהם למות בחוץ על ידי הברד. הכרתם את בני ישראל לחיות יחד עם בהמותיהם בשדות חודשים ארוכים – תתענגו גם אתם על ה"תענוג" הזה!

היו מצרים שרצו להתחכם. הם לא הכניסו את הבהמות לבית, אולם הם טחו את הרפת בטיט, והכניסו לשם את עבדיהם ומקניהם. אך אי אפשר להתחכם נגד הקב"ה. ה' אמר להכניס לבתים, וכל תחבולה אחרת לא תועיל! האש האצורה בתוך הברד, המסוגרת מכל הכיוונים, שאפה לצאת החוצה, וברגע שגבר החום מבפנים יותר ויותר, נשמע פיצוץ עז, והאש יצאה בכח גדול כמו תותח בעל עוצמה אדירה! כך נשברו גדרות העץ לרסיסים, ומתו כולם מאדם ועד בהמה, כדבר ה' ביד משה עבדו. אולם מפליא מאוד מאוד, שבתוך כל המהומה הזאת בני ישראל וצאנם לא ניזוקו כלל. רק ששמעו הם את קולות הרעמים, כי רעמים באים ליישר עקמומיות שבלב, וזה היה נדרש לישראל מאוד בזמן ההוא.

הרס הצמחיה

ליבול והצמחיה נגרם נזק רב. הברד שניתך ארצה בחווקה שבר את כל העצים והיבול והרס אותם מן השורש. לאחר מכן יצאה האש ושרפה אותם. אולם דווקא היבול הרך, כמו החיטה והכוסמת, לא ניזוק – לא נשבר ולא נשרף. הביא הקב"ה את הפורענות על מצרים בצורה מחושבת, כדי להותיר להם יכולת קיום, למען הרבות מופתיו בארץ מצרים.

הברד פוסק

אחרי שבעה ימים, נכנע פרעה מעוצמת המכה, שלח לקרוא למשה ואהרן והודיעם: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק, ואני ועמי הרשעים!" הוא מבקש מהם שיתפללו אל ה' שיסיר את המכה ברגע זה, בלי עיכובים, ואז שלח את בני ישראל. אמר לו משה: כך אמרת במכות הקודמות ולא שילחתם. השיבו פרעה: "חטאתי הפעם, חטאתי לה' אלוקיכם ולכם. עכשיו אני משלחן! אמר לו משה: אומנם יודע אני שלא תעמוד בדיבורך, אולם בכל זאת אצא מיד מן העיר ואתפלל שיפסיק הברד, למען תדע כי אני כה' בכל הארץ.

יצא משה מעם פרעה, ונעשתה לו קפיצת הדרך שהגיע מיד אל מחוץ לעיר. התפלל משה אל ה', ומיד פסק הברד. אפילו הברד שכבר היה באויר, לא המשיך לרדת. תלה הקב"ה ברד זה באויר בין שמים לארץ במשך 41 שנה עד זמן יהושוע.

"וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות, ויוסף לחטוא, ויכבד לבו הוא ועבדיו". חזר פרעה לרשעותו וסרובו, אולם בכל זאת נשאר עליו רושם המכה, ומכאן ואילך פרעה התחיל להוקיר את ישראל, והסיר מהם לגמרי את כל העבודה. למעשה לא היה לו שום רווח בהשגרת בני ישראל בארצו, אולם הסיבה האמיתית שלא נתנה לו לשלחם היא אי רצון להכנע ולהשפיל עצמו לפני הקב"ה.

מכת ארבה

בנערינו ובזקנינו נלך!

למחרת מכת ברד, כשעדיין גושי קרח מכסים את הארץ, ועשן עולה מן העצים ומן הרפתות, נכנסים שוב משה ואהרן אל ארמון פרעה ומתרים בו, שאם לא ישלח את בני ישראל יוכה על ידי הארבה. במשך שלושה שבועות חוזרת ההתראה על עצמה, וביום האחרון אומר משה לפרעה: "כה אמר ה' אלוקי העברים, עד מתי אתה מסרב להכנע מפני? שלח עמי ויעבדוני, כי אם מאן אתה לשלח את עמי, הנני מביא מחר ארבה בגבולך, וכסה את עין הארץ".

הפעם, חששו עבדי פרעה מאזהרותיו של משה, והתחילו לדון ביניהם בענין. כשראה משה שהם מתדיינים, יצא לזמן מה כדי לאפשר להם לשוב בתשובה. מיד בצאתו פנו עבדי פרעה ואמרו למלכם: עד מתי יהיה לנו זה למוקש? שלח את האנשים, ויעבדו את ה' אלוקיהם. האם עוד לא ידעת כי אבדה מצרים? שמע פרעה לדבריהם, וביקש להשיב את משה ואהרן, אמר להם: הרשות נתונה לכם ללכת לעבוד את אלוקיכם. מי ומי ההולכים? עונה לו משה: כולנו, מנער ועד זקן, בנים ובנות, בצאננו ובבקרנו, כי חג ה' לנו.

מיד מתחזק לב פרעה והוא משיב להם: דרך הבחורים והזקנים לזכות, אך אין דרך הטף לזכות. מדבריהם מבין אני שכוונתכם לברוח! ועכשיו לכו מכאן מהר, אינני רוצה לשמוע אתכם ואת בקשותיכם! לא השכיל פרעה לדעת כי בעבודת ה' אצל עם ישראל נוטלת חלק כל המשפחה היהודית, ולא כאותן דתות אשר רק הכמרים עובדים לאליל עבור כל בני עמם.

צבא של ארבה

בצאת משה מעם פרעה, הוא נוטה את מטהו לשמים, ואז השיב הקב"ה רוח מזרחית כל היום וכל הלילה. בבוקר הגיע עם הרוח - הארבה. להקות ארבה כה עצומות לא נראו עדין בעולם. כל אויר מצרים התמלא ארבה כה רב עד שהם עמדו זה על גבי זה בגובה של כמה מטרים. לא היו ביניהם מרווחי אויר, ומתוך כך נתכסה אור השמש וחשכה הארץ. שבעה מיני ארבה הגיעו למצרים.

נתאר לעצמנו את המצרי ההולך לתומו ברחוב בשעה זו. הוא שם לב שרוח מזרחית חזקה נושבת, אך לא מבין מה פשרה. והנה רואה הוא מרחוק ענן גדול וחשוך עולה מצד מזרח. כנראה, מהרהר המצרי בלבו, הרוח הביאה אותו. לא יורד ממנו גשם או

ברד, הוא לא מתפור, אך מזור! פתאום מחשיך היום. מדוע שקעה השמש באמצע היום? מהר מאוד הוא עומד על טעותו. הענן הוא של ארבה, ומיליארדי השרצים הם שמסתירים את אור השמש. המצרי האומלל מנסה לרוץ לביתו למצוא מחסה, אך עוד הוא ממחר ונחיל הארבה נוחת על העץ ומתחיל מיד לאכול בתאבון בלי הרף. המצרי הטובע בארבה מבין, שאין זו להקת ארבה רגילה, שכן הארבה התחיל לכרסם בבגדיו ולנגוס אפילו בו עצמו! רצונו להגיע הביתה כמה שיותר מהר, אבל ההליכה נעשתה קשה מאוד. עליו לפלס את דרכו בתוך הצבא הגדול הזה, כשבדרך הוא מתכבד בניקורי הארבה. מי יודע אם יצליח להגיע הביתה בשלום?

חיסול המלאי

המצרים הנמצאים בבתיהם, רואים מבעד לחלון ענן של ארבה צונח מן השמים, ומכסה את הארץ. בלי שהיות מתחיל לאכול מה שנותר לאחר הברד משדותיהם. שוד ושבר! כל החיטה והכוסמת נאכלים! מה יאכלו מעכשיו?

המצרי מצטער מאוד על ההרס שזורע הארבה בכל, אך מתנחם במזון המאוחסן בביתו המוגן. שמחתו לא אורכת זמן רב. המכרסמים הקטנים לא מסתפקים בכרסום שרידי היבול שהיה בשדות. לאחר שנגמר כל מה שיש לאכול בשדה, אפילו שאריות של ענפים וגזעי עצים, הם חודרים למחסנים ואוכלים גם את האוכל המאוחסן שם. משם הם מעיזים להכנס אפילו לבתים, שלא כמו ארבה רגיל האוכל רק מה שבחוץ. נכנס הארבה לחדרי חדרים, מגיעים לכל מקום ולכל פינה, אוכלים ונוגסים מבגדיהם, תכשיטיהם וכל כלי חמדתם. הם מעיזים גם לנקר את עיני המצרים ואת פניהם. איזה ארבה חצוף!

שבוע קשה

שבוע קשה עבר על מצרים. שארית המזון הושמדה, ואפילו שתיה כמעט אין, כי ריבוי הארבה סתם את המעינינות. האויר הזדהם מריח הצחנה, וזמזום הכרסומים החריש אוזניים. הרעש שהקים הארבה לא איפשר מנוחה, קולות הכרסומים ממש מרופפים את העצבים. שאריות המזון האחרונות כלו. אך יש במה להתנחם! הרי הארבה עצמו ראוי לאכילה. נאסוף את הארבה, חשבו המצרים בליבם, נמלא בו כל כלי שיש לנו, נמליח אותו ונאכל ממנו כתחליף למזון שהוכחד. אמרו ועשו. כל השבוע טרחו בני המשפחה לאסוף חביות חביות, והכינו מזון בשפע לחודשים הבאים. אולם הקב"ה חשב אחרת: "רשעים, במכה שהבאתי עליכם אתם הייתם שמחים!?" גם אלו יפרחו עם הרוח בתום המכה!!

לא נשאר ארבה אחד!

פרעה, שגרש את משה ואהרון מארמונו ימים ספורים קודם לכן, קרא להם עכשיו בתחנונים לבוא, התוודה לפניהם וביקש מהם שיתפללו לה' "ויסר מעלי את המוות הזה". איזו אנוכיות! הוא לא מבקש בעבור כל עמו, אלא רק בעבור עצמו!

יוצא משה מעם פרעה ומעתיר לה' בתפילה, הביא ה' רוח ים חזקה מאוד, וברגע אחד נשאה הרוח את כל הארבה חזרה "ולא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים". אפילו הכבושים בקדרות ובחביות פרחו להם. אוי, איזה מפח נפש! כל העמל של כל בני המשפחה במשך שבוע שלם הלך לטמיון! גם אתם גרמתם לבני ישראל מפח נפש, כשהכרתם אותם לבנות על אדמה לחה, וכל עבודתם ירדה לטמיון!

מכת חושך

חושך מוחלט

לאחר מכת הארבה, היה מצב המצרים כפי רע. הארבה חיסל כל מה שנותר מן הברד, החקלאות הושבתה לגמרי, והבטן קרקרה מרעב. בנוסף לכך, הארבה הותיר אחריו זוהמה רבה שהבאישה את האויר וגרמה למחלות רבות. שלושת השבועות הבאים עברו עליהם בחיפוש נואש אחר מזון. אולי קנו הם מזון מארצות אחרות, אך בכל אופן המחסור במזון היה חמור. ל"מזלם" לא הופיע משה בימים אלה בארמון פרעה ל"איומים" נוספים, ומבחינה זו היה להם קצת 'שקט על הראש'. לא ידעו כי עומדים הם לפני מכה איומה מאוד, אשר הסבל הנפשי בה עולה עשרת מונים על הסבל הגופני.

והנה, ביום בהיר אחד, כשהשמש כבר זורחת במלוא עוזה, בסביבות השעה 9:00 בבוקר, ירדה חשכה פתאומית על כל ארץ מצרים. חושך מוחלט! לא חושך של העדר אור בלבד, אלא חושך מוחשי ביותר שאפשר אפילו למשוש בידים, ושום מקור אור אינו יכול לסלקו. הנרות הדולקים כבו בחושך הסמיך. איש לא ראה מאומה, אפילו אם הסתכל על היד כשהיא ממש מול עיניו - לא ראה אותה! העיניים פקוחות ולא רואים כלום! מחשבות מבהילות מתרוצצות בראש המצרי: אולי התעוורתני?

חרדת מוות

לאחר השקט של ההלם הראשוני, נשמעות צעקות מכל כיוון. ילדים מבוהלים חיפשו נואשות אחר אמותיהם, הורים מודאגים שיצאו לטייל עם ילדיהם, נכנסו לפאניקה אמיתית: כיצד ימצאו את הילדים? איך יחזרו הביתה? אנשים שהתעשתו מן ההלם, החליטו להשתדל להתקדם לעבר ביתם. מגשש המצרי באפילה, אולם בדרכו הוא נתקל באנשים אחרים שגם הם מגששים באפילה. הוא גם נתקל בעצים ובעגלות. אנשים אחרים נתקלים בו ונופלים עליו. כשסוף סוף הוא קם, הוא נוכח לדעת כי אין לו מושג בכלל לאיזה כיוון לפנות, ואיפה בדיוק הוא נמצא. אין מי שיראה לו את הדרך. ובכלל, מרוב צעקות אי אפשר לשמוע מה שאומרים. כולם מבולבלים, נרגזים וצועקים איש על רעהו, אולי אפילו מכים אחד את השני.

מצבם של אלו שנמצאו בבית לא היה טוב בהרבה, הם לא ראו מאומה. איך אפשר לתפקד כך? איך יכינו מזון? איך ימצאו שתיה? צעקות הפחד וההיסטריה הרקיעו שחקים. בני המשפחה שניסו לגשש ולחפש זה את זה, נתקלו בחפצים שונים, מעדו ונפלו. יתכן שאף נפצעו מרסיסים של שברי כלים, אך לא ניתן היה כלל לראות את הפגיעה, ובודאי שלא לטפל בה. יבבות הפחד התמזגו בצעקות הכאב. הבלבל גדול. מה קרה? מה השעה? כמה זמן עבר? עד מתי זה ימשך?

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם

ומה מצבם של בני ישראל בימים אלו? לבני ישראל יש אור, אשר מאיר יותר מן הרגיל גם בלילות. האור מלווה את ישראל גם כאשר הוא נכנס לבית מצרי השרוי בחשכה. אור וחושך - שני ניגודים - משמשים בערבובייה ומוכיחים כי הקב"ה "יוצר אור ובורא חושך", הוא קבע אור מבהיק לזה, וחושך מוחלט לזה, באותו מקום ובאותו זמן!

הכרחם את ישראל ללכת לפניכם בפנס להאיר לכם את האפילה, כעת הם נהנים מ"פנס צמוד", בעוד אתם שרויים בחושך!

וטהרתי את בני ישראל

אולם אף בני ישראל בזמן זה לקו במכה איומה. 80% מבני ישראל לא היו ראויים לצאת ממצרים ולקבל את התורה, היו אלה רשעי הדור וכן אנשים אשר לא היה בהם רצון לצאת ממצרים. הם ראו בעיניהם 8 מכות איומות שבהם הראה ה' את כוחו המופלא, ובכל זאת עדיין לא רצו ללכת אחרי ה'. רצה הקב"ה לאבדם מן העולם, כדי שהבסיס ליצירת עם ישראל יהיה קדוש ונקי מכל פסול. אולם לא רצה להורגם בידיעתם של המצרים, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר: אנו לוקים ואף אלו לוקים, וממילא אין כאן ענישה מכוונת דווקא עבורנו. מכת חושך היתה ההודמנות לאבד אנשים אלו מן העולם. ואכן מיליוני אנשים – 80% מבני ישראל (ויש אומרים 98% ויש אומרים 99%) - מתו בשלושת ימי האפלה הראשונים! בכיות האבל של בני ישראל נבלעו בתוך הרעש והמהומה ששררו במצרים באותם ימים, כך שהמצרים לא חשו במאומה. גם לאחר שהסתיימה המכה, לא חשו המצריים בחסר הגדול בגלל הטראומה העמוקה ובגלל המאורעות הדרמאטיים שהתרחשו לאחר מכן בזה אחר זה.

אי אפשר לזוז!

בינתיים המצריים במשך שלושה ימים מגששים באפילה הנוראה בפחד עצום ובבלבול. רעבים, צמאים, עייפים ואבודים לגמרי, כאשר כל רגע שעובר נראה כמו נצח. אך בזה לא תמה המכה, לפתע הם חשים כי האפילה נעשית סמיכה יותר ויותר, עד שאי אפשר לזוז כלל! כל אחד נשאר "קפוא" בתנוחה שהיה בה. 72 שעות נשאר באותה תנוחה, ללא תנועה! העומדים לא יכלו לשבת, היושבים לא יכלו לעמוד, השוכב לא היה יכול לקום, הזוחל לא יכול לזקוף, מי שהושיט יד או רגל לא יכול לאוספם. פיותיהם נסתמו ולא יכלו לדבר ולקרוא לעזרה. היו אלה שלושה ימים של חושך מוחלט. כל אחד נמצא לבד לבד, בלי שום אפשרות לקשר עם השני, לא רואה ולא מרגיש מאומה מסביבו, בודד בתוך השקט האיום – במשך 72 שעות! גם אתם בודדתם את בני ישראל זה מזה ושלחתם אותם לרעות צאן במדבריות שוממים!

מה חשב המצרי בימים אלו? הרי הוא אינו רואה, אינו מדבר, אינו יכול לזוז. האם אני עדין חי בכלל? כך הרגישו הילדים שנקברו חיים בתוך הקירות!

חטטנים עלומים

נתאר לעצמנו, מתוך הדממה, נשמע לפתע קול של צעדי אדם. צעדים בטוחים של אדם שכנראה הולך ורואה כרגיל. "אני שומע", מהרהר המצרי, "כלומר אני עדיין חי, אבל מי זה פה נכנס לביתי ללא רשות?" הפסיעות ממשיכות לכיוון ארון הבגדים, שם הן פוסקות ונשמע קול חיטוט. "חוצפה!", זועם המצרי, "גנב ניצל את חוסר האונים שלי והחליט לפלוש לביתי!" אולם למעשה אין לאל ידו לעשות כלום. הוא שומע כיצד נפתחת מגירת חפצי הערך, ולאחר שההוא כנראה גמר לרוקן אותה, הוא שומע את קול הפסיעות המתרחקות מן הבית. איזו השפלה! מלבד הסבל הגופני היה כאן סבל נפשי איום. אנוכיותו של המצרי הושפלה לגמרי. כל עצמיות האדם נלקחה ממנו. גם אתם נטלתם את עצמיות בני ישראל כאשר הטלתם עליהם עבודת המנוגדות לרצונם!

מי אכן היה אותו 'חטטן' אלמוני? היו אלה בני ישראל, אשר הסתובבו בין בתי המצרים באופן חופשי בימים אלו. כך גילו את אוצרותיהם של המצרים, כספם, זהבם, תכשיטיהם וכל כלי הערך שלהם. הם לא לקחו מאומה, אך לאחר מכת בכורות, לפני צאתם ממצרים, הם ידעו מה בדיוק לבקש מן המצרים. ומצרי ששיקר ואמר שאין לו חפץ מסוים, אמר לו היהודי: הלוא ראיתי חפץ זה במגירה השלישית בארון הימני בחדר השינה, ויכול הייתי לקחת בזמן החושך ולא לקחתי. ועל ידי כן מצאו בני ישראל חן בעיני מצרים, ונתנו להם הכל.

קץ שם לחושך

לאחר שלושה ימים של סיוט מתמשך, לפתע נהיה אור גדול! המצרים שפשפו את עיניהם, זמן רב לקח להם להתרגל לאור. בכלל, קשה היה להזיז את הגוף לאחר שלא הזיזו אבר במשך 3 ימים!

עם סיום המכה, קורא פרעה למשה ואמר לו שילכו לעבוד את ה'. פלא גדול הוא שפרעה קורא למשה מעצמו, לאחר שכבר סרה המכה. הרי במכות הקודמות הוא ביקש לשלוח את בני ישראל רק כאשר היה עדיין סובל מן המכה, אך מיד לאחר שסרה המכה הכביד את ליבו. ואילו כאן למרות שסרה המכה הוא קורא למשה ומבקש לשלוח את בני ישראל. מכאן ניתן להסיק שמכת חושך היתה קשה ונוראה, והותירה עליו רושם עצום.

אין תנאים עם הקב"ה!

אולם גם עכשיו חושב פרעה שהוא יכול להתנות תנאים עם משה. הוא מתנה את יציאת בני ישראל מארצו בתנאי שכל אחד יקח רק שזה או שור אחד ולא יותר, שאר הצאן והבקר ישארו במצרים. משה אינו מקבל תנאים ואומר לו: כל מקננו ילך עמנו, כי איננו יודעים כמה קורבנות נצטרך להביא, אולי ה' יאמר לנו להשלים קרבנות עבור 210 השנים שלא הקרבנו כלום?! ולכן לא רק שניקח את מקננו, אלא שגם אתם תתנו לנו משלכם צאן ובקר!

כשמוע פרעה דיבורים אלה, מיד משנה הוא דעתו מן הקצה לקצה! הוא רותח מזעם ומאיים על משה: "עד מתי אתה נכנס לכאן? לך מעלי! השמר לך, אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות!" עונה לו משה: "יפה דברת, אני אינני בא עוד אליך, אלא אתה בא אלי, וכל השרים שלך יבואו אתך, ותשתחוו אלי ותבקשו ממני שנצא מכאן. אך לפני צאתי אני רק רוצה להוסיף ולומר לך עוד דבר אחד: "כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה... והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף!". לפני יציאתו, סטר משה לפרעה על לחייו!!! ופרעה, שלפני מספר דקות איים להרוג את משה, לא מצווה להורגו כעת, אף על פי שמשה התרה בו על מכה איומה נוספת, ועוד התחצף מאוד בסטירת לחי מצלצלת! נפלאות ה' יתברך!

מכת בכורות

קרבן פסח

מכת בכורות הינה למעשה המכה האחרונה, שמיד לאחר התרחשותה צריכים בני ישראל לצאת ממצרים. הגיעה העת לקיים את השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גואל את בניו. אך בני ישראל לא היו במצב שהיו ראויים לכך, ולא היתה להם שום מצוה שבזכותה יגאלו. לכן נתן להם הקב"ה לפני מכת בכורות שתי מצוות: מצות קרבן פסח ומצות מילה.

למצות קרבן פסח נבחר השה, שנחשב אצל המצרים עבודה זרה. הם עבדו למזל טלה, ועל כן לא היו שוחטים בהמה דקה ולא אוכלים מבשרה. בני ישראל, שהשתקעו בתוך מצרים, דבקו אף הם בעבודה זרה זו והאמינו בה. אף על פי שראו ישראל נפלאות גדולות במשך התקופה האחרונה ונוכחו בעליל לראות את אפסיות העבודה זרה, מכל מקום היו צריכים התחזקות נוספת על ידי מעשה שיעשו הם בעצמם, שיקחו את אלוהי מצרים וישחטו אותו בעצמם לעיני כולם ללא פחד ומורא.

ביטול מוחלט של העבודה זרה

לקחו בני ישראל את השה ביום י' בניסן, 4 ימים לפני שחיתנו, וקשרוהו אל המיטה, כדי שיראו המצרים את אלילם קשור בבזיון בבית ישראל והוא צועק, ואין לאל ידם להושיע. בזה תתחזק יותר ויותר אמונתם של בני ישראל. בחרו ישראל, על פי ציווי ה', דווקא "אלוהים חזק", כלומר: שה תמים ללא מום, בריא – זכר בן שנה, שלם וחזק, כדי שלא יאמרו המצרים שבני ישראל הצליחו להתגבר על אלילם רק בשל היותו בעל מום, חולה, שבור, חלש, זקן או נקבה.

אמונתם של המצרים היתה כי כוחו של השה חזק במיוחד בתקופת מזל "טלה", כלומר בחודש ניסן. לכן לקחו בני ישראל את השה דווקא בחודש ניסן, ודווקא באמצע החודש - ביום יד' בניסן - כשמזל הטלה בשיא זוהרו, שלמותו וגבורתו. אחר הצהריים, בשעה שיש אנשים רבים בחוצות, הכינו בני ישראל את השה לשחיטה לעיני כולם. המצרים חפצו לסקול את בני ישראל, אך הקב"ה לא נתן להם להשמיע אפילו הגה של מחאה. וכדי שידעו כולם בברור כי כאן נשחט שה, צוה הקב"ה לבני ישראל למרוח מדם השה בפתח הבית על המשקוף ועל שתי המזוזות בצדן החיצוני.

צליית השה ואכילתו

אחר כך צלו ישראל את השה על האש. לא בישלו אותו ואפילו לא צלו אותו בכלי, כדי להפיק מן הבשר את הריח החזק ביותר. מיד התפשט הריח על כל ארץ מצרים – למרחק של 1,600 ק"מ! כך ראו המצריים כיצד ישראל צולים את אלוהיהם, הריחו את ריחו הנעים בחוטמיהם, וליבם נמק בקרבם. בטנם הומה מרעב כבר ממכת הארבה, וכעת הם מריחים ריח נעים של בשר צלוי! ריר יצא מפיהם מרוב תאוותם לאכול אף הם, והיו מצרים שאכן התפתו לבקש מן היהודים חתיכת בשר (זוהי עבירה חמורה במצרים!). אולם ה' אמר "כל בן נכר לא יאכל בו". אתם הזמנתם את בני ישראל לסעודותיכם לשרת אתכם, ולא נתתם להם לטעום מאומה למרות שהיו רעבים - עכשיו תרגישו את התענוג הגדול הזה לראות ולהריח בלי לטעום!

כדי שיהיה ניכר שאכן זהו כבש, צלו אותו בני ישראל כשהוא שלם על ראשו ועל כרעיו. בעת האכילה נזהרו שלא לשבור עצם, ובסיום האכילה השליכו את העצמות בשלמותן, כדי שהמצרים יבחינו שאלו הן עצמות השה אלוהיהם. כך הוכיחו בני ישראל שוב ושוב את אפסיותה המוחלטת של העבודה זרה.

מצות ברית מילה

בימים שלפני קרבן פסח, מלו בני ישראל את עצמם. אך היו רבים שחששו לעשות זאת. אכן צוה הקב"ה את משה שיעשה קרבן פסח, והדביק בו הקב"ה ריחות גן עדן, והיה הריח הולך בכל ארץ מצרים. נתכנסו כל ישראל אצל משה ואמרו לו: בבקשה ממך, האכילנו מפסחך. אמר להם: אם אין אתם נימולים, אין אתם אוכלים, משום שערל אסור לאכול מקרבן פסח. מיד נתרצו כולם למול, ומשה מל, אהרון פרע, ויהושע בן נון מצץ. וכך מלו את כל עם ישראל בכמה שעות ספורות, ונתנו את שני הדמים על משקופי בתיהם. והקב"ה עבר ונשק כל אחד וברכו.

למכה מצרים בבכוריהם

ומה קורה בינתיים בקרב תושבי מצרים? שמעו התושבים על התראתו של משה לאחר מכת החושך, שעוד מעט ימותו כל בכורי מצרים. היו מצרים שלגלו על ההתראה, אולם מצרים רבים חרדו חרדה גדולה וחיפשו עצות להציל את בכוריהם. מה יוכלו לעשות? היו שהחליטו לשלוח את בכורותיהם לישון בבתי בני ישראל, כך קיוו שינצלו מן המכה. היו אחרים שבטחו עדיין בעבודת הכוכבים שלהם, ושמנו את בכורם בבית אלילים, כדי שישמור עליהם. והיו שהבריחו את בכוריהם אל מחוץ לגבולות מצרים.

אולם בסך הכל האוירה הכללית במצרים היתה די שאננה. רק הבכורות היו חרדים מאוד לגורלם. הם נכנסו לאבותיהם ואמרו: כל מה שהזהיר משה עד עכשיו שיקרה – התקיים. כעת הוא אומר "ומת כל בכור בארץ מצרים", הבה נוציא את העברים האלו מבינינו, כי אם לא, אנחנו נמות. ענו להם האבות: יש לנו עשרה בנים, ימות אחד מהם ולא נוציא את העברים האלו! אמרו הבכורות: נלך לפרעה, שהוא בכור, אולי הוא יחוס על נפשו ויוציא כבר את בני ישראל. הלכו אל פרעה ושטחו לפניו את בקשתם שימחר להוציא את בני ישראל. כעס פרעה על בקשתם ה"נועות" ומיד נתן פקודה שישברו את שוקיהם של אותם בכורים. אמר: אפילו אם אמות, לא אוציא את ישראל לחרות! מיד יצאו הבכורות וברוב פחדם וכעסם פתחו במלחמה נגד אבותיהם, והרגו מהם 600,000 איש!

מת כל בכורי!!!

בליל טו' בניסן, כאשר בני ישראל עושים בבתיהם את קורבן הפסח בשמחה גדולה, ואילו בכורי מצרים מועדים לפורענות, הולך פרעה לישון על מיטתו בשאננות. למרות היותו בכור, ולמרות שיש לו בנים בכורים, הוא מצליח אפילו להרדם! לעומת זאת, בחוצות העיר מתנהלים קרבות עזים בין הבכורות לאבותיהם. בחצות בדיוק מסתיימת מהומת המלחמה, מתברר שהבכורות צדקו, הם פחדו פחד מוות שימותו, ואכן זה קרה – הם מתים. צעקות המלחמה התחלפו בצעקות שוד ושבר! לשמע הזעקות הנוראיות הפורצות מכל כיוון, קם פרעה בבהלה משנתו, וצעק צעקה גדולה ומרה, הלוא אף הוא בכור!!! מה יהיה??

הבכורות הוכו על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי מלאך. כך הראה ה' את גודל אהבתו לעם ישראל. אך יחד עימו באו 900,000,000 (תשע מאות מיליון) מלאכי חבלה, שפעלו גם אצל יתר המצריים והבהמות.

היקף המכה היה מעל ומעבר למשוער. מתו הרבה יותר ממה שחשבו לפני כן. המצרים חשבו שיהיה לכל היותר מת אחד בכל בית, אולם למעשה הגיעה המכה לממדים גדולים בהרבה, עד לחמשה או עשרה הרוגים בכל בית. בנוסף לבכורות מאם, מתו גם הבכורות מאב (המצריות היו מולידות גם מרווקים פנויים, וכך היו להן בכורות הרבה). ובית שלא היה בו בכור, מת הגדול שבהם. גם אנשים חשובים רבים מתו. וכן מתו כל הבכורות שישנו בבתי בני ישראל, והבכורות שברחו מארץ מצרים, וכמובן גם הבכורות שישנו בבית אליליהם. רק שני בכורים נצלו: פרעה – כדי שיראה את סופם של המצרים בקריעת ים סוף, ובתו בתיה – בזכות תפילתו של משה רבנו.

יום צהלה לישראל, יום צעקה לאויביהם!

נתאר לעצמנו: המצרי לתדהמתו מוצא שיש בביתו יותר ממת אחד. זכרים וגם נקבות, ואף אשתו המעוברת (שעובריה היה בכור, ללא ידיעתו כמובן). הפילה את וולדה. וכיון שניתנה רשות למשחית להשחית, מתה גם האשה בעצמה. מה זאת? תוהה המצרי במר ליבו. מדוע? זו טעות! הרי לא כל אלו שמתו היו בכורות (לדעתו)?!! מתוך בכיו הסוער ויללותיו, הוא נזכר לפתע שבכורו האמיתי נמצא בעצם בבית ישראל. הוא רץ מיד לבית ישראל, מנסה להתעודד בתקווה שאולי בכורו נותר בחיים. ככל שהוא מתקרב יותר אל הבית, הוא שומע קולות של ניגונים עליזים. על מה השמחה הגדולה?? מי כאן חוגג בשעה שאני שרוי באבל ובחרדה?? ואז הוא נזכר שבני ישראל השנואים מסיימים סעודתם על אלילו השה לאחר ששחטוהו וצלוהו. כעת הם חוגגים בזמן אבלו זורים מלח על פצעיו, ושמחים לאידו! הוא חורק שיניים ונוקש בדלת. אין קול ואין עונה, שקועים הם בשמחתם ושירתם, ואין הם חפצים להפסיק באמצע. כאשר מגביר המצרי את עוצמת הדפיקות, ועדיין לא זוכה למענה, הוא מתפרץ ונכנס לבית ללא רשות. בקול מתוח הוא שואל את בני הבית: "היכן בני??", אך כשרואה ששאלתו שבה ריקם, הוא ממהר להכנס בעצמו לחדר השנה. אוי, שוד ושבר! בכורו מוטל מת על המיטה! הוא נשבר לגמרי. לעומת זאת הבכור של בני ישראל, השוכב במיטה הסמוכה, ישן בשלוה על מיטתו כשהוא בריא ושלם! בדמעות זולגות על לחייו הוא מרים את בנו המת בידי הרועדות וחוזר לביתו מבולבל וכועס, שבור ואבל.

מות האלילים

המצרי מתאבל על בנו בכורו, על יתר ילדיו, על אשתו ועל אביו, שהיה אף הוא בכור. אולם אבלו כפול. הצער הוא לא רק על מיתת הבן, אלא אף על מיתת האליל. **הבכור היה אחד מאלילי מצרים.** כאשר היה בכור מת, קברוהו בבית כדי שהשפעתו תישאר. היו מצרים שחקקו את דמות בנם בכורם בקירות הבית. והנה במכת בכורות נסדקו ונשחקו אותן הצורות, והיו מתפוררות לפנייהם. הדבר הזה היה קשה למצרים כאילו היום קברו את אותם בכורות. שלח הקב"ה את הכלבים שיחטטו אף בקברי הבכורות המתים, ויוציאו משם את עצמותיהם. וכך היו הכלבים מוליכים את העצמות בביזיון לפני כל מצרים, והצער על מותם התעורר מחדש. יוצא שבאותו הלילה בכו המצרים על דורות של בכורות!!

שבור ורצוף רוצה המצרי לפנות לאלוהיו, אך אל מי יפנה? הבכורות מוטלים לפניו מתיים. היאור אכזב אותו כבר מוזמן, השה הוכח כחלש לאחר שנצלה ונאכל על ידי בני ישראל רק לפני מספר שעות. ברוב יאוש הוא מחליט לפנות אל אלילי הזהב והכסף, אך אבוי! כולם נמסו. ואלילי האבן נימוחו. אלילי העץ הרקיבו והתליעו! אלו אלוהים!! כך אבדו באותו הלילה כל אליליהם של מצרים, חוץ מאליל אחד בשם "בעל צפון", שנשאר כדי להטעותם.

פרעה בפיג'מה באמצע הלילה

בינתיים נמצא פרעה בארמונו. שרוי באבל כבד על מיתת בנו בכורו, העומד להיות יורשו, ועל יתר בני המשפחה שניספו. פחד מוות אוחזו ביודעו שאף הוא בעצמו בכור! רק כעת נוכח לדעת שטעה טעות מרה בכך שלא שלח את בני ישראל שנה קודם, בטרם החלו המכות. החשש והפחד שמא ימות כל רגע, מאלץ אותו ללכת בכבודו ובעצמו לחפש את משה רבנו. באותו לילה נשמע קולו עד ארץ גושן, הנמצאת באמצע מצרים. פרעה מתחנן בקול עצוב על נפשו: "קומו צאו מתוך עמי". לשעבר הייתם עבדי פרעה, מכאן ואילך אתם עבדי ה'.

כל עוד רוחו בו הוא מגיע לארץ גושן. אווירת השמחה השוררת שם כלל לא נוגעת ללבו. היכן בכלל גר משה רבנו? זאת לא ידע, הן מעולם לא ביקר בביתו. בפחד גדול הוא נוקש על הדלת הראשונה הנקראת בדרכו, אך קולות החגיגה הרמים גוברים על קול דפיקותיו. אפילו אחרי שהוא מזדהה כפרעה - מלך מצרים - עדיין, איש לא יוצא לכבודו! (כי מלך מלכי המלכים ציוה שלא לצאת מפתח הבית עד בוקר). לאחר שסוף סוף הוא מקבל התייחסות, צוחקים עליו ושולחים אותו מכתובת לכתובת ומטעים אותו.

תחיה ותראה

לאחר חיפושים מייגעים, הוא מוצא את משה ונופל לרגליו. אומר לו משה: מה אתה מבקש? מי בא אצל מי? אתה אצלי או אני אצלך? עונה לו פרעה: בבקשה ממך, קומו צאו מתוך עמי, גם הגברים גם הטף, לכו עבדו את ה' כדברכם. הכל כפי שאתם אמרתם, ולא כפי שאמרתי אני. קחו גם את צאנכם, וגם אני אתן לכם זבחים ועולות כאשר דברתם. פרעה לא רק מבקש, אלא אף מצווה במצוות המלך: צאו מיד, אינני נותן לכם רשות לעמוד בתוך עמי, אל תתעכבו כאן בשום פנים. משיב לו משה: הגנבים אנחנו, כי נצא בלילה?! ה' ציוה אותנו שלא לצאת החוצה בלילה הזה, כי הוא רוצה להוציאנו בגלוי, ביום! אולם פרעה, אין לך מקום לדאגה, אתה לא תמות הלילה הזה. ה' לא סיים להעניש את מצרים, ואתה תחיה עד שתראה את אובדן מצרים לגמרי.

חזר פרעה לארמונו כלעומת שבא. רגוע במקצת עקב הבטחת משה שלא ימות הלילה, אך מתוח מהנבואה על העתיד להתרחש. באותו לילה לאחר חצות לא ישן אף אחד במצרים. כל אותו הלילה היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמחים ומהללים להקב"ה בקול גדול, והמצרים צועקים במר נפש על האסון שפקד אותם.

יציאת מצרים

יציאו ברכוש גדול

ביום חמישי טו' בניסן, לאחר לילה שכולו הלל והודאה לה', הגיע הזמן שקבע ה' לבני ישראל לצאת ממצרים. והנה בבוקרו של אותו היום מקבלים בני ישראל הוראה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, ללכת לבתי המצרים ולבקש מהם בהשאלה את כל חפצי הערך שברשותם. לאמיתו של דבר היו מעדיפים בני ישראל לוותר מראש על השלל, ולא להסתכן ללכת לבית המצרים ולעורר פרובוקציות בשעה שמתיהם עדיין מונחים לפנייהם. מה גם שנוספה כאן הדאגה שמא בסיבת הממון עלולים המצרים לרדוף אחריהם. אולם בני ישראל רוצים לעשות את רצון ה'. ואכן רצה ה' שיקבלו בני ישראל את ממונם של המצרים דווקא באופן זה, כדי שירדפו המשאילים אחר כך אחריהם, ובזה תושלם ישועתם כשהרודפים יטבעו בים סוף. הזמן קצר והמלאכה מרובה, אולם הפועלים רזויים. עושים בני ישראל פשיטה בכל בתי המצרים, ושואלים מהם כלי כסף זהב ובגדים.

וה' נתן את חן העם

נתאר לעצמנו: המצרי יושב בביתו שבור ואבל על קרוביו הרבים שמתים לנגד עיניו. הוא מיואש ואובד עצות, וכל אליליו מנופצים סביבו על הקרקע. בניגוד לאוירת היגון השוררת בביתו, נראה עבדו היהודי (סיבת צרותיו) שהגיע אליו – עליז ושמח. הוא מודיע בחגיגות שהוא הולך לחגוג עם כל עמו לאלוקיו. בקשה נועזת בפיו: שהמצרי יממן לו את החגיגה! מהי התגובה הצפויה מצד המצרי? הלא הבקשה עלול היה לגרום לו להנחית על פניו של המחוצף מכה הגונה בתוספת קללות נמרצות. אך לא, המצרי עוזב את כל קרוביו המתים, עונה ליהודי בסבר פנים יפות, ושואל למבוקשו!

היהודי מבקש כסף, זהב וכלים יפים, והמצרי משקר ואומר לו שאין לו דברים כאלו. עונה לו היהודי: הרי בארון הימני במגרה השלישית יש לך זהב, ובוטרינה שבסלון יש לך כלי כסף יפים. מתפעל המצרי ואומר: ידעת את מקומם של הכסף והזהב ולא לקחת? מיד אביא לך! לא רק אחד כפי בקשתך, אלא שנים. ואוסיף לך עוד חפצים שלא בקשת. כעת מבין המצרי מי היה בעל הפסיעות ששמע בעת שלא היה יכול לזוז במכת חושך. במקום לכעוס על היהודי שחיטט לו בביתו ובחפציו – הוא מחבב אותו על כך ונותן לו מאוצרותיו עוד ועוד!

המצרי מזמינו להכנס הביתה, תוך כדי אזהרות להמנע מלנגוע בגויות בניו ובנותיו המתים המפוזרים בבית, ולנהוג כבוד בגויית אמו שמתה. הוא אפילו הזיז את גופות בניו כדי לפלס דרך ליהודי, "חברו הטוב ביותר". המצרי מתנצל על אי הנחות הזמנית, ונותן את בגדי אשתו ותכשיטיה בחפץ לב, בהסבירו שאשתו מתה במכת הצפרדע, והוא לא זקוק לתכשיטיה יותר. בנותיו גם הן אינן צריכות את הבגדים והתכשיטים של אמן, כיון שחלקן מתו על ידי חיות רעות, לפני מספר חודשים, לצערו הרב. וחלקן מתו כעת פתאום ושוכבות כאן. ובעצם הוא מציע לו לקחת גם את בגדיהן ותכשיטיהן של הבנות, מכיון שהוא חבר טוב שלו. הוא מוסיף לתת לו גם את חליפות בניו, כי גם הם מתו בלילה, עד שנתן לו גם את החליפה של עצמו ותכשיתו, כי ממילא מצב רוחו גרוע בגלל כל המתרחש, ובמיוחד בלילה הזה, ולא נראה לו שהוא ישתפר אי פעם...

רכוש גדול

היאומן כי יסופר? אולם כך היה. זוהי המשמעות של: "ה' נתן את חן העם בעיני מצרים". כמות החפצים שקבלו מהמצרים היתה כל כך גדולה, עד שלכל אחד ואחד מישראל היו אוצרות שהטעינום על תשעים חמורים לפחות! וסך הכל היו מיליוני חמורים, וכל חמור היה טעון בערך 18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים. ופלא הוא שבתוך 6 שעות הלכו ישראל לכל בתי מצרים, והטעינו כל אחד מטען כה עצום. כנראה "ידידיהם הטובים" המצרים עזרו להם...

היציאה ברכוש גדול הוכיחה לאומות העולם, שישראל יצאו ממצרים אך ורק ברצון ה', ולא שגרשו אותם המצרים מרצונם או מפני שהם עם בזוי ושפל.

איסוף בני ישראל

לפני היציאה, נתן ה' כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים. בשעה קלה התקבצו כולם מכל קצווי מצרים לרעמסס. ביום אחד נעשה קיבוץ שלא היו מספיקים אליו בדרך הטבע כמה ימים עם לילותיהם.

בני ישראל לא לקחו עמם מזון ביציאתם ממצרים, מלבד המצות והמרור שנשארו אחרי שסיימו לאכול את קורבן הפסח, ובצק שלא הספיקו לאפותו. המצות והמרור נישאו צרורים בבגדיהם על שכמם, לא טעונים על בהמתם, משום חיבוב מצוה. על ראשם נשאו את הבצק, ולא רק שלא החמיץ, אלא שהתרחש בו נס ונאפה מחום השמש. מלבד דברים אלו לא לקחו צידה נוספת לדרך, אפילו מעט ממתקים ואגוזים לילדים הקטנים לא לקחו. כה גדול היה בטחונם בקב"ה! אכן היתה להם ברכה בבצק זה, שאכלו ממנו במשך חודש שלם!

ובני ישראל יוצאים ביד רמה

בשנת 2,448 לבריאת העולם, ביום חמישי, בחמשה עשר לחודש ניסן, יצאו בני ישראל ממצרים. "בעצם היום הזה" – בחצות היום. לא בלילה, כדרך הגנבים. אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות – יבוא וימחה.

ואומנם לא היה מי שעכב ואפילו לא מי שימחה. אפילו הכלבים כיבדו את בני ישראל, ולא פערו את פיהם למחות ולא נבחו, למרות שכל הלילה היו נובחים ומוציאים את הבכורות מקבריהם. המצרים גם הם לא עיכבו בעדם ולא מחו אלא בקשו מהם שילכו. ופרעה בעצמו ליוה אותם מעט, וביקש שיתפללו עליו ויבקשו עליו רחמים.

מחנה ענק של למעלה מ- 3,000,000 אנשים, כשאליהם מתלויים גם "ערב רב" וכן צאן ובקר, גמלים וסוסים, בכמות שאינה ניתנת לתיאור – כולם יוצאים יחד.

היה זה מחזה מרהיב עין. בני ישראל, מיליוני אנשים, יצאו על צבאותם, כל שבט ושבט מסודר לפי דגלו בסדר מופלא, כאילו התאמנו בצורת עמידה זו חודשים ארוכים. הסדר היה מופתי על אף עשרות מיליוני הבהמות שהיו עמוסות מכל טוב מצרים. עיני המצרים התרחבו מהתפעלות כשראו את בני ישראל, עבדיהם לשעבר, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, חונים לדגליהם בטקסי המלכים, כולם לבושים בבגדים מפוארים, ומקושטים בתכשיטים יקרים שקבלו מהמצריים.

כך הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, בזרוע נטויה וביד רמה!

קריעת ים סוף

להתרחק מכאן!

לאן מועדות פניו של העם היוצא זה עתה לחופשי, מן הארץ הארורה אשר בה סבלו כה רבות? מן הארץ הרוויה בדם יקיריהם? נתאר לעצמנו, מה היתה הרגשתם של עם ישראל באותה שעה? איזה מטען של זכרונות הם נושאים עמם מן הארץ שממנה הם יוצאים זה עתה? נכון אומנם שבתקופה האחרונה כבר לא סבלו כבעבר מן המצריים, ועוד זכו להטבות ולכבוד גדול, אך ודאי לא די בכך כדי להשכיח מן הלב את כל הכאב והיגון, הצער והסבל, שהיו מנת חלקם בארץ הזאת.

ראובן עוד זוכר היטב את אותו יום מר ונמהר, שבו לא הצליח לעבוד מהר, כי כל הלילה לא ישן אלא שימש כמשרת אצל אדונו המצרי שהחליט לעשות סעודה כמעט עד אור הבוקר. כאשר חזר לעבודתו בטיט ובלבנים אפסו כוחותיו ובקושי הצליח לגרור את רגליו העייפות, ידיו עבדו בכבדות נוראה, וכך קרה שלעת ערב חסרו לו ששה לבנים... ואז... הוא לא יוכל לשכוח זאת לעולם, אז בא המצרי האכזר ולקח את השישייה של התינוקות הרכים והחמודים שלו בני השנה, ותחב אותם בתוך הקיר במקום הלבנים החסרות. התמונה המוזעזעת הזאת, בה צפה לנגד עיניו בילדיו הרכים הצועקים באימה, ואין לאל ידיו להושיעם, עומדת חיה היטב מול עיניו. אי אפשר לשכוח זאת. גם שמעון זוכר היטב את אובדנם של עשרה מילדיו בצורה טראגית, כאשר הגיעו שוטרי פרעה, חטפו אותם בכח, והודיעו לו כי הם מובלים לשחיטה, כדי שפרעה יוכל להתרחץ בדםם לריפוי הצרעת שלו. ואילו ליהודה יש מזכרת חיה מן השעבוד הנורא: עד היום הוא עוד צולע קשות מאותה נפילה שבה עמד על הבנין הגבוה כדי לבנות לבנים נוספות, ולפתע התחיל הבנין לשקוע באדמה הלחה, והוא איבד את שווי המשקל ונפל בחבטה עזה למטה על ערימת אבנים. רק בנס לא מת, אולם מאז הוא צולע קשות וסובל מכאבים תמידיים בגב ובמתניים. יששכר לעומתו נעשה עיור מפגיעה של אבנים חדות שיידו בו ילדים קטנים מצריים ל"הנאתם" בעוברו ברחוב. זבולון איבד את אשתו ושמונה מילדיו, דן איבד שנים עשר ילדים ונעשה חרש באוזן אחת מסטירת לחי מצלצלת שחטף פעם ממצרי בעת שהעז לעשות הפוגה קלה מעבודתו... וכך - כל אחד וצערו, כל אחד וזכרונותיו הקשים. **עכשיו מגמתם להתרחק מן המקום הזה - וכמה שיותר מהר! ולאן? כמובן - אל הארץ המובטחת, אל ארץ ישראל.**

כיצד יגיעו אל הארץ הנכספת? הדרך הקצרה ביותר היא דרך ארץ פלשתים. זהו הכיוון ההגייוני ביותר שעליהם לפנות לעברו, גם מן הבחינה שזהו מקום מיושב שבו יוכלו לדאוג לעצמם ולכל ילדיהם ובהמותיהם לאוכל ושתייה. הרי מליל השימורים שהיה אמש לא לקחו הם עמם שום קופסאות שימורים... אלא רק מעט מצות ומרור. ברור אם כן שהכיוון המתאים ביותר הוא דרך ארץ פלשתים.

"ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים"

והנה - הפתעה, מתקבלת מפי משה בשם ה' ההנחיה ללכת דווקא לכיוון המדבר. למדבר?!?! זו הרי ממש התאבדות! המדבר שורץ חיות רעות, ואין שם אוכל ושתייה, החום קופח על הראש ביום, והקור בלילה חודר לעצמות, ובכלל - הרי זה לא הכיוון?

אך לא עם כעם ישראל ישאל שאלות כאלו ואחרות. עם אשר ראה עין בעין את נסיו וחסדיו של הקב"ה, אין בליבו מקום לתהיות וספקות. ואם זה ציווי ה' - אז כך עושים ללא שאלות! וכך כולם - מקטנם ועד גדולם שמים פעמיהם לכיוון המדבר. זהו שאומר הנביא (ירמיהו ב ב): "כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֵּת כְּלֹלְתֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְמִדְבַר בְּאָרֶץ לֹא זְרוּעָה".

ומדוע באמת לא רצה ה' שעם ישראל ילכו דרך ארץ פלשתים? זאת מבארת התורה (שמות יג יז): "וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרִימָה".

אומר המדרש: משל לסוחר אחד שקנה פרה ורצה לקחת אותה לביתו, אלא שבסמוך לביתו היה קיים בית מטבחים. אמר הסוחר: אם אני מוליך אותה אל ביתי בדרך הרגילה, היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת, לכן עלי להוליך אותה בדרך אחרת ולהכניס אותה מן הדלת האחורית.

כך כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים מתכוננים למלחמה כנגדם. אמר הקדוש ברוך הוא, שלא יראו ישראל את המלחמה ויחזרו להם למצרים, לכן אוליכם דרך אחרת.

סיבה נוספת שבשלה לא רצה ה' להנחות את העם דרך ארץ פלשתים היתה בעקבות מאורע שארע שלושים שנה לפני כן:

בני שבט אפרים שהיו בארץ מצרים תחת עול השעבוד, עשו חישוב שהנה עברו חלפו להם כבר 400 שנה מאז ברית בין הבתרים, ואם כן הגיעה שעת גאולתם. לאור מסקנתם זו הם החליטו לעשות מעשה נועז - לברוח ממצרים, כשמגמת פניהם אל ארץ ישראל. אולם חישובם היה מוטעה, שכן מנין ה - 400 שנה התחיל מהולדת יצחק, ולא מעת כריתת ברית בין הבתרים. אם כן לא היה זה העת המתאים לגאולה, ולכן בעוברם בארץ פלשתים, קמו הפלשתים והרגו מהם 300,000 איש. הם הניחו את גויותיהם בשדה מבלי לקבורם, וכך היו עצמותיהם מוטלות בערימות ערימות על פני השדה בארץ פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך יחזור למצרים, ולכן אנחה אותם בדרך עוקפת.

למה הדבר דומה? למלך שנשא אשה ורצה ללכת עמה למדינתו, אולם - שוד ושבר! כאשר הגיע אל פתח מדינתו מתה אשתו. בצער רב קבר אותה המלך בפתח המדינה. לאחר זמן קצר החליט המלך לשאת את אחותה. אמר המלך: אם אביא אותה אל מדינתי בדרך הרגילה, תראה האשה את קברה של אחותה ותרצה לחזור. ולכן עלי להכניס אותה למדינה בדרך עוקפת.

כל עכבה לטובה

מלבד סיבות אלו, מגלה לנו המדרש כי כוונת ה' היתה לעכב את עם ישראל במדבר בכוונה תחילה.

אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, וכך יתבטלו מן

התורה. לכן אוליך אותם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופן.

ועוד, כששמעו הכנענים שישראל יצאו ממצרים ובכוונתם להיכנס לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים, ועקרו את האילנות, וקצצו את הנטיעות, וסתרו את הבנינים, וסתמו את המעינות. אמר הקדוש ברוך הוא, אני הבטחתי לאברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב, הריני מעכבם במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנעניים ויתקנו מה שקלקלו.

על כנפי נשרים

וכך, על פי צווי ה', מבלי להבין מדוע ולמה, פנה מחנה ישראל, אנשים נשים וטף לכיוון המדבר, כשבתרמילם רק מעט מצות ומרור. ביום הראשון שהיה יום חמישי (טו' בניסן) נסעו בני ישראל מ"רעמסס" ל"סוכות" - מרחק של כ-12 קילומטר! וביום שישי המשיכו במסעם והגיעו עד ל"איתם" (רש"י שמות יג כ).

אולם לא היה זה מסע מעייף ומייגע, כמו שהיה צריך להיות על פי דרך הטבע. הקב"ה טובב את עם ישראל בניסים גדולים, והולכים במדבר בתנאים הנוחים והנעימים ביותר. כיצד?

אומר המדרש: שבעה ענני כבוד היו מקיפים אותם: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם הנמצא בתוך ספינה שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושוודי דרכים, **ואחד מהלך לפניהם** - להכות את כל הנחשים והעקרבים והשרפים הנמצאים בדרכם ולשרוף את כל הקוצים. וכמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור.

"ואשא אתכם על כנפי נשרים" - מעיד הקב"ה. כך הלכו עם ישראל על מי מנוחות, כשבמשך היום היה עמוד הענן הולך לפנייהם ומראה להם את כיוון הליכתם, ולעת ערב היה מתחלף עמוד הענן בעמוד אש, אשר היה הולך עמהם כל הלילה ומאיר להם את החשיכה באור בהיר מאוד כאור היום.

אמר רבי אנטונינוס: משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שאתם תהיו נוהגים עמהם בכבוד.

כך הודיע הקב"ה את חיבתן של ישראל לאומות העולם, ע"י שהוא בעצמו הלך לפנייהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכדי שיתפרסם הדבר בעולם, היה עמוד הענן מעלה עשן, וכך ראו אותו למרחקים כל מלכי מזרח ומערב, והיו אומות העולם אומרים: "מי זאת עלה מן המדבר, כתימרות עשן, מקטרת מר ולבונה...".

המסע אל פי החירות

הלכו בני ישראל במשך יום חמישי ויום שישי, והתרחקו ממצרים מרחק גדול. כמובן שעל פי דרך הטבע לא יתכן שעם שלם, הכולל בתוכו נשים, זקנים, ילדים ותינוקות, ואף נכים רבים (בעקבות עבודת הפרך) - יעשה מרחקים כה גדולים במשך יומיים של הליכה בלבד. אין ספק שהיה זה מסע על טבעי.

והנה ביום השלישי למסעם שהוא למעשה יום שבת, קורה דבר לא צפוי. משה תוקע בחצוצרה - אות, כי יש להמשיך במסע, אולם לאן? לא פחות ולא יותר - לחזור חזרה לכיוון מצרים, אל "פי החירות"! פי החירות היה למעשה שמה החדש של העיר "פי-תום" שבנו עם ישראל בהיותם תחת שעבוד מצרים, אולם עתה שינו את שמה ל"פי החירות" על שם חירותם. מבחינה אסטרטגית זוהי עמדה גרועה ביותר, שכן מקום זה שוכן בין "מגדול" שהיא מצודה גדולה של המצריים, לבין ים סוף, בקרבת מקום ל"בעל צפון" שהוא אליל גדול של מצרים. בנסיעה זאת - מלבד שהם מתקרבים למצרים במקום להתרחק, הרי הם מכניסים את עצמם למקום מסוכן ממש.

היו אנשים מבני ישראל אשר בשומעם את קול החצוצרה התחילו למרוט שערותיהם, כי חשבו שמשה מחזיר אותם לאחוריהם מפחד פרעה ושלוחיו. אמר להם משה: כך אמר לי הקב"ה לעשות, כדי להטעות את פרעה וירדוף אחרינו ואז יעשה בו ה' נקמה גדולה. מיד עשו כולם כמו שציוה משה, בלי להרהר אחר דבריו, והתקדמו לעבר פי החירות.

ובפי החירות, נכונה להם הפתעה! שם, ב"בעל צפון" היה מכוונס כל הכסף והזהב העצומים שאסף יוסף במשך שבע שנות הרעב. עכשיו היתה להם הזדמנות פז לקחת את כל הרכוש הזה, והם התעשרו עושר רב!

מאבק עם השליחים

למחרת, ביום ראשון בבוקר, הכינו בני ישראל את בהמותיהם, והתכוונו להמשיך במסעם. אולם אז קמו השליחים המצריים ששלח פרעה עם ישראל, ואמרו: עד כאן! הגיע הזמן לחזור למצרים, כפי שהבטחתם - "דִּרְךָ שְׁלוֹשֶׁת יָמִים גֵּלְךָ בְּמִדְבָּר וַיָּבִיחֵנוּ לְהָאֱלֹהֵינוּ". אמרו להם בני ישראל: על מה אתם מדברים? אתם לא מעודכנים בחדשות?! הרי זה שיצאנו ממצרים לא היה על סמך בקשתנו הישנה מפרעה לצאת לשלושה ימים - את הבקשה ההיא כבר אז הוא דחה מכל וכל. אלא יצאנו בגלל שהוא ביקש מאתנו לצאת! שכחתם שרק לפני שלושה ימים באתם אתם וחבריכם ואף פרעה בכבודו ובעצמו, והתחננתם לפנינו שנצא?! כמעט גרשתם אותנו בכח! ולכן אנו משוחררים לעולם!

אמרו השליחים: התירוצים שלכם לא מעניינים אותנו. לנו יש פקודה מאת פרעה להחזיר אתכם למצרים לאחר שלושה ימים!

מיד התנפלו בני ישראל על השלוחים והרגו אותם, אולם חלקם הצליחו להימלט, וברחו חזרה למצרים.

חלום בלהות!

מה קורה בינתיים בארץ מצרים? כאשר יצאו בני ישראל ממצרים, היו המצרים עדיין מלקקים את הפצעים הטריים בעקבות מכת בכורות. עקב העומס הרב בבתי הקברות,

נותרו מתים רבים שעדיין לא הובאו לקבורה, וריחם המבאיש מילא את הבתים. המצרים שנותרו עדיין בחיים הסתובבו מבולבלים לגמרי.

נתאר לעצמנו: מסתובב המצרי בביתו סהרורי ומבולבל. מתיו עדיין מוטלים לפניו ועליו לדאוג להם לקבורה נאותה. ריח הגופות כבר מדגדג באפו, וגורם לו להסתחרר יותר. בתי הקברות הודיעו רשמית כי אין באפשרותם לקבל מתים נוספים, כל הקברים בתפוסה מלאה. באין ברירה הוא יוצא החוצה לחפש מקום מתאים לכריית קברים ליקיריו, אולם ביציאתו הוא נוכח לראות שאחרים כבר הקדימו אותו, והוא לא מצליח למצוא מקום מתאים. הוא מפעיל קצת את המרפקים, ולאחר מכות פה ושם, קללות ודחיפות הוא מצליח במאמץ רב לשריין לעצמו מקום פנוי. הוא כורה "קבר אחים" אחד גדול ושם שם את כל המתים שלו. זה כבר למעלה מכוחותיו ללכת לחפש קברים נוספים.

עכשיו הוא כבר עייף ומותש, אין לו כח אפילו להצטער על מות יקיריו. מילא אם היו לו מהם זכרונות טובים, אבל הוא זוכר היטב כי מותם התרחש דווקא באמצע מלחמה חזיתית שערכו הבכורות עם אבותיהם, בדיוק שתי דקות לאחר שה"ילד חמד" הבכור שלו החטיף לו מכה הגונה. אז עכשיו הוא רוצה לשכוח מהכל, פשוט לא לחשוב על שום דבר. הוא רק ישקט מעט את רעבונו וילך לישון שינה עמוקה עמוקה.

בטנו מקרקרת ודורשת את שלה. הוא חייב למצוא משהו לאכול. מה יאכל? ריח הבשר הצלוי על האש של בני ישראל הכה באפו כל הלילה ועד עכשיו הוא מדגדג לו בנחיריים, אולי באמת יכין לו איזה קבב טוב או איזה סטייק, פיצוי על כל הסיטוט שעבר עליו בלילה הזה? מאין יקח בשר? זו לא בעיה! הוא יגש אל אורוות הסוסים, יקח לו משם סוס שמן, יהרוג אותו במכה אחת ויצלה את בשרו על האש!

במרץ מחודש הוא הולך אל אורוות הסוסים, פותח את הדלת בתנופה עזה, והנה - מה קורה פה? איפה הסוסים שלי? והחמורים? והגמלים? נכון שרובם מתו במכת דבר, ועוד כמה אחדים במכת ברד, והבכורים שבהם מתו במכת בכורות, אולם בכל זאת הוא זוכר בבירור שנשארו לו עוד כמה! אך איפה הם?

ואז בבת אחת הוא נזכר בהכל. הכל נראה לו כמו חלום רחוק מאוד. מתי זה היה שזבולון בא לביתו וביקש ממנו בהמות? אולי שנה שעברה? אולי לפני חודש? המוח שלו כבר בקושי פועל, הוא זוכר איזו תמונה מעורפלת, שבא אליו זבולון עבדו לשעבר, והתחיל לספר לו סיפורים על איזה חגיגה שהם עומדים לערוך. הוא ביקש ממנו בהמות, ואז הוא נתן לו. מה עוד הוא בקש? אה, הוא בקש גם תכשיטים ובגדים, וכלי כסף ומטבעות וזהב. איזה חצוף! רגע רגע - ואני נתתי לו את מבוקשו?! לא יכול להיות! לא יכול להיות!! אחוז תזוית ובהלה הוא רץ אל ביתו, פותח את המגירות, את הארונות והויטריות - הכל ריק, אין כלום! זאת אומרת שאני נתתי לו! מה קרה לי? הייתי מטורף? מה קורה כאן? מה קורה כאן?! זה בטח חלום רע, אני עוד מעט אתעורר ואראה שהכל בסדר, והילדים שלי ישנים במיטותיהם בשלום, וכל חפצי נמצאים במקומם, הכל רק חלום בלהות. הוא מנסה לשפשף את העיניים שוב ושוב, אך הוא נוכח לראות שזה לא חלום, זו מציאות איומה שהוא נקלע לתוכה. בעצם כל זה היה רק היום בבוקר! לא יאומן, ממש לא יאומן!

אז איפה הוא עכשיו וכולן הזה, אני אתפוס אותו משתי האוזניים ואחייב אותו להחזיר לי הכל! הוא לא מתבייש ככה לעשות - לנצל את החולשה שלי בשעה שיקירי מתיים, ולרושש אותי לגמרי? בחמת זעם הוא יוצא החוצה לחפש את זבולון, ואת זבולון הוא לא מוצא, אבל הוא רואה כמה מידידיו ושכניו שגם הם נראים כועסים. כנראה גם אליהם הגיעו הנצלנים הללו וסחטו מהם כסף! חייבים להתנקם בהם! איפה הם בעצם? הי, הרי הם יצאו ממצרים! לקחו את הרכוש וברחו! גנבים שכמותם!

יחד עם כמה מחבריו הוא מחליט שיש להתארגן למרדף אחר הנמלטים - עליו להחזיר לעצמו את רכושו ויהי מה. הם כבר מתחילים להתארגן, אלא שאז מגיעות שמועות מרגיעות. השמועות אומרות שבני ישראל אמורים לחזור עוד שלושה ימים! כך הם הבטיחו במפורש, ופרעה שכמובן לא סמך על הבטחתם, שלח עימיהם שליחים מזויינים להחזירם בכח למצרים בהגיע הזמן. המצרי וחבריו נרגעים מעט, הם יחכו עוד שלושה ימים, ואז - הם כבר יראו לעבדים החצופים שלהם את נחת זרועם!

מִן הַפַּח אֵל הַפַּחַת

ומה קורה בימים אלו בדרג המדיני? בארמונו של פרעה? פרעה חוזר לארמונו מובס ומושפל. כיצד העזתי להשפיל את עצמי כך בפני בני ישראל ובפני משה? הוא חושב לעצמו. אולם עלי להתחזק! הוא מחליט נחושות. אסור לשקוע בעבר, צריך ללכת עם הפנים אל העתיד, ולפתוח דף חדש. סוף סוף יצאו בני ישראל ממצרים, זה הזמן לשקם את ארץ מצרים מן הטרואמות שפקדו אותה בשנה האחרונה, צריך לכנס ועדת חירום ולהכין תוכנית שיקום כלכלית. צעד אחר צעד נוביל את מדינתנו חזרה אל ימי הזוהר שלה!

אולם כבר מהתחלה הרגיש פרעה שמהו כאן משתבש! הנתונים הרבים שנמצאים אצלו מכל מדינות מלכותו - מסין, מיפן, מהודו ומכוש ועוד ועוד, הנתונים שעד כה חרדו למוצא פיו ופחדו ממנו פחד מוות, מתחילים פתאום לזלזל. נראה לו כי מתחילים לבצבץ להם ניצני מרד. פרשניו המדיניים של פרעה אישרו את תחושתו. הם זימנו אותו לפגישה דחופה, והודיעו לו כי בתקופה הקרובה צפויים מרידות קשות מצד 'ארם נהריים', 'ארם צובה', ומדינות נוספות. את התרחיש הזה הם נימקו בהסבר פשוט - כל המלכים עושים חשבון הגיוני: 'אם בני ישראל שהיו בתוך מצרים הצליחו להימלט ולהשתחרר מעול המצרים, כנראה שמלכות מצרים מתחילה להתפורר, ולמה שאנו נמשיך להעלות מיסים ולהיות כנועים למצרים?!'.

ויהי...

זו היתה הפרשנות של המצריים, אולם המדרש מגלה לנו שהיתה כאן סיבה נסתרת מאת ה': עד עכשיו היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו, ומצרים היתה אימפריה של ממש, אולם כל הכבוד הזה לא היה אלא בשביל כבודן של ישראל, נכדי שלא יהיו ישראל נתונים תחת אומה שפלה ובזויה, 'וכן אתה מוצא בכל מלכות ששעבדה את ישראל, ששלטה על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל' - לשון המדרש אולם עכשיו שבני ישראל יצאו ממצרים, כבר בטלה סיבה זו ומצרים החלה לרדת מגדולתה.

פרעה נאנח עמוקות. כשהוציא את ישראל ממצרים - הוא לא חשב שתהיה לו נפילה מכיוון כזה!

"וַיְהִי בְשִׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם" (שמות פרק יג, פס' יז) - 'ויהי' לשון צער. אוי, ווי היא! פרעה צעק ווי! וכל מצרים צעקה ווי! ווי לנו שהוצאנו את ישראל ממצרים!

המדרש מביא סיבות נוספות לצערו של פרעה על יציאתם של ישראל:

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו פרדס. אמר לו חברו: מכור לי את הפרדס הזה, הסכים ומכר לו במאה זוז. ולא היה יודע בעל הפרדס מה יש בתוכו. אמרו לו חבריו: בכמה מכרת את הפרדס? אמר להם, במאה זוז. אמרו לו: יש בו זיתים בשווי אלף זוז, גפנים בשווי אלף זוז, וכן רמונים ומיני בשמים ועוד מינים ממינים שונים, אשר כל אחד מהם שווה אלף זוז. ואתה לא ידעת מה מכרת!

כך היה פרעה - כששלח את ישראל לא היו נחשבים בעיניו כלום. אמרו לו גדולי המלכות: מה עשית? אילו לא היה בידם אלא הביזה לבדה, כבר נגרם לך מיציאתם הפסד עצום. מה גם שהלכו עימם "ערב רב" (תערובת של אומות), וכמה עשירים היו בהם, כמה חכמים, כמה בעלי אומניות! באותה שעה התחיל פרעה קורא ווי ווי - "ויהי בשלח".

אמר רבי לוי, משל לאחד שהיתה לו שדה מלאה אבנים וקוצים. הוא רצה להתפטר ממנה ומכר אותה בזול לאחר. עמד אותו האיש שקנה את השדה, וסילק את האבנים מתוכה, ומצא תחתיהם מים חיים. נטע האיש ערוגות ערוגות של פירות משובחים - גפנים, רימונים, מיני בשמים. תקע יתדות במקומות הנצרכים, בנה מגדל בתוך השדה והושיב בתוכו שומר. כל מי שהיה עובר על יד השדה היה משבחו ומהללו. פעם אחת הזדמן לשם אותו האיש שמכר את השדה, וראה אותו מלא כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרת! אוי לי שכך הוצאתי מידי!

כך היו ישראל במצרים כקוצים בעיני המצריים. אולם כאשר יצאו ממצרים, נעשו לפתע עם מיוחס ומפואר, מסודרים לדגליהם לתפארה - מטה ראובן, מטה שמעון, מטה לוי וכו'. כשהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחים אותם. ומי היה בין המשבחים? אפילו בלעם הרשע! - שאמר (במדבר כד ה): "מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל". ראה אותם פרעה בתפארתם ובגודלתם, התחיל צווח ואומר: אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו!

פתח תקוה

נאנח לו פרעה בכאב, כולו מבולבל, מוקף בבעיות פנים וחוץ. אך... לפתע הוא נזכר, שבעצם המערכה אינה אבודה, ישנו פתח לתקוה. בני ישראל אמרו במפורש שהם יחזרו תוך שלושה ימים, והוא פרעה שלח עימהם שליחים מזויינים כדי להחזירם. כמה טוב שלא איבדתי את העשתונות ברגעי הלחץ והמהומה, הוא חושב לעצמו, אכן אין כמוני! הנה בעוד שלושה ימים יחזרו בני ישראל, אם לא מתוך רצון אז בכח, ואז אוכל להשתלט על העניינים ולהחזיר את המצב לקדמותו.

בינתיים באו אל פרעה חרטומיו ומכשפיו ואמרו לו: דע לך פרעה, כי אנו רואים בחוכמותינו ובכישופינו, שבני ישראל הולכים גם ביום וגם בלילה. כנראה שהם רוצים לברוח ואין בכונתם לשוב למצרים, תקח זאת בחשבון.

מפנה!

מיטלטל לו פרעה בין יאוש לתקוה במשך שלושה ימים, ונתון בהתלבטות קשה לגבי נקיטת צעדי הבאים. אולם ביום הרביעי חל מפנה משמעותי לטובת פרעה! מכשפיו וחרטומיו הודיעו לו כי בני ישראל מתחילים לחזור אחורה לכיוון מצרים! אהה! נבוכים הם! תועים ומבולבלים, ולא יודעים את דרכם - וזו כבר נקודה טובה לטובתי.

אבל זה לא הכל! הנקודה היותר משמעותית היא הכיוון שאליו פנו בני ישראל - לא פחות ולא יותר, אל פי החירות! - בין מגדול ובין הים, לפני "בעל צפון" שהוא האליל החזק והבלתי מנוצח. הידד! בני ישראל הסגירו את עצמם בידיים!

הידיעה המרעישה הזאת מתאמת יותר כאשר לפתע מגיעים במרוצה חלק מן השליחים המזויינים ששלח פרעה עם ישראל, ומאשרים את הדברים. גם מן המצודה - "מגדול" - הוא רואה איתותים. יש להם הסכם עם שומרי המצודה, שברגע שיש תנועה חריגה, הם מדליקים מדורות הנראות עד מצרים. ואכן היום הם הדליקו מדורות! גם עמלק הרשע שהבחין כי בני ישראל "תועים" במדבר מיהר במרוצה להודיע זאת לפרעה. וכך התאמתה העובדה הזו ללא כל ספק.

משגיא לגויים

נס קרה פה! פשוט נס! רגע, אבל מה פתאום שיתרחשו לי ניסים? חושב פרעה. ניסים נוטים להתרחש דווקא עם בני ישראל, לא איתי. זאת חשתי על בשרי היטב היטב בשנה האחרונה! אז מה באמת קרה כאן?

אולם השאלה הזאת לא מטרידה אותו זמן רב. מהר מאוד הוא מוצא בעזרת פרשניו לענייני דת תשובה פשוטה וברורה לשאלה זו: הרי ה' כעס על פרעה בגלל שני דברים: האחד - שזלזל בו ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו", והשני - שלא הסכים לשלוח את בני ישראל מארצו. על איזה דבר כעס עליו ה' יותר, ובעבורו נתן לו את המכות? תמיד חשב פרעה כי זה בגלל הסיבה השניה, שלא רצה לשלוח את עם ישראל. כך במפורש אמר לו משה רבנו. אולם עכשיו הוא מבין שלא! הסיבה האמיתית היתה שונה - ה' כעס עליו שהוא לא שלח את בני ישראל אך ורק משום שזו פגיעה בכבודו! אולם אין לו לה' ענין מיוחד דווקא בטובתם של ישראל - עובדה שעכשיו, כשפרעה ציית בקולו ושלח את בני ישראל, ה' כבר לא משגיח יותר על בני ישראל. הוא עזב אותם לנפשם במדבר ללא הדרכה כשהם טועים בדרך. אם כן אין פה שום שאלה! ה' חדל להשגיח על בני ישראל, וזוהי הזדמנות פז עבורנו להשתלט עליהם בחזרה!

השערה זו מקבלת חיזוק במיוחד לאור העובדה שבני ישראל לא סתם טעו בדרך, אלא פנו דווקא לכיוון "בעל צפון". זה הרי ברור, שברגע שה' חדל להשגיח על ישראל, מיד השתלט עליהם בעל צפון האליל החזק מכולם, ומכוחו הם נסגרו במדבר!

בעל צפון

מי היה "בעל צפון"? היה זה אליל, עשוי שני עמודים גבוהים, שהיו דומים לצורות של אדם, אשר עיניהם עגולות ופתוחות. אולם הם לא נעשו או נחרטו ביד אדם, אלא נוצרו כך מן ה"טבע". על האליל היו חרותים כל שמות המזלות, והמצרים בכח כישופיהם ידעו על פי ההסתכלות בו כל מה שנעשה בעולם. המצרים ייחסו לאליל זה

כח רב - "שם גדולם של מצרים, שם היתה תפארתם, שם היתה מקום מיוחס שלהם". (מעם לועז עמ' רצז).

למצרים היו אלילים רבים, והם האמינו שבידי כל אליל מופקד כח מסוים: יש אליל המופקד על הבריאות, יש אליל לענייני בטחון, בעל צפון היה "האליל לענייני כלכלה וממון", הם האמינו שהוא ממונה על הממון, כמו שכתוב: "זהב מצפון יאתה", ולכן החליטו להטמין דווקא שם את כל הרכוש הרב שכנס יוסף בשבע שנות הרעב. היה זה רכוש רב ועצום שהגיע למצרים מכל קצוות העולם, והוא נשמר שם בתקוה ששם תחול עליו ברכה ושמירה.

עכשיו התקבלה אצל המצריים תמונה ברורה להפליא: בני ישראל ברחו עם הרכוש הרב שלקחו עימם, ניצלו את חולשתנו הזמנית כדי להתעשר על חשבוננו, ובעל צפון האליל לענייני ממון מתנקם בהם! הוא "מכשף" אותם שיבואו לכיוון שלו, ובכך הוא מסגיר אותם בידנו...! יחי בעל צפון אלילנו הגיבור! אמרו המצרים.

זה שנאמר (איוב פרק יב פס' כג): "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדוּם" - אמרו חז"ל אל תקרא 'מִשְׁגִּיא' אלא 'מִשְׁגִּיא' (לשון שגיאה), שהקב"ה נותן לגויים לשגות ולטעות כדי לאבדם.

קדימה למלחמה!

לאור המסקנות ה"ברורות" הללו, החליט פרעה שאין מה לחכות. בו ביום הוא ארגן עצרת המונית, וקרא לכל העם לצאת למלחמה. בנאומו הנלהב אל האומה הוא אמר: "בני עמי היקרים, בואו עמי, ולא אנהג עמכם כמו כל המלכים! כל המלכים - אם יש להם מלחמה הם נשארים מאחור, ושולחים את עבדיהם לפניהם, ואילו אני מבטיח שאלך בראש כולם, כי בטוח אני בנצחוננו! ויותר מכך - כל המלכים לאחר המלחמה מצווים להביא את השלל אל המלך, והמלך נוטל חלק בראש, ואילו אני אשווה אתכם בביזה, ולא אקח לעצמי שום יתרון בכמות ובאיכות! ולא עוד אלא שאפתח בפניכם אוצרות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם!"

ואכן פתח פרעה את אוצרותיו, ונתן להם מתנות יקרות ערך ודברי מלכות. ההמון המשולהב לא היה זקוק לשכנועים נוספים, רגשות הנקם והזעם שהשתוללו בליבם בימים האחרונים, פרצו החוצה, וכולם התארגנו יחד למרדף ולמלחמה נגד בני ישראל.

גיוס המוני

פרעה החליט לגייס צבא אדיר. הפעם הוא לא יקח שום צ'אנס! כבר מספיק בושות הוא ספג בגלל העם הזה, הפעם הוא יראה להם את נחת זרועו! "עלי לגייס צבא רב, באופן שכנגד כל גבר מישראל, יהיו 300 חיילים גבורים! כך לא יוכלו הם להימלט ממני". כך חשב פרעה לעצמו, וממחשבה למעשה הוא פנה לבצע זאת. אולם כיצד ידע מהו מספרם המדויק של עם ישראל? זאת לא בעיה! בשביל מה קיים "משרד הפנים"? עיון מדוקדק בפנקסים הראה לו כי בני ישראל מונים 3,000,000 גברים. למעשה לא היה זה מספרם האמיתי, כי במכת חושך מתו רובם ונשארו רק 60,000 גברים שיצאו ממצרים. אולם בבהלה של התקופה האחרונה עוד לא הספיקו במשרד הפנים המצרי להתעדכן בנתונים אלו. בהתאם לנתונים הרשומים בפנקסים, יצא פרעה עם צבא של 900,000,000 (-תשע מאות מליון) חיילים! פי 1500 יותר מבני ישראל!

ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך הם רק אחד מחמישים, חשב פרעה לגייס פי שלושים מישראל, ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך היו אחד מחמש מאות, פרעה חשב לגייס פי שלוש מישראל. אולם לכל הדעות הללו מנה צבא פרעה תשע מאות מליון חיילים. (עיין רבנו בחיי שמות יג יח)

אל הצבא האדיר הזה התלוו שש מאות רכבים מובחרים במיוחד. לכל רכב היו אמורים להצמיד ארבעה סוסים - שניים מאחור ושניים מקדימה, אלא שפרעה בשנאתו הבווערת כלפי בני ישראל רתם חמישה סוסים לכל רכב, כדי שירכבו מהר יותר. אלו היו המרכבות שהצטרפו למלחמה מטעם הצבא, אולם אזרחי מצרים הוסיפו ונידבו את כל הסוסים והרכבים שלהם! ומאין היו להם סוסים? הרי הסוסים שלהם מתו במכת דבר? אלא היו אלה הסוסים של "הירא את דבר ה'" אשר הניס את הבהמות לתוך ביתו לפני מכת דבר, ובכך הציל אותם. אותם "יראים לדבר ה'" הם אלה שנידבו עכשיו את סוסייהם בהתלהבות ובתאוות נקם! מכאן אמרו: "הטוב שבנחשים - הרוג, הטוב שבמצרים - רצוץ את מוחו!" שאפילו ה"יראים" שבהם, מלאים שנאה לישראל היו. ופרעה הגדיל לעשות בכך שאסר את סוסו בידו, מבלי להמתין שעבדיו יעשו זאת עבורו, עד כדי כך שבשה שנאתו הגדולה לעם ישראל את הכללים הבסיסיים.

ביום שני כ' בניסן יצא המחנה הכבד של מצרים למרדף אחרי בני ישראל, מלווה במכשפים רבים שרצו בכח הכישוף לכלות ח"ו את עם ישראל.

המרדף ארך יומיים, וביום שלישי (שהוא היום השישי של פסח) לעת ערב השיגו המצרים את בני ישראל והגיעו אל בעל צפון. כשראה פרעה את בעל צפון עומד איתן, שמח שמחה גדולה. הוא חשב בלבו: אני חשבתי להטביע את ישראל בים, ועכשיו אני רואה שהוא מסכים לדעתי, ולכן הוא עיכב את עם ישראל אצלו כדי להטביעם בים. ומתוך שמחה התחיל פרעה לזבח ולהקטיר ולנסך ולהשתחוות לעבודה זרה, והקריב הרבה קורבנות לאילול הזה, והודה לו על החסד שעשה לו שהסגיר את בני ישראל בידיו כדי להתנקם בהם.

חרדה!

"וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'." (שמות יד ז')

בני ישראל ראו את מחנה מצרים, מחנה כבד מאוד בא לקראתם, כשהוא מאוחד כאיש אחד בלב אחד נגדם. אך לא זאת בלבד הם ראו, אלא ראו הם אף את "עוזא" שהוא מלאך הממונה על האומה המצרית, והיה מרחף מעל המצריים כדי לעזור להם.

פחד גדול נפל באותו רגע על בני ישראל. לא, הם לא שכחו כל כך מהר את הניסים שנעשו להם במצרים, אולם בכל זאת ניקר בליבם הספק: שמא עד עכשיו היו לנו ניסים במצרים כי ה' רצה להתנקם מפרעה אשר פגע בכבוד ה' ואמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו", ואילו עכשיו שיצאנו ממצרים אין ה' משגיח עלינו כבעבר, והנה נקלענו למצב שבו אנו סגורים מכל הכיוונים: מקדימה - ים, מאחור - המצריים, ומן הצדדים - מדבר מלא חיות רעות, ואף מצודה גדולה של המצריים.

ארבע כיתות

כשראו בני ישראל כך, ניסו לטכס עצה כיצד לפעול. דעותיהם היו חלוקות זה מזה: שבטי ראובן, שמעון ויששכר אמרו: נקפוץ לתוך הים, והעיקר שלא ניפול בידי המצריים!

שבטי זבולון, בנימין ונפתלי אמרו: ניכנע ונחזור להשתעבד במצרים, העיקר שלא נמות! שבטי יהודה, ויוסף אמרו: נילחם במצרים עד טיפת הדם האחרונה! שבטי לוי, גד ואשר אמרו: נפחיד את מצרים על ידי שנשמיע קולות של מלחמה, ואז הם יברחו.

היו כאלה שניסו לאותת למצרים שהם עומדים לצידם ומוכנים להכנע. והרשעים שביניהם אמרו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר?!", עד עכשיו היינו מצטערים על מיתת אחינו במכת חושך ומרחמים עליהם, אולם עכשיו אנו רואים שעלינו לרחם על עצמנו יותר מאשר עליהם, כי מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה, שאחינו נספדו ונקברו, ואנו - תהא נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה.

בתוך כל המהומה קם משה רבנו והשקיט את הרוחות. הוא ענה בסבלנות לכל קבוצה לפי המתאים לה:

לאלו שרצו לקפוץ לים, אמר: "אַל תִּירָאוּ, הַתִּיַצְבוּ וְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם" - הראה להם צבאות של מעלה מלאכי מרום הבאים לעזרת ישראל, ואמר: הרימו עינכם וראו את המון המלאכים הבאים להושיעכם ואל תתיאשו!

לקבוצה שרצתה לחזור למצרים, אמר משה: "כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם" - לא תחזרו יותר להיות עבדים במצרים!

לקבוצה השלישית שרצתה להלחם, אמר משה: "ה' יִלָּחֵם לָכֶם" - אתם אינכם צריכים להילחם!

ולקבוצה הרביעית שרצתה להשמיע קולות, אמר משה: "וְאַתֶּם תִּחְרְשׁוּן" - אין צורך אפילו להשמיע קולות של מלחמה. התשועה תבוא בצורה אחרת מאת ה'.

יוֹנְתִי בַּחֲגֵי הַסֵּלַע

בשומעם דברים אלו, התחזקו בני ישראל והתאספו בבכיות ובתפילה לפני ה', וכך התקרבו יותר אל אביהם שבשמים והתחזקו באמונה וביטחון.

אומר המדרש: למה היו ישראל דומים באותה שעה? ליונה שברחה מפני בן הנץ, ונכנסה לנְקִיק הַסֵּלַע, והיה הנחש נושף [שורק] בה מתוך הסלע. אם תכנס לפניו יכיש אותה הנחש, אם תצא לבחוץ הרי בא בן הנץ לתופסה. כך היו ישראל דומים באותה שעה: הים סוגר, ושונא רודף! מה עשו? נתנו עיניהם בתפלה לאביהם שבשמים! עליהם הכתוב אומר (שיר השירים ב יד): "יוֹנְתִי בַּחֲגֵי הַסֵּלַע בְּסִתְרֵי הַמְּדֻרָּה... הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, כִּי קוֹלְךָ עֲרֵב וּמְרִאֲיֶיךָ נְאֻדָּה!"

תפילת משה

באותה שעה עמד משה רבנו בתפילה לה' ואמר לפניו: רבונו של עולם, למה אני דומה? לרועה שמסר לו אדונו צאן, ומחוסר זהירות ואחריות העלה הרועה את הצאן לראשי צוקים, ולא היה יודע איך להורידו. נתעטף בבגדו והתחיל יושב נבוך ותמה מה תהא עליהם, וכיצד יחלצם. כך אני - אם אני בא להחזירם לכיוון מצרים, הרי שם פרעה ומצריים. ואם אני מוליכן לצד דרום - שם בעל צפון. ואם אני מוליכן לצפון הרי שם מגדול. ואם אני מוליכן למזרח הרי שם הים.

אמר לו הקדוש ברוך: "מה תִּצְעַק אֵלַי?" - בני נתונים בצרה, והים סוגר, ושונא רודף - ואתה עומד ומרבה בתפלה? יש שעה לקצר ויש שעה להאריך! ומלבד זאת, כבר צעקתם של בני ישראל קדמה לצעקתך, ושמעתי לקולם.

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ומה עלי לעשות? אמר לו: אתה מרומם ומפאר ומשבח ונותן שיר ושבח ותהלה ותפארת הודיה והלל למי שהמלוכה שלו, ואני מושיע אתכם. בזכות אברהם אביכם שהלך לעקוד את בנו יחידו על המזבח "וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה" - בזכותו אני אבקע לכם את הים ואצילכם, ואילו מצרים יטבעו בתוך הים, ובכך ידעו כי אני ה'.

רעש גדול בשמים

באותה שעה עמד "עוזא" שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: "רבונו של עולם! נקראת צדיק וישר, ואין לפניך לא עוולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד, למה אתה רוצה להטביע את מצרים? הרי פרעה לבדו הוא זה שגזר להשליך את התינוקות של בני ישראל למים, ולמה יענש כל העם בגללו? ואם אתה רוצה להענישם על כך שהשתעבדו בישראל - הרי כבר נטלו ישראל את שכר עבודתם, כשלקחו את כל הכסף ואת כל הזהב שלהם?"

מיד כינס הקב"ה את כל פמליא של מעלה ואמר להם: "דונו ביני ובין עוזא שר של מצרים! בתחלה הבאתי על מצרים רעב, והעמדתי להם את יוסף אשר בחכמתו צבר מזון והעשיר את מצרים, ונעשו כולם עבדיו. ואם כן כל רכוש מצרים שייך ליוסף ולבניו!

ולבסוף התייחסו המצריים אל בני כגרים ועבדים, והשתעבדו בהם שעבוד קשה, עד שעלתה צעקתם לפני. ושלחתי להם את משה ואהרן עבדי ואמרתי למלך שלהם: "כה אמר ה' אלהי העברים", ובאותה שעה היו יושבים לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפניהם ואמר: "מי ה', לא ידעתי את ה', אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי", בדק ולא מצא. השיבו משה ואהרן ואמרו לו: "הוא ברא שמים וארץ, והוא צר את העובר במעי אמו, והוא משיב רוחות ומוריד גשמים, ומפריח טללים, ומצמיח אילנות ועשבים, וממית ומחיה, ונפש כל חי בידו!" השיב פרעה לשלוחי: "אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו! אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס נהרי". וכיון שכפר בי שלחתי לו עשר מכות ולא הועיל לו, והמשיך לכפור בי והוסיף לשעבד את בני. ולאחר שהודעתי לו את כוחי וגבורתי שלח אותם בעל כרחו, ועכשיו רדף אחריהם להחזירם שוב לשעבוד! מי שעושה מעשים כאלו ולא מבין, אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו!"

השיבו כל פמליא של מעלה: "הדין עמך רבנו של עולם, ועשה כל מה שאתה חפץ".

באותה שעה ענה עוזא ואמר: "רבנו של עולם! יודע אני בעצמי שהם חייבים, אלא שבכל זאת תתנהג עמהם במדת הרחמים".

שמע מיכאל השר של ישראל, כי עוזא מנסה לבקש רחמים על מצרים, מיד נתן הוראה לשר גבריאֵל שיטוס למצרים ויביא משם לבנה אחת מן הלבנים שעשו בני ישראל. הביא גבריאֵל את הלבנה, ומצאו בה תינוק אחד מישראל שהיה מעוך ונתון בתוך הטיט. התייצב גבריאֵל ואמר: רבנו של עולם! מעשים כאלו עשו לבניך, ואתה תרחם עליהם?! מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וגזר את דינם להטביעם בים.

קָחַם עַל זְרוּעֵתוֹ

הערב ירד, הגיע הזמן שבו עמוד הענן צריך להתחלף בעמוד האש, כמידי לילה. אלא שבליילה זה השתנו הדברים. עמוד האש ירד והלך כמידי לילה לפני מחנה בני ישראל, אולם עמוד הענן לא הסתלק, כי בלילה זה הועיד לו ה' תפקידים גדולים וחשובים, ניסים רבים התרחשו באמצעותו.

הלך עמוד הענן מאחורי מחנה ישראל, והפריד בינם לבין מחנה מצרים. וכך המצריים לא יכלו להתקרב אל מחנה ישראל. כשניסו המצריים לזרוק לעבר מחנה ישראל אבנים וחיצים, קיבל עמוד הענן את החיצים והאבנים, והחזיר אותם כלפי מצרים.

משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך, והיה מוליך את בנו לפניו. באו שודדים לשבותו מלפניו, נטל האב את הבן מלפניו ונתנו לאחוריו. בא הזאב מאחוריו, נטל האב את הבן מאחוריו ונתנו מלפניו. באו שודדים מלפניו וזאבים מאחוריו - נטל האב את בנו ונתנו על זרועותיו. כך עשה הקדוש ברוך הוא, שהחזיק את ישראל והולכים במדבר 'יד ביד', וסידר להם את העננים בכל עת לפי צרכם, וזהו שנאמר (הושע יא ג): "וְאֶנְכִי תַרְגְּלֹתִי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל זְרוּעֵתוֹ".

חושך מצרים!

בעוד עמוד האש הולך לפני בני ישראל ומאיר להם את דרכם - הרי עמוד הענן מחשיך את מחנה מצרים לגמרי! חושך גדול נפל פתאום על מצרים, חושך עבה וסמיך, ממש כמו במכת חושך!

חושך זה היה למעשה "חוב קטן" שנשאר למצרים ממכת חושך, כי כל המכות ארכו שבעה ימים, ואילו מכת חושך ארכה רק ששה ימים. את היום הנוסף שמר להם הקדוש ברוך הוא ללילה הזה, כדי לעשות למצרים "הצגה מושלמת".

אולם התרחש כאן נס בתוך נס. למרות החושך הכבד שירד עליהם עד שלא יכלו לראות זה את זה, בכל זאת הם ראו היטב את מחנה ישראל שהיה מואר באור חזק על ידי עמוד האש!

חרבם תבוא בלבם

נתאר לעצמנו את אותו מצרי שרודף בתאוות נקם אחרי זבולון עבדו לשעבר במטרה להחזיר לעצמו את רכושו. הנה לאחר יומיים של מרדף מטורף הוא סוף סוף משיג יחד

עם כל חבריו את מחנה ישראל! עכשיו מחנה ישראל נמצא ממש במרחק קטן ממנו, והנה הנה עוד מעט הוא יכנס לשם בחמת זעם ויראה לזבולון ולכל חבריו את נחת זרועו! כמצרי הנאמן לדתו הוא לא שוכח להודות ל"בעל צפון" אשר נקם את נקמתו והביא אותו עד הלום, וכבר הוא מתכוון לזנק על בני ישראל, להתנפל עליהם כחיית טרף, ולכלות בהם את כל זעמו ותסכוליו האחרונים.

הוא מכניס את היד לתרמילו להוציא כמה חיצים, ולפתע פתאום בלי הודעה מוקדמת --- הצילו! מה קורה כאן?! אני לא רואה כלום! אולי התעוורתיי? ואולי... מה זה יכול להיות? בבת אחת הוא חוזר אל הסיוט הנורא ההוא שהתרחש במצרים לפני זמן לא רב במכת חושך. שוב צעקות בהלה, דחיפות, מכות, אנחות של כאב... הצילו!!!

טוב שיש לי קצת נסיון, הוא חושב. לפחות הפעם אעמוד במקומי ולא אנסה ללכת לשום כיוון כדי לא להסתבך יותר. הוא עוד זוכר היטב איזה חבטות ספג במצרים כשפתאום באמצע הדרך הביתה נהיה חושך מוחלט, והוא בבהלתו ניסה לחפש את דרכו בחושך, ונתקל באנשים מבוהלים והיסטריים כמוהו. את הדחיפות, החבטות, הנפילות והמכות שהיו שם הוא זוכר היטב, ובהחלט מעוניין לוותר על ה"תענוג" הגדול הזה כרגע. לכן מוטב עכשיו לעמוד ולא לזוז!

אך רגע, מה קורה פה? איך יתכן? מכיוון מחנה ישראל אני רואה אור גדול! את כף ידי אינני יכול לראות, אך את מחנה ישראל אני רואה היטב. איך יתכן? נו, אז זו חצי נחמה, כך אוכל לפחות לזרוק לעברם כמה חיצים! איפה זבולון עבדי? הוא מנסה לתור בעיניו אחר זבולון שלו, והנה הוא מצליח לראות אותו. למרבה הפלא, זבולון אינו נראה מוטרד או מפוחד. הוא יושב עם אשתו וילדיו ואוכל ושותה בשמחה. כנראה אינו יודע מה מחכה לו עכשיו, אני כבר אדאג להשבית את שמחתו!

הוא ממחר לחפש את החיצים שלו, ולאחר גישושים ומישושים ארוכים ומייגעים הוא כבר מחזיק בידו מספר חיצים. אתחיל מהקל אל הכבד, הוא מגחך לעצמו בהנאה, קודם אזרוק חץ לעבר הבן הקטן, אחר כך על הגדול יותר, וכך הלאה לפי הסדר... זבולון יהיה אחרון חביב, כדי שיהיה לו קצת "נחת" לפני מותו. זה בהחלט מגיע לו בגלל כל מה שסבלתי בגללו.

המצרי מכיין את החץ אל המטרה, עושה תנופה חזקה, ו... בעוצמה רבה הוא מיידה את החץ. הוא אינו רואה את החץ העושה את דרכו לכיוון מחנה ישראל, כי החושך מונע זאת, אולם הוא מצפה בדריכות לראות את בהלתם הפתאומית של זבולון ומשפחתו, למראה דרישת השלום החמה והחדה ששיגר להם כעת...

ולפתע... אאיייי!!! צרחת אימים פורצת מגרונו של המצרי. חפץ חד פוגע קשות בידו הימנית ופוצע אותה. דם רב זב ממנה, והוא אינו יכול אפילו לטפל בה. אין לו בהישג ידו שום אמצעי טיפול. לנסות לחפש זה לא כדאי - כי כל נסיון לזוז לכאן או לכאן בחושך הנורא הזה עלול להזיק לו יותר, הוא עלול להתקע בחבריו וליפול, או שהוא יפיל אותם בטעות ויספוג על כך בעיטות ומכות נמרצות, וכרגע אין לו שום חשק לא לזה ולא לזה. חסר אונים הוא מנסה "לחבוש" את הפצע על ידי הבגד שלו. כאשר הוא בא להוציא את החפץ החד שנתקע בו, הוא נדהם לגלות במישושו כי החפץ הזה מוכר לו... מוכר לו מאוד... רק לפני מספר שניות הוא החזיק אותו בידיו...

"זִמְמָם רָשָׁע לְצַדִּיק וְחָרָק עָלָיו שָׁנָיו: ה' יִשְׁחַק לוֹ כִּי רָאָה כִּי יָבֵא יוֹמוֹ: חָרַב פָּתְחוּ רְשָׁעִים
וְדַרְכּוֹ קִשְׁתָּם... חֲרָבָם תָּבוֹא בְלִבָּם וְקִשְׁתוֹתָם תִּשְׁבְּרֶנָּה" (תהלים לו, יב - טו)

באו מים עד נפש!

ובינתיים במחנה ישראל, פונה משה רבנו בציווי ה' אל בני ישראל ואומר להם: עליכם לנסוע לכיוון הים, ומה' תבוא הישועה!

מבוכה נפלה בקרב המחנה. להכנס לתוך הים? לא להכנס? מי יכנס ראשון? עוד הם מתלבטים וחוככים בדעתם מה לעשות, והנה בא נחשון בן עמינדב משבט יהודה ובבת אחת קפץ אל תוך המים! ראו זאת יתר השבטים ולבשו עוז ואף הם קפצו לים. אולם הים לא נבקע מיד, המים הגיעו עד חוטמם וכמעט הטביעו אותם. קרא נחשון ואמר: "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש!"

באותה שעה עמד משה בתפילה. אמר לו הקב"ה: בני עומדים בים ועומדים להטבע ואתה מאריך בתפילה? אמר לו משה: וכי מה אני יכול לעשות? אמר לו הקב"ה: "וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ!"

השלכת המטה

תחילה צויה ה' את משה שיסיר מידיה את המטה, אין הוא חפץ שקריעת ים סוף תתרחש באמצעות המטה. ומדוע?

אמר רבי סימון: משל לאדם שהיה אהוב מאוד על המלך, והיה תמיד נושא בידיו "זמורה" (אות של כבוד ושלטון) וכולם היו מכבדים אותו. אמרו אנשים: אם הזמורה לא היתה בידו - לא היה מתכבד. שמע המלך ואמר לו: עוזב מידך את הזמורה וצא לחוץ, וכל מי שאינו שואל בשלומך, אני נוטל את ראשו!

כך אמרו המצריים: לא היה יכול משה לעשות כלום אלא רק עם המטה! בו הכה את היאור, בו הביא את כל המכות! כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצריים עומדים מאחריהם, אמר הקדוש ברוך הוא למשה: השלך את מטך, שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים.

הים ראה וינס

השליך משה את מטהו, ונטה את ידו כלפי מעלה, והנה החלה לנשב רוח קדים עזה - רוח מזרחית שהיא הרוח החזקה ביותר בכל הרוחות, ובה הקב"ה נוקם את נקמתו מן הרשעים. על ידי רוח זו רצה הקב"ה להטעות את המצריים שיחשבו כי הים נבקע ונקפא בצורה טבעית, ובכך יחליטו לרדוף אחרי בני ישראל.

כשרצה משה לבקוע את הים, לא רצה שרו של ים לחלק את מימיו, כי היה טוען: "אני גדול ממך, שאני נוצרתי ביום השלישי, ואתה נוצרת ביום השישי". אומנם - 'תנאי התנה הקב"ה עם הים עוד מששת ימי בראשית, שיקרע לפני בני ישראל', אולם שרו של הים חשב כי כעת כשבני ישראל נמצאים בדרגה נמוכה מבחינה רוחנית ושקועים עדיין בעבודה זרה של מצרים, אין ראוי שיעשה להם נס במצב כזה. הראה לו משה את המטה שבו היה חקוק השם המפורש, וכן את ארונו של יוסף, אולם שרו של הים

עמד בסירובו. כיון שראה משה כך אמר לקדוש ברוך הוא: אין הים רוצה להקרע. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נתן ימינו על ימינו של משה, ואמר לשר הים, כי עתידים בני ישראל לקבל את התורה, ולכן הם ראויים שייעשה להם נס. משראה השר של הים את הקב"ה בכבודו ובעצמו אחזו פחד גדול וברח ממקומו, שנאמר: "הים ראה וינס".

בתוך הים - ביבשה

עומדים בני ישראל בתוך הים, והמים מכסים את כל גופם, ולפתע, בבת אחת - הכל יבש! מי הים נבקעו ונעמדו בצדדים! קרקעית הים אפילו לא לחה, אלא יבשה לגמרי! ולפניהם נפתח מסלול הליכה פתוח באורך של כ- 300 קילומטר, כשהמים עומדים להם כחומה מימינם ומשמאלם! איזה פלא!!! ישתבח שמו לעד.

כשראה זאת השטן, התחיל לקטרג ואמר: רבונו של עולם! מאחר שבני ישראל היו עובדי עבודה זרה במצרים - למה עשית להם את הנס הזה?! והיה השטן הולך וצועק עד ששר של ים שמע את קולו ורצה ללכת בזעף ובחמימה להטביע את בני ישראל.

בא גבריאל המלאך, ושם את המים כחומה בתוך הים, והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם: הזהרו בישראל שעתידים לקבל את התורה שניתנה בימינו של הקב"ה, שנאמר: "מימינו אש דת למו". חזר ואמר למים שבשמאלם: הזהרו בישראל, שעתידים להניח תפילין בשמאל! חזר ואמר למים שלאחוריהם: הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם! והמים שומעים דבריו ועומדים כחומות.

ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו. חומות הים שבין כל שבט ושבט היו מאירים ויפים מההשתקפות של עמוד האש, ונראו כיהלומים בורקים. היו בהם חלונות, כדי שיוכלו לשוחח ולדבר זה עם זה ובכך יהיו רגועים יותר ותתיישב דעתם.

את הרוח החזקה הממשיכה להשתולל בעוז, הם לא חשו, כי ענני הכבוד המשיכו ללכת עמם וסוככו עליהם.

דרש רבי נהוראי: היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה, מושיטה ידה ונוטלת תפוח או רימון מתוך הים ונותנת לו, וזה שנאמר: "לא חסרת דבר" - שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם.

גם רוח השיב ה' מגן עדן, שנשאה והביאה עימה אל בני ישראל ריחות ערבים של מיני בשמים.

ומה שתו? - מתוך מי הים עצמם, יצאו מים מתוקים! בני ישראל היו נוקבים בקירות המפרידים בין שבט לשבט, ויצאו מהם זרמי מים מתוקים כאילו יצאו ממעיין.

פרסום הנס

כאשר נבקע ים סוף, נבקעו עימו כל המימות שבעולם, כל המים שבכוסות השתיה, בחביות, בבורות, בנהרות ובימים הגדולים - כולם נבקעו לשניים, כדי לפרסם את הנס הגדול שנעשה לכבוד בני ישראל.

נתאר לעצמנו: יושב לו סיני אחד ושותה להנאתו כוס תה, ולפתע - מה זה? התה נעמד לו בצידי הכוס, ובאמצע נעשה ריווח. מופתע והמום הוא הולך להראות את הפלא לאשתו. הוא פוגש אותה במטבח כשהיא מחזיקה בידה כף גדולה, ועל פניה ארשת פנים של תדהמה. בוא תראה, היא קוראת לו כמעט בהיסטריה, תראה מה קורה פה! היא מראה לו את סיר המרק סיני שבישלה זה עתה ומספרת בהתרגשות: באמצע שאני בוחשת את המרק, פתאום נעמדו להם מי המרק בצידי הסיר, ובאמצע - הכל יבש! שניהם מתבוננים יחד בתדהמה בסיר ובכוס התה, כשלפתע נשמעים צעקות מכיוון חדר האמבטיה. בבהלת מה הם ניגשים אל בנם הקטן, שבקש להשתכשך לו מעט במים, ונדהמים לגלות גם שם מראה מוזר...

משהו קורה פה! אולי איזו תופעת טבע נדירה שהם לא שמעו עליה? הם מחליטים לצאת לרחוב להראות לכולם את הפלא, אך הם מגלים כי הם לא היחידים. אצל השכנים כולם קרו דברים דומים. כל המים נבקעו! הדבר הפך לשיחת היום, כולם ניסו להעלות השערות שונות באשר לתופעה המוזרה. אולם ההלם הגדול יותר הגיע כאשר התחילו להגיע שמועות כי גם המים שבים נבקעו! אנשים רבים אשר הפליגו באוניות באותה עת, העידו כי לפתע פתאום ניטלטה אונייתם טלטה עזה, וכל מי הים ניטלטלו לצדדים לגובה אדיר, ובאמצע - יבש הים.

הסיפורים המשיכו להתגלגל מפה לאוזן, וההשערות התרבו מיום ליום. אולם כעבור מספר ימים, כאשר הגיעו החדשות המסעירות אודות נפילתה הפתאומית של האימפריה העולמית - מצרים, אז התקבלה תמונה ברורה לגבי כל מאורעות התקופה האחרונה. עדי ראייה שהיו בקרבת מקום האירוע סיפרו, כי בני ישראל יצאו ממצרים, וכאשר רדפו אחריהם המצריים להחזירם, נעשה להם לפתע נס גדול, ונבקעו מי ים סוף לכבודם. אותם מים הטביעו לאחר מכן את כל המצריים וכך נפלה בבת אחת האימפריה האדירה הזאת.

הנה כי כן, כך התפרסם בעולם כולו שמו של הקדוש ברוך הוא יתברך ויתעלה, אשר בגבורתו משנה את כל מערכות הטבע למען בניו חביביו - עם ישראל.

מדרף בתוך הים

נחזור אל מחנה מצרים, אל המצרי האומלל המטפל בידו הפצועה. לא זמן רב הוא ישב ללקק את הפצע, זה בהחלט לא הזמן המתאים. עכשיו חשוב לו יותר להתנקם בזבולון. אם פעם אחת זה לא הלך, אין זה אומר כי צריך להתיימש, מנסים שוב. אולם הנסיון הזה עלה לו בפציעה חמורה נוספת ברגל השמאלית, כאשר הענן החזיר אליו את אותו חץ חזרה. כחיה פצועה הוא החליט לנסות את מזלו בזריקת אבנים, ואז קיבל 'פנס' רציני במצח. לאחר עוד כמה נסיונות כושלים ששילם עליהם ביוקר, הגיע המצרי למסקנה שהעסק הזה לא משתלם. אי אפשר להרוג את היהודונים הללו מרחוק, צריך פשוט לתפוס אותם בידיים ולגמור סיפור. קדימה, יש למהר. אומנם המשימה לא קלה בחושך השורר, אך טוב שלפחות רואים את מחנה ישראל ויודעים את כיוון ההליכה.

ולפתע--- המצרי חש טלטה עזה! רוח עזה החלה פתאום לנשב, והוא כמעט עף ממקומו. מה קורה פה?? מה הרוח הזאת? חשבתי שכבר נגמר החורף, אפילו מעיל לא לקחתי אתי. חה... כאילו שזה היה עוזר, איזו רוח זאת? זאת לא רוח, זו ממש סופה.

והנה - לא יאומן! המצרי משפשף את עיניו בחוסר אמון. הרוח העמידה את מי הים לצדדים והקפידה אותם, איזו תופעת טבע נדירה ומעניינית! המצרי מאמץ את עיניו לראות, מה עושים כרגע בני ישראל? הנה - הם נכנסים לתוך הים! חושבים שיצליחו להימלט... שוטים שכמותם, מה הם חושבים, שרק הם ראו שהים התייבש? גם אנחנו רואים זאת, מיד נרדוף אחריהם ונשיג אותם!

מחבריו הוא שומע כי גם הם בדעה אחת עמו, וכך - בלי שהיות, פונה מחנה מצרים אל תוך הים הבקוע, למרדף אחר בני ישראל. המרדף מתיש ומייגע - הרוח הנוראה המשתוללת אינה מפסיקה אף לרגע, והרכיבה קשה מאוד. מידי פעם מתנגשים הסוסים אלו עם אלו בגלל החושך הנורא, ומעוררים מחדש את כאב הפציעות והמכות שספגו מן החיצים והאבנים, אבל המטרה הגדולה העומדת למול עיניהם גוברת על כל קושי! זהו כוחה של השנאה המקלקלת את השורה, מעל לכל השערה.

המצרים מתפלאים לראות כי בני ישראל הולכים דווקא רגועים. הם לא נראים מטולטלים מן הרוח הנוראה. ואם לא די בכך, הם מבחינים גם שיש להם פירות טעימים, והם אוכלים אותם להנאתם בנחת ובשמחה.

מהומת מוות

כמעט כל הלילה נמשך המרדף - בני ישראל עוברים בים, והמצרים אחריהם. כשהתקרבו כבר הבוקר, הספיקו כל בני ישראל עד האחרון שבהם, לעבור את הים ולצאת אל היבשה, ואילו מחנה מצרים - היה כולו עד האחרון שבהם בתוך שטח הים. זו היתה השעה שבה חפץ ה' יתברך לעשות את הנקמה הסופית מן המצריים.

”וַיְהִי בַּאֲשֶׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעֶמּוּד אֲשׁ וַעֲנַן, וַיִּהְיֶה אֵת מַחֲנֵה מִצְרַיִם“.

לפתע החלו להשמע קולות אדירים של ברד ואש מתלקחת. עמוד הענן החל לרכך את האדמה מתחת רגלי המצריים, ועמוד האש הרתיח את האדמה, וכך הפכה הקרקע לטיט רותח! מעוצמת החום, נשמטו פרסות הסוסים מרגליהם! גם גלגלי המרכבות החלו להישרק. המרכבות נגררו ב"צליעה", ויושביהם היטלטלו בעוצמה רבה מצד לצד. חומות המים הגדולות החלו להתפורר, ועל ראשי המצריים נחתו אבני קרח כבדות ששברו את ראשיהם.

ואם לא די בכך - לפתע החלו כל מיני מחלות שונות ומשונות, כמו שחין, טחורים, כאבי בטן ועוד, לפקוד את המצרים.

נתאר לעצמנו מה התחולל שם. יושב המצרי על מרכבתו בעיצומו של מרדף מייגע בתנאים קשים של חושך ורוח סערה. לפתע - קופץ הסוס ממקומו כאחוז תזוית, המצרי נופל בחבטה על קרקעית המרכבה, ושובר את הכתף. מה קרה לו, לסוס הזה? חושב המצרי בכעס. הוא עדיין לא מספיק להתרומם, והנה - טראח...! גלגל אחד מן המרכבה נופל, והמרכבה סופגת חבטה עזה, היא נעשית מוטית בשיפוע חד לכיוון הגלגל החסר, והמצרי היושב בתוכה מתגלגל בעוצמה רבה ב"מורד" התלול... אגב הגלגול הוא מספיק לשבור עוד כמה עצמות. אבל בכך לא די! הסוס כאילו השתגע! הוא קופץ ומשתולל, וגורר עמו את המרכבה. המרכבה מיטלטלת מצד לצד, כשכיוון

השיפוע משתנה בהתאם, והמצרי מתגלגל מצד לצד - מימין לשמאל, ומשמאל לימין, ומשמ - לאחור, ומאחור - לפנים. ספק אם נשארה בגופו עצם שלימה מכל הטלטולים הללו...

הוא מחליט שעליו לסיים את הסיוט הנורא הזה עכשיו! עליו לרדת מן המרכבה הקפיצית הזו כמה שיותר מהר! אבל איך? כל גופו שבור וכמעט אין ביכולתו להניע אבר. אולם הוא מתאמץ בכוחות על אנושיים, תופס היטב במעקה כדי לא ליפול שוב ומוציא את רגליו אל מחוץ למרכבה. עכשיו הוא ירד ממנה ויגמור את הסיוט! בבת אחת הוא קופץ מן המרכבה, ו... מה זה? הנעליים נמסות! הוא עוד לא מספיק להבין מה קורה, וכבר הוא מוצא את עצמו יחף, ואז --- איייי...! זעקת כאב נמלטת מפיו. הקרקע כולה מלאה בוץ רותח! כויות ענקיות ועמוקות צורבות את כפות רגליו. בתנועה אינסטינקטיבית הוא מרים את הרגל האחת, ולאחר מכן מניח אותה ומרים את השניה - חבל שאי אפשר להרים את שתי הרגליים ביחד! וכך הוא מרים לסירוגין פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל, כשכל כולו בוער מן הכויות האימות. ה"ריקוד" המוזר הזה מזכיר לו משהו, גם במכת כינים הוא רקד ריקוד דומה...

נפלתי מן הפח אל הפחת, הוא חושב לעצמו, המצב בתוך הכרכרה היה יותר נסבל... במאמצים מרובים הוא עולה שוב על הכרכרה. הוא ממשיך לספוג מכות ושברים, אלא שעכשיו הוא מקבל את היסורים יותר באהבה... זה עדיף על פני הכויות האימות. המצרי כבר התייאש מלנסות לקום, הוא שוכב על קרקע המרכבה חסר ישע וממשיך לספוג מכות. הכויות בכפות הרגליים צורבות כאש, מה גם שנשאר דבוק בהן עדיין טיט רותח שטרם התקרר. כאשר ניסה לגרד אותו עם היד, חטף כויות נוספות בידיו.

אולם זה לא הכל... לפתע החל כל גופו לפרוח בשחין. רק לא זה! אין לו כח לסיוט הנורא הזה...! הוא מרגיש שהוא כמעט מאבד תחושה... איך אפשר לסבול עד כדי כך?

שברים, מחלות, מכות, כויות - כך היה מחנה מצרים כולו בבהלת מוות! בשלב זה הבינו סוף סוף המצריים, כי ה' נלחם למען בני ישראל. הם הבינו שפרשני הדת של פרעה טעו בפרשנותם, במה שאמרו שלאחר שבני ישראל יצאו ממצרים, ה' כבר עזב אותם. הנה עכשיו ה' מתנקם בנו, הבינו המצריים, ולכן - עלינו לברוח!

מיד - החליטו כולם לעשות 'רברס'. בכוחות לא להם מנסים המצרים למשוך במושכות הסוסים ולהפנות אותם חזרה לכיוון היבשה. אולם "פקקי תנועה" כבדים חסמו את המעבר. עגלות תקועות, בני אדם חולים השוכבים בחוסר אונים, ארגזים שנפלו מן העגלות - כל אלו חסמו את הדרך ולא אפשרו מנוסה.

אין מנוס!

אולם כל זה היה רק "מקדמה" - לפנות בוקר התרחשה המפלה הקשה ביותר:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִטֵּה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם... וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיָּשָׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בְּקֶרֶת לְאִיתָנוּ, וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאָתוֹ, וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם" (שמות יד, כו - כז)

לפתע, בבת אחת, עם הטיית ידו של משה, נפלו חומות המים האדירות, ושבנו לשטוף את היס. הגלים הסוערים שטפו בשצף קצף את המצרים המבוהלים.

המצרים שהיו קרובים לשפת הים ניסו לברוח, אך הסוסים הכניסו אותם לתוך הים בכח. היו שידעו לשחות וחשבו בכך להינצל ולהגיע לשפת הים, אבל הים הגועש לא נתן להם לעשות זאת. היו שניסו לברוח מן הים בכח הכישוף. אבל שרו של ים אמר: האם אפשר שפקדון שנתן ה' בידי - אתננו לצאת מידי?! ואז היו המים רצים אחרי המצרים וסוחפים אותם אליהם שוב בכח.

שני מכשפים גדולים במיוחד היו במצרים - יוחני וממרא שמם, ועשו להם כנפיים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם. אמר גבריאל: "ברוב גאונך תהרוס קמין"! מיד אמר הקב"ה למיכאל: לך ועשה בהם דין! תפסם מיכאל בשערות ראשם וקעקען על פני הים.

"תרגילי מים"

אבל ה' לא נתן למצרים את ה"תענוג" לטבוע בקלות, ולהתפטר מהצרות. ה' ניער את גלי הים בעוצמה רבה, והמצרים החלו להיזרק בכח רב מן הים לאויר, ומן האויר חזרה לים, וכך שוב ושוב. ה"קפיצות לגובה" הללו לא היו חוויה נעימה במיוחד, שכן בהיותם למעלה באויר, ה' הפך אותם ועשה להם "גלגולי סלטה"... נזרק המצרי עם מרכבתו לאויר, כשהמרכבה למטה והוא למעלה, אולם באמצע הדרך הם התהפכו - הסוס למעלה והמצרי עם ראש למטה. וכך, כאשר נחתו חזרה לים, קיבל ראשו של המצרי חבטה עזה.

בדרך הטבע, כבר היו כולם צריכים למות תוך מספר שניות, אלא שנתן בהם הקב"ה חיות, כדי שירגישו את היסורים שוב ושוב.

ה"צדיקים" שבמצרים אכן מתו די מהר - "צָלְלוּ בְּעוֹפְרֵת בְּמַיִם אֲדִירִים" - שקעו כמו עופרת ונטבעו. הבינונים שבהם "יָרְדוּ בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן" - ה' נתן להם לעשות כמה "תרגילי מים" נחמדים ורק אחר כך הטביע אותם. ואילו הרשעים, שהתאכזרו ביותר לבני ישראל נעו ונדו בתוך הים זמן רב, כמו קש הצף על פני המים - "תִּשְׁלַח חֲרֹנֶךָ יֶאֱכְלֵמוּ בְּקֶשׁ".

לעומת זאת העמים האחרים שהצטרפו למרדף, לא טבעו ביים. ה' חיזק ליבם שירדפו אחרי בני ישראל כדי שיראו במפלת המצרים ויכירו בגדולת ה' יתברך, וילכו לספר זאת בכל העולם. מִי הֵימָּה הַכִּירוּ, מִי מִצְרֵי וּמִי מִשָּׂאֵר הָאוֹמוֹת!

נתאר לעצמנו: מיטלטל המצרי הרשע בתוך המים מצד לצד, ולפתע - נזרק לאויר בכח רב, עושה גלגול, ונוחת חזרה בחבטה עזה אל תוך הים. העוצמה החזקה שבה הוא נופל, גורמת לו להכנס עמוק עמוק בתוך הים, והמים שוטפים אותו מכל כיוון. הוא מנסה לשחות או להוציא את הראש מן המים כדי לנשום, אך ללא הצלחה. כעבור מספר שניות של סיוט נורא, הוא מרגיש שהוא מתחיל לאבד את הנשימה. 'עוד מעט אני מת' הוא חושב לעצמו, והמחשבה הזאת די מנחמת אותו. הנה הוא כבר כמעט כמעט מת, ו--- הופס! גל גדול ואדיר מעלה אותו בבת אחת ממעמקי הים, וראשו יוצא החוצה. באינסטינקט בלתי רצוני הוא עושה נשימה עמוקה וממלא את ראותו באויר. לאחר עוד כמה טלטולים קשים, שוב - קפיצה לגובה, לגול ונחיתה אל מעמקי הים. שוב מאבק בגלים, שוב איבוד נשימה, כמעט מוות, ו- חזרה החוצה לנשום אויר נוסף, להמשיך לחיות, להמשיך לסבול. וכך חוזר הדבר על עצמו שוב ושוב!

”שֶׁבֶט - לָגוּ פְּסִילִים”

אומר המדרש: משל פרעה למה הדבר דומה? לרועה אחד שהיה רועה חזירים. מצא רחל אחת [נקבת האיל], משך אותה לעדרו. שלח בעל הרחל לומר לרועה: ”תן לי רחלי”. אמר לו: ”אין לך אצלי רחל!”. אמר בעל הרחל: הודיעו לי - מהיכן הוא משקה את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, וסתם לו את המעיינות. אמר לו: ”שלח לי רחלי!” אמר לו: ”אין לך בידי רחלי!”. אמר בעל הרחל: הודיעו לי - היכן הוא מושיב את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, הלך והרס את הצריפים. אמר לו: ”שלח לי רחלי!” אמר לו: ”אין לך בידי רחלי!” אמר: הודיעו לי - היכן הוא רועה? הלכו והודיעו לו, ושרף את כל העשב שהיה לו. אמר לו: ”שלח לי רחלי!”. אמר: ”אין לך בידי רחלי!”. אמר: הודיעו לי - היכן בנו הולך ללמוד? הלך ולקח את בנו ואסר אותו תחת ידו. אמר לו: ”שלח לי רחלי!” אמר לו: ”הרי לך רחלי!”. היה הרועה ממשיך בעבודתו, ולפתע תפס אותו בעל הרחל ואסר אותו עם בנו. אמר הרועה: ”עכשיו אין רחלך בידי, למה אתה חובשני? מה יש לך בידי עוד?!” אמר לו: ”שאני מבקש ממך כל מה שילדה, וגיוזתיה כל הימים שהיתה אצלך!” התחיל צווח ואומר: הלואי ולא הייתי מחזיר את הרחל, והיו בני אדם אומרים: הנה הרועה עמד בדבריו, והוא [בעל הרחל] לחינם התנכל לו ובקש להרגו. אבל עכשיו שנתתי לו את רחלו, הרי זה כאילו הודיתי באשמה, ויש לו פתחון פה לתבוע ממני דברים נוספים.

כך: המלך - זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, רחל - אלו ישראל, רועה חזירים - זה פרעה. ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם פרעה מסים, וגזר ”כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו”. התחיל הקדוש ברוך הוא אומר למשה: אמור לפרעה ”שלח עמי ויעבדוני”. הלך ואמר לו, התחיל פרעה אומר: ”מי ה' אשר אשמע בקולו?!” בא משה ואמר לקדוש ברוך הוא: ”הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח!” אמר לו: היכן מצרים שותים? אמר לו: מנילוס. אמר לו: הפוך אותו לדם. הלך אהרן והכהו ונהפך לדם. התחילו המצרים מבקשים לשנות, ולא היו מוצאים. חזר ואמר: ”שלח עמי!” ולא רצה. אמר לו: היכן בהמתו רועה? שלח עליהן ברד ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל. ואחר כך שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ. הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם. ולבסוף נטל בנו וחבשו, שנאמר ”וה' הכה כל בכור”. באותה שעה אמר פרעה: ”קומו צאו!”. אולם לאחר מכן תפשו הקב"ה וחבשו בצד בנו שנאמר: ”ונער פרעה וחילו בים סוף”. התחיל פרעה אומר: ”הלואי לא שלחתים! והיו העולם אומרים: הנה פרעה עמד בדיבורו”. על כך נאמר (משלי כו א): ”שוט לְסוֹס, מְתֵג לְחֶמּוֹר, וְשֶׁבֶט - לָגוּ פְּסִילִים” - הסוס צריך ”שוט” כדי להטות אותו לדרך הנכונה, החמור צריך ”מתג” כדי לרסן אותו, כך הכסיל - מבין רק ב”שבט” ובמכות. הכסיל זה פרעה, שלא למד לקח מהתחלה, וספג מכה אחר מכה, עד המכה המוחצת בים סוף.

פליטת הגופות אל היבשה

ובמחנה ישראל - יצאו כבר כולם מן הים. הם הגיעו חזרה למדבר איתם, קרוב לנקודת המוצא שבה הם היו לפני שנכנסו אל הים. למעשה הם לא חצו את הים לרוחבו, כי אין הים מפריד בין ארץ מצרים וארץ כנען, ולא היה להם צורך לחצות אותו, אלא הכניסה לתוך הים היתה אך ורק כדי להטביע את המצרים בתוכו. ולכן הם הלכו בים בחצי עיגול, קשת - נכנסו, עשו סיבוב, ויצאו מאותו כיוון שממנו באו.

מסתכלים בני ישראל סביבם, והנה הים חוזר לאיתנו והם נמצאים ביבשה. המצרים נעלמו מן האופק, אבל איפה הם עכשיו? דאגה התחילה ליכנס לליבם: שמא כשם שאנחנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר, ועוד מעט הם יגלו את מקומנו וירדפו אחרינו שוב!

מיד אמר הקב"ה לשרו של ים שיפלוט את כל המצרים ליבשה, כדי שיראו אותם בני ישראל מתים ויירגעו. אמר השר של הים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יש עבד שנתן לו אדונו מתנה, וחוזר האדון ונוטל ממנו את המתנה?! אמר הקב"ה: אני אתן לך בעתיד פיצוי הוגן על כך, בתוספת ריבית רצינית: במלחמת סיסרא תקבל אליך את אויבי ישראל, במספר של פי אחד וחצי ממספר המצריים. אמר לפניו: רבונו של עולם, יש עבד שתובע את אדונו?! כיצד אעזו בבוא הזמן לדרוש את הפיצוי המובטח לי? אמר לו הקב"ה: נחל קישון יהיה ערב לכך שאקיים את הבטחת! כששמע זאת שר הים, מיד פלט את המצרים אל היבשה.

אולם כאשר הגיעו המצרים אל היבשה, ננטש ריב גדול בין השרים של מעלה: שרו של הים אמר ליבשה: "קח את בניך", אבל שר היבשה חשש לקבל את גופות המצריים אליו, כי זכר היטב את ההקפדה שהקפיד עליו הקב"ה כאשר האדמה ספגה לתוכה את דמו של הבל שנרצח בידי קין. אז קילל הקב"ה את האדמה ואמר: "ארורה האדמה בעבורך!" עכשיו חשש השר שמא הקב"ה יתבע אותו גם על בליעת דם ההרוגים של מצרים, ולכן חזר שר היבשה והטיל את גופות המצריים חזרה לים ואמר לו: "קח מתיך כי על ירך מתו". וכך היו הגופות הולכים ונזרקים מים ליבשה ומיבשה לים, ומיטלטלים ברכבם ובפרשיהם כאילו היו כדור במישור. אז נשבע הקב"ה לאדמה שלא יתבע אותה על דם ההרוגים, ונתרצתה היבשה לקחתם.

לעשות נקמה בגויים!

עומדים בני ישראל על שפת הים, והנה - גופות אדם, גויות טוסים, מרכבות ורכוש רב - מתחילים להיפלט מן הים אל היבשה! הם ניגשים אל גויות המצרים, והנה - עוד רוח חיים באפם! את מיתתם לא סיימו המצריים בתוך הים אלא נפלטו אל היבשה כשהם מעולפים למחצה, כדי שתכסם בושה על מפלתם המוחצת.

מה עשו בני ישראל? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל את כלבו, והולך ונותן את רגלו על צוארו של מצרי, והיה אומר לכלבו: אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי! אכול מן הזרועות הללו שלא חסו עלי!

והיה האחד אומר לחברו: הנה המצרי הרשע הזה שהשתעבד בי קשות, והנה הרשע הזה שנתן את בני בטיט! וכל אחד מישראל לקח את השוט שלו והיו מכים לנוגשים על פניהם, וחובטים בהם חבטות גדולות ונאמנות.

רק לאחר שעשו בהם בני ישראל נקמה גדולה, נפחו המצרים את נשמתם. ופתחה האדמה את פיה ובלעה את כולם. "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" - המצרים זכו לקבורה בגלל שלוש סיבות: האחת - שכבדו את יעקב אבינו בפטירתו, ועלו כל מצרים עם יוסף להלוויתו. השניה - שהודו ואמרו "ה' הצדיק". והשלישית - שעל ידם היה קידוש ה' גדול בעולם כולו.

בשעת מיתתם של המצרים, ראו בני ישראל גם במיתתו של השר הממונה על מצרים. אז חשו בני ישראל כי אכן הם ניצלו סופית מן המצרים, ואינם בגדר "עבדים בורחים" כי אם "בני חורין".

ביזת הים

יחד עם המצריים נפלט אל הים כל הרכוש הגדול שהביאו עימם, היה זה רכוש עצום מאוד מאוד. מאין היה למצרים רכוש זה, והרי בני ישראל לפני צאתם לקחו מהם את כל חפצי הערך שברשותם, והשאירו את מצרים מרוקנת מכל "כמצולה שאין בה דגים"? אלא שהרכוש שלקחו עימם בני ישראל היה מאת המון העם, אבל אוצרות המלוכה הרבים של המצריים עדיין נותרו. כזכור, פרעה לפני צאתם למרדף פתח לפני המצריים את כל אוצרות המלוכה וחילק להם כדי להמריץ אותם לבוא למלחמה. רכוש זה לקחו עימם המצרים במרדפם, ועכשיו פלט הים את הכל.

בזו בני ישראל את השלל הרב והתעשרו עושר רב, לקיים מה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו יד): "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאֶחָרֵי כֵן יֵצְאוּ בְרֶכֶשׁ גָּדוֹל".

גדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, שנאמר (שיר השירים א יא): "תּוֹרֵי זֶהָב נַעֲשֶׂה לְךָ עִם נְקֻדֹת הַכֶּסֶף". ודרשו חז"ל: נקודות הכסף - זו ביזת מצרים, ותורי זהב - זוהי ביזת הים. ללמדנו שביזת הים היתה מול ביזת מצרים כ"תורי זהב" לעומת "נקודות כסף".

אורח הכבוד

ומי היה נוכח בכל המעמד הגדול הזה? יעקב אבינו בכבודו ובעצמו! נס תחיית המתים התרחש! על מה ולמה?

אומר המדרש: בשעה שהיה יעקב צריך לרדת למצרים, ידע מברית בין הבתרים שאמר הקב"ה לאברהם אבינו על בניו, ועבדום ועינו אותם, ולכן היה מתיירא שמא ייהרגו הוא ובניו בגלות הקשה. אמר לו הקב"ה: "אַל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה, כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם". אמר יעקב: חוששני שמא לא אוכה להיקבר עם אבותי ולא אראה בגאולת בני, ובנס שאתה עתיד לעשות להם. אמר לו ה': "אֲנִי אֶרְדֶּךָ עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנִי אֶעֱלֶךָ גַּם עִלָּה" - אני אעלה ואביא אותך אל קבר אברהם ויצחק, וכן אעלה אותך למעלה שתראה את הגאולה בעיניך. עכשיו עורר הקב"ה את יעקב אבינו ואמר לו: קום וראה את בניך שיוצאים ממצרים, וראה את הניסים שאני עושה עמם. והביאו על שפת הים וראה במו עיניו את כל הניסים!

שירת הים

בבוקרו של יום שביעי של פסח, לאחר שחזו ישראל בעיניהם בידו הגדולה והחזקה של הקב"ה, נכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה. אמרו: עשית לנו את כל הניסים האלו, אף אנו לא נהיה כפויי טובה. ומה יש לנו לומר? שירות ותשבחות לה' יתברך!

אז זכו ישראל למעלה גדולה מאוד של נבואה, והתחילו לומר שירה ברוח הקודש. כל ישראל אמרו שירה עם משה רבנו יחד כאחד, בלי שינוי זה מזה - אות באות ותיבה

בתיבה. אפילו התינוקות הרכים שמטו את האוכל מפיהם והצטרפו לשירה, ואף העוברים במעי אימותיהם אמרו שירה!

הקב"ה הופיע שם עם כל המלאכים - הפמליא של מעלה, כדי שיראו אותו ויכירו מי האל העושה להם נסים אלו. וכן ראו את בית המקדש ואת ירושלים של מעלה, וכל אחד ואחד, גם המון העם והילדים הקטנים, הכירו והשיגו מה שלא הכירו הנביאים הגדולים, ואפילו יחזקאל הנביא לא הגיע למעלה זו.

בתוך בני ישראל היו אנשים רבים, אשר גדלו במצרים בצורה ניסית על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כפי שסופר לעיל, שהיו האמהות יולדות במדבר, וה' זן את הילדים ונתן להם מאצבע אחת דבש ומאצבע אחת חלב, וגדלו כמו עשבי השדה. עכשיו כשנגלה אליהם הקב"ה על הים, הכירוהו ואמרו: "זה אלי ואנוהו".

שירת מרים

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אָחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֶּף בְּיָדָהּ, וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבִמְחֹלֹת".

הנשים הצדקניות שכה בטוחות היו בגאולתן השלימה, לקחו עמן תופים וכלי זמר ממצרים, וכעת יצאו אף הן בשירה ובהודיה לה' יתברך.

מרים הנביאה היא זו שפתחה בשירה, ואחריה שרו כל הנשים. ומדוע דווקא מרים? "מרים" נקראה כך על שם מרירות הגלות, שכאשר נולדה התחיל עול השעבוד להיות מר וקשה מאוד. בשל כך כינו אותה האנשים "ביש גדא" [מזל רע], אך היא ענתה לעומתם: אדרבה, צריכים אתם לקרוא לי "מזל טוב", כי ככל שהגלות קשה יותר, אות היא שהגאולה מתקרבת. שהרי הגאולה דומה ללידה: כל זמן שאין האשה מרגישה צירי לידה חזקים, סימן שהלידה עוד רחוקה, אך ככל שמתחזקים הצירים, כך מתקרבת הלידה.

כך אמרה מרים הנביאה בזמן השעבוד הקשה, ואף התנבאה שאמה תלד בן שיושיע את ישראל. אולם בני ובנות ישראל שהיו כה שקועים בעבודת הפרך ובשעבוד המר, התקשו לקבל את דברי הנחמה הללו. עכשיו, שנבואתה ודבריה התקיימו, הרי מן הראוי שהיא זו שתצא בראש השירה, להזכיר לכולם כי דווקא מתוך המרירות והקושי צומחת הישועה!

שירת המלאכים

לאחר ששרו בני ישראל, ואף הנשים שרו, פתחו המלאכים בשירה. למעשה רצו המלאכים להקדים את בני ישראל בשירתם. הם פנו ואמרו לקב"ה: הרי בלילה, ליל קריעת ים סוף, כאשר בקשנו לאמר שירה, אמרת לנו: "מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים לפני שירה?!" ולכן במשך כל הלילה לא אמרנו לפניך שירה. עכשיו רוצים אנו לומר לפניך שירה תחלה לפני בני ישראל. אמר להם הקב"ה: רצוני שבני יאמרו שירה תחילה!

לאחר שאמרו האנשים שירה, ביקשו המלאכים לומר שירה. אמר להם הקב"ה: המתינו עד שהנשים יאמרו שירה תחילה. טענו המלאכים ואמרו: לא די שהאנשים

קדמו לנו, אלא גם הנשים? ענה להם הקב"ה: חייכם כן! שהצדיקים והצדיקות של עם ישראל - מעלתם גדולה משלכם!

ואומנם לאחר ששרו הגברים והנשים, פתחו אף המלאכים בשירה, וכך היה יום שביעי של פסח יום שכולו שירה והודיה לה' יתברך.

”וְאֵלֹהֵינוּ פִּינוּ מֵלֵא שִׁירָה כִּים, וְלִשְׁוֹנָנוּ רָנָה כְּהֶמוֹן גְּלוֹי, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שָׁבַח כְּמֶרְחָבֵי רְקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ וְכִיּוֹרֶת, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת כְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת כְּאֵילוֹת, אֵין אֲנַחְנוּ מִסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, וְלִבְרַךְ אֶת שִׁמְךָ מִלְּפָנֵינוּ, עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֱלֹפֵי אֱלֹפִים וְרוֹב רַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נְסִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ...”

אומר רבנו סעדיה גאון: אם בהבטחת שתי אותיות של "דן" אנוכי, נתרחשו לאבותינו נסים ונפלאות כה רבים, על הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו, שנכתבו עליה פרקים שלמים בנביאים, על אחת כמה וכמה, כי נפלאים יהיו מעשי ה' יתברך, ברוב ישועות ונחמות!

על הניסים...

היאומן כי יסופר?!

ניסים גדולים ועצומים הקיפו את בני ישראל בתקופת גאולת מצרים, ניסים שקשה להבינם בשכלנו הקט. בורא העולם, אשר יצר בתבונה בלתי נתפסת את העולם הנפלא שבו אנו חיים, מן הדברים הקטנים ביותר, כמו האטומים הזעירים, תאי גופינו המופלאים, יצורים קטנטנים ומורכבים, ועד הדברים הגדולים כמרחבי הקוסמוס האדירים, שכדור הארץ לעומתם הוא כגרגר אבק בתוך אולם ענק - אותו בורא עולם, אשר קבע את חוקי הטבע, הוא זה שאף קבע לשנות את חוקי הטבע בזמנים מסוימים, כדי להוביל את העולם אל ייעודו ושלמותו. כמו שאומר המדרש:

אמר רבי יוחנן: תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל... אמר רבי ירמיה בן אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית! שנאמר: (ישעיה מ"ד יב): "אֲנֹכִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ, וְאָדָם עָלֶיהָ בְרָאתִי, אֲנִי יְדִי נָטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צְבָאִם צִוִּיתִי" - צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו הנביא, צויתי את האש שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, צויתי את הדג שיקיא את יונה.

וכך כותב בילקוט "מעם לועז" (שמות חלק א עמוד שן): וברור הדבר שעלינו להאמין בכל הניסים הללו שהם אמת. ולא כאותם הפילוסופים הארורים שאינם מאמינים אלא במה שרואות עיניהם ומבינים בדעתם, והם מכחישים בדברי רבותינו ז"ל. אבל אלו שהם יראי שמים ובעלי נפש המאמינים כי הקב"ה ברא את כל העולם יש מאין, בודאי יש בכוחו לעשות ניסים שהם נגד הטבע, ואעפ"י שאין להבינם בדעת. ואם נתבונן היטב נראה כי יש בעולם הרבה דברים שהם נפלאים מאוד, אבל בהיותם דבר של כל יום אנו מסתגלים לזה ולא משתוממים. למשל: בעיר שאין שם ים, ובני אדם לא ראו מעולם לא ים ולא גגים - כשיבוא אדם ויספר להם, שיש מקום שבו מקובצים מים רבים, ובתוכו בע"ח שהם רק במים, הרי האנשים האלו בודאי לא יתנו אימון בדבריו, כי הם יודעים שכל בעל חיים הנופל במים מיד מת. ובפרט אם יספר להם כי אותם הברואים כל זמן שהם בתוך המים הם חיים, וכשמוציאים אותם מן המים הם מתים, בודאי יחשבוהו לשקרן, כי הוא מספר דברים שהם נגד הטבע. וכן לכל הנעשה בעולם, כי בהיותנו רגילים להם, שוב אין אנו תמהים ומשתוממים. אבל מי שיש לו דעת רואה ומבין כי כל זה מעשי ידיו של הקב"ה שכוחו גדול, יתברך שמו ויתעלה הדרו".

"אמת - מארץ תצמח"

בעשורים האחרונים התגלו תגליות ארכיאולוגיות רבות מאוד, המאמתות ומוכיחות את דיוקם ההיסטורי של המסורות הכתובות בתנ"ך, ואת אלה שנמסרו לנו על ידי רבותינו בתורה שבעל פה. לארכיאולוגים בני זמנינו לא נותר אלא להודות בפה מלא על אמיתות העובדות הכתובות בתורה [להלן נביא קטעים מתוך הספר "מסילות אל האמונה" עמ' 241 והלאה].

פרופסור נלסון גליק כותב: "ימים הרבה עסקתי בארכיאולוגיה מקראית, ועד היום לא הוצאתי ממעבה האדמה שום חפץ, לא חשפתי עיר קדומה, ולא נודמן לי לראות דבר ארכיאולוגי כלשהוא, שיהיה בו סתירה כביכול לדברי המקרא"

ויל דורנט כותב בספרו: "...סיפור היהודים כפי שגולל בתנ"ך, עמד במבחן הביקורת והארכיאולוגיה. כל שנה מוסיפה אישורים מתעודות, מונומנטים וחפירות. עלינו לקבל את דיווח התנ"ך..."

ד"ר יוחנן אהרוני: "...התגליות החדשות שינו לחלוטין את גישת החוקרים למקרא. הם רואים בו עתה מקור היסטורי ממדרגה ראשונה... אין עוד חוקר רציני אשר יכול היום לפקפק בעובדה שמסורות אלה אומנם נמסרו בנאמנות מפליאה מדור לדור."

הדברים פשוטים וברורים, שאין המסורת היהודית זקוקה לכל אישור של ארכיאולוגים למיניהם כדי לדעת שכל המסופר בתורה הוא אמת לאמיתה. אולם יש לראות בגילויי הארכיאולוגיה כאמצעי שההשגחה מסרה לידינו לחיזוק נוסף לאמונה, להוציא אף מלב הספקנים, דברים הידועים משכבר.

עדויות מכל העולם

אחד החוקרים הרציניים בתחום זה הוא פרופסור עמנואל ויליקובסקי. את פרופסור ויליקובסקי הטרידו שאלות קשות. על פי המסופר בתנ"ך היו בהיסטוריה העולמית מאורעות כבירים שהיו חייבים להשאיר רושם רב על האנושות כולה. מאורעות כמו יציאת מצרים, קריעת ים סוף (שבו נבקעו כל המימות שבעולם!) ומעמד הר סיני (העולם נעצר - עוף לא פרח, צמחים לא נעו וכו'. וקול השופר נשמע בכל העולם), היו צריכים להיות מתועדים גם אצל האומות שמסביב לאזורי המזרח התיכון. וכיצד זה שהם אינם מסופרים על ידי אומות אחרות?

פרופסור ויליקובסקי לא טמן ידו בצלחת, והחל לנבור בספריות בחיפוש אחר כתבי יד עתיקים. במשך תשע שנים הוא חקר את הנושא, ובסופם הוא יכל לברך על המוגמר. בידיו היה אוסף עצום של עדויות רבות על תהפוכות טבע כלל עולמיות בזמנים היסטוריים ממסורות עם, וממצאים גיאולוגיים סביב העולם כולו. לא נותר לו אלא לשבץ את המאורעות ההם בצד אלו המסופרות בתנ"ך, והנה הפלא ופלא - אפשר לראות כיצד חוו את מכות מצרים מן הצד המצרי, איך הם עמדו מופתעים אל מול עמוד האש האימתני שהלך כנגד "אויבי הארץ" כלשונם של המצריים. עדויות מכל רחבי העולם על היבקעתם של המים, תהפוכות הטבע האדירות שליוו את מעמד הר סיני, כולל קולו העצום של השופר, ועצירת השמש בימי יהושע בן נון.

פפירוס איפואר

אחד הממצאים המרשימים, העוסק במכות מצרים, הנו "פפירוס איפואר" - כתב יד מצרי, המאשר את עובדת עשרת המכות שירדו על מצרים. [הפפירוס נרכש בשנת ה'תקפ"ח (1828) למניינם] על ידי המוזיאון של לייזן בהולנד ומספרו הקטלוגי - 344. הוא כתוב על שני צדדיו. ומכיל שבעה עשר עמודים. ברוב העמודים ארבע עשרה שורות, מן העמוד הראשון נותר שלם רק שלישי. העמודים 1 ו-9 - 16 הינם במצב גרוע ביותר, וגם שאר העמודים כולם פגומים בשוליהם העליונים והתחתונים].

פרופסור עמנואל ויליקובסקי הוא שגילה את הדמיון הרב בין תאור ההרס והחורבן שפוקד את מצרים, כפי שמתאר אותן המצרי "איפואר", לבין התיאור של התורה על מכות מצרים, וזה לשונו: "...חקרתי ודרשתי בכתובים, ואולם לא מצאתי איזכור כלשהו לאסון כזה בספרים העוסקים בהסטוריה של מצרים, עד אשר נתקלתי בהתייחסות לחכם בשם "איפואר", המקונן על כך שים הנילוס הפך לים. חיפשתי אחר המקור, ומצאתיו במהדורה מאת אלן גרדנר, אשר תרגם את הטקסט בשנת 1909... עיון בכתוב הביאני למסקנה, שלא זו בלבד שהיה זה תיאור של שואת טבע, אלא שהטקסט היה תיאור מדויק של מכות מצרים... כה רב הדמיון בין התיאורים, עד כי -

שנים מועטות לאחר מכן - כאשר שלחתי את הטקסטים המקבילים לפרופסור גוהן גרסטנג, האיגיפטולוג הבריטי וחוקר יריחו, השיב לי הלה, שהטקסט מתוך הפפירוס המצרי נראה לו כהעתק מספר שמות...!" (פרופ' וילקובסקי, "חווים בכוכבים וחופרי קברים" עמ' 32)

ממה התפעל פרופ' וילקובסקי? מה היה תוכנו של הפפירוס שכה הרשים אותו? הנה לפנינו ציטוט חלקי מן הפפירוס, בהשוואה לפסוקים מחומש שמות:

תרגום פפירוס איפואר	ספר שמות
מכות בכל הארץ, דם בכל מקום	ויהי הדם בכל ארץ מצרים (א, ב)
האנשים נרתעים מלטעום, בני אנוש צמאים לדם	ויבאש היאור (א, כא)
אלה הם מימינו, זהו אושרנו: מה נעשה? הכל נחרב!	ויזכרו כל מצרים סביבות היאור מים לשנות, כי לא יכלו לשחות מימי היאור (א, כה)
כל החיות לבם בוכה, הבקר גועה.	הנה יד ה' היתה במקנך אשר בשדה, בסוסים, בזמורים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאוד (א, ט, ב)
עצים הושמדו. אומנם כן, שעדים עמודים וקירות נאכלו על ידי האש...	ויט משה את מטהו על השמים, וה' נתן קולות וברד, ותהלך אש ארצה... ויהי ברד ואש מתלקזות... (ט, כג - כד)
מצרים בוכה, ארמון המלוכה בלא רווחיו, בלא פירות בלא תבואה, אשר לו שייכים החיטה, השעורה, האווזים והדגים.	ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (י, טו)
אמנם כן, הושחת הכל אשר עוד אתמול נראה, האדמה הושארה ללאותה כמו אחרי קציר פשתה. אין למצוא פירות ולא ירק... רעב.	ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם עד בהמה, ואת כל עשב השדה הכה הברד, ואת כל עץ השדה שבר (ט, כה)
ראה הבקר הופקר ואין איש שיאספם יחד, כל אחד מחפש רק את אלו החתומים בשמו.	כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה ירד עליהם הברד ומתו (ט, טז)
אמנם כן, בני הנסיכים הושלכו לעבר הקירות. היתה צעקה גדולה במצרים.	ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין עום מת (יב, ל)
הנהמה נשמעת בכל הארץ מעורבת בקינות. אומנם כן, הגדול והקטן זעקו, הלואי ואמות. האומנם זהו סוף האדם, לא הריון ולא לידה: אולי תפסיק נא האדמה מן הרעש, ויפסק השאון.	ויהי בוזי הלילה, וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור, וכל בכור בהמה.
בתי הסוהר חרבו, מצרים העילית הושחתה. הכל נהרס, מעונות האדם התהפכו ברגע.	וה' הוכך לפניו יומם בעמוד ענן לנזותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם (יג, כא)
ראה, האש עלתה גבוה גבוה, ולהבתו הולכת נגד אויבי הארץ.	וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמן (יב, לה)

שַׁעַר הַהֵלְכָה

הֵלְכוֹת פֶּסַח

חֹדֶשׁ נִסָּן

שׂוֹאֲלִים וְדוֹרְשִׁים

שׂוֹאֲלִים וְדוֹרְשִׁים בְּהֵלְכוֹת הַפֶּסַח קֶדֶם הַפֶּסַח שְׁלֹשִׁים יוֹם. וְלִכֵּן, רֵאיוֹ וְנִכּוֹן לְלַמֵּד אֶת הֵלְכוֹת הַפֶּסַח מִיּוֹם פּוּרִים, שֶׁהוּא יוֹם הַשְּׁלֹשִׁים שֶׁקֶדֶם הַפֶּסַח, כְּדִי שֶׁתְּהִיֵּינָה הֵלְכוֹת שְׁגוּרוֹת בְּפִיו, וְיַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַמְצוּוֹת כְּהֵלְכָתָן. (תוספות, הרא"ש. א.)

פְּרֻשַׁת הַחֹדֶשׁ

רֵאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן שָׁחַל בְּשַׁבַּת, מוֹצֵי־אִיִּם שְׁלֹשָׁה סַפְרֵי תוֹרָה. בְּסֵפֶר הָרֵאשׁוֹן קוֹרְאִים שְׁשֶׁה עוֹלָיִם בְּפְרֻשַׁת הַשְּׁבֻעַ. בְּסֵפֶר הַשֵּׁנִי קוֹרְא הָעוֹלָה הַשְּׁבִיעִי בְּקִרְיַת רֵאשׁ חֹדֶשׁ וְאוֹמֵר קְדִישׁ. בְּסֵפֶר הַשְּׁלִישִׁי קוֹרְא הַמִּפְטִיר בְּפְרֻשַׁת 'הַחֹדֶשׁ' וְאוֹמֵר קְדִישׁ. וְאֵין אוֹמְרִים קְדִישׁ אַחֵר גַּמֵּר הַקְּרִיאָה בְּסֵפֶר תוֹרָה הָרֵאשׁוֹן, מִכִּיּוֹן שֶׁעֵדִין לֹא עָלוּ שְׁבַע עוֹלָיִם וְלֹא הִסְתַּיְמָה חוֹבַת הָעוֹלָיִם שֶׁל הַיּוֹם. אֲךָ לְאַחַר הַסֵּפֶר הַשֵּׁנִי, שֶׁעָלוּ כְּבָר שְׁבַע עוֹלָיִם, אוֹמְרִים קְדִישׁ. וּמִכָּל מְקוֹם, אִם הָעָלוּ שְׁבַע עוֹלָיִם בְּסֵפֶר הָרֵאשׁוֹן, כִּיּוֹן שֶׁהַשְּׁלֵמָה חוֹבַת הַיּוֹם, יֵאמְרוּ קְדִישׁ. (ט)

בְּכָל פַּעַם שְׂמוֹצֵי־אִיִּם שְׁלֹשָׁה סַפְרֵי תוֹרָה, כַּגֹּן רֵאשׁ חֹדֶשׁ טִבַּת, אֲדָר, וְנִסָּן שָׁחַלוּ בְּשַׁבַּת, מִנְּהַג קְדוּם לוֹמֵר אֶת הַפְּסוּקִים דְּלֵהֲלֹן בְּפִתְיַחַת הַהֵיכָל: 'רְמִיָּהוּ פָּרַק י' פְּסוּק ו, ז, י. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא. אֲנָא ה' הַצְּלִיחָה נָא. (הגרי"ח פלאגי, הלבוש)

כְּשָׁחַל רֵאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן בַּחַל, קוֹרְאִים פְּרֻשַׁת 'הַחֹדֶשׁ' בְּשַׁבַּת שְׁלֹפְנָיו. (חוברת ימי הפורים)

יְמֵי שְׂמֻחָה

אֵין אוֹמְרִים וְדוּי בְּכָל חֹדֶשׁ נִסָּן, כִּיּוֹן שֶׁהַחֹדֶשׁ כָּלוּ יְמֵי שְׂמֻחָה לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּתַקּוּפוֹת הָעֶבֶר, הַהוּהוּ וְהָעֵתִיד. שֶׁהָרִי כַּחֲצֵי שָׁנָה לְאַחַר שִׁיּצָאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, נִצְטוּוּ לְבָנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְחִנְכוּ אוֹתוֹ בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן. וְשָׁנִים עֶשֶׂר נִשְׂאִי יִשְׂרָאֵל הַקְּרִיבוּ קְרִבּוֹת מִיּוֹם רֵאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן עַד י"ב בו, וְכָל נִשְׂאִי הָיָה עוֹשֶׂה יוֹם טוֹב כִּיּוֹם הַקְּרִיבוּ לְחֻנְכַּת הַמִּזְבֵּחַ. יוֹם י"ג בְּנִסָּן הָיָה 'אֶסְרוּ חַג' שֶׁל הַנְּשִׂאִים, שֶׁהוּא כִּיּוֹם הַמִּסָּפֵם אֶת כָּל הַיָּמִים טוֹבִים שֶׁלָּהֶם. יוֹם י"ד בְּנִסָּן הוּא עֶרֶב פֶּסַח, וְלְאַחַר מִכָּן שְׁבַע יְמֵי הַפֶּסַח עַד כ"א. יוֹם כ"ב הוּא אֶסְרוּ חַג שֶׁל פֶּסַח. וּמִיּוֹם כ"ג עַד כ"ט בְּנִסָּן, הֵם יְמֵי שְׂמֻחָה לְעֵתִיד, כִּי בְּנִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שִׁיבְנָה בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ, עֵתִיד לְהַבְנוֹת בְּט"ו בְּנִסָּן, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ חֲזו"ל (ילקוט שמעוני שְׁמוֹת יב): "בְּנִסָּן נִגְאָלוּ וּבְנִסָּן עֵתִידִים לְהִגָּאֵל". וְשְׁבַע יְמֵי חֻנְכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ יִדְחוּ לְאַחַר חַג הַפֶּסַח, כְּדִי שֶׁלֹּא לְעֶרֶב אֶת שְׂמֻחַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עִם שְׂמֻחַת חַג הַפֶּסַח. נִמְצָא שֶׁכָּל יְמֵי חֹדֶשׁ נִסָּן הֵם יָמִים טוֹבִים וְשְׂמֻחִים לְיִשְׂרָאֵל, וְלִכֵּן אֵין אוֹמְרִים בָּהֶם וְדוּי כָּלָל. (ב)

פְּרֶשֶׁת הַנְּשִׂאִים

מנהג טוב לקרא מר"ח ניסן עד י"ב בו פרשת הנשיא של אותו יום כמובא בפרשת נשא, ובי"ג יקרא ארבעה פסוקים שבתחלת פרשת בהעלתך, כמובא בסדורים.^(א)

תענית

מתר להתענות תענית יחיד בחדש ניסן, כגון על פטירת אביו או אמו, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקס"ח סעיף ח) שטוב להתענות ביום זה. אולם ביום, שהדורות נחלשו, ואם יתענה יש חשש שימעט מלמוד התורה, עדיף שלא יתענה כלל, וישב ויעסק בתורה, וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאד מאד את הוריו הנפטרים יותר מהתענית. ובפרט אם זוכים לארגן שעור תורה ברבים לעלוי נשמתם של ההורים, שבודאי אין ערך לזה.^(ה)

בני אשכנז נהגו שהחתן מתענה ביום חפתו, בין שבאותו יום נמחלים לו כל עוונותיו, ורשאים להתענות תענית זו בחדש ניסן.^(ו) ומה שאמרו חז"ל שהתן נמחלים כל עוונותיו, הוא בתנאי שמחליט באמת לשוב ממעשיו הרעים ופוחח דף חדש בחייו בדרך התורה והמצוות. אבל אם ממשיך הוא בהנהגותיו ובמעשיו הלא טובים, אין עוונותיו נמחלים.

ברכת האילנות

היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מאכל המוציאים את פרחיהם, מברך עליהם 'ברכת האילנות' כדי להודות לה' על חדוש העצים היבשים שהפריחם.^(ז)

נסח הברכה: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, להנות בהם בני אדם."

נשים - גם הנשים צריכות לברך ברכת האילנות.^(ח)

הן אמת, שכלל גדול בידינו, שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא [גורם]. דהינו, כל מצוה שצוה אותנו בורא עולם לעשותה - אם המצוה תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון מצות ספה, שהנשים פטורות מלשבת בספה, כי זמנה קבוע שבעה ימים בשנה. וכן פטורות הן מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות הן מלהניח תפלין, כי זמן הנחתן קבוע בחל ולא בשבת, וכן כל היוצא בה.

וכיון שלא רק במצוות מהתורה קיים הפלל הנ"ל, אלא גם במצוות מדברי חכמים, אם כן, לכאורה תהיינה הנשים פטורות מברכת האילנות, כיון שזמנה בחדש ניסן אולם הפלל בידינו, שלא נחשבת המצוה כהזמן גרמא, אלא דוקא כשצווי המצוה הוא לזמן מסים בלבד, אבל ישנן מצוות שאין להן צווי לזמן מסים, אלא שהמצויאות גורמת שלא לעשותן בכל זמן, כגון מצות הבאת בכורים, שזמנה מחג השבועות עד חנכה, ובכל זאת אינה נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, כיון שמה שאין מביאים בכורים בשאר השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, ואלו היו מצויים, היו הימים ראויים להבאת בכורים. וכיוצא בזה בברכת האילנות - שאין הצווי לחדש ניסן דוקא, אלא שמברכים בחדש זה כיון שהמצויאות היא שהאילנות מלבלבים בחדש ניסן, אבל אלו היו מלבלבים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שישנם מקומות בחוץ לארץ שהאילנות מלבלבים בחדשים אחרים, ומברכים הם בחדשים ההם, לכך לא נחשבת ברכת האילנות כמצוה שהזמן גרמא. (י, כה)

זריזים מקדימים למצוות - לכתחלה יברכו ביום ראש חודש עצמו. ומכל מקום, אם לא הספיק, רשאי לברך כל החודש. ואפלו בחודש איר יכול לברך, כל שעדין יש פרחים באילן, על אף שגדלו בו חלק מהפרות. (כד, כה, כו)

אילנות מאכל - לכתחלה יברך כשרואה שני אילנות, ומכל מקום אם אין לו אלא אילן אחד, רשאי לברך. וצריך שיהיו אילנות מאכל ולא סרק. ואם טעה וברך על אילנות סרק, לא יברך שוב על אילנות מאכל. (יג, חי"ע ברכות תנו)

אילנות מרפבים - לכתחלה לא יברך עליהם, הואיל וקיומם נגד רצון הבורא. אבל אילנות ערלה - לכתחלה יכול לברך עליהם. (טו, יט)

הראיה - לא יברך עד שיראה את האילנות. ולכן, אם יש קבוץ גדול של אנשים, יקפידו שיראו כלם את האילנות. ואם ברכו ולא ראו, לא יברכו שוב כשיראו. (כח)

עור - לא יברך ברפת האילנות, כיון שברכה זו תלויה בראיה והוא אינו רואה, אך טוב שישמע מאחר שיוציאו ידי חובה, ויענה אמן. (כח)

חוץ לעיר - טוב לברך על אילנות שמחוץ לעיר. ואמנם, אם קשה לו לצאת מחמת חלשה, ובפרט מחשש בטול תורה, יברך על אילנות שבתוך העיר. (יב)

שבת - מתר לברך על האילנות בשבת, ובפרט כשחל ראש חודש בשבת, שזריזים מקדימים למצוות. וכל שכן במקומות שרב הצבור באים לבית הכנסת רק בשבת ויש חשש שישכחו בימי החל לברך, שבודאי מצוה רבה לברך בשבת לזכותם. (כ)

שבת הגדול

השבת שלפני חג הפסח הוא 'שבת הגדול'. ואחד הטעמים שנאמרו בזה, מפני הנס הגדול שנעשה בו, שבאותה שנה שיצאו ישראל ממצרים חל פסח ביום חמישי, ובשבת שלפניו שחל בי' בניסן, צוה הקב"ה את עם ישראל לקחת שה לקרבן פסח. וכשעשו ישראל כן, נשאלו מהמצרים לפשר הדבר, וענו להם בני ישראל: עתיד הקב"ה בליל חמישי (ליל פסח) להרג את כל בכורי מצרים, ואנו נתן את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, לבל יבוא המשחית לנגף אל בתינו. כששמעו זאת הבכורים, הלכו מיד אצל אבותיהם ואצל פרעה ודרשו לשלח את ישראל ממצרים כדי שלא ימותו, אך נתקלו בסרוב מחלט והחלו במלחמה - זה לעמת זה, ונהרגו רבים מהמצרים, כמו שנאמר (תהלים קלו, ט): "למכה מצרים בבכוריהם", כלומר, מצרים הכו על ידי בכוריהם. כשראו המצרים כך, חגרו איש חרבו לנקם בישראל, אך ה' יתברך הגן עליהם ברב רחמיו, והביא על המצרים מחלות ויסורים רבים ומשנים, עד שהיו שניהם קהות ומעיהם מתחתכים, ונאלצו לסגת אחור, ועל ידי כך נצלו עם ישראל מידי האויבים הללו. על כן נקראת שבת זו 'שבת הגדול', שהיה זה יום גדול לעם ישראל, שנעשה להם נס. (כז)

חובה קדושה - טעם נוסף לקריאת השבת "שבת הגדול", כי חובה קדושה להתאסף בשבת זו ברב עם בבתי כנסיות, וחכמי ישראל גדולי התורה דורשים בהלכות הפסח ועריכת ליל הסדר כמשפטו. וטוב להרחיב את הדבור גם בדברי אגדה וספור יציאת מצרים ופרושי ההגדה של ליל פסח, להזכיר גבורות ה' ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (לא)

וכך היה מנהגו של מן הרב עובדיה יוסף שליט"א עד לפני כמה שנים, שהיה דורש בכל שבת הגדול בירושלים עיר הקדש בהיכל ישיבת 'אור החיים' שבשכונת הבוכרים, והיו באים כאלפים איש, אשרי מי שראה פניו, אך כלם היו זוכים לשמע את מוצא פיו של מרן, וגדול היה המחזה ומרגש מאד. היה הרב, כהרגלו בקדש, מתבל את דרשתו בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב, יחד עם דברי חזק ואמונה ובטחון בבורא יתברך, והיה מאריך בדרשתו עד כמה דקות לפני השקיעה, וכלם היו ממהרים ללכת לביתם, כדי להספיק לאכל סעודה שלישית בזמנה. אשרי עין ראתה כל אלה.

ערב פסח שחל בשבת - יש להקדים את דרשת 'שבת הגדול' לשבת הקודמת, כדי להורות לעם את הלכות הפסח. ומכל מקום, גם בשבת של ערב פסח ממש, יש לדרש בספור יציאת מצרים ובחזק האמונה בבורא יתברך. ויש להרחיב את הדבור על בעור ה' שאור שבעסה' [היצר הרע], ועל מחמצת הדעות המשבשות ועל נפיחת המידות המקלקלות, כדי שנחזור למוטב. (לב, רנא)

הפטרה - הפטרת 'שבת הגדול' היא: "וערבה לה" מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג, ח). ובשנה שמקדימים את 'שבת הגדול', יפטירו הפטרה זו בשבת של ערב פסח ממש, אלא אם כן יש מנהג ברור להפטיר את הפטרת פרשת השבוע. (ב)

שבת הגדול שלום - מנהג יפה לומר בשבת הגדול: "שבת הגדול שלום", כדי לזכר ולהזכיר לאחרים את נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך. (ב)

הכשרת הפלים לפסח

הפלים שאנו משתמשים בהם במשך השנה למאכלי חמץ, אין אנו יכולים להשתמש בהם בחג הפסח, אלא אם כן נפליט את החמץ הבלוע בהם. ואדם היכול ליחד לעצמו מערכת פלים מיחדת לפסח, תבוא עליו ברכה. וישים לב להצניע את כל פלי החמץ שהשתמש בהם במשך השנה בארון מיחד, ויסגר אותו ויכתב עליו 'חמץ', לבל יטעו להשתמש בכלים אלו בפסח. אמנם לא לכל אדם ישנה אפשרות ליחד לעצמו מערכת פלים נוספת, ולכן יש לדעת כמה פרטי דינים בהכשר כלי החמץ, כדלהלן.

המקור מן התורה - כשחזרו עם ישראל ממלחמת מדין, הביאו עמם שלל גדול של כלי כסף וכלי זהב, וצוה אותם הקב"ה להכשיר את כל הפלים מבליעת המאכלות האסורות שנבלעו בהם, כמבאר בפסוקים להלן (במדבר פרק לא פסוקים כא-כג):

"וַיֹּאמֶר אֱלֹעֶז הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבֵא הַבָּאִים לְמַלְחָמָה, זֹאת חֶקֶת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: אַךְ אֶת הַזֶּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרֹזֶל אֶת הַבַּדִּיל וְאֶת הָעֶפְרָת: כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהַר אַךְ בְּמִי נִדָּה יִתְחַטֵּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמִים:"

מפסוקים אלו אנו למדים, כי כל כלי אשר בלע ממאכל אסור - כדי להכשירו ולהגיע לפלטת האסור כלי, הכשרו בדרך תשמישו:

לבון - כלים שהשמוש בהם הוא באש, כגון שפודים שצולים בהם על האש - כיון שבלעו באמצעות האש, הכשרם גם כן על ידי האש, דהיינו להכניסם בתוך האש עד שיהיו ניצוצות אש נותזים מהם, והכשר זה נקרא "לבון".

הגעלה - כלי שהשמוש בו הוא על ידי בשול של דבר לח, כגון סיר שבשל בו מרק או מאכל עם רטב - כיון שבליעתו באמצעות לח רותח, הכשרו גם כן על ידי המים הרותחים. וזהו הנקרא "הגעלה" [הפלטה], דהיינו להרתיח מים בכלי, ובעוד שהמים על האש מבעבעים, יכניס את הכלי למים וגם את הידיות והמכסה, ובזה יפלט האסור הבלוע. וטוב להכניס את הכלי למים הרותחים ג' פעמים. (קלח)

* קדם ההגעלה ינקה את הכלי היטב בחמרי נקוי, ויסיר ממנו כל לכלוך וחלדה, וינקה גם במקום הברגים. (קלח)

* נהגו לשטוף את הכלי במים קרים מיד לאחר ההגעלה. והשעם לדבר, זכר לבית המקדש, שהיו נותנים את הכלים לאחר ההגעלה במים קרים. (שלחן ערוך סימן תנב סעיף ז)

הבהרה: ראוי להזהר להקדים את ההגעלה קדם זמן אסור החמץ שבערב פסח [שהוא ב"ד בניסן בבקר (10:20 בערך)]. כמבאר להלן, כיון שאם מגעיל לאחר זמן אסורו, יש להזהר בכמה פרטי דינים. ובלאו הכי בהכשרת הכלים יש לדעת כי ישנם פרטים ודינים רבים. ולכן, כל אדם שאינו בטוח בעצמו שבקי הוא בכל הדינים, יפנה למורה הוראה שינחה אותו כיצד לנהג על פי ההלכה. וכיום יש, ברוב ה', בכל עיר מקומות להכשרת כלים מטעם הרבנות המקומית קדם הפסח, ויש להשגיח שהאחראים ישגנו היטב את ההלכות, ויכשירו כל כלי בהלכותו. (קסב)

כל כלי הולכים בו אחר רב תשמישו

הכשר הכלי נקבע על פי רב שמושו שמבליע בו. כלומר, שאם על פי רב השמוש בכלי הוא בתבשילים שיש בהם לחות, פרטב או מרק, אף על פי שפעמים משתמשים בו גם במאכל יבש שלא באמצעות רטב - כיון שרב בליעתו היא בתבשיל לח, הכשרו בהגעלה. ועל דרך זו הכשר כל כלי וכלי. (שו"ע סימן תנא סעיף ו)

סירים - רב שמושם הוא בדבר לח, ואפלו שפעמים מבשל בהם מאכל יבש ללא רטב, הכשרם בהגעלה. וגם מכסה הסיר צריך הגעלה. (סימן תנא סעיף ה, יד)

בכלי אלומיניום, יש להקפיד לנקות ולגרו היטב את השחורורית שבתחתית הכלי, ואם אי אפשר להוציאה, יגעיל את הסיר כמו שהוא. (קלח)

כפות, כפיות ומזלגות - כיון שרוב שמושם הוא בכלי שני (דהינו בכלי שהורק אליו המאכל מהכלי שבשל בו), אף הכשרם בכלי שני. והינו שירתיה מים, ויכל לשפכם לתוך קערה, ובעוד המים חמים מאד, יניח את הכלים בקערה. ומכל מקום, בני אשפנו מחמירים להכשירם דוקא בהגעלה בכלי ראשון. (סימן תנא סעיף ה, ו)

סכין - ינקה היטב ובפרט במקום החבור לידיה. ואף על פי שרוב השמוש בסכין הוא בכלי שני, מכל מקום, כיון שבשעת החתוך דוחקים את הסכין במאכל, ל כך בולעת הסכין יותר, והכשרה בהגעלה. ואולם בהגעלת הסכין אין חיוב להקפיד שהמים יהיו על האש בשעת ההגעלה, אלא די שהמים יהיו חמים מאד. (תנא ג, קלו)

מצקת - כיון שרוב שמושה הוא בכלי ראשון, הכשרה בהגעלה. (סימן תנא סעיף ה)

מחם מים - שבמשך השנה מקפידים שלא לחמם עליו דברי מאכל, אין צריך הכשר, ורק ידיחהו היטב מבחוץ. אך אם חממו עליו אפלו פעם אחת פתה או בורקס וכדומה, הכשרו כך: גוף המחם עצמו - הגעלה. ואם הוא חשמלי, שחושש להגעילו, מלאהו מים עד הסוף וירתיהו עד שיגלשו המים על כל הצדדים. המכסה - יגעיל ויכסהו בניר כסף או ישתמש במכסה אחר. (ילקו"י איסור והיתר ג תסט)

מחבת - בין שמשתמשים בה עם הרבה שמן (כטגון ציפס ושניצל), ובין שמשתמשים בה עם מעט שמן (כטגון ביצה), הכשרה בהגעלה. (קלח)

סיר עוגה - שמורחים בו מעט שמן שלא תשרף העוגה, הכשרו בלבון. והמקל להכשירו בהגעלה, יש לו על מה לסמך. (קלב)

תנור אפיה - ינקה את התנור היטב עם חמרי נקוי מכל שירי מאכל וזעה שהצטברו בפנות. וטוב שימתין 24 שעות בלא שמוש, וסיקהו למשך שעה אחת במדת החם הגבוהה ביותר, ואז רשאי לאפות ולצלות בו בפסח. ומכל מקום, לתבניות האפיה לא יועיל הכשר זה, ולכן לא ישתמש בתבניות של החמץ, אלא בתבניות מיחדות לפסח או בתבניות חד פעמיות. (קלב)

מיקרוגל ללא גופי השחמה - ינקה אותו היטב מכל שירי מאכל דבוקים. ויניח בתוכו קערת מים עם מעט חמרי נקוי, כדי לפגם את המים שלא יהיו ראויים לשתייה כלל, ויפעיל כך את המיקרוגל במשך חמש או שש דקות. ואם יש בו גופי השחמה, הכשרו כהכשר תנור אפיה כנ"ל. (ילקו"י ח"ה שסא)

חצובה (הברזל שעליו מניחים את הסיר בבשול) ו**כירים** (המשטח של הגז) - ינקה את כל החלקים היטב בחמרי נקוי, ויגעילם. ואם ערה עליהם מים רותחים מכלי ראשון, הכשרו בכך. ויש מחמירים לצפותם בניר כסף. (קלו)

ההבדל בין חמץ לבשר וחלב: יש לשאל, הרי בשאר ימות השנה אין צריך להגעיל את החצובה והכירים בין שמוש בבשר לשמוש בחלב, אף שפעמים נשפך מהמאכל, ומדוע בחמץ אנו

מחמירים? תשובה: ראשית, בנדאי שגם בשאר ימות השנה, כשיש לכלוך של חלב או בשר הנכר לעין, צריך לנקותו. אלא שלגבי הבשר והחלב הבלועים בחצובה ובפירים, כיון שקל בליעה בפני עצמה היא בליעה של החר (חלב לבד או בשר לבד), סמכו על המציאות המוכחת שהאש שורפת את הנשפך על החצובה מיד. אולם בפסח החמירו משום החמרה הגדולה של אסור חמץ. (קלו)

פְּלִטָה - יְנַקֵּה הַיֵּטֵב אֶת הַפְּלִטָה מִכָּל חֲשֵׁשׁ חֲמֵץ דְּבוּק, וַיַּעֲרֶה עָלֶיהָ מִיַּם רוֹתְחִים מִכְּלֵי רֵאשׁוֹן. וַיֵּשׁ מִמְּחִמְרִים לְצַפּוֹת אֶת הַפְּלִטָה בְּנִיר כֶּסֶף. (קלח)

שְׁפוּדִים וְרִשְׁתוֹת - שְׂצָלוּ בָהֶם חֲמֵץ עַל הָאֵשׁ [כגון קציצות בשר המערבות בפירורי לחם], הַכֶּשֶׁרִם בַּלְבוֹן בְּאֵשׁ עַד שִׁיְהִיו נִיצוּצוֹת נִתְזִים מֵהֶם. וְאִם טַעַה וְהִכְשִׁירָם בְּהַגְעֵלָה בְּלֶבֶד וְצִלָּה בָהֶם בְּפֶסַח, רִשְׂאֵי לְאָכַל אֶת הַמֵּאֲכָל. (קכו)

מִדִּיחַ פְּלִים - יְנַקֵּהוּ הַיֵּטֵב עִם חֲמֵרֵי נְקוּי, וְטוֹב שִׁיַּפְעִיל אֶת הַמְּכוּנָה כְּשֶׁהִיא רִיקָה עִם מִיַּם רוֹתְחִים וְחֲמֵרֵי נְקוּי. (ילקרוי ח"ה עמוד שט)

שֵׁשׁ מֵטֵבַח - יְדִיחַ וַיְנַקֵּה אוֹתוֹ הַיֵּטֵב בְּכָל הַפְּנוֹת, וַיַּעֲרֶה עָלָיו מִיַּם רוֹתְחִים מִכְּלֵי רֵאשׁוֹן. וְאִם יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שִׁתְּקַלְקַל מֵהַמִּים הַרוֹתְחִים, יִצְפֶּה אֶת הַשֵּׁשׁ בְּנִיר כֶּסֶף. (קס)

כִּיּוֹר - יְדִיחַ אוֹתוֹ הַיֵּטֵב, וַיַּעֲרֶה עָלָיו [ג' פְּעָמִים] מִיַּם רוֹתְחִים מִכְּלֵי רֵאשׁוֹן. (קנא)

כְּלֵי זְכוּכִית - שְׁנִינוּ בְּמִסְכַּת אֲבוֹת דְּרַבִּי נֶתָן: כְּלֵי זְכוּכִית אֵינָם בּוֹלְעִים וְאֵינָם פּוֹלְטִים כָּלֵל, וְלָכֵן אֵינָם צְרִיכִים שׁוּם הַכֶּשֶׁר, וְאִפְלוּ אִם הִכְנִיסוּ בָהֶם מִשְׁקָה שֶׁל חֲמֵץ לְזִמְן מִמֶּשֶׁךְ כְּבִקְבוּקֵי בִירָה, מִתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח, וּבְלֶבֶד שֵׁשׁטַפִּים וַיְדִיחֵם הַיֵּטֵב. כֵּן פֶּסֶק מֵרֵן רַבְנֵי יוֹסֵף קָארוֹ בְּשִׁלְחוֹן עֲרוֹךְ (סימן תנא סעיף כו). והוא הדין לשאר ימות השנה שמתר להשתמש באותן כוסות וצלחות של זכוכית למאכלי בשר ולמאכלי חלב.

ומכל מקום, בני אשכנז נוהגים להחמיר בכלי זכוכית שהשתמשו בהם בחמץ חם שלא להשתמש בהם בפסח. כמו שכתב הרמ"א (סימן תנא סעיף כו). ולמאכלי בשר וחלב גם לבני אשכנז יש מקלים בזה. (מהר"ם מבריסק, מהר"י אשכנזי, כנסת הגדולה ועוד). ואולם, כלי זכוכית של דורלקס ופירקס, שמשתמשים בהם לבשול על האש ממש, יכולים בני אשכנז להכשירם על ידי הגעלה של פְּעָמִים וְלִהְשֵׁתֵמֵשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. ואין צריך לשטפם אחר כך במים קרים כנהוג לאחר ההגעלה, מחשש שמא יתפוצצו לרסיסים. (קנב)

עדות המזרח שנהגו בחוץ לארץ להחמיר בכלי זכוכית, ובאו וקבעו את מקומם בארץ ישראל, רשאים לשנות ממנהגם ולהקל כדעת מרן השלחן ערוך, אף כלי התרה. (קנז, פד)

כְּלֵי פְּלִסְטִיק, עֵץ, אֲבֹן, אַמִּיל - כְּשֶׁמוּשֵׁם כֶּךָ הַכֶּשֶׁרִם וְכַדִּין כְּלֵי מִתְּכוֹת. (קנא, קנז)

כְּלֵי חֶרֶס - אֵין מוֹעִיל לָהֶם הַכֶּשֶׁר, מֵאַחַר וְהַתּוֹרָה הַעִידָה עֲלֵיהֶם שְׂאֵינָם פּוֹלְטִים, וְלָכֵן יִצְנִיעֵם וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. וְאִלֵּם אִם הִשְׁמוּשׁ בָּהֶם בְּמִשְׁקָה חֲמֵץ צוּנָן כְּמוֹ בִירָה, וְשֶׁהָהּ הַמִּשְׁקָה בְּתוֹכָם 24 שְׁעוֹת, הַכֶּשֶׁרִם כֶּךָ: יִמְלֹאֵם מִיַּם, וְלֵאחֶר 24 שְׁעוֹת יְרוֹקֵן אֶת הַמִּים וַיִּמְלֵא שׁוֹב מִיַּם אַחֲרֵים לְמִשְׁךָ 24 שְׁעוֹת, וַיְרוֹקֵן וַיִּמְלֵא שׁוֹב לְמִשְׁךָ 24 שְׁעוֹת, וְאִם רִשְׂאֵי לְתַתּ לְתוֹכָם יִין לְלִיל הַסֶּדֶר. וְאִם הִגְעִילָם, הַכֶּשֶׁרוֹ כֶּךָ. (קמט)

שמוש בצונן - כל סוגי הכלים שהשתמש בהם בצונן בלבד, כגביע של קדוש או כוסיות כסף וכדומה, אף על פי שיועד ששתה בהם משקה חמץ כמו בירה או ויסקי, אינם בולעים כלל, ומתרים בשטיפה והדחה בלבד. ובני אשכנז מחמירים להגעיל ברותחים גם את הכלים שהשתמשו בהם בצונן. (סימן תנא סעיף ו. קמז)

מקרר - ינקה היטב, ובפרט בגומיות שבדלתות המקרר ובחריצים. (קמח)

שלחן - אם אוכל ישירות על השלחן ללא מפה, נהגו לערות עליו מים רותחים. אך אם יש חשש שיתקלקל, די בכך שיכסה את השלחן במפה כל ימי הפסח. (קנט)

שנים תוקבות - ינקן היטב היטב, וטוב לערות עליהן מים רותחים. (קמז)

צעצועים - יש לשטף ולנקות היטב את כל צעצועי ומשחקי הילדים.

כשרות המצרכים בפסח

השגחה - כל מצרכי המזון שקונים לפסח, צריך להקפיד שיהיו כשרים לפסח בהשגחה מסמכת. ויקפיד בזה אפלו במצרכים שאינם ממיני דגן, כי פעמים יתכן שבאחד מן הרכיבים ישנה תערובת חמץ שאינה ידועה לנו.

קטניות

יש לדעת ולהודיע, כי הארוז וכל הקטניות כמו חומוס, שעועית, אפונה, עדשים וכו' אינם חמץ כלל ועקר, ואין שום אסור לאכלם בפסח. אלא שלפני כמה מאות שנים, כאשר היו שדות החטה והקטניות סמוכות זו לזו, היו משתלשלים גרעיני חטה לשדות הקטניות ומתערבים בהם, ולא כלם בקיאים היו לברר את הקטניות היטב לבל תשאר שם שום חטה. לא פעם קרה שהיו מוצאים בפסח גרגר חטה בתבשיל, שאז נאסר פלו. אי לכך, בארצות אשכנז הנהיגו על עצמם חמרה שלא לאכל קטניות כלל מחשש שלא יוכלו לבררם כהגון, ולכן על בני אשכנז בודאי להקפיד במנהגם משום ואל תטש תורת אמר'. (פב)

חוץ לארץ - ישנן קהלות מסימות בחוץ לארץ, כמו בחלק מערי מרוקו, תוניס ועוד, שהנהיגו חמרה זאת על עצמם שלא לאכל בפסח קטניות או חלק מסוגי הקטניות. ואמנם, לאחר שעלו לארץ ישראל שהמרא דאתרא, הוא מרן השלחן ערוך, רבנו יוסף קארו זיע"א, אשר כל הספרדים ועדות המזרח ללא יוצא מן הכלל קבלו הוראותיו, אם רוצים הם לשנות את מנהגם ולאכל קטניות, רשאים לעשות בן ללא חשש. וכבר התבטא לפני כשלוש מאות שנה הגאון חכם צבי, שהיה מבני אשכנז, ואמר: "הלואי והמצה שאני אוכל בליל הסדר תהיה כשרה ללא שום חשש חמוץ כמו הארוז והקטניות שאוכלים אחינו הספרדים בפסח". אלא שמכל מקום יעשו התרה על מנהגם הקודם, ואז יאכלו ארוז וקטניות ללא חשש. (פב)

חתן - בחור ספרדי שנהג בבית הוריו שלא לאכל קטניות, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לאכל קטניות ללא שום התרה כלל. (פה)

אשפנזיה הנשואה לספרדי - רשאית לאכל ארו וקטניות בפסח, וכן יכולה להקל בכל מנהגי הספרדים שמקלים בהם. וכתבו הפוסקים שכך עדיף שתעשה ככל מנהגי הספרדים, מאשר תחמיר על עצמה כמנהגי בית אביה, כי בזה שתתנהג בחמרות יתר על בעלה, גורמת למניעת השלום בבית, שחמור הוא מאד. (פו)

ספרדיה הנשואה לאשפנזי - לא תבשל בביתם ארו וקטניות, אך כאשר מגיעה לבקור אצל הוריה בחג, רשאית לאכל שם ארו וקטניות. (פח)

אורח - אשפנזי המתארח אצל ספרדי, הגם שאינו אוכל קטניות, רשאי לאכל את המאכלים שהתבשלו בסירים שבשלו בהם ארו וקטניות ללא שום חשש. (פז)

ארו - המנהג לבדק את הארו ג' פעמים בתשומת לב רבה לכל תמצא בו חטה. ויזהרו לא לבדק ליד הילדים שהלחם בידם, שמא יפלו חלילה פרוורים לארו. (פב)

מצה עשירה

מתר ללוש ולאפות עוגות מצה עשירה, דהיינו עוגות מקמח חטה כשר לפסח הנלוש במיץ פרות או שמן או דבש או חלב, בלי מים כלל, ומתר להשהות עסה זו זמן רב, כיון ש"מי פרות אין מחמיצים" (פסחים לה עמוד ב), וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תסב סעיף א), ופשוט שצריך בזה זהירות מרבה מאד, ויקפיד שהפלים יהיו יבשים ממים. כי אם יתערב בעסה אפלו מעט מים, יכולה העסה בלה להחמיץ.

מנהג בני אשכנז שלא לאפות מצה עשירה, אלא רק לחולה או לזקן, כמו שפסק הרמ"א (סימן תסב סעיף ד). ויכולים להקל גם לילדים קטנים (קיד). ובערב פסח מתר גם לבני אשכנז לאכל מצה עשירה, שלא החמירו אלא בפסח עצמו. (סימן תעא סעיף ב, נודע ביהודה, ערוך השלחן סימן תמר ס"ה. רסח)

המוכר בחנותו עוגות מצה עשירה, יש לו לתלות מודעה שבני אשכנז אינם אוכלים עוגות אלו בפסח, וזולת לחולים, לזקנים ולילדים קטנים. (קיד)

עוגות מקמח מצה - מתר אף לבני אשכנז לאפות עוגות מקמח מצה עם מים, ששמאחר והמצה נאפתה, שוב אינה מחמיצה לעולם. (פרי חדש, שערי תשובה, חק יעקב, קיח)

תמרוקים. משחת נעלים. חמרי נקוי - חמץ שנפסל מאכילת הכלב בערב פסח, מתר להנות ממנו בפסח (שו"ע סימן תמב סעיף ט). אשר על כן, תמרוקים, בשם ומוצרי קוסמטיקה, משחת נעלים, וחמרי נקוי, אף אם נעשו ללא השגחה לפסח, מתר להשתמש בהם, כיון שטעמם פגום ואינם ראויים לאכילת הכלב. (ק"ט. ילקו"י ח"ה טס)

תרופות - אם נעשו ללא השגחה מיחדת לפסח ויש חשש שמערב בהן חמץ

שְׁטַעְמוּ פָּגוּם, יֵשׁ לְהַתִּיר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן לְצַרֵּךְ חוֹלָה שְׁנֶפֶל לְמִשְׁכַּב אִף שְׁאִין בּוֹ סַכְנָה, וּבִלְבָד שְׁאִין הַחֵךְ נִהְיָה מִהוּן כֻּלָּל, כְּגוֹן כְּדוּרֵי בְּלִיעָה. אֲבָל אִם הַחֵךְ נִהְיָה מִהוּן, כְּמוֹ כְּדוּרֵי מְצִיצָה אוֹ סִירוּף מְתוּק, אִסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן. וּמָה טוֹב לְבַקֵּשׁ מִהוּרָפָא שְׂיִרְשֵׁם לוֹ תְּרוּפוֹת הַכְּשׁוּרוֹת לְפָסַח, כְּמוֹ שְׁמֻצֵי הַיּוֹם בְּרֵב הַתְּרוּפוֹת. (ק)

תְּעֻרַבְתָּ חֶמֶץ

אָדָם שֶׁהִתְעַרַב לוֹ בְּטַעוֹת חֶמֶץ בְּתוֹךְ מֵאֲכִילִים הַכְּשָׁרִים לְפָסַח, כְּגוֹן שְׁמֻצָא גִרְגָר חֻטָּה בְּתוֹךְ תְּבִשִׁיל, אוֹ שֶׁהִכְנִיס לְתוֹךְ הַתְּבִשִׁיל בְּטַעוֹת מְצַרֵּךְ שְׁאִינוֹ כֶּשֶׁר לְפָסַח, אוֹ שֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּטַעוֹת בְּכִלִּים שֶׁל חֶמֶץ וְכֵל כִּיּוּצָא בְּזָה - יִפְנֶה לְרֵב מוֹרָה הוֹרָאָה שְׂיִוִּירָה לוֹ כִּיּוּצָא לְנֶהְגֵּי, לְבַל יִכְשַׁל חֵס וְשִׁלּוּם בְּאִסוּר כְּלִשְׁהוּ שֶׁל חֶמֶץ, כִּי רַבּוֹ הַפְּרִטִים בְּזָה. [וְלֵהֲלֵן כְּתַבְנוּ בְּכַתָּב קֹטָן מֵעַט מִפְּרִטֵי הַלְכוֹת אֵלּוּ לְהַבְנֵת הַמִּשְׁגִּים].

מוֹרָה צָדֵק - הַרְגִּיל לְהִשְׁאֵל בְּעֵינֵי הַלֵּכָה, עֲלֵיו לְשַׁנֵּן אֶת הַלְכוֹת הַפָּסַח הַיָּטֵב הַיָּטֵב, כְּדִי שִׁיְהִיָּה בְּקִי בְּפְרִטֵי הַהֲלָכוֹת, וְיִוָּכַל לְעֲנוֹת לְשׂוֹאֵל כְּדַת וְכַדִּין. וְאִף אִם אֲבוֹתָיו נִהְגוּ לְהַחְמִיר בְּדְבָרִים מְסִימִים אוֹ שֶׁהוּא הִנְהִיג לְעַצְמוֹ חֲמֻרוֹת מְסִימוֹת, אִין לוֹ לְהוֹרוֹת כֵּן לְאַחֲרִים, אֲלָא עֲלֵיו לְהוֹרוֹת לְשׂוֹאֵלִים אֶת הַדִּין - לְבַנֵּי סִפְרָא כְּדַעַת מִרְן הַשְּׁלַחֵן עֲרוּךְ, וְלְבַנֵּי אֲשֶׁכְּנוּ כְּדַעַת הַרְמָ"א. וְכְמוֹ שֶׁכַּתָּב מִרְן הַחִיד"א: "אִף שֶׁכֵּל אֶחָד מִחֲמִיר לְעַצְמוֹ בַּהֲלָכוֹת הַפָּסַח כְּאִשֶׁר תִּאָּדָה נִפְשׁוּ, אֶת צְנוּעִים חֲכָמָה לְהַחְמִיר בְּבִיתוֹ וּבְחֻמוֹתָיו. וְכֵל מָה שְׂיִוָּכַל, יִתְחַמֵּק מִלְּגִלוֹת מְסִתּוֹרֵיו לְבַנֵּי אָדָם. וְאִם הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה, יוֹרָה עַל פִּי הַדִּין דּוֹקָא". עַד כָּאֵן. וְכֵן כְּתָבוּ עוֹד רַבִּים מִהַאֲהָרֹנִים. וְהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים. (א)

חֶמֶץ אֲפֵלוּ בְּאֵלֶף לֹא בָטַל

כִּידוּעַ, כֵּל מֵאֲכָל אִסוּר שֶׁהִתְעַרַב בְּמֵאֲכָל כֶּשֶׁר - אִם יֵשׁ כְּמוֹת שֶׁל פִּי שְׁשִׁים בְּמֵאֲכָל הַכֶּשֶׁר כְּנֶגֶד מֵאֲכָל אִסוּר, בָּטַל הַכֶּשֶׁר וּמִתַּר הַתְּבִשִׁיל בְּאֲכִילָה. לְמִשְׁלַל: אִם נִשְׁפָּךְ מֵעַט חֵלֶב לְתְּבִשִׁיל שֶׁל כֶּשֶׁר, וְיֵשׁ בְּתְּבִשִׁיל הַכֶּשֶׁר כְּמוֹת שֶׁל פִּי שְׁשִׁים כְּנֶגֶד חֵלֶב הַנִּשְׁפָּךְ, מִתַּר הַתְּבִשִׁיל בְּאֲכִילָה. וְהוּא הַדִּין בְּשֶׁאֵר אִסוּרִים (כְּמִבּוּאָר בְּהַרְחָבָה בְּחֻבְרַת 'כְּשׁוּרוֹת הַמְּטַבַּח'). אוֹלָם בְּאִסוּר חֶמֶץ הַחֲמִירוֹ חֲכָמִים, שְׁאֲפֵלוּ נֶפֶל מֵעַט חֶמֶץ לְתוֹךְ הַתְּבִשִׁיל בְּפָסַח, עַל אִף שֶׁיֵּשׁ בְּתְּבִשִׁיל כְּמוֹת שֶׁל פִּי 1000 וְיִוֹתֵר כְּנֶגֶד הַחֶמֶץ, נֶאֱסָר הַתְּבִשִׁיל כֻּלּוֹ בְּאֲכִילָה. בֵּינָן שֶׁהַהֲלָכָה קוֹבַעַת: "חֶמֶץ בְּפָסַח - בְּמִשְׁהוּ". דְּהִינּוּ, אֲפֵלוּ רַק מִשְׁהוּ שֶׁל חֶמֶץ מֵעַרְבַּ בְּתְּבִשִׁיל, נֶאֱסָר כֵּל הַתְּבִשִׁיל. (שׂר"ע תַּמּוֹ סֵפִי א)

אֲלָא שְׁעָדִין לֹא נֶאֱסָר הַתְּבִשִׁיל גַּם בְּהִנָּאָה, כְּדִין חֶמֶץ מִמִּשׁ שְׁאִסוּר בְּהִנָּאָה, וְלִכֵּן מִתַּר לְמִכַּר אֶת הַתְּבִשִׁיל לְגוּי וְלִהְנוֹת מִהַכֶּסֶף, שְׁכִינֵן שְׁאִין הִגוּי מְשַׁלֵּם יוֹתֵר עֲבוּר הִנָּאָת טַעַם הַחֶמֶץ שֶׁבְּתְּבִשִׁיל, נִמְצָא שְׁאִינוֹ נִהְיָה מִהַחֶמֶץ כֻּלָּל. (שׂר"ע תַּסּוֹ סֵפִי י. פט) וְאוֹלָם בְּנֵי אֲשֶׁכְּנוּ מִחֲמִירִים בְּזָה וְשׂוֹרְפִים אֶת כֵּל הַתְּבִשִׁיל. (הַרְמָ"א תַּסּוֹ סֵפִי ז')

טַעַם חֲמֻרַת הַחֶמֶץ: אֶחָד הַטַּעַמִּים שֶׁהַחְמִירוֹ חֲכָמִים בְּחֶמֶץ יוֹתֵר מִשְׁאָר אִסוּרִים, בֵּינָן שֶׁהַתּוֹרָה הַחְמִירָהּ בּוֹ מְאֹד, שְׁלִבָד מֵאִסוּר כְּרַת שְׁבוּ, אִסְרָה אוֹתוֹ הַתּוֹרָה בְּשִׁנֵּי אִסוּרֵי לֹא תַעֲשֶׂה - "לֹא יִרְאֶה" וְ"לֹא יִמְצָא", וּבְאִסוּר עֲשֶׂה שֶׁל "תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם", שְׁאִין כִּיּוּצָא בְּזָה בְּשׁוּם אִסוּר אַחֵר. וְעוֹד, מִשׁוּם שֶׁהַחֶמֶץ מְצוּי בְּכֵל הַשְּׁנָה בְּהַתֵּר, וְלֹא רִגִּילִים לְהַזְהֵר מִמֶּנּוּ כְּמוֹ מִשְׁאָר אִסוּרִים שְׁאִסוּרָם נוֹהֵג כֵּל הַשְּׁנָה. (רַש"י. תוֹסְפוֹת. הַרְמָ"א)

תְּעֻרַבְתָּ חֶמֶץ קֹדֶם הַפָּסַח

כֵּל הַחֲמִירָה שֶׁהַחְמִירוֹ חֲכָמִים בְּחֶמֶץ שְׁאֲפֵלוּ בְּאֵלֶף לֹא בָטַל, הוּא דּוֹקָא כְּשֶׁהִתְעַרַב הַחֶמֶץ בְּפָסַח עַצְמוֹ, אִךְ אִם הִתְעַרַב הַחֶמֶץ בְּתְּבִשִׁיל קֹדֶם הַפָּסַח וְנֶאֱפֵלוּ עֲרַב פָּסַח אַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם, שְׁכַכֵּר אִסְרָה הַתּוֹרָה לְאַכֵּל חֶמֶץ, עֲדִין מְקָלִים אָנוּ כְּכֵל יֵתֵר הַאִסוּרִים, וּבִטְלַל הַחֶמֶץ בְּשְׁשִׁים. וְהַטַּעַם בְּזָה, מִכִּיּוֹן

שָׁכַל מֵהַ שְׁהַחְמִירָה הַתּוֹרָה בְּחֻמֵּי נִבְכָּרָה וּבְאִסּוּרֵי לֹא יִרְאֶה וְלֹא יִמְצֵא וְיִתְשַׁבֵּיתוּ, הוּא דִּקְא בְּפֶסַח עֲצוּמוֹ, אֲבָל קִדְּם הַפֶּסַח הִרְיָהוּ בִּיתֵר הָאִסּוּרִים, וּבִטְלַב בְּשִׁשִּׁים. (סימן תמו סעיף ב)

לְמַשְׁל: נִשְׁפָּכָה מַעַט בִּירָה לַתּוֹךְ הַיַּיִן קִדְּם הַפֶּסַח, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בֵּינָן בְּכִנְיָד הַבִּירָה, מִתֵּר לְשִׁתוֹת אֶת הַיַּיִן בְּפֶסַח. אֲבָל אִם נִשְׁפָּכָה הַבִּירָה בְּפֶסַח עֲצוּמוֹ, נֶאֱסַר כֹּל הַיַּיִן, אִף אִם יֵשׁ בְּחִבִּית פִּי מִלִּיּוֹן יַיִן כְּנִגְדַּת הַבִּירָה. (תמו סעיף ד. קג)

וּכְמוֹ כֵּן, אִם קִדְּם הַפֶּסַח נִשְׁפָּכָה מַעַט בִּירָה לַתּוֹךְ תְּבַשִּׁיל מֶרֶק אוֹ בֶּשֶׂר, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בְּתַבְשִׁיל כְּנִגְדַּת הַבִּירָה, מִתֵּר לְחַמֵּם אֶת הַתְּבַשִּׁיל וְלֶאֱכֹלוּ בְּפֶסַח. אֲבָל אִם נִשְׁפָּכָה הַבִּירָה בְּפֶסַח עֲצוּמוֹ, נֶאֱסַר הַתְּבַשִּׁיל, אִף אִם יֵשׁ בְּתַבְשִׁיל פִּי מִלִּיּוֹן מֵהַבִּירָה. (תמו סעיף ד. באה"ל ד"ה בלח)

דִּין הַנֶּ"ל שֶׁבִּטְלַב בְּשִׁשִּׁים קִדְּם הַפֶּסַח, הוּא אֶפְלוּ שְׁלֵא נִודַע לָנוּ קִדְּם הַפֶּסַח שֶׁהִתְעַרַב הַחֻמֵּי, אֲלָא בַתּוֹךְ הַפֶּסַח עֲצוּמוֹ נִודַע לָנוּ, הִרִי זֶה מִתֵּר. (משנה ברורה תמו ס"ק לב. ק)

חֻטָּה בְּקוּעָה שְׁהִיא חֻמֵּי, שֶׁנִּפְלָה לְתַבְשִׁיל קִדְּם הַפֶּסַח, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בְּתַבְשִׁיל, וְהוּצִיאוּ אֶת הַחֻטָּה, מִתֵּר לְחַמֵּם אֶת הַתְּבַשִּׁיל שׁוּב בְּפֶסַח. אֲבָל אִם לֹא הוּצִיאוּ אֶת הַחֻטָּה וְחִזְרוּ וְחִמְמוּ, נֶאֱסַר כֹּל הַתְּבַשִּׁיל, בְּדִין חֻמֵּי שֶׁהִתְעַרַב בְּפֶסַח שֶׁאֶפְלוּ בְּאֵלֶּף לֹא בִטְלַב, מִפְּיִן שֶׁהַחֻטָּה הַחֻמֵּי נִתְּנָה טַעַם שׁוּב בְּעַת חֻמוֹם הַתְּבַשִּׁיל בְּפֶסַח עֲצוּמוֹ, וְהִרִי חֻמֵּי בְּפֶסַח לֹא בִטְלַב. (תמו סעיף ג. צח)

חִזְרוּ וְנִעוּר

אִם הִתְעַרַב קִדְּם הַפֶּסַח מֵאֲכָל יֶבֶשׁ חֻמֵּי בְּמֵאֲכָל יֶבֶשׁ כֶּשֶׂר, כְּגוֹן שֶׁהִתְעַרַב מִצַּת חֻמֵּי אַחַת בְּשִׁתֵּי מִצוֹת כְּשֵׁרוֹת לְפֶסַח, הַתְּבַטְלַב חֻמֵּי בְּרַב כֹּכַל דִּין יֶבֶשׁ בִּיבֶשׁ וְשֶׁאִמְרָה הַתּוֹרָה, שֶׁאִם הִתְעַרַב אִסּוּר יֶבֶשׁ בְּרַב שֶׁל כֶּשֶׂר, הָאִסּוּר בִּטְלַב בְּרַב. כְּגוֹן, אִם הִתְעַרַב חֲתִיכַת בֶּשֶׂר נִבְלָה בְּשִׁתֵּי חֲתִיכוֹת שֶׁל בֶּשֶׂר כֶּשֶׂר, הִרִי שֶׁשִּׁלֵּשׁ הַחֲתִיכוֹת מִתּוֹת בְּאֲכִילָה, רַק טוֹב שְׁלֵא אָדָם אֶחָד יֵאָכֵל אֶת שְׁלֹשָׁתָן. (ש"ע יורה דעה סימן קט סעיף א).

וּמֵאַחַר וְהַתְּבַטְלַב חֻמֵּי קִדְּם הַפֶּסַח, אֵינּוּ חִזְרוּ וּמִתְעוֹרֵר שׁוּב בְּפֶסַח, שֶׁכִּינּוּ שֶׁהַתְּבַטְלַב וְאֵינּוּ הָאִסּוּר נִכְרַ, לֹא הַחֻמִּירוּ חֻמֵּי שֶׁאֶפְלוּ בְּאֵלֶּף לֹא יִתְבַטְלַב. כֵּן פִּסְקוּ רַב הַרְאִשׁוֹנִים, רִש"י, רַבְנָה תַּם, רַבְנָה יִצְחָק מִבְּעֵלֵי הַתּוֹסְפוֹת, הָאוֹר זְרוּעַ, הָרַאבִּי"ה, רַבְנָה שְׁמַחָה, רַבְנָה יַעֲקֹב מְקוֹרְבִיל, הָרַא"ה, הָרַאב"ד, הַר"ן, הַסְּמ"ג, הַתּוֹמָה, אֹרְחוֹת חַיִּים, רַבְנָה פֶּרֶץ, הַרִיטְבִּיא, הָרַא"שׁ, הַעִיטוֹר, הַסְּמ"ק, הַגְּהוֹת מִיּוֹנוֹת, הַמְּכַתֵּם, הַמַּאֲרִי, הַרְשִׁב"ץ, וְכֵן פִּסְק בַּסֵּת מִרֵּן בְּשׁוּ"ע (סימן תמו סעיף ד).

אוֹלָם הַרְמ"א (תמו סעיף ד) כְּתַב, שֶׁמִּנְהַג בְּנֵי אֲשֶׁכְנֹה לְהַקְלִי כֵּן רַק בְּתַעֲרִבַת לַח בְּלַח נִכְמוּ בִּירָה בֵּינָן אוֹ בְּתַבְשִׁיל בֶּשֶׂר כְּנִ"ל, אֲבָל בְּתַעֲרִבַת יֶבֶשׁ בִּיבֶשׁ מִחֻמִּירִים לִזְמַר שֶׁחִזְרוּ וְנִעוּר חֻמֵּי, וְאֵינּוּ בִטְלַב. וְהַטַּעַם בְּזֶה, כְּדִי לְחַוֵּשׁ לְרַב נְטוֹרְנָאֵי גְאוֹן, הַרְמ"ב, הַרְשִׁב"א וְהַר"ץ גְּאוֹת שְׁאוּמִירִים, שֶׁאִף עַל פִּי שֶׁהַתְּבַטְלַב חֻמֵּי קִדְּם הַפֶּסַח, חִזְרוּ וְנִעוּר שׁוּב בְּפֶסַח. וְאִף שֶׁהֵם הַחֻמִּירוּ גַם בְּלַח בְּלַח, מִכֹּל מְקוֹם מִנְהַג בְּנֵי אֲשֶׁכְנֹה לְהַחְמִיר רַק בְּחֻמֵּי שֶׁהוּא בְּעֵינָן, כְּתַעֲרִבַת יֶבֶשׁ בִּיבֶשׁ. אֲבָל בְּתַעֲרִבַת לַח בְּלַח, כִּינּוּ שֶׁאֵינּוּ חֻמֵּי נִכְרַ בְּעֵינָן, כְּמוֹ הַבִּירָה שֶׁנִּעְלְמָה בַתּוֹךְ הַיַּיִן לְגַמְרִי, לֹא הַחֻמִּירוּ. (משנ"ב ס"ק לג)

נִוְתָן טַעַם לְפָגֵם

בְּיָדוּעַ, לְגַבֵּי שְׁאֵר אִסּוּרִים, אִם בִּשַׁל אָדָם בְּטַעוֹת בְּסִיר שֶׁל אִסּוּר, נֶאֱסַר הַמֵּאֲכָל. לְמַשְׁל: בִּשַׁל בֶּשֶׂר בְּטַעוֹת בְּסִיר שֶׁל חֶלֶב, נֶאֱסַר הַבֶּשֶׂר בְּאֲכִילָה מִחֻמַּת הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר שֶׁנִּפְלַט לְתַבְשִׁיל. אוֹלָם כֹּל זֶה דִּקְא כְּשֶׁבִשַׁל אֶת הַבֶּשֶׂר בַּתּוֹךְ 24 שְׁעוֹת לְבִשּׁוֹל הַחֶלֶב בְּסִיר, אֲבָל אִם כִּבְר עֲבָרוּ 24 שְׁעוֹת מִשְׁעָה שֶׁבִשַׁל חֶלֶב בְּסִיר וְאַחַר כֵּן בִּשַׁל בְּטַעוֹת בֶּשֶׂר - מִתֵּר הַבֶּשֶׂר בְּאֲכִילָה, מִפְּיִן שֶׁדוֹקָא בַתּוֹךְ 24 שְׁעוֹת הַטַּעַם הַבְּלוּעַ בְּסִיר הוּא טַעַם טוֹב, וְנִמְצָא שֶׁנִּפְלַט לְבִשּׁוֹר טַעַם טוֹב וְאִסּוּרוֹ, אֲבָל לְאַחַר 24 שְׁעוֹת, טַעַם הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר נִפְגַּם וְאֵינּוּ נִוְתָן טַעַם טוֹב בְּבֶשֶׂר, וְלָכֵן אֵינּוּ אוֹסְרוּ. וְזֶה הַנִּקְרָא בְּלִשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ: "נִוְתָן טַעַם לְפָגֵם, מִתֵּר". דְּהֵינּוּ, כֹּל שֶׁבְּלִיעַת הָאִסּוּר נִתְּנָה טַעַם פְּגוּם בְּמֵאֲכָל, הִרְיָהוּ מִתֵּר. (כמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח')

וּמִעַתָּה, לְגַבֵּי אִסּוּר חֻמֵּי, אִם טַעָה וּבִשַׁל בְּפֶסַח בְּסִיר שֶׁל חֻמֵּי - לְאַחַר שֶׁכִּבְר עֲבָרוּ 24 שְׁעוֹת

משעה ששָׁשַׁל את החמץ בסיר, מתר התבשיל באכילה, כיון שכבר נפגם טעמו של החמץ הבלוע, ונפלט טעם פגום של חמץ שאינו אוסר. כן פסקו רוב הראשונים, רש"י, רבנו תם, רבנו יצחק מבעלי התוספות, רבנו שמואל, רבנו יהודה בר יצחק, אור זרוע, הרמב"ן, אורחות חיים, הריטב"א, מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, האגור, הרשב"ץ, יכין ובוטו, ועוד. וכן פסק מרן בבית יוסף ובשולחן ערוך (סימן תמו סעיף ז). ואף על פי שחמץ בפסח אפילו באלף לא בטל, והרי באלף אין טעם כלל ובכל זאת נאסר, מכל מקום, כאן שנפגם החמץ, פקע איסורו לגמרי ואינו אוסר כלל. (משניב סיק צו. קיד)

אמנם הרמ"א (תמו סעיף ז) כתב, שמהנהג בני אשכנז להחמיר בנותן טעם לפגם בפסח, ולכן נאסר התבשיל באכילה. כדעת הרשב"א, היראים וריב"א, שהחמירו אפילו בטעם פגום, מפאת חומרת איסור החמץ. (רשב"א בב"י)

אסור השְׁהִית חֶמֶץ

נאמר בתורה (שמות פרק יב פסוק יט): "שְׁבַעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם כִּי כָל אֲכָל מִחֻמְצָת וּנְכִרְתָּהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מַעֲדַת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ"; וְלֹהֲלֹךְ נֹאמַר (פרק יג פסוק ז): "מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לֶךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לֶךְ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ"; וְנֹאמַר עוֹד (שם יב, טו): "תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבֵּיתְכֶם".

אסור להשהות חמץ שלנו ברשותנו כל ימי הפסח, והמשהה חמץ ברשותו עובר על אסור של "לא יראה לך חמץ", ובטל גם מצנת "תשביתו". (טו)

מאכלי בעלי חיים - יש להזהר שלא יהיה בהם תערובת חמץ כלל ועקר, שנמצא שעובר על אסור "לא יראה" ומצנת "תשביתו", ומצוי הדבר מאד במאכל הדגים.

חמץ שעבר עליו הפסח - אדם שעבר והשאיר חמץ ברשותו בפסח, אסרו עליו חכמים לאכל חמץ זה. ואפילו בהנאה נאסר החמץ, כגון להאכילו לבהמה, חיה ועוף או למכרו לגוי. (ש"ע סימן תמח סעיף א)

מכירת החמץ לגוי

באמור, אין להשאיר חמץ ברשותנו, ואפילו בטלו שאז אינו עובר איסור מהתורה, עדיין אסרו חכמים להשאיר חמץ בעין. אולם, אם מוכר את החמץ לגוי במכירה גמורה, אף על פי שהחמץ נשאר בביתו, הרי זה מתר, כיון שאין החמץ שיך לו, ובלבד שניגח אותו במקום מצנע וסגור לבל תגע שם יד אדם. (תמח ג, ה ובאחרונים. ע)

מכירת החמץ מתבצעת על ידי הרבנות המקומית שבכל עיר ועיר, ואין לאדם לסמך על עצמו ולמכר לגוי, כי פרטי ודיני המכירה רבים הם עד מאד. (ע)

גם אדם שלא השאיר חמץ בביתו כלל, ימכר את החמץ לגוי, כי לפעמים נשאר בטעות איזשהו חמץ או תערובת חמץ שאינו יודע עליו, ואם לא ימכרהו [הגם שבטלו] יעבר על דברי חכמים, שאסרו להשאיר חמץ ברשותו, ויאסר החמץ בהנאה. (ע)

יזדרז למכר את החמץ, ולא ימתין ליום האחרון, שמא ישכח למכרו.

כְּלֵי חֶמֶץ - יִמְכֹּר רַק אֶת הַחֶמֶץ בְּלֹא הַכֵּלִים. וְאִם טָעָה וּמָכַר גַּם אֶת הַכֵּלִים, צָרִיךְ לְהִטְבִּילָם בַּמְקוּוֹה לְאַחַר פֶּסַח, כְּדִין הַקּוּנָה כֵּלִים מְגוּי, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ עַל הִטְבִּילָה. (אפ)

חֶמֶץ שֶׁל אֲחֵרִים - מִתֵּר לְמָכַר אֶת הַחֶמֶץ שֶׁל הוֹרִיו אוֹ שֶׁל חֲבָרָיו, כְּשִׂיּוּדֵעַ שְׂאִינָם מוֹכְרִים בְּעֶצְמָם. וְעִדִּיף שִׂיּוּדֵיעַם קִדְּם לְכֹן, כְּדִי שְׂיִמְנוּ אוֹתוֹ שְׁלִיחַ לְמָכַר עֲבוּרָם. אֲךָ גַּם אִם לֹא הוֹדִיעַ לָהֶם, רִשְׁאֵי לְמָכַר עֲבוּרָם, [כִּיּוֹן שְׂאִפְשֵׁר לִזְכוּת לְאָדָם שְׁלֹא מִדַּעְתּוֹ].

לְתִשׁוּמַת לֵב: יֵשׁ לְהוֹהֵר שְׁלֹא לְקַנּוּת חֶמֶץ לְאַחַר הַפֶּסַח, אֲלֵא מִחֲנוּת שְׂיֵשׁ לָהּ תַּעֲוִדַת מְכִירַת חֶמֶץ מִהֶרְבֵּנוֹת הַמְקוּמִית, הַתְּקֵפָה לְשָׁנָה זוֹ, [שְׂאֵם לֹא כֹן, עֲלוּל לְהִכְשֵׁל בְּאִכִּיל "חֶמֶץ שְׂעֵבַר עָלָיו הַפֶּסַח"]. (ב)

בְּדִיקַת חֶמֶץ

נְקִיוֹן הַבַּיִת

יֵשׁ לְנִקּוּת אֶת כָּל חֲדָרֵי הַבַּיִת נְקִוּי יְסוּדֵי לְבַל יִשְׂאָר שֵׁם שׁוֹם חֶשֶׁשׁ חֶמֶץ. וְכֵן בְּכִיסֵי הַבְּגָדִים וּבִילְקוּטֵי בֵּית הַסֵּפֶר, בְּאֶרוֹנוֹת הַמִּטְבָּח, בַּמְקַרֵּר, בְּרִכָּב, וּבְכָל הַמְקוּמוֹת שְׂאִפְשֵׁר שֶׂהִכְנִיסוּ שֵׁם חֶמֶץ בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה. וְיִכְבֵּר אָמַר רַבְּנוּ הָאֶר"י ז"ל: כָּל הַנְּזוּהָר מִמִּשְׁהוֹ שֶׁל חֶמֶץ בְּפֶסַח, מִבְּטָח לוֹ שְׁלֹא יִחְטָא כָּל הַשָּׁנָה. (ג)

בְּנַחַת וּבִשְׂמֻחָה - אֵף עַל פִּי שֶׂהַנְּשִׁים טוֹרְחוֹת טְרַחָה מְרַבָּה מְאֹד בְּנְקִיוֹן הַבַּיִת לְפֶסַח, יֵשׁ לְדַעַת כִּי מִצְוֹת הַבְּדִיקָה הִיא מִחֶמֶץ וְלֹא מֵאֲבָק, כִּי פְעָמִים הָאִשָּׁה טוֹרְחַת מְדַאֵי מַעֲבָר לְנִדְרָשׁ עַל פִּי הַהֲלָכָה, וּמִתוֹךְ כֵּן מַגִּיעָה הִיא, חֵס וְשְׁלוֹם, לְכַעַס וְרִגּוֹ וְאֵי סְבֻלָּנוֹת כְּלָפֵי בְעֵלָה וּילְדֵיהָ, וְדָבָר זֶה הוּא מְכַלֵּי הַנֶּשֶׁק הַגְּדוֹלִים בְּיוֹתֵר שֶׁל הַיָּצֵר הָרַע - לְהוֹרֵס אֶת הַשְּׁלוֹם, הַשְּׁלוֹה וְהַשְּׂמֻחָה בְּבֵית, וְנִמְצָא שְׂיִוְצָא שְׂכָרָה בְּהַפְסָדָה. לְכֵן תִּשְׁתַּדֵּל שֶׂהַכֹּל יִתְנַהֵל בְּנַחַת רוּחַ, רִגְעַ, שְׁלוֹה וְשְׂמֻחָה כְּרָצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ, וְהַכֹּל עַל מְקוּמוֹ יָבוֹא בְּשְׁלוֹם.

כְּבוֹד הָאִשָּׁה - לְכָל בַּעַל יֵשׁ לְשִׁים לֵב לְחֻזַּק וְלַעֲוִדָה וּלְסִיעַ אֶת אִשְׁתּוֹ שְׂתַחֲיָה בְּעֲבוּדָתָהּ בְּנְקִיוֹן הַבַּיִת לְקִרְאָת יְמֵי הַפֶּסַח הַבָּאִים עָלֵינוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשְׁלוֹם.

סְפָרִים - אֵין צָרִיךְ לְבַדֵּק אֶת הַסְּפָרִים מִחֶשֶׁשׁ שְׂמָא נָפְלוּ בָּהֶם פְּרוּרֵי חֶמֶץ. וְאֵף שְׂפְעָמִים לומְדִים בָּהֶם עִם עוּגָה בִּיד, מִתֵּר לְלַמֵּד בָּהֶם בְּפֶסַח. וְאוּלָם, בְּרִכּוּנֵים שְׂמִצּוֹי שְׂדְבוּק בָּהֶם שְׂיֵרֵי מֵאֲכָל, אֵין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֲלֵא לְאַחַר נְקִוּי הַיֵּטֵב. (ד)

זְמַן בְּדִיקַת חֶמֶץ

בְּלִיל י"ד בְּנִיסָן תִּכְפֵּחַ בְּצֵאת הַכּוֹכְבִים [18:20 בְּעֶרְךָ], בּוֹדְקִים אֶת הַחֶמֶץ לְאוֹר הַנֵּר. (ה)

אִם עִדִּין לֹא הִתְפַּלֵּל עֲרַבִית וְהִגִּיעַ זְמַן צֵאת הַכּוֹכְבִים, יִתְפַּלֵּל עֲרַבִית קִדְּם וְאַחַר כֵּן יִבְדֵּק, שְׂיֵשׁ לְהַקְדִּים לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּצְוָה הַתְּמִידִית [עֲרַבִית], קִדְּם הַמִּצְוָה שְׂאִינָהּ

תמידית [בדיקת חמץ]. כמובאר בהרחבה בחוברת 'ימי החנוכה בהלכה ובאגדה'. (מאור ישראל ח"ב פסחים ד ע"א)

אם התפלל ערבית קדם צאת הכוכבים, יקרא קריאת שמע ואחר כך יבדק את החמץ, כיון שקריאת שמע תמידית, והיא גם מן התורה. (מאור ישראל שם. חז"ע חנוכה עא)

ערב פסח שחל בשבת - כיון שאי אפשר לבדק את החמץ לאור הנהר, מקדימים את הבדיקה לליל ששי י"ג בניסן, כלומר, יום חמישי בערב בצאת הכוכבים. (סו)

אכילה קדם הבדיקה - אסור לאכול פת או עוגה יותר מ"כביצה" [בלי קליפתה - 50.4 גרם], החל מחצי שעה קדם זמן הבדיקה, עד שיבדק. ואולם, פרות וירקות או תבשיל של ארו וכדומה, מתר לאכול אפלו הרבה, וכן שתית תה או קפה מתרת. (מא)

מלאכה קדם הבדיקה - אסור להתחיל בעשית מלאכה חצי שעה קדם זמן הבדיקה, שמא ימשך אחר מלאכתו וישכח לבדק. ואם עבר והתחיל במלאכה או באכילה, צריך להפסיק ולבדק. ואמנם, גם אם התחיל במלאכה או באכילה בהתר לפני הזמן האמור, טוב שיפסיק פדי לבדק לכתחלה בזמן. (מב)

שנה קדם הבדיקה - אסור לישן אפלו מעט מחצי שעה קדם זמן הבדיקה, שמא ימשך בשנתו וישכח לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלו)

שומר - הרוצה לאכול יותר משעור "כביצה" פת או עוגה בחצי השעה שקדם זמן הבדיקה, רשאי למנות אדם אחר שיזכירנהו בהגיע זמן הבדיקה לבדק. והוא הדין שרשאי להתחיל במלאכה כשממנה אדם אחר שיזכירנהו. וכן רשאי לנוח מעט על מטתו, כשיש לו שומר שאחראי להעירו לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלט)

למוד תורה קדם הבדיקה - אין להתחיל ללמד משהגיע זמן הבדיקה, אבל קדם לכן מתר, אפלו בחצי שעה שקדם הבדיקה, ולא גזרו חכמים בזה כמו באכילה, מלאכה ושנה, מגדל חשיבות הזמן וחמרת העון של בטול תורה. וכשהתחיל ללמד לפני כן, אין צריך להפסיק מלמודו, הגם שהגיע זמן הבדיקה. (מב)

בתי כנסת שמתקיימים בהם שעורי תורה מדי ערב לאחר תפלת ערבית, טוב שידחו את השעור לשעה מאחרת יותר, כך שיספיקו הצבור לבדק את החמץ בבינתם בתחלת הלילה, ולאחר מכן יחזרו לשעור וילמדו במדי יום. אולם, אם יודע מגיד השעור שאם ילכו לביתם לא יחזרו לשעור, או שיחזרו פחות אנשים מכל יום, לא יבטל את הרבים מלמוד תורה, חס ושלום, אלא ימטר את השעור בשעה הקבועה במדי יום, ואחר כך ילכו לביתם ויבדקו את החמץ בשמחה וגיל. וטוב שיכריזו אחר כך בצבור שלא לשכח לבדק את החמץ. ומכל מקום, כל זה בשעור של 'דף היומי' או פסקי הלכה בלבד בלא פלפול, אבל פלפול הנמסר לרבים, ידחו את השעור לאחר הבדיקה, שמא ימשכו וישכחו לבדק. (מב)

שאר בני הבית - בכל האמור [אכילה, מלאכה, שנה ולמוד תורה], אין האסור אלא על

בעל הבית שהוא עצמו בודק, אבל לשאר בני הבית מתר בכל זה. (חזו"ע חנוכה טח)

אפן הבדיקה

עֶשֶׂר חֲתִיכוֹת - מְנַהֵג יִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים לְהִכִּין קֹדֶם הַבְּדִיקָה עֶשֶׂר חֲתִיכוֹת פֶּת קַטְנוֹת מְאֹד עֲטוּפוֹת הַיֵּטֵב בְּנֵיר, וּלְפָזֵרן בְּפָנוֹת הַבַּיִת, וְהַבּוֹדֵק, בְּעֵבְרוֹ בְּכָל פָּנוֹת הַבַּיִת מוֹצֵא אוֹתָן. וְטוֹב שֶׁבְּנֵי הַבַּיִת יִפְזְרוּ אֶת הַחֲתִיכוֹת, וְלֹא בְּעַל הַבַּיִת הַבּוֹדֵק. (לח)

טוב לרשם את מקום הנחת החתיכות, מחשש שישכחו היכן הניחון. ומכל מקום, אם חפש ולא מצא, יכל לסמך על הפטול שמבטל אחר כך את החמץ. (לח)

יש נוהגים שהבודק לוקח עמו סכין כדי לחטט אחר החמץ שבחורים ובסדקים. וכן נוהגים, שמוליך עמו קערה שיש בה פרוסת לחם, וכשמגיע זמן הבעור למחרת, שורף את החמץ שבקערה. ולסימן טוב, כדאי לתת מעט מלח בקערה. (בן איש חי. נא)

נר - יבדק לאור הנר אך לא לאור אבוקה. ואם אין לו נר, יבדק בפנס [בברכה]. (לח)

חשמל - לא יכבה את האור בבדיקה, ואדרבה, עדיף יותר לבדק עם הנר לאור החשמל, שהוא מאיר יותר, וישתמש בנר בעקר לחורים ולסדקים שחשוך שם. (מ)

הברכה - קדם שיבדק, יברך: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעור חמץ."

דבור - אסור לדבר בין הברכה לבדיקה אפלו מענין הבדיקה, כגון שכבה הנר ומבקש שיביאו לו איש להדליקו. ואם דבר, אינו חוזר לברך. אך אם דבר שלא מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. ולאחר שהתחיל לבדק - גם אז יזהר שלא ידבר כל דבור שאינו מענין הבדיקה. אך אם דבר, אינו חוזר לברך. ואם הצרן לברך 'אשר יצר' במשך הבדיקה, רשאי לברך, שמא ישכח לברך אחר הבדיקה. (מד)

שהחנינו - אין מברכים 'שהחנינו' על מצות בדיקת חמץ. אולם ממדת חסידות טוב לקחת בגד חדש או פרי חדש, ולברך 'שהחנינו' לאחר שיתחיל קצת בבדיקה, ויכונן בברכתו גם על מצות הבדיקה, ולאחר הבדיקה יברך על הפרי ויאכל. (מד)

ארון שמנח שם חמץ, ודעתו למכרו כלו לגוי, יסגרוהו היטב לבל יטעה מישהו להשתמש בו בפסח, ואז אין צריך לבדקו בליל י"ד. (אב)

מקומות החיבים בבדיקה

צריך לבדק בכל פנות הבית, במקרר, ארונות המטבח, המרפסות, חדר המדרגות, הגנות, ובכל מקום שמכניסים שם חמץ. ויבדק בכל חדרי הבית, אף אם ברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. וכשיש ילדים קטנים בבית, ברור ה', יבדק גם תחת הארונות והמטות שמא הכניסו שם חמץ, ואפלו אם קשה לו, לא יקוץ בבדיקתו.

ואמרו חז"ל (אבות ד' כג) כי כגדל הטרח והצער לקיום המצוה, כן גדל השכר. (לה)

ומספר על הגאון החתם סופר שהרבה לבדק בכל הבית והעליה בכל ארגו וארגו, ובחצר ובגן, ובכל מקום שאפשר באיזו מציאות שבעולם להכניס שם חמץ, והיה בודק בכבודו ובעצמו, אף על פי שהיו לו בנים ובנות ובחורי חמד שאפשר לסמך עליהם, וכן היה מטריח את עצמו גם במה שאינו לפי כבודו - להכניס ראשו אל לול התרנגולים לבדק היטב. (לו, מט)

רכב - אפלו אם אין בדעתו לנסע ברכב בכל ימי הפסח, צריך לבדק אותו מחמץ לאור הנהר בזהירות או בפנס, לאחר שייגמר את הבדיקה בבית. משום שעדין חוששים שמא יכנס שם בפסח, אף על פי שאומר שרורו לו שלא יכנס. ואף שמכר את החמץ, עדין צריך לבדק שלא ישאר שם חמץ בעין, וכמו שבודק בבית. (ש"ת חלק לוי, נב)

מוסדות צבוריים - צריכים לבדק את כל הרכבים העומדים ברשותם נכון הסעות התלמידים] לאור הנהר או הפנס בליל י"ד, אף אם אינם נוסעים ברכבים אלו בימי הפסח. ואם קשה הבדיקה על המנהל, ימנה שליחים שיבדקו. (נד)

כמו כן יש לבדק את כל שטחי וחדרי המוסדות לאור הנהר, אלא שבמקרה זה, אם קשה עליהם הבדיקה, אפשר לסגור את המקום לגמרי ולא יפתחוהו כלל בפסח, ויתנו את המפתח ביד אחר, ואז לא יצטרכו לבדק, ויסמכו על המכירה. ואולם פשוט, שאם משתמשים במקום בפסח, בודאי צריך בדיקה.

חנות - אדם שיש לו חנות, צריך לבדק גם כן את החנות מחמץ. ומכל מקום, בברכה שמברך בבית על הבדיקה, פוטר גם את הבדיקה של הרכב והחנות, ולא ידבר עד שייגמר לבדק את כל המקומות שחייב לבדקם. ואולם, אם החנות רחוקה מביתו מרחק רב, יכון בברכה שמברך בביתו לפטר רק את הבדיקה שבביתו, ואז יוכל לברך שנית על הבדיקה שבחנות. (הגר"ש קלוגר, מקראי קודש לגאון רבי צבי פסח פראנק. מז)

בית גדול - אם קשה לו לבדק את כל הבית, רשאי להעמיד את בנו או את חברו אצלו בשעת הברכה, וכל אחד נרו בידו, ויברך הוא על הבדיקה ויכון להוציאם ידי חובה, ויבדק מעט, והם יבדקו את יתר המקומות בבית. אולם, אם לא שמעו את הברכה, אין ראוי שיבדקו בשבילו, שנמצא שעושים את המצוה בלי ברכה. ואם בכל זאת קשה לו להמשיך לבדק, רשאים הם לבדק, אך לא יברכו. (מח)

שליח - בעל הבית שאינו יכול לבדק כלל, ימנה שליח שיבדק במקומו, ולא יברך בעל הבית על הבדיקה, אלא השליח יברך, כיון שהוא עושה את המצוה. (מהרש"ל נהר שלום, ועוד. וכתב הגר"ש קלוגר שמנהג בורות הוא שאחד יעשה את המצוה ואחר יברך. מט)

בתי פנסיות ובתי מדרשות - אף על פי שמנקים אותם קדם ליל י"ד, צריכים בדיקה לאור הנהר בליל י"ד על ידי הגבאים היקרים שומרי משמרת הקדש, מפיון שפעמים רבות הילדים מכניסים שם חמץ בבואם להתפלל עם הוריהם. ומכל מקום אינם רשאים לברך על בדיקה זו, אלא בברכה שמברכים בביתם יכונו לפטר בדיקה זו. (ש"ע סימן תלג סעף י. ערוך השלחן, מהרש"ם. מט) וכתב המשנה ברורה (ס"ק מג): ויש שמשים שאינם נוהרים

לבדק בלילה, אלא מנקים היטב ביום, ולא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקימו מצות חכמים בתקונתו. (פרי חדש, חק יעקב)

וכאן המקום להוקיר את הגבאים היקרים ה' עליהם יחיו, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשרת את הצבור, שבודאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמטל עליו על הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת בשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הצבור מלבוא לחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

המתארח כל ימי הפסח - אף על פי שאינו מגיע לביתו בפסח, צריך לבדק את החמץ בליל י"ד עם ברכה בביתו. אולם, אם יוצא מביתו קדם ליל י"ד, לכתחלה ימנה את חברו שליח שיבדק בביתו עם ברכה. אך את נסח הבטול יאמר בעל הבית. [ואם בטל השליח ואמר: 'כל חמץ שיש ברשותי פלוני וכו', מועיל הבטול]. ואם אינו חפץ שאחר יבדק לו בביתו, יבדק הוא בעצמו קדם שיצא מהבית, אך לא יברך, כיון שעדין לא הגיע זמן הבדיקה. (עיין שו"ע תלו סעיף א. באה"ל ד"ה ולא יברך. עי' משנה הלכות ח"ד סו. נו.)

שכירות - המשכיר הירח לחברו, חובת הבדיקה מטלת על השוכר הגר בדירה ולא על המשכיר. אולם, אם הדירה פנויה עתה ואינה משכרת - כאן תלוי הדבר: אם התפנתה הדירה בתוך שלשים יום לפני הפסח [מ"ד באדר והלאה, שאז מתחילה חובת הבדיקה ששואלים בהלכות הפסח]. צריך המשכיר לבדק, שמאחר והיו גרים שם בעבר, דינו ככל מקום שמכניסים בו חמץ. אבל אם התפנתה הדירה קדם לכן, בזמן שעדין לא חלה חובת הבדיקה, הואיל ואינם נכנסים שם בפסח, אינו צריך לבדק. ובכל מקרה, טוב שישאל מורה הוראה. (עיין שו"ע תלו סעיף א. ב. תלו סעיף א. ומשניב ושער הציון שם)

בטול החמץ

אחר גמר הבדיקה צריך לבטל את החמץ, שמא עדין נותר בביתו חמץ שלא ראה אותו. ובטול, היינו לגלות דעתו שאינו מחשיבו לכלום, אלא הריהו כעפר סתם. וחיוב להבין באמירת הבטול שכונתו כן. אבל אם חושב שאומר איזו תחנה או בקשה, לא יצא ידי חובת הבטול כלל. (סימן תלד סעיף ב, משנה ברורה ס"ק ו. נב.)

נסח בטול החמץ שאומר בלילה: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דלא חזתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי כעפרא דארעא." ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שלא ראיתו ושלא בערתו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ." ויאמר את נסח הבטול שלש פעמים ליתר חזוק. (נד)

אזהרה: בגמר הבדיקה יצניע את כל החמץ הנותר לארוחת הערב והבקר בפנה מיחדת שלא יתפור, ובפרט יש להשגיח על הקטנים שלא יטילו בעת אכילתם. (נד)

בעור חמץ

סוף זמן אכילת חמץ והנאה מחמץ

מן התורה אסור לאכול או להנות מהחמץ ביום י"ד בניסן מחצות היום (סוף שעה ששית מתחלת הבקר לפי שעות זמניות). וחכמים עשו סיג שלא לאכול חמץ שעתים קודם לכן, דהיינו מסוף שעה רביעית מהבקר. וכן שלא להנות מהחמץ [כגון למכר לגוי או לתת לפני העופות שיאכלו], מסוף שעה חמישית. (טז)

העקר להלכה לחשב את השעות הזמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ולפי זה שעה רביעית (סוף זמן אכילת החמץ) היא בערך: 9:00 בבקר. אולם בשעת הדחק או לילדים קטנים יש להקל כפי החשוב שמהזריחה עד השקיעה (9:30 בערך). זמנים מדיקים יש לראות בלוח השנה. (טז)

נקיון הפה - ינקה את הפה ויצחצח את השנים היטב בגמר אכילת החמץ, שמא ישאר לו משהו בין השנים, ויצא לאחר זמן אסורו ויאכל אותו. (גט)

בעור חמץ

אחר שגמר לאכול, ירכו את כל החמץ הנשאר, וישרפוהו באש לקיים מצות "תשבייתו שאר מבתיכם". וטוב שקדם השרפה יחתכהו לפרוסות דקות, כדי שתשלט בו האש היטב עד שישרף לגמרי כפחמים. ואם לא עשה כן, ישפך עליו הרבה גפט, כדי שימאס לאכילה. (טז, טז)

זמן בעור חמץ: משעה שנאסר החמץ באכילה (סוף שעה רביעית, 9:00 בערך), ילך וישרפוהו, וזמן השרפה עד שעה שיאסר בהנאה [גמר שעה חמישית - עד 10:20 בערך]. ובהגיע זמן הבעור, לא יעשה מלאכה עד שיבער את החמץ. (טז)

לאחר ששורף את החמץ, יבטל אותו בפיו בנסח הלהלן (ולא קדם הבעור, כדי לקיים את הבעור בחמץ שלון). ויזהר לסיים לשורף ולבטל לפני גמר שעה חמישית, כי אז כבר נאסר החמץ בהנאה מדברי חכמים, ולא יועיל לבטלו. (טז)

נסח בטול החמץ ביום: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דחזתיה ודלא חזתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי כעפרא דארעא". ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שראיתו ושלא ראיתו, שבערתו ושלא בערתו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ."

באור ההבדל בין נסח הבטול בלילה לנסח הבטול ביום: אם נתבונן, נראה כי שונה נסח הבטול בבקר מהנסח בלילה, שבלילה הנסח לבטל כל חמץ שלא ראיתו, ואילו ביום הנסח לבטל כל חמץ שראיתו ושלא ראיתו. והטעם הוא, מפנין שבלילה האדם שומר את החמץ הנותר כדי לאכול בבקר, נמצא שבודאי אין דעתו לבטל את החמץ שהוא רואה, אבל ביום, שאינו משיר לעצמו שום חמץ, שיך לומר שמבטל גם את החמץ שרואה. ועוד יש להבין, מדוע בנסח הבטול ביום אומר 'שבערתו', והרי חמץ שבער מהעולם, לא צריך לבטלו? אלא הפונה היא על מצב שהניח פרוסת לחם עבה באש, ונשרף ממנה רק הצד החיצון, ופנים הלחם ראוי עדין לאכילה. את החלק הפנימי הזה מתכונן לבטל כשאומר 'שבערתו'. (בית יוסף סימן תלד. טז)

עֶרֶב פֶּסַח שְׁחַל בְּשֶׁבֶת - יִשְׂרָאֵל לְעַצְמוֹ אֶת הַחֲמִץ הַצָּרִיךְ לוֹ לְשֵׁנֵי סְעוּדוֹת שֶׁבֶת וּכְדִלְהֵן, וְאֵת שְׂאֵר הַחֲמִץ יִשְׂרָף בְּיוֹם שֵׁשִׁי [י"ג ניסן], וְטוֹב שִׁיִּשְׂרָף כְּמוֹ בְּכָל שָׁנָה - קִדְּם גָּמַר הַשְּׂעָה הַחֲמִישִׁית [בערך 10:20]. (רנה)

נָשִׁים - גַּם הַנָּשִׁים חַיְבוֹת בְּכָל הַנִּזְכָּר, וְלָכֵן, אִשָּׁה שֶׁגָּרָה לְבִדְהָ, צָרִיכָה לְבַדֵּק אֶת הַחֲמִץ וּלְבַעְרוֹ וּלְבַטְלוֹ. וְכֵמוֹ כֵּן, אִשָּׁה שֶׁבְעָלָה לֹא בְּבֵיתָ, תַּעֲשֶׂה כֵּן בְּמִקְוָמוֹ. (נו, נח)

תַּעֲנִית בְּכוֹרוֹת

טַעַם הַתַּעֲנִית: נִהְגוּ הַבְּכוֹרוֹת הַזְּכָרִים הַיִּשְׂרָאֵלִים לְהַתְעַנּוֹת בְּעֶרֶב פֶּסַח, וְזָכַר לְנִסְיָן שֶׁהֲצִיל ה' אֶת בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׂעֲהָ שֶׁנִּגַּף אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת. (רי)

סְעוּדַת מִצְוָה - בְּדוֹרוֹת אֵלוֹ, שִׁירְדָה חֲלֻשָׁה לְעוֹלָם, נִהְגוּ לְהַפְסִיק אֶת הַתַּעֲנִית עַל יְדֵי הַשְּׂתַתְּפוּת בְּסְעוּדַת מִצְוָה כְּסִיּוֹם מַסְכַּת, בְּרִית מִילָה, פְּדִיּוֹן הַבֵּן, בַּר מִצְוָה שְׁחַל זְמַנּוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח, וְכַדּוּמָה. וְיִטַּעַם הַבְּכוֹר לְפָחוֹת "כְּזִית" [27 גֶרֶם] וְאֶפְלוֹ פְרוֹת, כְּדִי לְהַפְטֵר מֵהַתַּעֲנִית. וּבְסְעוּדַת סִיּוֹם מַסְכַּת צָרִיךְ שִׁישְׁמַע הַבְּכוֹר אֶת הַסִּיּוֹם וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַבִּינֵן. וְאִם לֹא שָׁמַע לְפָחוֹת חֶלֶק מִדַּרְשַׁת הַסִּיּוֹם, אֵינּוּ נִפְטָר מֵהַתַּעֲנִית כְּלָל. (ריח, ריב)

קִטָּן - יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁהֶאֱבֵא מֵתַעֲנָה עֲבוּר בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ כִּשְׁהוּא קִטָּן. וְאִמָּנָם, גַּם הַמְּקַלְמִים שְׁלֵא לְצוּם, טוֹב שֶׁהֶאֱבֵא יִשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדַת מִצְוָה עַד שִׁיַּגִּיעַ בְּנוֹ לְגִיל מִצְוֹת. (ריד)

זֶהר הַקְּדוֹשׁ - סִיּוֹם סֵפֶר אֶחָד מֵהַזֶּהר הַקְּדוֹשׁ, עַל אִף שֶׁאֵינּוּ מִבֵּין מַה שֶׁקּוֹרָא, נֶחֱשָׁב כְּסְעוּדַת מִצְוָה. וְיִכְבֵּר כְּתַב הַגָּאוֹן הַחִיד"א, שֶׁהַקְּרִיאָה בְּזֶהר הַקְּדוֹשׁ מְסַגֵּלֶת לְהֶאֱיִר אֶת הַנֶּפֶשׁ וְאֶפְלוֹ אִם יִטַּעַה בְּקְרִיאָתוֹ, וְהוּא תְקוּן גְּדוֹל לְנִשְׁמָה. וְכֵן אָמַר רַבֵּנוּ הָאֲר"י ז"ל לְבַעַל תְּשׁוּבָה אֶחָד לְלַמֵּד בְּכָל יוֹם חֲמִשָּׁה דְּפִים בְּזֶהר, עַל אִף שֶׁאֵינּוּ מִבֵּין מַה שֶׁאֹמַר. וְכֵן הוֹרָה הַגָּאוֹן רַבֵּי בֵן צִיּוֹן אֲבָא שְׂאוּל וְצ"ל לְאֲנָשִׁים שֶׁהֵיָה קִשָּׁה לָהֶם לְהַבִּינֵן אֶת לְמוּד הַגְּמָרָא. (ריא)

סִיּוֹם מַסְכַּת מִשְׁנֵיּוֹת - נֶחֱשָׁב כְּסְעוּדַת מִצְוָה רַק לְמַסִּים עֲצוּמוֹ וְלֹא לְשׁוֹמְעִים. וְצָרִיךְ שִׁילְמוֹד בְּהַבְנָה [בְּרִטְנוּרָא וְקִצַּת עֶקֶר תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב], אֲבָל בְּקְרִיאָה בְּלִבָּד לֹא מוֹעִיל. (רי)

סִיּוֹם מַסְכַּתוֹת קִטְנוֹת כְּמוֹ סוֹפְרִים אוֹ בְּלָה, מוֹעִיל לְפִטְרֵי מֵהַתַּעֲנִית (פמ"א). **וְכֵן חֲמִשׁ אֶחָד** (אג"מ) **אוֹ נְבִיא אֶחָד** (מהר"ש קלוגר), וּבְלִבָּד שִׁילְמוֹד בְּהַבְנָה. (יבי"א ח"א סימן כו אות ז')

אֲבַל - מִתֵּר לְאֲבַל בְּתוֹךְ שָׁנָה לְהַשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדַת סִיּוֹם מַסְכַּת, כִּינֵן שְׁזוֹ סְעוּדַת מִצְוָה. (ריג)

עֶרֶב פֶּסַח שְׁחַל בְּשֶׁבֶת - הַמְּנַהֵג לְהַקְדִּים אֶת הַתַּעֲנִית לְיוֹם חֲמִישִׁי י"ב בְּנִיֶסָן. (רטו)

עֶרֶב פֶּסַח

מִזְמוֹר לַתּוֹדָה בַּתְּפִלַּת שַׁחֲרִית

מִנְהַג אֲשֶׁכֶּנּוּ שְׁלֵא לומר "מִזְמוֹר לַתּוֹדָה" בַּתְּפִלַּת שַׁחֲרִית שֶׁל עֶרֶב פֶּסַח וְשֶׁל חֹל הַמּוֹעֵד, מִפְּיֵן שְׁבוּמֵן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִים לֹא הַקְּרִיבוּ קֶרְבַּן 'תּוֹדָה' בַּיָּמִים אֵלוּ, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְהִבְיֵא עִם הַקֶּרְבָּן חֲלוֹת חֲמִץ [40 חֲלוֹת, 10 חֲמִץ ו-30 מִצֵּה], וְחָשְׁשוּ שֶׁמֵּא לֹא יִסְפִּיקוּ בְּעֶרֶב פֶּסַח לְגַמֵּר לְאַכֵּל אֶת חֲלוֹת הַחֲמִץ קֶדֶם זְמַן אֲסוּר אֲכִילַת חֲמִץ. אוּלַם מִנְהַג בְּנֵי סִפְרָד לֵאמֹרוּ, פִּיּוֹן שָׂאִין מִזְמוֹר זֶה נִתְקַן לְשֵׁם קֶרְבַּן 'תּוֹדָה' אֲלֵא לְשֵׁם הַוִּדְבָּהּ. (טור וּבֵית יוֹסֵף סִימָן רפ"א. ח.)

אֲסוּר מְלֶאכָה

אֲסוּר לַעֲשׂוֹת מְלֶאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח מִחֲצוֹת הַיּוֹם [11:40 בְּעֶרְךָ]. וְשְׁנֵי טַעֲמִים נֶאֱמָרוּ בְּזֶה:
 א. כְּדֵי שִׁיפְנֶה אֶת זְמַנּוֹ לְהִכְנֵת צְרִכֵי הַחֵג, כַּאֲפִיַת הַמִּצְוֹת וְשֶׁאֵר עֲנִינֵי לַיִל הַסֹּדֵר.
 ב. בְּזִמְן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְקַרְבִּים קֶרְבַּן פֶּסַח, וְזִמְן הַקְּרִבְתוֹ מִחֲצוֹת הַיּוֹם. וּבִיּוֹם שְׂאֵדָם מְקַרֵּב קֶרְבָּן, נֶאֱסָר בְּעֲשִׂית מְלֶאכָה, כִּי יוֹם טוֹב הוּא לוֹ. וְלָכֵן, אֶף שֶׁהָיִים, בְּעוֹנוֹתֵינוּ הַרְבִּים, חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְאִין לָנוּ קֶרְבָּן פֶּסַח, בְּכָל זֹאת, פִּיּוֹן שְׁנֶאֱסָרָה בְּזִמְנֵנוּ עֲשִׂית מְלֶאכָה, נִשְׁאָר הָאֲסוּר בְּתַקְפוֹ, וְאִין בְּכַחֲנוּ לְהִתִּירוֹ. (קפ"א)

תְּקוּנֵי בְּגָדִים - לֹא אֲסוּרוֹ אֲלֵא מְלֶאכָה גְּמוּרָה, כְּגוֹן לְתַפֵּר חֲלִיפָה חֲדָשָׁה, אֲפֵלוּ בַּחֲנֹם. אֲבָל תְּקוּנִים לְצֶרֶךְ הַחֵג, אֲפֵלוּ מַעֲשֵׂה אֲמֵן - מִתֵּר, וּבִלְבָד שִׁיְהִיוּ בַּחֲנֹם. וּבִתְקוּן קַל שֶׁל 'מַעֲשֵׂה הַדְּיוּט' בַּתְּפִירַת כַּפְּתוֹר, רִשְׁאֵי הָאֲמֵן אֶף לְטַל שֶׁכֶּר. (קפ"ט)

מִתֵּר לְגַזּוֹ צַפְרָנִים, לְצַחֲצַח נַעֲלִים, וְלַגְהֵץ בְּגָדִים כָּל הַיּוֹם כָּלוּ. (צ"ג)

תְּסַפֵּרַת - מִצְוָה שִׁיִּכְנֵס לְחֵג כְּשֶׁהוּא מְסַפֵּר. אוּלַם אִין לְהִסְתַּפֵּר אַחַר חֲצוֹת, וְרַק בְּגִלּוּחַ הַזֶּקֶן יֵשׁ לְהִתִּיר. וְאִם שָׁכַח לְהִסְתַּפֵּר, רִשְׁאֵי לְהִסְתַּפֵּר עַל יְדֵי עֲצֻמוֹ בְּלֶבֶד. וְאִם יֵשׁ סִפֵּר עֲנֵי שָׂאִין לוֹ כְּדֵי צְרֻכּוֹ לַיּוֹם טוֹב, רִשְׁאֵי לְהִסְתַּפֵּר אֲצִלוֹ בְּשֶׁכֶר. (קפ"א)

עֶרֶב פֶּסַח שָׁחַל בְּשַׁבַּת - מִתֵּר לַעֲשׂוֹת מְלֶאכָה בַּיּוֹם שְׁשִׁי אַחַר חֲצוֹת, אֲפֵלוּ מַעֲשֵׂה אֲמֵן, כְּבָכָל עֶרֶב שַׁבַּת, פִּיּוֹן שֶׁעָקַר הַטַּעַם לְאֲסוּר עֲשִׂית מְלֶאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח הוּא הַטַּעַם הַשְּׁנִי שֶׁל הַקְּרִבְתוֹ קֶרְבַּן פֶּסַח. וּכְיִוֵן שְׁבוּמֵן הַקְּרִבְתוֹ בַּיּוֹם שַׁבַּת וְלֹא בַּיּוֹם שְׁשִׁי, לָכֵן לֹא נֶאֱסָר יוֹם שְׁשִׁי בְּעֲשִׂית מְלֶאכָה אֲלֵא כְּבָכָל שְׁבוּעָה - מִזְמַן מִנְחָה קְטַנָּה [שְׁעֵתִים וְחֲצִי לְפָנֵי צֵאת הַכּוֹכָבִים לְפִי שְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת. בְּעֶרְךָ: 15:20], כְּמִבְּאֵר בַּחוּבְרַת 'הַשַּׁבַּת בְּהִלְכָה וּבִאֲגָדָה' חֵלֵק א. (קפ"ג, רנ"ה)

אֲכִילָה בְּעֶרֶב פֶּסַח

אֲסוּר לְאַכֵּל מִצֵּה בְּעֶרֶב פֶּסַח כָּל הַיּוֹם, כְּדֵי שִׁיְהִיָּה הַכֹּר וְחֲדוּשׁ בְּאֲכִילָתָהּ בְּלִילָה שֶׁהִיא לְשֵׁם מִצְוָה. וְאֶף אֶת הַיִּלְדִּים אִין לְהִאֲכִיל מִצֵּה. אֲבָל קֵטָן שְׂאִינוֹ מִבֵּין בְּסִפּוֹר יִצְיֵאת מִצְרַיִם שְׁמִסְפָּרִים בְּלִיל הַסֹּדֵר, מִתֵּר לְהִאֲכִילוֹ מִצֵּה. וּמִצֵּה עֲשִׂירָה [עוֹגָה הַנְּעֻשִׂית מִקְמַח כֶּשֶׁר לְפֶסַח וּמִיץ פְּרוֹת בְּלֵי מִים כָּלֵל], מִתֵּר אֶף לְגִדּוּלִים לְאַכֵּל. (קצ"ו, רנ"ט)

מִשְׁעָה עֲשִׂירִית שֶׁל הַיּוֹם [בְּעֶרְךָ 14:30], אֲסוּר לְאַכֵּל אֶף מִצֵּה עֲשִׂירָה. וּבִמְקוֹם צָרִיךְ יֵשׁ לְהַקֵּל לְאַכֵּל עַד 50 גֵרָם וְלֹא יוֹתֵר. וְאֲמַנָּם פְּרוֹת וְיִרְקוֹת, בָּשָׂר, דָּגִים וְכִדּוּמָה,

רשאי לאכול כרצונו, ובלבד שלא ימלא כרסו, כדי שיאכל את המצה בלילה לתאבון. ואולם, טוב לאכול כמות כזו שישער בעצמו שאכילה זו תספיק לו שלא ירעב בלילה, כדי שלא יבוא למחר לגמר את ההגדה ואת ספור יציאת מצרים. ואדרבה, כשיאכלו הוא ובניו ביתו בערב פסח פראוי, ישבו בלם רגועים ושלוים בלילה, ויספר להם בנחת, בסבלנות ובשמחה. (קצט)

ההכנות לליל הסדר

כל אדם יכין בביתו מבעוד מועד את כל המאכלים הנצרכים לעריכת הסדר כמשפטו, דהיינו: יין [ארבע כוסות לכל אחד], מצות שמורות עבודת יד [כ-110 גרם לכל אחד], עלי פרס - סלרי [קצת לכל אחד], מים עם מיץ לימון, או מי מלח, או חמץ לטבול הכרפס, מרור - חסה [54 גרם לכל אחד], חרסת, זרוע [בשר או עוף צלוי או מבשל לקערת ליל הסדר], ביצה מבשלת. וכמו כן יכינו, כמוכן, סעודת חג משבחת ביד המלך, וקצת ממתקים לעורר את הילדים והגדה של פסח לכל אחד.

הכנת המצות - מצות החובה שאוכלים בליל הסדר, צריך שיהיו ממצה שמורה משעת קצירה, ושנעשו בעבודת יד בכונה לשם מצת מצוה. כי לדעת רב הפוסקים לא יוצאים ידי חובה בלילה הראשון במצות מכונה המצויות. ורק בשעת הדחק, כשלא השיג מצה שמורה עבודת יד, יוצא ידי חובה במצות מכונה. (עו, עח)

מצת מצוה - ראוי להתאמץ להשיג מצות שנאפו דוקא בערב פסח לאחר חצות היום [11:40]. כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תנח): נוהגים שלא ללוש מצת מצוה [כזית מצת חובה שאוכל בליל הסדר] בערב פסח עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. ובערב פסח שחל בשבת, לוש בערב שבת אחר שש שעות. עד כאן. כן דעת רש"י, הגאונים, רבנו שמשון משאנץ, הרא"ש, ועוד. ויתאמץ בזה, כי לכל הדעות יש בזה לפחות מצוה מן המבחר. (קסז)

אדם הרגיש לאכילת מצה מקמח חטה, יאכל מצה מקמח שבלת שועל. (עו)

הסירו מכשול: יקפיד לקנות 'חטה' ו'כרפס' מגדול מיוחד שאין בו חשש תולעים, כי אכילת תולעים חמורה מאד יותר מכל מאכלות אסורות, ואכילת תולעת אחת חמורה ממש כמו חמש חתיכות של חזיר! (כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'). ומכל מקום, אם לא השיג מגדול מיוחד, יתלש את כל עלי החטה הירקים ויזרקם, ויאכל רק את הקלח הלבן לאחר בדיקה קפדנית ויטודית, פיון שהקלח קל יותר לבדיקה. (צד)

בשר לפסח - אסור לומר: בשר זה או זרוע זה 'לפסח', שנראה כאוכל בשר קדשים חוץ למקדש, אלא יאמר: בשר זה 'ליום טוב'. ונהגו להזהר בזה גם בעופות ודגים. (ריז)

גלת הכותרת: חובה קדושה להשכיב את הילדים לישן בערב פסח, כדי שיהיו ערניים כל הסדר ויקים בהם מצות 'והגדת לבנך', שזהו עקר מטרת ליל הסדר. (ח)

הדלקת נרות של יום טוב

לפני כניסת החג, תדליק האשה נרות לכבוד יום טוב, ותברך לפני ההדלקה: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של יום טוב".

נשים אשכנזיות שנוהגות בנר שבת להדליק קדם הברכה, בנרות של יום טוב לא תעשינה כן, אלא תברכנה ואחר כך תדלקנה. (השבת בהלכה ובאגדה ח"א. משנה ברורה רסג ט"ק כז)

דיני ערב פסח שחל בשבת

כאשר חל ליל הסדר במוצאי שבת, וערב פסח הוא ביום השבת, יש להערך לכך בהתאם, כדלהלן.

הכנת נר דלוק - זכין מערב שבת נר נשמה דלוק, כדי שתהיה לו אש מוכנה להדליק ממנה במוצאי שבת, שהוא יום טוב, לכל צרכו [כחימום התבשילים, והדלקת נר ליו"ט].

במה מקיים סעודות השבת?

בכל שבת ישנה מצוה לקיים שלש סעודות באכילת פת, ואלו בשבת זו שחלה בערב פסח, אין לאכל חמץ החל מהשעה הרביעית מהבקר [בערך 9:00 בבקר], וכן אין לאכל מצות במשך כל היום בלוי, ואם כן, כיצד יקיים מצות סעודות שבת? לכך ישנן שתי אפשרויות כיצד לנהוג באכילת שתי הסעודות הראשונות בשבת ובבעור החמץ [ולגבי סעודה שלישית, יתבאר להלן].

העצה הקלה הראשונה:

ביום ששי י"ג בניסן בבקר יוציא את כל החמץ מהבית ולא ישאיר ממנו כלל, וישורף את החמץ כבכל שנה עד סוף השעה החמישית [עד 10:20 בערך]. וכן יבטל את החמץ בערב שבת לאחר הבעור כמדי שנה. (רסב, רסג)

ומאחר ואין עוד חמץ בביתו, במה יקיים שלש סעודות בשבת?

לסעודת ליל שבת: יקח שתי מצות שלמות לצרף לחם משנה, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לכל בני הבית כמות "כביצה" [54 גרם]. ופשוט שיאכלו בצלחות של פסח, ששכר הכשר כל הבית ואין שום חמץ.

לסעודת הבקר: מכיון שרבותינו אסרו ביום י"ד בניסן לאכל מצה, לכך לא יאכל מצה רגילה כבלייל שבת, אלא מצה מבשלת שלא יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר. וכיצד יכין מצה מבשלת? יבשל מרק ביום ששי, וכשהוא חם מאד, יתן בתוכו כמה מצות שלמות [ככמות שיאכלו בני ביתו], וישקה אותן מעט זמן כדי שיקבלו את טעם המרק ולא יהיה בהן טעם מצה רגילה. ובסעודת שבת בבקר, יקח שתי מצות פאלו, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לבני הבית [54 גרם] כבכל שבת. (רסב)

העצה השנייה:

שורף את החמץ ביום ששי בבקר. וישאיר כמה פתות כפי הנצרך לבני ביתו לסעודות ליל שבת והבקר, אך לא ישאיר חלות, שהן גורמות לפרורים. ולא יבטל את החמץ אחר שרפתו, שהרי עדין הוא אוכל חמץ. (רנה)

טוב להזהר שהתבשילים יהיו כשרים לפסח, ויבשלים בסירים של פסח, אך ישים לב היטב שלא יגע בהם שום פרוור חמץ. וטוב שיאכלו בצלחות וסכו"ם חד פעמי. לסעודת ליל שבת: יבצע על שתי פתות שלמות לצורך לחם משנה, ויחלק לבני הבית 54 גרם כבכל שבת. ויזהרו מאד שלא יתפזרו פרוורי הלחם. ובגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרוורים, ויקפל הכל במפה ויזרק בפח האשפה שברחוב. (סח)

לסעודת הבקר: מאחר ואסור לאכל חמץ כבר מהשעה הרביעית [בערך 9:00], אם כן, צריך להודרו לקום מקדם ולהתפלל בנץ החמה, כדי שישפיק לחזר לביתו לאכל את הסעודה עם פתות, ולגמר עד סוף השעה הרביעית. (רנו)

בטול החמץ: בגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרוורים, ויקפל הכל במפה ויזרק באשפה שברחוב. ואז יאמר את נסח הבטול שאומרים ביום, כמובא לעיל. (סח, טו)

אם השתמשו בכלים של חמץ, אין התר לשטף את הכלים בשבת, משום שנמצא שמכין משבת לחל, אלא יצניע אותם עד לאחר הפסח. (סו, רנח)

סעודה שלישית

חובה בכל שבת לאכל סעודה שלישית בפת, ולא די במזונות בלבד. וגם בסעודה זו ישתדל לאכל מצות מבשלות [אפן הכנתן מבאר לעיל], ויקח לפחות שתי מצות לחם משנה, ויחלק לכל בני ביתו. ואם אין לו מצה מבשלת, יאכל מצה עשירה מעט יותר מכביצה, או תבשיל כבשור ודגים. (ש"ע תמד א. רטג, טח)

זמן סעודה שלישית - מאחר ובלילה צריך לאכל את המצה לתאבון, לכך יודרו לקיים סעודה שלישית עד השעה העשירית מהבקר [בערך 14:30]. ואם שכח, ימהר מיד כשנוכח לעשותה במצה מבשלת, אלא שיאכל "כזית" [27 גרם] עד 50 גרם ולא יותר [ולא יברך על הנטילה]. ואם אוכל מצה עשירה, יאכל מעט יותר מ"כביצה" [54 גרם]. ופרות או ארו וירקות וכדומה, מתר לאכל עד השקיעה. (רטד)

טלטול המצה

מתר לטלטל מצה רגילה בשבת ואין בזה מקצה [פיון שראייה היא לאכילה בליל שבת, וכן מתר לתנה ביום לקטן שלא מבין בספור יציאת מצרים]. אולם מצות שמורות המיוחדות לליל הסדר, הריהן מקצה [מחמת חסרון כיס, פיון שהקצן שלא לאכלן עד ליל הסדר], ואסור לטלטלן. אלא שאם יש לו כמות גדולה של מצות שמורות, ואינו מקפיד שלא לאכל מהן קדם הפסח, מתר לטלטלן בשבת. כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב. (רו, רטו)

ההכנות לליל הסדר

טוב שהאשה תבשל את כל המאכלים של ליל הסדר ביום ששי, פיון שגם היא צריכה לשבת בנחת, בשלחה ובשמחה לשמע את ספור יציאת מצרים, שהרי חיבות הנשים בהגדה ובכל מצוות הפסח, ובליל החג רק תחמם את התבשילים. וידליקו את הגז מאש הדלוקה מערב שבת. ולא יתחילו בסדור השלחן ושאר ההכנות אלא אחר צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקדם ההכנות, תאמר: 'ברוך המבדיל בין קדש לקדש'. (רסח)

אם בני הבית מרבים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסדור השלחן בלבד מיד אחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות, כהדלקת הנרות או הגז, לא יתחילו בשום אופן אלא לאחר צאת השבת. (רסח)

"ותודיענו"

בתפלת ערבית של יום טוב במוצאי שבת, מוסיף בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו' שבכל מוצאי שבת] כמובא בסדורים. ואם שכח ולא אמרו - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קדם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים, חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה' - כיון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (רסח)

הדלקת הנרות לחג הפסח

הדלקת הנרות לכבוד יום טוב של פסח תעשה אך ורק לאחר צאת השבת, ועל ידי הבערה מאש שהיתה דלוקה לפני השבת, כמו 'נר נשמה'. ויש להשתדל שהאשה לא תדליק את הנרות לכבוד החג אלא עד צאת השבת לרבנו תם [19:25 בערך]. (רסח)

הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמדהרים במצוה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות, תזוהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חמום השעוה [משום מרחח], אלא תדביק ביום ששי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובליל החג תדליק בהם. (חור"ע י"ט סא)

עד כאן מדיני ערב פסח שחל בשבת

תפלת ערבית של ליל פסח

ברכת מעין שבע

בליל פסח שחל בשבת, אין לשליח צבור לומר ברכת 'מעין שבע'. ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו 'אמן' כלל. (רלא)

והטעם בזה, שכל מה שתקנו חז"ל לומר ברכת 'מעין שבע', בגלל שבזמנם היו בתי הכנסת מחוץ לעיר, ופעמים שהיו אנשים מתאחרים וגומרים את התפלה אחר שהצבור יצאו מבית הכנסת, והיו חוזרים לבדם לביתם בלילה, והיו נזוקים משדים שהיו מצויים מאד בזמנם, לכך תקנו חכמים שיאמר החזן לאחר העמידה ברכת 'מעין שבע', ועל ידי זה תתאכר התפלה קצת יותר, כך שפלאם יספיקו לסיים את התפלה ויחזרו יחד לביתם. ומעתה, פיון שהתורה אמרה על ליל פסח "כי ליל שמרים הוא לה'", ודרשו חז"ל (פסחים קט ע"ב) לילה המשמר מהמזויקים, אם כן, אין חשש של

מזיקים כלל ואין צורך בברכת 'מעין שבע', שאף אם יאחר מי מהמתפללים, בודאי שלא ינזק. כך פסקו רבנו ניסים גאון, מחזור ויטרי, הריטב"א, התוספות, המאירי, הראב"ן, ארחות חיים, כל בו, המכתם, הטור, הריב"ש, הרשב"ש, שלטי הגיבורים. ומרן הבית יוסף העיד שכן המנהג. והרדב"ז כתב: "כל הרוצה לאמרה - דעת חיצוני הוא, ואין ראוי לקרותו מחלקת כלל, ולא לחוש לו". וכן פסקו מהאחרונים, הלבוש, המגן אברהם, באר היטב, שלחן גבוה, שלמי צבור, רבנו זלמן, משנה ברורה ועוד. ומרן החיד"א ועוד כתבו, שגם לפי האר"י ז"ל אין לאומרה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפח סעיף א) שאין לומר ברכת 'מעין שבע'. ולכן יש להעיר למשמע אונם של חזנים מסימים שלא השפילו להבין זאת, ומכניסים את עצמם לחשש ברכה לבטלה, שאפלו אם היה ספק ממש, הרי 'ספק ברכות להקל' ולא מברך, כל שכן בדיון זה שכתב הרדב"ז שאינו מחלקת כלל, שבודאי אין לאמרה, ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו 'אמן'. (רלא)

קריאת ההלל בברכה

מנהג ישראל קדושים לגמר את ההלל בברכה בליל יום טוב בבית הכנסת בתפלת ערבית. ויכון בברכה הראשונה לפטר את ההלל שקוראים בסדר בכוס רביעי. (רכז)

נשים - גם הנשים חייבות בהלל זה. ואף אשה שאינה רגילה להתפלל ערבית, תעמד קדם תחלת הסדר ותקרא את ההלל בברכה עד סופו בברכת 'יהללוך'. ואשה שאינה יודעת לקרא, תשמע מחברתה ותצא ידי חובתה. (רל)

עריכת ליל הסדר

קדש. ורחץ. ברפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא מצה. מרור. בורך. שלחן עורך. צפון. ברך. הלל. נרצה.

כינו קערה בתחלת הסדר ויניחו בתוכה:
שלוש מצות. זרוע. ביצה. מרור. חרסת. ברפס. חזרת.

קדש

יערך שלחנו מבעוד יום, כדי שכשיבוא לבייתו מבית הכנסת יקדש מיד. ויסדר שלחנו בכלים נאים כפי יכולתו, להראות דרך חרות ובני מלכים. ויכין מקום מושבו, כדי שישב בהסבה, דרך חרות בנחת. (קא, ק)

הכוס - מוזגים כוס ראשון לכל אחד מבני הבית, וקדם לכן ישטפו את הכוס מבחוץ, וידיחודו מבפנים בשפשוף. וטוב שאחר ימוג לבעל הבית, דרך חרות. (קב)

מצות חנוך - מצוה לתת מעט יין גם לפני הילדים הקטנים שמבינים בספור יציאת מצרים, כדי לחנכם במצות ארבע כוסות. (קג)

היין - מצוה לקדש על יין אדם. ולכתחלה אם יכול לשותות יין ממש באפן שאין חשש שישתכר מזה, תבוא עליו ברכה. אך מי שקשה לו, ישתה מיץ ענבים. (קד)

הסבה - ארבע כוסות צריך לשותותם בהסבה, והינו שיטה את גופו בהשענו על צד

שִׁמְאֵל. וְאִם הִסֵּב עַל צַד יְמִין כָּאֵלּוּ לֹא הִסֵּב כָּלָל, וְצָרִיךְ לְחֹזֵר וּלְשֹׁתוֹת בְּהִסָּבָה לְצַד שִׁמְאֵל. וְאוּלָּם, אֲשֶׁה שְׂלֵא הִסָּבָה [בְּכָל מְקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְהִסָּבֵב], אֵינָה צְרִיכָה לְחֹזֵר. (ו, ט)

גַּם אָדָם שִׁמְאֵלִי יִסֵּב לְצַד שִׁמְאֵל, וּמִכָּל מְקוֹם, אִם טָעָה וְהִסֵּב לְצַד יְמִין, יֵצֵא. (טו)

רְאוּי שִׁזְכִּיר לְבַנֵּי בֵיתוֹ לְהִסָּבֵב, מֵאַחַר וְאֵין אָנוּ רִגְלִים בּוֹהַ בְּמִשְׁךְ כָּל הַשָּׁנָה. (טז)

שְׁתִּית הַיַּיִן - צָרִיךְ שִׁיְהֵא בְּכּוֹס לְפָחוֹת רְבִיעִית יַיִן, שֶׁהוּא 81 גָרָם. וּלְכַתְחֵלָה יִשְׁתֶּה רְבִיעִית שְׁלֵמָה. וְאִם שְׁתֶּה רֵב רְבִיעִית [41 גָרָם], יֵצֵא. וּכְשֶׁהַכּוֹס גְּדוּלָּה יוֹתֵר, לְכַתְחֵלָה יִשְׁתַּדֵּל לְשֹׁתוֹת אֶת רֵב הַכּוֹס. (יז)

יִשְׁתֶּה אֶת הַרְבִּיעִית בְּבֵת אַחַת, וְלֹא יִשְׁתֶּה בְּאֲמֻצֵּעַ הַשְּׁתִּיָּה כָּלָל. (יח)

יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּעֵקֶר כּוֹס רֵאשׁוֹן לְשֹׁתוֹת לְפָחוֹת רְבִיעִית, מִשּׁוּם שִׁשְׁנֵה הַלֶּכֶה שֶׁהַקְּדוּשׁ צָרִיךְ לִהְיוֹת סְמוּךְ לְסַעֲוֹדָה, וְהָרִי סְפוּר יֵצִיאַת מְצָרִים נְמִשְׁךְ זְמַן רַב עַד הַסַּעֲוֹדָה, אֲבָל בּוֹהַ שִׁשְׁתֶּה רְבִיעִית יַיִן בַּקְּדוּשׁ נִחְשָׁב לֹו כְּסַעֲוֹדָה לְגַבֵּי דִינֵי קְדוּשׁ, כַּמְבֹאֵר בְּהַרְחָבָה בַּחוּבֵרֵת 'הַשְּׁבֵת בַּהֲלַכָּה וּבַאֲגָדָה' חֵלֶק א. וְאוּלָּם אֵין זֶה מְעַבְבֵּב, כִּינֵן שֶׁסְפוּר יֵצִיאַת מְצָרִים לֹא נִחְשָׁב הַפֶּסֶק, כִּינֵן שֶׁהוּא צָרִיךְ הַסַּעֲוֹדָה. (יט)

הַמְקַדֵּשׁ צָרִיךְ לְכַוֵּן לְהוֹצִיא יְדֵי חוּבַת הַקְּדוּשׁ אֶת כָּל הַשּׁוֹמְעִים, וְכֵן הַשּׁוֹמְעִים צְרִיכִים לְהִקְשִׁיב לְקְדוּשׁ מְלָה בְּמִלָּה, וּלְכַוֵּן לְצֵאת יְדֵי חוּבָה, וְלַעֲנוֹת אַחֲרָיו 'אָמֵן'. וְלֹא יַעֲנֶה 'בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ'. (יז, יט)

יִקְפִּיד הַמְקַדֵּשׁ לְבִטָּא אֶת הַקְּדוּשׁ כְּהִגֵּן, וְלֹא יִבְלַע אוֹתִיוֹת. וְאִם אֵינוֹ מְבִטָּא כְּהִגֵּן, יֵאמֵר הַשּׁוֹמְעַ בְּעַצְמוֹ בְּלַחֵשׁ אֶת הַקְּדוּשׁ, וְלֹא יַעֲנֶה 'אָמֵן' אַחַר הַמְקַדֵּשׁ. (יז)

לִיל הַסֵּדֵר שְׁחַל בְּמוֹצָאֵי שְׁבֵת - מְבָרְכִים בַּקְּדוּשׁ חֲמֵשׁ בְּרָכוֹת, שֵׁשׁ בְּהֵן קְדוּשׁ וְגַם הַבְּדִלָּה, וְסִימְנֵן יִקְנֵה"ז, רֵאשֵׁי תְבוּת: יַיִן [בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן], קְדוּשׁ [מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים], נֵר [בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ], הַבְּדִלָּה [הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקִדְשׁוֹ], זְמַן [שֶׁהַחִינוּךְ]. וְאִם טָעָה בְּבִרְכַת הַהַבְּדִלָּה וּבְמִקּוֹם 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקִדְשׁ חֲתָם: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל', אֵינוֹ חוֹזֵר. (רעא, רעב)

שָׂכַח וְלֹא הַבְּדִיל בַּקְּדוּשׁ כָּלָל: אִם נִזְכַּר קֹדֶם שְׂאֵכַל כְּרַפְס, יְבַדֵּיל מִיַּד עַל כּוֹס אַחַר, שֶׁהָרִי אֲסוּר לְטַעַם קֹדֶם הַבְּדִלָּה, וְלֹא יְבַרֵךְ 'הַגֶּפֶן'. נִזְכַּר אַחַר כֵּן קֹדֶם הַהַגְדָּה, יְבַדֵּיל מִיַּד. נִזְכַּר בְּאֲמֻצֵּעַ הַהַגְדָּה, יְבַרֵךְ 'בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ' מִיַּד, וְלֹא יְבַדֵּיל אֶלָּא עַל הַכּוֹס הַשְּׁנִי אַחַר בְּרַכַת 'אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ'. וְאִם לֹא בִרְךְ עַל הַנֵּר קֹדֶם, יְבַרֵךְ 'אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ', מְאוּרֵי הָאֵשׁ וּבְרַכַת הַהַבְּדִלָּה. נִזְכַּר בְּאֲמֻצֵּעַ הַסַּעֲוֹדָה, יִפְסִיק וְיְבַדֵּיל מִיַּד. נִזְכַּר אַחַר הַסַּעֲוֹדָה, יְבַדֵּיל עַל כּוֹס שְׁלִישִׁי. נִזְכַּר אַחַר כֵּן, יְבַדֵּיל עַל כּוֹס רְבִיעִי. נִזְכַּר בְּמִשְׁךְ הַלִּילָה, יְבַדֵּיל עַל כּוֹס אַחַר וְיְבַרֵךְ 'הַגֶּפֶן', מְאוּרֵי הָאֵשׁ, וְהַבְּדִלָּה. (רעב)

בִּיצָה - טוֹב לְאָכַל בִּיצָה אַחַר הַקְּדוּשׁ, זָכַר לְקִרְבַּן חֲגִיגָה, וְיְבַרֵךְ אַחֲרֶיהָ "נִפְשׁוֹת". (לא)

מִמְתְּקִים - מְחַלְקִים לִילָדִים מִיַּנֵּי מְתִיקָה, כְּדִי שִׁירָאוּ שְׁנוּי וְיִשְׂאֲלוּ, וְאֵז יִשִּׁיב לָהֶם, כֵּן וְכֵן אֵרַע לְאַבוֹתֵינוּ, וְכֵן וְכֵן עָשָׂה ה' לְמְצָרִים. (רמב"ם הַלְבוּת חֲמִיץ וּמִצָּה פ"ז ה"ג)

ירחץ

כל דבר שטבולו במשקה צריך נטילת ידים. כלומר, האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד משבעה המשקים שהם: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל, דם, מים - חייב לטל את ידיו, אך ללא ברכה. ואמנם ישנם ג' אפנים שבהצטרף שנים מהם, אין צריך לטל ידיו: א. כשידיו אינן נוגעות במשקה. ב. כשהמאכל פחות מ"כזית" (27 גרם). ג. כשהמשקה מבשל. נמצא שהמטביל עוגיה קטנה בתה, פטור מהנטילה אף על פי שנוגע במשקה, כיון שהיא פחות מ"כזית" וגם המשקה מבשל. וכן אם אוכל עוגה "כזית", אך המשקה מבשל ואינו נוגע במקום הרטיבות. או אם אוכל פחות מ"כזית" ואינו נוגע במשקה, אף על פי שהמשקה לא מבשל, פטור מהנטילה. כמבואר בחוברת "הלכות ברכות".

לאור האמור, תקנו חז"ל לטל ידים קדם אכילת הכרפס, כיון שטבולו במשקה, אך לא יברך על נטילה זו. וטוב שלא ידבר מהנטילה עד אכילת הכרפס. (לב)

כרפס

יקח כרפס פחות מ"כזית" [כ-15 גרם ולא יותר, כדי לחשוש לדעת הרי"ף והרמב"ם שהכזית 18 גרם], ויטבל אותו בחמץ או במי מלח או במים עם מיץ לימון, ויברך עליו "בורא פרי האדמה", ויכוון בברכה זו לפטר את המרור שאוכל אחר כך. (לג, מא)

הנוהגים לטבל את הכרפס במים עם מיץ לימון, טוב שכמות המים תהיה מרבה יותר מהמיץ לימון, כדי שיחשב לאחד משבעה משקים שחייב לטל עליהם ידים. (לד)

ישים לב בטבול הכרפס שיגעו ידיו בעלים הרטבים, כדי שיתחייב בנטילה, שהרי הכרפס הוא פחות מ"כזית", ואם ידיו אינן נוגעות ברטיבות, אינו חייב בנטילה.

יחץ

מתוך שלש המצות הנמצאות לפניו בקערה, יקח את המצה האמצעית ויבצענה לשתיים. יניח את החלק הקטן בין שתי המצות, והחלק הגדול ישמרהו לאפיקומן. ויעטפהו במפה, וזכר למה שנאמר (שמות יב, לד): "משארתם צרת בשמלתם על שכמם". (מד)

מגיד

מגביהים את הקערה ואומרים "הא לחמא עניא" וכו'. ולאחר מכן מניחים את הקערה בסוף השלחן כאלו כבר אכלו, לעורר את הילדים שיראו שנוי וישאלו, ואז יענו להם שאין אנו אוכלים עד שנספר ביציאת מצרים. (מו)

מוזגים כוס שני ואומרים "מה נשתנה". ומחזירים את הקערה, ומגלים את המצה שבקערה, ומתחילים בהגדה "עבדים היינו לפרעה במצרים". ואסור להפסיק בדבור באמצע ההגדה, אלא לצרף גדול. ורשאי להסב באמירת ההגדה. (נד - נו)

סבא - בן נשוי המתארח אצל אביו, אין צריך הבן לספר בעצמו לבניו [הנכדים].

אֵלָא יוֹצֵא הוּא יְדֵי חוּבָה לְכַתְחֵלָה בְּשְׁמִיעְתוֹ מֵהַסְבָּא שְׁמִסְפֵּר לְכֻלָּם. (מא)

נשים - חִיבוֹת בְּקִרְיַת הַהֲגָדָה וּבְסִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם. וְאִשָּׁה שְׂאִינָה יוֹדַעַת לְקְרֹא, תֵּצֵא יְדֵי חוּבָה בְּשְׁמִיעְתָּה מִפִּי הָאֲנָשִׁים. וְאִם אִינָה מְבִינָה לְשׁוֹן הַקִּדּוּשׁ, צְרִיךְ שְׂיִתְרַגְּמוּ לָהּ אֶת הַהֲגָדָה וּסְפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם. (נב)

מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְסַפֵּר סְפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם כְּפִי הַבְּנֵת הַשּׁוֹמְעִים, שְׁנֹאֲמַר (שְׁמוֹת י, ב): "וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם, וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה'". וְנֹאֲמַר (שֵׁם יג, ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם". וְהַמְצָה הִיא לְסַפֵּר לְכָל אָדָם, אֵלָא שְׁהַקְדִּימָה וְהַעֲדִיפוּת לְבָנוּ וּבְתוֹ הַקְטָנִים שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְגִיל מְצֻוּת, וְאַחַר כֵּן לְנִכְדָיו הַקְטָנִים, וְאַחַר כֵּן לְשָׂאֵר כָּל אָדָם. וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (חֲמִץ וּמְצָה פ"ו ה"א): "כָּל הַמְאֲרִיךְ בְּלִילָה זֶה בְּדַבְרִים שְׂאֲרָעוּ וְשִׁהוּ, הָרִי זֶה מְשַׁבַּח". (נד)

עקר המצוה בלילה הזה - יִשְׁתַּדֵּל לְהַרְחִיב אֶת הַדְּבָר מְאֹד, רֵאשִׁית, בְּסִפּוּר תְּרַח וְהַקּוּדְמִים לוֹ שִׁהוּ כָּלֵם כּוֹפְרִים בְּהַקְב"ה וְעוֹבְדִים עֲבוּדָה זָרָה, וְהַיֵּאֵךְ אֲבָרְהָם אֲבִינוּ יֵצֵא נֶגֶד כָּלֵם וּמִסֵּר עֲצָמוֹ לְכַבְשׁן הָאֵשׁ, וְלֹא הִשְׁתַּחֲוֶה לְעֲבוּדָה זָרָה. וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (חֲמִץ וּמְצָה פ"ו ה"ד): וְכָל הַמוֹסִיף וּמְאֲרִיךְ בְּדַרְשׁ פְּרָשָׁה זֹו, הָרִי זֶה מְשַׁבַּח. וְאַחַר כֵּן בְּסִפּוּר עֶשֶׂר הַמְּכוֹת וְיְצִיאַת מִצְרַיִם. וְיִסְפֹּר בְּשִׂמְחָה וּבְהִתְלַהֲבוּת מִמְדַּרְשֵׁי אֲגָדָה שֶׁל רַבּוֹתֵינוּ הַמוֹשְׁכִים אֶת לְבוֹת הַשּׁוֹמְעִים עַל נְסִיו וּנְפִלְאוֹתָיו שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְכַתּוּב בְּזֶהֱרַק הַקְּדוּשׁ (פֶּרֶשֶׁת בֵּא דָף מ ע"ב): כָּל אָדָם שְׁמִסְפֵּר סְפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּשִׂמְחָה, מִזְּמַן הוּא לְשִׂמַּח עִם הַשְּׂכִינָה לְעוֹלָם הַבָּא. וְהַקְב"ה שְׂמַח בְּסִפּוּרוֹ, וּבְאוֹתָהּ שְׁעָה מְכַנֵּס הַקְב"ה לְכָל הַפְּמִלְיָא שֶׁל מַעֲלָה, וְאוֹמֵר לָהֶם: לְכוּ וְשִׂמְעוּ אֶת סְפּוּר הַשְּׂבַח שֶׁלִּי שְׁמִסְפְּרִים בְּנֵי, וְשִׂמְחִים שְׁהוֹצֵאתִים מִמִּצְרַיִם. וְאִז כָּל מְלֹאכֵי הַשָּׂרָת מִתְקַבְּצִים וּבָאִים וּמִתְחַבְּרִים עִם יִשְׂרָאֵל, וְשׁוֹמְעִים שְׁמִסְפְּרִים בְּשִׂמְחַת הַגְּאֻלָּה שֶׁל אֲדוֹן הָעוֹלָם. וּבָאִים וּמוֹדִים לְהַקְב"ה עַל כָּל הַנְּסִים וְהַנְּפִלְאוֹת שְׁעָשָׂה לְעַם יִשְׂרָאֵל, וּמוֹדִים לוֹ עַל הָעַם הַקְּדוּשׁ שִׁישׁ לוֹ בְּאַרְץ שְׁשִׂמְחִים בִּישׁוּעָתוֹ. וּבְזֶה מוֹסִיפִים כַּח וּגְבוּרָה לְמַעֲלָה וְכו'. עַד כָּאן. וְלִזְאת הַחֲלֵשׁ יֹאמֵר גְּבוּר אֲנִי, וְיִאֲרִיךְ לְסַפֵּר בִּיד ה' הַטּוֹבָה עָלָיו וְלֹא יִמְהַר, אֵלָא יִרְחִיב הַדְּבָר בְּנִיעִימוֹת, בְּסִבְלָנוֹת, בְּרַגְעַ, בְּשִׁלּוּהַ וּנְחַת. אִי לִכְךָ, טוֹב וּנְכוּן שִׁיכִין אֶת עֲצָמוֹ מִבְּעוֹד מוֹעֵד מִתּוֹךְ 'שְׁעַר הָאֲגָדָה' הַמוֹבָא לְעִיל, בְּפֶרֶט עַל עֶשֶׂר הַמְּכוֹת, כְּדֵי שְׁבַלִּיל הַסֵּדֵר יִסְפֹּר לְכָל הַמְּשַׁתְּתָפִים בְּצוּרָה מְעִינָת, מְרַתְקַת וּמוֹחֲשִׁית, כְּאֵלוֹ הוּא עֲצָמוֹ הִיָּה שֵׁם וְיֵצֵא לְחֵרוֹת. (נז)

וְכִמוֹ שְׁכּוֹתֵב הַרְמַב"ם (חֲמִץ וּמְצָה ז ו): בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לְרֹאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאֵלוֹ הוּא בְּעֲצָמוֹ יֵצֵא עִתָּה מִשְׁעֲבוּד מִצְרַיִם, שְׁנֹאֲמַר "וְאוֹתָנוּ הוֹצֵאתִי מִשֵּׁם" וְגו', וְעַל דְּבַר זֶה צוּה הַקְב"ה בְּתוֹרָה, "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאַרְץ מִצְרַיִם וְיֵצֵאָךְ ה' מִשֵּׁם בֵּית חִזְקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה", כְּלוֹמֵר, כְּאֵלוֹ אַתָּה בְּעֲצָמְךָ הָיִיתָ עֶבֶד, וְיֵצֵאתָ לְחֵרוֹת וּנְפִדִיתָ.

לְאוֹר הָאֲמוּרָה, הַחֲכָם עֵינָיו בְּרָאשׁוֹ לְבַל יִצְעַר עֲצָמוֹ בְּלִיל הַסֵּדֵר, וְעֵינָיו וְלָבוֹ יִהְיוּ נִמְשָׁכִים אַחַר הַחֲרִסֵּת וְהַשְּׁלַחן עוֹרֵךְ, וּבְגִלָּל זֶה יִמְהַר בְּהִגָּדָה וְלֹא יִאֲרִיךְ פְּרָאוֹי כְּפִי שְׁצוּנָה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אֵלָא יִכִּין אֶת עֲצָמוֹ מִעֵרֵב הַחֵג וְיֹאכַל מֵאֲכָלִים

המְרַגְיֵעִים אֶת נַפְשׁוֹ, כְּתַפּוּחֵי אֲדָמָה וְכַדוּמָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקּוּץ, חֶסֶד וְשְׁלוֹם, בְּמִצְוֵה הַחֲשׂוּבָה הַזֹּאת. וְכִמוֹ כֵּן יִקְפִיד שֶׁהוּא וּבְנֵי בֵיתוֹ יִנּוּחוּ כְּרֵאוּי בְּעֶרְבֵי הַחֵג, וְעַל יְדֵי שֶׁהוּא מֵיֵשֵׁב וְרוֹגֵעַ, יִאֲרִיךְ בְּסִפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם כִּי־ד' ה' הַטּוֹבָה עֲלָיו, וַיִּחְזַק אֶת הַשּׁוֹמְעִים בְּאֱמוּנָה וּבִשְׂחוֹן בְּבוֹרָא הָעוֹלָם וּבִהַשְׁגָּחַתוֹ הַפְּרֻטִית עֲלֵינוּ בְּכָל צַעַד וְשַׁעַל. [וּמִכַּל מְקוֹם, אִם לֹא הִכִּינוּ בְּנֵי הַבַּיִת אֶת עַצְמָם כְּדֵי הַצָּרֵךְ לְלֵיל הַסֵּדֶר בְּמַעַט אֲכִילָה וְשָׁנָה, וְקִשָּׁה לָהֶם לְהִתְרַפּוּ כֹּל כֵּךְ, יִזְדַּרוּ עִתָּהּ וַיִּסְפְּר לָהֶם בְּהִרְחֻבָה לְאַחַר הַסְּעוּדָה].

כְּשִׁיגִיעַ לומר "לְפִיכֶךָ אֲנַחְנוּ חִיָּבִים..." , יִגְבִּיחַ אֶת הַכּוֹס עַד סוּף בְּרֶפֶת "אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ", וּבִגְמַר הַבְּרָכָה יִשְׁתַּחֲוֶה אוֹתוֹ בְּהִסְבָּה, וְלֹא יִבְרַךְ עָלָיו "בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן". [וְאִם שָׁכַח לְהִסֵּב, יִחֹזר וְיִשְׁתַּחֲוֶה בְּהִסְבָּה, וְלֹא יִבְרַךְ שׁוֹב הַגֶּפֶן]. [וּמִנְהַג אֲשֶׁכְּנֹז לְבְרַךְ הַגֶּפֶן" עַל כּוֹס שְׁנֵי. (טז)]

רְחֻצָּה

יְטַל יְדָיו עִם בְּרַכָּה, בְּשִׂמְחָה וּבְהִתְלַהֲבוּת לְקִרְאַת הַמִּצְוּוֹת שֶׁעֵתָה בָּא לְקַיֵּם.

מוֹצֵיא מִצָּה

יִקַּח אֶת הַמִּצּוֹת כְּסֵדֶר שֶׁהֵנִיחַן, הַפְּרוּסָה הָאֲמֻצְעִית בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת, יִאֲחֹזן בְּיָדוֹ, וְיֹאמֶר לְקַהֵל הַמְּסֻבִּים שִׂיכּוֹנוּ בְּשִׂאוּכָלִים אֶת הַמִּצָּה לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה מִהַתּוֹרָה, זָכַר לְאֲבוֹתֵינוּ שִׂיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם בְּחַפְזוֹן וְלֹא הִסְפִּיק בְּצִקָּם לְהַחֲמִיץ [וְאִם לֹא כָּנוּג, יִצְאוּ]. וַיִּכְנוּן הַמְּבַרֵךְ לְהוֹצִיאֵם יְדֵי חוּבָה בְּבְרָכוֹת, וַיִּכְנוּנוּ לְצֵאת יְדֵי חוּבָה. וַיְבַרֵךְ: "הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ". אַחַר כֵּךְ שׁוֹמֵט אֶת הַמִּצָּה הַתְּחִתוֹנָה מִיָּדוֹ, וּמְבַרֵךְ: "עַל אֲכִילַת מִצָּה", וּבוֹצֵעַ מִהַעֲלִיוֹנָה וּמִהַפְּרוּסָה יְחַד, "כְּזֵית" [27 גָּרַם] מִכָּל אֶחָת [סך הַכֹּל 54 גָּרַם], וַיִּטְבַּל בְּמַלְחָה וַיִּאֲכֹל בְּהִסְבָּה. (סח, טח)

קֶדֶם שִׂיאֲכַל הוּא בְּהִסְבָּה, יִחְלַק לְבָנָיו בֵּיתוֹ, וְלִכֵּן יִטְעַם תְּחִלָּה מִהַמִּצָּה הַעֲלִיוֹנָה בְּלֵי הַסְּבָה, וְתוֹךְ כְּדֵי יִחְלַק לְבָנָיו בֵּיתוֹ שִׂיאֲכָלוּ מִיָּד בְּהִסְבָּה, וּבִגְמַר הַחֲלָקָה יִאֲכַל הוּא בְּהִסְבָּה. (טז)

אִם אֵין בְּשְׁתֵּי הַמִּצּוֹת שֶׁלִּפְנֵינוּ כְּמוֹת מִסְפִּיקָה לְתַת לְכָל אֶחָד 54 גָּרַם, יִקַּח מִהַמִּצּוֹת הַמוֹכְנוֹת לוֹ מִקֶּדֶם, וּמִמִּצּוֹת אֵלוֹ הַמוֹכְנוֹת נֵי שִׁיתָן "כְּזֵית" בְּלֶבֶד לְכָל אֶחָד. וּבְמִקְרָה זֶה, טוֹב שִׂיִּכֵּין לְכָל אֶחָד "כְּזֵית" קֶדֶם הַנְּטִילָה, וְלְאַחַר שִׂיִּבְרַךְ אֶת הַבְּרָכוֹת, יִתֵּן לָהֶם גַּם מַעַט מִהַמִּצּוֹת שֶׁלִּפְנֵינוּ שֶׁבְּרַךְ עֲלֵיהֶן, [שִׂיִּצְאוּ יְדֵי חוּבָת לָחֶם מִשְׁנָה]. (סח)

מִתֵּר לְשַׁקֵּל אֶת הַמִּצָּה וְהַמְרוֹר בְּמִשְׁקַל מְכֻנֵּי, בֵּינָן שְׁזוֹ שִׁקְיָלָה שֶׁל מִצְוָה. וַיִּשְׁתַּדֵּל לְאֲכַל כְּזֵית בְּרוּחַ, כְּדֵי שִׂיִּבְלַע "כְּזֵית" מִצָּה, חוּץ מִהַנְּשָׂאָר בְּשָׁנִים וּבְחִנְיָכִים. (עג)

יִלְעַס אֶת הַמִּצָּה הַיָּטִב, כְּדֵי שִׂיִּרְגִישׁ טַעַם מִצָּה בְּפִיו. וְאֵין צָרִיךְ לְבַלֵּעַ אֶת כָּל "כְּזֵית" הַמִּצָּה יְחַד, אֲלָא יִאֲכַל מַעַט מַעַט כְּכָל אֲכִילָה רְגִילָה, רַק יִשִּׁים לֵב שֶׁלֹּא יִשְׁהָה בְּאֲכִילָתוֹ יוֹתֵר מִ-7 דְּקוֹת לְכְזֵית. כֵּן פִּסְקוֹ מִהַר"ל, אֲלֵיָה רַבָּה, זְרַע אֱמֶת, שֶׁלֶחַן גְּבוּהָ, מִגַּן הָאֱלֹהִים, וְכֵן נִהַג הַחֲזוֹן אִישׁ שֶׁלֹּא לְהִכְנִיס אֶת כָּל הַכְּזֵית בְּפִיו בְּתַת אֶחָת, אֲלָא הִיָּה אוֹכֵל מַעַט מַעַט. (תְּשׁוּבוֹת וְחִנְיָנוֹת לַחֲזוֹן אִישׁ. טו, טז)

ה"כּוּזִית" הוא 27 גָרָם. אולם, חוליה או זָקֵן שֶׁקֶשָׁה לָהֶם לֶאֱכֹל כּמוֹת זֶה, יֵשׁ לְהַקְלֵ שְׂיֵאכְלוּ רַק 18 גָרָם [כּהֲרִי"ף וְהֲרַמְבַּ"ם], אֲךָ לֹא יִבְרְכוּ הֵם, אֶלֶּא יִשְׁמְעוּ מֵאַחַר. (עג)

יֵאכֹל אֶת הַמִּצָּה לְבִדְהָ לֹלֵא שׁוּם לִפְתָּן. אֹלֶם חוּלְהָ אוּ זָקֵן שֶׁקֶשָׁה לוֹ לֶאֱכֹל אֶת הַמִּצָּה לְבִדְהָ, רִשְׁאֵי לְטַבְּלָהּ בְּאִיזוֹ מִשְׁקָה אוּ בְּתַבְשִׁיל מְעַט חֵם. וְאִם בְּכֹל זֹאת קֶשָׁה לוֹ, אֲפָשֶׁר לְפוּרְרֵ לוֹ אֶת הַמִּצָּה לְפוּרְרִים דְּקִים, וְיֵאכְלָהּ כֶּךָ. (עב, עג)

לֹא יִדְבֵר עַד שִׁיגְמֹר לֶאֱכֹל "כּוּזִית" מִצָּה. וְאִם דִּבֵּר, אֵינּוּ חוֹזֵר לְבָרֵךְ. וְרִאֵי שֶׁלֹּא לְדַבֵּר מִשְׁעָה שֶׁבֵּרַךְ עַל הַמִּצָּה עַד אַחַר ה'יְכוּרֵךְ' עִם הַמִּצָּה וְהִמְרוּר. (סח, קא)

אֲכֹל מִצָּה וְשָׁכַח לְהַסֵּב, חוֹזֵר לֶאֱכֹל שׁוּב בְּהַסְבָּה, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ שֵׁנִית. (סח)

אַחַר וְלֹא אֲכֹל מִצָּה עַד חִצּוֹת [23:40 בְּעֵרָךְ] - יֵאכֹל, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מִצָּה". (פא)

מְרוּר

יִקַּח כּוּזִית [27 גָרָם] מְרוּר [חֲסֵה] וְיִטְבְּלוּ בְּחֲרֹסֶת, אֲךָ לֹא יִשְׁהֶנוּ בְּתוֹכָהּ, שֶׁלֹּא יִתְבַטֵּל טַעַם מְרִירוֹת הַמְרוּר, וְיִנְעַר אֶת הַחֲרֹסֶת מֵעַלָּיו. וְלֹא כְּאוֹתָם הָאוֹכְלִים אֶת הַמְרוּר עִם הַרְבֵּה חֲרֹסֶת, וּמְבַטְלִים בָּזֶה לְגַמְרֵי אֶת מִצּוֹת מְרוּר, שֶׁהֲרִי אֵינֶם מְרַגִּישִׁים אֶת טַעַם מְרִירוֹתָיו. וְלֵאחֲרַי שִׁיטְבֵּל, יִכּוֹן לְצֵאת יְדֵי חוֹבֵת מִצּוֹת אֲכִילַת מְרוּר, וְיִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מְרוּר", וְיֵאכְלוּ בְּלֹא הַסְבָּה. (טב)

בוֹרֵא פְרִי הָאֲדָמָה - אֵין מְבַרְכִים עַל הַמְרוּר "בוֹרֵא פְרִי הָאֲדָמָה", כִּינּוּן שֶׁכִּבֵּר בְּרַכְנוּ בְּאֲכִילַת הַכֶּרֶפֶס וּפְטָרְנוּ אֶת הַמְרוּר. וּמִכָּל מְקוֹם, גַּם אִם יֵצֵא בִּינְתִים לְחוּץ אוּ לְבֵית הַכֶּסֶא [שְׁלֵגְבֵי דִינֵי בְּרִכּוֹת, הִיִּצְיָאָה נְחֻשְׁבֶת כְּהַסְחָה דְּהַעֲת וּמְצַרִיכָה בְּרִכָּה שׁוּב], אֵין צְרִיךְ לְבָרֵךְ. שֶׁכִּינּוּן שְׁחִיבִים מֵהֵדִין לֶאֱכֹל מְרוּר, הֲרִי זֶה כְּמֵאֲכֹל הַבָּא מִחֲמַת הַסְּעוּדָה, שֶׁאֵין צְרִיךְ לְבָרֵךְ עַלָּיו, כִּינּוּן שֶׁהוּא נִפְטֵר בְּבִרְכַת "הַמוּצִיא" שֶׁעַל הַמִּצָּה. (צט)

חֲרֹסֶת - תִּקְנוּ חוּ"ל לְעִשׂוֹתָהּ זָכַר לְטֵיט שֶׁהִשְׁתַּעַבְדוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם, וְלָכֵן מִנְהַג יִשְׂרָאֵל קְדוּשִׁים לְעִשׂוֹת הַחֲרֹסֶת עֲבָה כְּטֵיט, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמ"א (תעג ה) שֶׁהַמְנַהֵג לְעִשׂוֹתָהּ מִפְרוֹת שֶׁנִּמְשְׁלוּ בָהֶם יִשְׂרָאֵל! תְּמָרִים, רְמוֹנִים, תְּאֲנִים, תְּפוּחִים, אֲגוּזִים, שְׁקָדִים, וְעוּד. וְיַעֲרַב בָּהֶם תְּבַלִּין שֶׁלֹּא נִטְחָן הֵיטֵב, כְּדֵי שִׁיְהֵא בָּהּ גַּם זָכַר לְתַבְּנֵן. (רמב"ם) וּכְמוֹ כֵּן יִתֵּן מְעַט יַיִן אָדָם סְמוּךְ לְטַבּוּל בְּחֲרֹסֶת, זָכַר לְדָם. (טור)

מִנְהַג בְּנֵי בְּבֵל לְעִשׂוֹת חֲרֹסֶת מִתְמָרִים לְבָד, וּמִרְתִּיחִים וּמִסַּנְגִּים אוֹתָם עַד שֶׁנִּעְשָׂה דְּבִשׁ, וּמְעַרְבִים בָּהֶם אֲגוּזִים וְשְׁקָדִים שְׁחוּקִים. וּכְשֶׁחָל פֶּסַח בְּשַׁבַּת, צְרִיךְ לְתַת אֶת הָאֲגוּזִים קֶדֶם הַשַּׁבַּת בְּדְבִשׁ. וְאִם לֹא נִתֵּן, רִשְׁאֵי לְתַת בְּשַׁבַּת, אֶלֶּא שִׁיעֵשָׂה בְּשֵׁנוּי - שִׁיתֵּן אֶת הָאֲגוּזִים קֶדֶם וְאַחַר כֶּךָ אֶת הַדְּבִשׁ, וְאֵין לְחוּשׁ לְאַסוּר לֶשׁ, כִּי אִף שֶׁהַבְּלִילָה עֲבָה, מִכָּל מְקוֹם לְצַרְךָ מִצּוּהַ מִתֵּר. (צז)

אַחַר וְלֹא אֲכֹל מְרוּר עַד חִצּוֹת [23:40 בְּעֵרָךְ] - יֵאכֹל, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מְרוּר". (ק)

כורך

יקח "כזית" מהמצה התחתונה שנשארה בקערה, וכורכה עם "כזית" מרור, ויטבלם בקרסת ולא ישהם בתוכה, ואין צריך לנער הקרסת. ואומר: "זכר למקדש...", ויאכלם בהסבה, ואם שכח להסב וקשה לו לאכל טוב, יצא. (ק, קא)

הטעם שב'כורך' אין צריך לנער מהקרסת, כי מאחר ואינו משהה אלא מטבל בלבד, באמת לא נאבד טעם המרור. ומה שבאכילת ה'מרור' צריך לנער, משום ששם החמירו כי אכילת המרור היא מהדין, אבל 'כורך' הוא רק לזכר בלבד, ולא החמירו. (קא)

אם קשה לו לאכל כורך כנ"ל, די שיקח 18 גרם מצה ו-18 גרם מרור, ויטבל בקרסת ויאכל. (קב)

שלחן עורך

יערך שלחנו ויסעד לבו בשמחה, כיד ה' הטובה עליו. והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כרוסו, כדי שיאכל לבסוף את האפיקומן בתאבון, ולא באכילה גסה. (קא)

מקום שנהגו להקל לאכל בשר צלי בליל פסח, אוכלים. מקום שנהגו שלא לאכל, אין אוכלים. וכשהורוע שמנח בקערה הוא צלי, אסור לאכלו בכל מקום. (קג)

יזכרו בסעודה כדי להספיק לומר את ההלל קדם חצות [23:40 בערך] מלה במלה ולהתבונן במלים על השגחתו הפרטית של בורא עולם עלינו בכל צעד ושעל. (קיד)

צפון

בגמר הסעודה אוכלים "כזית" מהמצה שחצה אותה בתחלת הסדר והניחה במפה, והוא הנקרא "אפיקומן". וקדם שיאכל, יאמר: "זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע", ויאכל בהסבה. ואם שכח ולא הסב, וקשה לו לאכל שנית, יצא. (קו, קז)

יש מחמירים לאכל "שני כזיתים", זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עמו, ודי לאכל 36 גרם. (קז)

יאכל את האפיקומן בשהוא מתאנה קצת לאכל, אבל אם היה שבע הרבה עד שקץ באכילתו ואכלו, לא יצא ידי חובה, שאכילה גסה אינה נחשבת אכילה. (קז)

יאכל את האפיקומן קדם חצות [23:40 בערך], והאוכל אחר חצות יצא בדיעבד. (קט)

שכח לאכל אפיקומן, ונזכר אחר שעשה מים אחרונים או שאמר 'בואו ונברך', יאכל מיד בלי ברפת "המוציא". ואם התחיל ברפת המזון, יסים לברך, ולא ישתה את הכוס השלישי, אלא יטל ידיו מיד (ולא יברך על הנטילה, כיון שאוכל רק כזית). יברך "המוציא" ויאכל, ויברך שוב ברפת המזון, וישתה את הכוס השלישי. ואם נזכר אחר ששתה כוס שלישי, אפלו נזכר במשך כל הלילה (ולא אכל מהמצה השמורה בתוך הסעודה, שזה היה נחשב לו כאפיקומן). יטל ידיו ויאכל שוב. (ק)

אסור לאכל אחר האפיקומן בלום, כיון שצריך שישאר טעם המצה בפיו. ואם טעה ואכל - אם עדין לא ברך ברפת המזון, חוזר ואוכל אפיקומן. ומכל מקום, מתר לשותות כל משקה שאינו משכר. ובני אשכנז מחמירים בזה, אלא אם כן נשארו

אחר הסדר ללמד ולספר עוד ביציאת מצרים, שרשאי לשתות לצורך למודו. (קיב)

בָּרַךְ

מים אחרונים - יטל ידיו למים אחרונים עד קשרי האצבעות (ה"ע ח"ב מה). ישטף את הכוס מבחוץ וישפשף מבפנים, יתן בו יין, ויברך עליו ברפת המזון. יאחז את הכוס ביד ימין ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השלחן טפח [כ-10 ס"מ]. ואם קשה לו להגביה את הכוס כל הברכה, יאחז בו כשהוא מנח על השלחן. (קיד)

יעלה ויבוא - ישים לב לאמרו בברפת המזון. טעה ולא אמר, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', קדם ששים 'בוניה ירושלים', יאמר 'למדני חקיר', שיראה כאומר פסוק, ויחזר לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר אחר שחתם 'בוניה ירושלים', יאמר בשם ומלכות: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן [בשבת: שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית] ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה' מקדש [בשבת: השבת] ישראל והזמנים". והוא הדין אם התחיל ברכה רביעית ואמר 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם' ונזכר קדם שאמר 'לעד האל אבינו...', שיאמר שם את הנסח הקודם 'אשר נתן...'. אך אם נזכר אחר שאמר תבת 'לעד...', חוזר לתחלת ברפת המזון. והוא הדין בכל זה באשה ששכחה. (ש"ע קפח ו. קטז)

בגמר ברפת המזון מברך 'הגפן' ושותה בהסבה. ואם לא הסב, חוזר ושותה. (קטז)

הֵלַל

מוזג כוס רביעי ומגביהו לומר עליו את ההלל. ויעורר את המסבים לאמרו בשמחה ובהתלהבות, ולא כשהם מתנמנמים או חוטפים המלים. ואם קשה לו להגביה את הכוס בכל ההלל, יניחאו לפניו, ובברפת 'יהללוך' יגביה אותו. (קז)

מצוה שיהיו בהלל שלשה גדולים, כדי שיאמר הגדול שבהם "הודו לה' כי טוב", והשנים יענו אחריו "כי לעולם חסדו". ואם אין גדולים, יאמר לאשתו ובניו. (קכג)

שותה כוס רביעי בהסבה, ולא יברך עליו 'הגפן', ולמנהג בני אשכנז מברך 'הגפן'. וישתדל לשתות רביעית [81 גרם] בבת אחת, כדי שיברך ברכה אחרונה מעין שלש 'על הגפן'. ואם שכח להסב, חוזר לשתות בהסבה. אלא שאם נשאר לו מעט יין בכוס, ימלאנו וישתה ולא יברך 'בורא פרי הגפן', אבל אם לא נשאר לו יין בכוס, ימלאנו ויברך שוב 'הגפן' וישתה בהסבה. (קכה, קכו)

לכתחלה יסים את ההלל עם שתית הכוס הרביעי קדם חצות [23:40 בערך]. ואם התאחר עד אחר חצות, רשאי לחתם את ברפת 'יהללוך' בשם ה'. ולמנהג אשכנז שמברכים 'הגפן' על כוס רביעי, אם הגיע חצות, לא יברכו 'הגפן'. (פמ"ג, דרך החיים. קכד)

נרצה

נרצה ה' פעלו ותהי משפרתו שלמה מעם ה'. (קבו) וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תפא סעיף ב): **חיב אדם לעסק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שנה. עד כאן. על כן, יעשה כל אדם כפי יכולתו, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.**

חסל סדר פסח

מהלכות יום טוב

שמחת החג

כתב הרמב"ם (יום טוב פ"ו הל' יז יח): **חיב אדם להיות שמח וטוב לב בשבעת ימי הפסח, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו, שנאמר (דברים טו, יד): 'ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך'. וישמח את אשתו בראוי לה - בבגדים ותכשיטים נאים, ואת הילדים בראוי להם - במגדנות וממתקים. והאנשים ישמחו בראוי להם - בבשר ויין. ועקר המצוה בבשר בהמה. אך מי שאינו יכול לאכל בשר בהמה מטעמי בריאות, יכול לקים מצות שמחה בבשר עוף.** (ח"ע יום טוב צד)

ועוד כתב: וכשהוא אוכל ושותה, **חיב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים. אבל מי שנועל דלתות ביתו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת פרסו.**

בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכהנים הלויים ושמחת בחגך אתה... והלוי, מפני שהיו עובדים בבית המקדש והיו מורי הוראות בישראל, כמו שנאמר (דברים לג, ז): "וירו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". ובזמננו, שבטלה עבודת המקדש, **מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה ומורים הוראות בישראל, שהם במקום הכהנים הלויים, כמו שאמרו (מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאלו עוסקים בעבודת המקדש.** (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא, צט)

טעה בתפלת יום טוב

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ותחזינה עינינו] - לבני אשכנז] כמו בראש חדש וחל המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סים תפלתו והסתפק כן, חוזר ומתפלל שוב. (רכה)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בחרתמת הברכה בעמידה, ובמקום לסים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד, אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת'

בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפלת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא', יצא. (רכג)

הלל - אסור להפסיק בדבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אַמנים הראשונים של קדיש או קדשה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפלו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עמיהם. ובהלל של חל המועד, למנהג בני ספרד שאין מברכים עליו, ראוי לענות גם את שאר האַמנים שעד סוף הקדיש. (רלט. ח"ע חנוכה רכד)

י"ג מדות - עדיף שלא לאַמַן בפתיחת ההיכל, כיון שהרבה מפקפקים בוה. (רמה)

מוריד הטל - מתחילים לומר 'מוריד הטל' ממוסף של יום טוב ראשון. ואם טעה ואמר 'מוריד הגשם' - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה'', יאמר 'למדני חקיך', ויחזור ל'אתה גבור'. אבל אם סים ברכת 'מחיה המתים' - חוזר לראש התפלה. (ולקריי א רמג. רמז)

הסתפק אם אמר 'מוריד הטל' או 'מוריד הגשם': בתוך שלשים יום לאַמירת 'מוריד הטל' [עד ט"ו באייר] - חוזר, כי מן הסתם מתוך הרגל לשונו אמר 'מוריד הגשם', אבל לאחר שלשים יום, אם הסתפק - אינו חוזר, שכן הסתם, לאחר תשעים תפלות שישנן במשך שלשים יום, התרגלה לשונו לומר 'מוריד הטל'. ועצה טובה, שביום טוב ראשון של פסח יחזור 90 פעם "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", ומכאן ואילך - אם הסתפק אם אמר גשם או טל, אינו חוזר, כיון שהתרגלה לשונו ומן הסתם הזכיר 'טל'. וטוב שיאמר בן 101 פעם. (שו"ע סימן קיד סעיף ט. רמח)

הלכות חג בחג

משה רבנו תקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בכל ימי החג, לבד ממה שדרשו קדם לחג. לכן על הגבאים לאַרְגַן שעורים בהלכה מפני הרבנים שליט"א, ולחזק את לב ישראל באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה. (מגילה ד ע"א. רנג)

מלאכות המתרות והאסורות ביום טוב

כל מלאכה האסורה בשבת, אסורה ביום טוב, לבד ממלאכות שהן "אכל [צרך] נפש", כלומר לצרכו של האדם, ובתנאי שאותן המלאכות מצויות ושוות הן אצל כל אדם, כמו לבשל, להאיר וכדומה. ולכן יש אוסרים לעשות סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו לעשן. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העשון מזיק מאד לבריאותו של האדם, וחשש גדול שעובר על צווי התורה "ונשמרתם מאד לנפשתיכם". (ח"ע יום טוב עמוד מד)

הדלקת אש - אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב [מצית, גפרורים], אבל התיירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק, כדי שיוכל להדליק ממנו לבשול ולכל צרכיו. (מט)

כבוי אש - אסור, ולכן יניח את הגפרור והסיגריה בעדינות שיכבו מאליהם. (נב)

נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי שששיגייע בעוד זמן למים יכבה, נכיון שזה גרם כיבוי של תורה שעושה פחם]. אבל מתר להניחו במים ורק אחר כך להדליקו. (שורע סימן תקיד סעיף ג. נו)

כבוי גז - אסור, אבל מתר לכבות על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום במים עד גדותיו ויניחאו על האש שירתח, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש, ואז יסגר את כפתור הגז. ויקפיד לשותות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצרך. (נח) אם יש לו מחם מלא מים חמים, נמצא שאינו צריך את אותם מים שמרתית בקומקום, לכן ישים ביצה בתוך המים, וכשיגלשו המים יאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחלת בשולו על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל ארו וכיוצא, מתר להנמיך את הגז לצרך התבשיל שיתבשל כהגון ולא ישרף, שפיון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצרך אכל נפש, התירו גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. פן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו אגרות משה (חלק א), וחזר שוב (חלק ד אורח חיים סימן קג) לחזק את ההתר בטוב טעם ודעת על פי דעת רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וגם בשו"ת קנני תורה התיר להנמיך, ועוד פוסקים רבים. (נח)

בורר - ביום טוב קל מבורר בשבת, כגון שיש אכל ופסלת מערבים, שאף על פי ששבת מתר להוציא 'ביד' רק את האכל מתוך הפסלת, ובתנאי שיאכל אותו 'לאלתר' [מיד] - ביום טוב הקלו שאם קל יותר להוציא את הפסלת, יוציא את הפסלת, ובתנאי שיכרר לצרך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן - מתר לחתך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. וכן מתר לגרר גזר או תפוח בפמפיה. ופשוט שמדבר כשעושה כן לצרך יום טוב. (עא)

סוחט - אסור לסחט את כל הפרות העומדים למשקה, אבל לימונים מתר. (עג)

מקצה - החמירו בו חכמים ביום טוב יותר משבת. מכיון שיום טוב קל בעיני בני אדם, שהרי מתר להדליק מאש לאש ומתר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו בקדשת היום, ולכך החמירו במקצה שלו יותר משבת, כדלהלן. (כו)

קלפות הראויות למאכל בהמה ולא למאכל אדם, כמו קלפות תפוזים וכיוצא, אף על פי ששבת אינן מקצה, ביום טוב הרי הן מקצה ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי דבר אחר - מגב או ספין וכדומה. וכמו כן אסור להניח קלפות אלו בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת איזשהו מאכל. (חוברת השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב. כו)

מקצה לצרך אכל נפש - פיון שהתירה התורה מלאכת אכל נפש, גם חכמים לא אסרו לטלטל מקצה לצרך אכל נפש. כגון, אם מנחת אבן על המאכל [ששבת אסור להוציא את האבן, פיון שהינה כמקצה מחמת גופו שאסור לטלטלו אפלו לצרך מקומו], ביום טוב התירו חכמים להוציא. (השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב. כו)

ביום טוב שחל בשבת, דיני המקצה כמקצה בשבת ולא כיום טוב, פיון שבלאו הכי

חמרת שבת עלינו, ואין חשש שיבואו לזלזל בקדשת היום. (שם)

רחיצה - מתר לבני ספרד לרחץ את כל הגוף במים חמים של דוד שמש. (מא)

מחיאת פנים ורקוד - אסורים. וכן אסור לדפק על השלחן עם קצב השיר. (שיט)

יום טוב שחל ביום ששי - נניח מערב יום טוב ערוב תבשילין. [נייני העירוב התבארו בהרחבה בחוברת 'חג השבועות בהלכה ובאגדה']. ומתר לכנן 'שעון שבת' [לא דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת, לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נז)

מהלכות חל המועד

הנהגת היהודי בחל המועד

כתב הרמב"ם (ור"ט פ"ז הל' יז, יט, כ): מצות עשה מן התורה להיות שמח וטוב לב בחל המועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו. ואף על פי שאכילה ושתייה במועד מצות עשה היא, לא יאכל וישתה כל היום כלו, אלא כך היא הדת: בבקר משפמים כל העם לבתי פנסיות ומתפללים, וחוזרים לבתיהם ואוכלים, והולכים לבתי מדרשות קוראים ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללים מנחה וחוזרים לבתיהם לאכל ולשתות שאר היום.

וכשאוכל ושותה ושמח במועד, לא ימשך בינו ושחוק וקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצות השמחה, שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש, אינה שמחה, אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב". הא למדת שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות. עד כאן.

ימי חל המועד נאסרו בחלק מן המלאכות, כדי שלא יהיו כשאר ימי החל שאין בהם קדושה. ויש לכבדם בבגדים נאים, ובמאכל ובמשתה מיחדים. וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א): המבזה את המועדות, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ופרש רש"י, שנוהג בחל המועד מנהג חל באכילה ושתייה.

אמרו חז"ל (סנהדרין ז ע"א): תחלת דינו של אדם בעולם הבא על דברי תורה. וכתב הפלא יועץ (מערכת חול המועד): יש אדם שיבוא בטענה שהיה טרוד בפרנסתו להביא טרף לביתו ולכן לא עסק בתורה, אך חל המועד יסתר טענתו, שהרי בימי חל המועד פנוי הוא ממלאכה, ומבזבז את הזמן בטיוול בכל רחבי הארץ ובפספוסים שונים, ויטענו בשמים כנגדו: הרי היה לך פנאי בחל המועד ללמד תורה, ולמה אבדת את זמנך? אבל האיש הירא את ה', וקבע את ימי המועד ללמוד תורה, אז דנים אותו לזכות, ומחשיבים לו כאלו עסק בתורה גם בשאר הימים שהיה טרוד

בפְּרָנְסוֹתוֹ. וְזֶהוּ שְׁאֵמַר דּוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תהלים עה, א): "כִּי אֶקַח מוֹעֵד - אֲנִי מִיִּשְׂרָאֵל אֲשַׁפֵּט", שְׁעַל פִּי הַתְּנַהֲגוּתוֹ וּמִדַּת נִצּוֹל זְמַנּוֹ בַּמוֹעֵד, יִשְׁפֹּט אוֹתוֹ הַקֶּבֶד לְמִיִּשְׂרָאֵל.

ט"ז בְּנִיסָן - בְּיוֹם הַרְאִשׁוֹן שֶׁל חֹל הַמוֹעֵד [ט"ז בְּנִיסָן]. טוֹב לְהוֹסִיף מֵאֲכָל מִיַּחַד בְּסַעֲוֵדָה [לְבַד מִמָּה שְׁצִירָךְ לְשִׁמַּח בְּבֶשֶׁר בְּהֵמָה וַיִּזֶן לְכַבּוֹד הַחֵג], לִזְכֹּר אֶסְתֵּר שֶׁהִזְמִינָה אֶת אַחֲשׁוּרוּשׁ וְהֵמֵן לְמִשְׁתָּהּ, וּבִאוֹתוֹ יוֹם תְּלוֹ אֶת הַמֶּן עַל הַעֵץ. (שליה, מג"א, חק יעקב. רמט)

יַעֲלָה וַיְבוֹא

מְזִכְרִים 'יַעֲלָה וַיְבוֹא' בְּשַׁחְרִית, מִנְחָה וְעֶרְבִית. וְאִם טְעָה וְלֹא אָמַר - אִם נִזְכָּר כְּשֶׁאֵמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' כְּדֵי לומר 'הַמְּחִזִּיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן, יִסִּים לְמַדְנֵי חֻקֶיךָ, וַיַּחֲזֹר לומר 'יַעֲלָה וַיְבוֹא'. אֲךָ אִם כָּבַר אָמַר 'הַמְּחִזִּיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן', יֹאמַר 'יַעֲלָה וַיְבוֹא' לִפְנֵי 'מוֹדִים'. וְאִם הִתְחִיל אֶפְלוּ תְּבֵה אַחַת 'מוֹדִים' וְנִזְכָּר, חוֹזֵר לְתַחֲלַת בְּרַכַּת 'רְצָה'. וְהוּא הֵדִין בְּשִׁנּוּזָכֵר בְּהַמְשַׁךְ הַתְּפִלָּה קִדְּם שְׁבֵא לְעַקֵּר רַגְלָיו, אֲבָל אִם נִזְכָּר כְּשֵׁבֵא לְעַקֵּר רַגְלָיו, חוֹזֵר לְתַחֲלַת הַעֲמִידָה. וְדִין זֶה אֶפְלוּ בְּתַפְלַת עֶרְבִית, וְלֹא כִּמוֹ בְּרֵאשׁ חֲדָשׁ שְׁבַעֲרִבִית לֹא חוֹזֵר. (סימן תצ סע"ף ב. ח"ע חנוכה רס"ה)

קְרִיאַת הַתּוֹרָה - אִם טַעוּ בְּיָמֵי חֹל הַמוֹעֵד וְקִרְאוּ בְּתוֹרָה קְרִיאָה שֶׁל יוֹם אַחֵר שֶׁל פֶּסַח, אֵין צְרִיךְ לְחַזֵּר וְלִקְרֹא אֶת הַקְּרִיאָה שֶׁל הַיּוֹם, כִּי אֵין סֵדֵר הַקְּרִיאוֹת שֶׁל יָמֵי הַפֶּסַח מֵעַבְב. (רמ"א)

אוֹמֵר 'יַעֲלָה וַיְבוֹא' בְּבְרַכַּת הַמּוֹזֵן. וְאִם טְעָה וְלֹא אָמַר, אִם נִזְכָּר אַחֵר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', אוֹמֵר (בְּלִי שֵׁם ה') בְּלִשׁוֹן זֶה: "בְּרוּךְ אֲשֶׁר נָתַן מוֹעֲדִים לְעַמּוֹ וְיִשְׂרָאֵל לְשִׁשׁוֹן וְלִשְׁמַחָה". (סימן קפח סע"ף ז)

עֲשִׂית מְלֹאכָה בְּחַל הַמוֹעֵד

מִטְּרַת חֹל הַמוֹעֵד - אָמַר רַבִּי אֲבָא בַר מִמְל: אֵלוּ הֵיזָה מִי שִׁיְצַטְרַף עִמִּי, הֵייתִי מְתִיר לְעֲשׂוֹת מְלֹאכָה בְּחַל הַמוֹעֵד, כִּי כָל הַטְּעָם שֶׁאֲסוּר לְעֲשׂוֹת מְלֹאכָה בַּמוֹעֵד, כְּדֵי שִׁיְהִי אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה, אֲבָל הֵם אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּפּוֹחֲזִים. וּמִכַּאֵן נִרְאָה, שֶׁאֲסוּר שְׁחֹק וְקִלּוֹת רֵאשׁ בְּחַל הַמוֹעֵד חִמּוּר יוֹתֵר מֵעֲשִׂית מְלֹאכָה בּו. כִּיּוֹן שֶׁכָּל מִטְּרַת הַתּוֹרָה בַּמוֹעֲדוֹת לְהַדְּבִק בָּהּ יִתְבַּרַךְ וּבְתוֹרָתוֹ. (קע"ב)

דְּבַר הָאֵבֶד - אֲסוּר לְעֲשׂוֹת מְלֹאכָה בְּחַל הַמוֹעֵד, אֲלֹא רַק 'דְּבַר הָאֵבֶד', דִּהְיִנּוּ שָׂאֵם לֹא יַעֲשֶׂה אֶת אוֹתָהּ מְלֹאכָה, יְכוֹל לְהַגִּיעַ לְהַפְסֵד, וּכְדִלְהֵלֵן. (קע"ג)

אֲכַל נֶפֶשׁ - כָּל מְלֹאכָה שֶׁהִיא לְצַרְךָ אֲכַל נֶפֶשׁ בַּמוֹעֵד, מִתֵּר לְעֲשׂוֹתָהּ, אֶפְלוּ יֵשׁ בָּהּ טָרַח גְּדוֹל, וְאֶפְלוּ עַל יְדֵי אֲמֵן. וְלִכֵּן מִתֵּר לְתַקֵּן בְּחַל הַמוֹעֵד מְקַרֵּר חֲשִׁמְלִי, כִּיִּרִים שֶׁל גֹּז, תַּנּוּר אֲפִידָה, בְּרֹז מִים שְׁבַמְטָבַח, וְכִיּוּצָא בְּזָה. וּמִתֵּר לְפּוֹעֵל לְקַבֵּל שְׁכָרוֹ מִשְׁלֵם עֲבוּר עֲבוּדָתוֹ זֹאת, אִם אֵין אֲמָנִים שִׁיעֲשׂוּ מְלֹאכּוֹת אֵלוּ בַּחֲנָם. (קפ"ד)

כְּבוּשִׁים - אֲסוּר לְכַבֵּשׁ חֲמוּצִים, אֲלֹא אִם כֵּן יְכוֹל לְאָכַל מֵהֶם בַּמוֹעֵד. אֲבָל אִם לֹא יִהְיוּ רְאוּיִים לְאֲכִילָה בַּמוֹעֵד, אֲסוּר. וּמֵאֲכָל שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִצּוּי לְאַחֵר הַמוֹעֵד, מִתֵּר לְקַנּוֹתוֹ וּלְכַבְּשׁוֹ. וְכֵן אִם יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שִׁיתְלִיעַ אוֹ שִׁיתְקַלְקַל אִם לֹא יְכַבְּשׁוּ בַּמוֹעֵד,

מתר לכבשו, שהרי זה דבר האבד'. (קפא)

גלוח ותספרת - אין מתגלחים ואין מסתפרים במועד. ואפלו היה אנוס ולא הספיק להסתפר או להתגלח בערב החג, אסור. ואפלו לאבי הבן, למוהל ולסנדק, אסור. אבל לסדר את השפם, מתר לכל אדם. (צק)

אפלו התגלח בערב החג, אסור להתגלח במועד. ואפלו רגיל להתגלח בכל יום. (צק)

היוצא מבית הסהר במועד, מתר לו להסתפר ולהתגלח, ואפלו היה יכול להסתפר בערב החג, כיון שאין לו מצב רוח להסתפר בהיותו בבית הסהר. (קצב)

אבל על אביו או על אמו, שהסתימו השלשים יום במועד, וגערו בו שישתפר, מתר לו להסתפר. ורשאי לומר לאחר שיגער בו, כדי שישתפר. (קצב)

צפרנים - מתר לגזוז צפרנים בחול המועד, ומנהג בני אשכנז להחמיר בזה. (קצד)

משקפים - שנשברו במועד, מתר לתקנם אפלו על ידי מעשה אמן. (קצה)

תפירה. גהויץ - מי שצריך לתפר את בגדו בחול המועד, אם אינו אמן במלאכת התפירה, רשאי לתפר כדרכו. וכן מתר לגהץ את הבגדים בחול המועד. (קצו)

רכב - אין לתקן רכב פרטי אם צריך מעשה אמן, ואפלו מתכונן להעביר בו אכל נפש, כל שאפשר בדרך אחרת. אבל תקון שאינו מעשה אמן, מתר לתקנו. (קעה)

פועל - שאם יתחמק מלעבד יש חשש שיפטרודו, רשאי להמשיך לעבד, כל שאינו יכול לקבל חפשה על חשבון חפש שנתי המגיע לו, שודאי נחשב דבר האבד. (קפג)

בעל עסק - המעביד פועלים קבועים, ואם לא יעסיק אותם יצטרך לשלם להם משפרת שלמה, רשאי להעסיק אותם. וישתדלו לעבד בצנעה ככל האפשר. (קפב)

חנות - בעלי מזלזל ומוכרי ירקות רשאים לפתח את חנותם, כיון שידוע שקונים לצרך המועד, שהרי מוצרי החלב והירקות אינם מתקיימים זמן רב, וכן כל היוצא בזה. אבל מוכרי פרות יבשים, ארו וכדומה שמתקיימים זמן רב, ימכרו בצנעה, דהיינו, שאם היתה פתוחה החנות לרשות הרבים, פותח דלת אחת ונועל אחת, שלא יחשדוהו שמוכר לחל. ומכל מקום, בערב שביעי של פסח, מתר למכר בפרהסיא, מפני כבוד יום טוב. (ש"ע סימן תקלט סעיפים י, יא. צק)

כבוס - אסור לכבס בגדים בחול המועד אפלו לצרך המועד. ואולם, מגבות ידיים ורחצה מתר לכבס. וכן בגדי ילדים קטנים מתר לכבס, כיון שדרכם להתלכלך תמיד בעפר. ואין לצרף בגדי גדולים למכונת הכביסה. (קצח)

בזמננו שמחליפים גרבים ולבנים הסמוכים לבשר מדי יום מפני שמתלכלכים תמיד

בזעה - אם אין לו אחרים להחליף, מתר לכבסם במכונת כביסה במועד. (קצח)

בגד שהתלכלך בכתם, מתר לנקות הכתם בחמרי נקוי, שאין זה בגדר כבוס. (ה)

צחצוח נעלים - מתר לצחצוח נעלים במועד, שאינו דומה לכבוס כלל. (קצה)

מצלמה - מתר לצלם במועד, אבל לא יפתח את התמונה אלא לאחר המועד. (ה)

גוי - מלאכה שאסור לעשותה במועד, אסור גם לומר לגוי לעשותה. ומכל מקום, אם עבר ואמר לגוי לעשותה, לא אסרו חכמים להנות ממנה אפלו במועד. (ו)

כתיבה - כתיבה רגילה שלנו [שלא מקפיד שתהיה מתקנת ויפה], מתרת, כל שהיא לצורך המועד. וכן מתר לכתב בחל המועד אגרת שלום לחברו וחדושי תורה, בין שחדש מעצמו ובין ששמע מאחרים, מפני שאם לא יכתבם, יש חשש שישכחו ממנו ונחשב כדבר האבד, ואפלו יחזר עליהם כמה פעמים, עדין יש חשש שישכחם. ומת' לכתבם בכתב ידו או במכונת כתיבה או באמצעות מחשב. (ז)

תלמוד תורה - מתר לשפץ את חדרי תלמודי התורה, וכן לתת לנגר לעשות ספסלים לתלמידים, כדי שיהיו מוכנים מיד לאחר החג ולא יתבטלו מלמוד תורה. ומת' לפועלים לקבל שכרם בראוי ללא כל חשש. (קעו)

בית הכנסת - אין בונים בית הכנסת במועד. אולם אם ישנם רשעים שחפצים למנע את הבניה, מתר להמשיך לעבד במועד, שאין לך דבר האבד גדול מזה. (קעז)

שביעי של פסח

מעין שבע - שביעי של פסח שחל בשבת, פשוט שאומר השליח צבור ברכת מעין שבע, שאין זה ליל שמורים, כליל הסדר, וחותרם 'מקדש השבת' בלבד.

קריעת ים סוף - לאחר סעודת ליל יום טוב שביעי של פסח, מנהג ישראל קדושים ללמד את התקון המסדר המובא במחזורים, ושם הובאו פסוקים מהתנ"ך וקטעי גמרא המדברים בענין הגאולה העתידה שנובה לה, בעזרת ה' יתברך, בקרוב. ומה טוב ומה נעים שיארגנו הגבאים שעור על ידי חכם שידיבר בענין הגאולה העתידה, ויבאר לצבור את דברי הגמרא בטוב טעם ודעת עם מעשיות ומשלים, כי ה' הטובה עליו, למשך את לב הקהל [פמובא בהרחבה בשער האגדה], עד חצות לילה [23:40 בערך]. ולאחר מכן יפתחו את ההיכל, ויקראו מתוך ספר התורה בפרשת בשלח, מתחלת הפרשה ועד שירת הים, וישתדלו להגיע לקריאת שירת הים בשעת חצות בדיוק, וישירו כל הקהל יחד את שירת הים בשמחה גדולה מאד. וסגלה בדוקה ומנסה לבקש לאחר מכן איזו בקשה וישועה, ובעזרת ה' יתברך תתמלא בקשתו.

אכילת חמץ ומצה לאחר הפסח

מימונה - חמץ שנמכר לגוי בערב פסח באמצעות הרבנות, מתר לאכל אותו מיד במוצאי הפסח, כיון שבשטר מכירת החמץ לגוי נכתב במפרש שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת מיד אחר הפסח מהחמץ, וישלמו לו אחר כך את מחירו (אם כן אין בזה גם חשש של גזל הגוי, שהוא אסור מן הדין). ולכן מתר לאפות במוצאי הפסח חמץ מקמח שנמכר לגוי, וכמו שנהגו רבים לחג את המימונה במוצאי פסח, ולאכל 'מופלאטה', שהיא חמץ גמור. (שו"ע חושן משפט סימן שנט סעיף א. שו"ת יחוד ח"ב סימן סד)

ברכת המצה במשך השנה - מנהג בני אשכנז לברך על המצה 'המוציא וברכת המזון, אבל מנהג בני ספרד לברך 'מזונות' ו'על המחיה', ורק בשקובע סעודה [שאוכל 216 גרם], נוטל ידיו ומברך 'המוציא וברכת המזון. וטוב שגם בני ספרד יאכלו את המצה בתוך סעודת פת. (ח"ע ברכות טא)

מוצאי פסח שחל בשבת - מקיים את סעודות השבת במצות, ומברך על המצה 'המוציא לכל הדעות, מפיון שאין לנו לחם חמץ. (והוא הדין בכל מוצאי פסח, כיון שעדיין לא נמצא לחם בשוק). ומתר לאכל בשבת זו מהחמץ שנמכר לגוי, ואין בזה אסור מקצה. (קבג. ח"ע ברכות טד)

ספירת העמר

לשם יחוד - בזמן בית המקדש היתה מצות ספירת העמר מן התורה, אבל היום שחרב המקדש, בעונותינו הרבים, ספירת העמר היא מדברי חכמים, ולכן בנפח של 'לשם יחוד' שאומרים קדם הספירה, לא יאמר: 'הנני בא לקיים מצות עשה של ספירת העמר', אלא: 'הנני בא לקיים מצות ספירת העמר'. (ח"ע יו"ט ריג)

זמן הספירה - מעקר הדין סופר מהשקיעה, אך לכתחלה נכון להחמיר ולספור מצאת הכוכבים. ואם לא ספר במשך הלילה, יספר ביום ללא ברכה. (שו"ע תפ"ב. ד. ו. רלב)

ספירה בפקר - מנהג טוב לספר את העמר בכל בקר אחר התפלה ללא ברכה, כדי שמי ששכח בלילה לספר, נמצא שסופר ביום, ויוכל להמשיך לספר בברכה.

זכוי הרבים - מנהג יפה ונעים בכמה קהלות שבימי הספירה בין מנחה לערבית קוראים בפרקי אבות ושומעים מפי חכם מוסר השכל עד צאת הכוכבים. ואז מתפללים ערבית וסופרים את העמר. ואולי בזכות זה ימשיכו כן לכל השנה, פי מצודה גוררת מצודה. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. (רלב)

המנהג הנכון שהשליח צבור או רב הקהל מברך וסופר את העמר תחלה, ואחר כך הצבור מברך וסופר. ועדיף לעשות כן, כדי שלא יטעה מי מהקהל בספירתו. (רכח)

צבור שסים תפלת ערבית בבין השמשות, ויודע החזן שאם לא יספר עכשו, ישכחו

חלק מהצבור לספר, מצוה עליו לספר עתה ולא ימתין לצאת הכוכבים.

טעה - שכח לספר בלילה ולא ספר למחרת ביום, אינו רשאי להמשיך לספר בברכה, אלא יאמר לאחר שייכנס עליו בברכה ויספר הוא עצמו. אבל המספק אם ספר אתמול, רשאי להמשיך לספר בלילה למחרת בברכה. (סימן תפט סעיף ח. רלח, רמח)

ספר את העמר ולא ברך, יצא, ואינו רשאי לברך באותו ערב. ולכן, מי ששאל אותו חברו 'כמה היום לעמר?' לא יענה לו 'היום כך וכך' [פי זה נחשב לספירה], אלא יאמר: 'אתמול היה כך וכך', וממילא יבין חברו כמה היום לעמר. ואם טעה וענה לו 'היום כך וכך', לא יברך באותו ערב. ומכל מקום, אם לא אמר לו תבת 'היום', רשאי לספר בברכה. וכל זה עד יום הששי לספירה, אבל מהיום השביעי לספירה שצריך להזכיר גם את מספר השבועות, כיון שענה לו רק את מספר הימים, רשאי לספר עם ברכה. (רמז)

חנוך - מצוה לחנוך את הקטנים לספר את העמר בברכה, ואפלו אם שכחו לספר יום אחד, ימשיכו לספר בברכה. (רכא)

בר מצוה - קטן שהגדיל בתוך ימי ספירת העמר, אף על פי שהקפיד לספר בקטנותו כל יום, לא ימשיך לספר עם ברכה, אלא ישמע מאחר ויצא ידי חובה. (רכא)

נשים - נשים פטורות מספירת העמר, ואמנם רשאות לספר בלי ברכה. (רכ)

מנהגי ימי העמר

נשואין - נהגו למעט בימי העמר בשמחת נשואין, מכיון שבזמן זה מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, ונשאר העולם שמם מתורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ולמד אותם תורה, והם: רבי מאיר בעל הנס, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בן שמוע. והם הם שהעמידו את התורה מאותו הדור והלאה.

מנהג בני ספרד שלא לשאת אשה עד יום ל"ד לעמר בבקר, שבו ביום פסקו תלמידי רבי עקיבא למות. ומנהג בני אשכנז להתיר להנשא מיום ל"ג לעמר. ועל כל פנים, 'תנאי השדוכים' [וורט] שקדם החתנה, מתר לעשותם בכל ימי העמר, רק שלא יעשו רקודים ומחולות, אלא ישירו בפה בלבד. (רנא, רנב)

כלי נגינה - נכון להחמיר שלא לשמע שירים המלוים בכלי נגינה, אבל שירה בפה מתר. ומכל מקום לשמחת מצוה, כברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה [ביום שמלאו לו 13 שנה], סיום מסכת, מתר אף בכלי נגינה ממש. ולכן מתר לארגן תהלוכת הכנסת ספר תורה עם כלי זמר, מפני שהיא שמחה של מצוה. (מגן אברהם, קרן לזר. רנח)

שהחינו - מתר לברך 'שהחינו' על פרי חדש בכל ימי העמר. אבל בגד חדש,

שְׁהִשְׁמַחָה בּו גְדוּלָה יוֹתֵר, טוֹב שְׁלֹא לְחַדֵּשׁ מֵרֵאשׁ חֹדֶשׁ אֵיר. וּכְשֵׁי צֶרֶךְ יַחֲדָשׁוּ בְשַׁבָּת. וּלְשִׁמְחַת מִצְוָה כְּבָרִית מִיֵּלָה וְכַדוּמָה, מֵתֵר לְחַדֵּשׁ לֹא שׁוּם חֶשֶׁשׁ. (רנט)

קְנִיַת בְּגָדִים - מַעֲקֵר הַדִּין אֲפָשֵׁר לְקִנּוּת בְּגָדִים חֲדָשִׁים בִּימֵי הָעֵמֶר, וְכֵן מֵתֵר לְהַכְנִיֵס לְדִירָה חֲדָשָׁה. וַיַּעֲשׂוּ גַם חֲנֻכַּת הַבַּיִת, שְׂאִין זֶה שְׁמַחָה כְּשִׁמְחַת נִשׂוּאִין שְׁנֵהֲגוּ לְהַחֲמִיר בָּהּ, רַק שֵׁשִׁירֹו בְּפָה בְּלֹא כְּלֵי נְגִינָה, וַיֵּאמְרוּ דְּבָרֵי תוֹרָה. (רסא, רסט)

תְּסַפֵּרְתָּ - נִהְגוּ שְׁלֹא לְהַסְתַּפֵּר עַד יוֹם ל'ד לְעֵמֶר בְּבִקְרָה, וּלְבַנֵּי אֲשַׁכְּנוּ עַד ל'ג לְעֵמֶר. וַיֵּשׁ לְהַזְהֵר גַּם בְּגִלוּחַ הַזֶּקֶן. וּמִי שֶׁקָּשָׁה לוֹ לְהִמְתִּין כָּל כֶּךָ בְּגִלוּחַ הַזֶּקֶן, רִשְׁאֵי לְגַלַּח בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ אֵיר. וּבִמְקוֹם צֶרֶךְ גְּדוּלָה, יֵשׁ לְהַקְלֵל לְהַתְּגַלַּח בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת. (רסא)

מֵתֵר לְאָבֵי הַבֶּן, לְסַנְדֵּק וְלַמּוֹהֵל לְהַסְתַּפֵּר לְכַבּוֹד הַמֵּיֵלָה. וְאִם קָשָׁה לָהֶם לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם הַמֵּיֵלָה, יִסְתַּפְּרוּ יוֹם קֶדֶם. וְאִם הַמֵּיֵלָה בְּיוֹם רֵאשׁוֹן, יִכּוּלִים לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי לְכַבּוֹד שַׁבָּת. וְכֵמוֹ כֵּן מֵתֵר גַּם לְחַתָּן בַּר מִצְוָה וְלֵאבִיו לְהַסְתַּפֵּר. (רסד)

נָשִׁים - אִין הַנָּשִׁים בְּכָלֵל אֲסוּר תְּסַפֵּרְתָּ בְּעֵמֶר כְּלָל וְעַקֵּר. (רסא)

י"ד בְּאֵיר - הוּא פֶּסַח שְׁנִי, וַיִּרְבֶּה בְּשִׁמְחָה קֶצֶת, כִּי קְדוּשַׁת הַיּוֹם. (החיד"א מורה באצבע אות רכב)

ל"ג לְעֵמֶר - נוֹהֲגִים לְהִרְבּוֹת בְּשִׁמְחָה בְּל"ג לְעֵמֶר, שֶׁהוּא יוֹם הַהֲלוּלָא שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאי זִיע"א. וַיֵּשׁ נוֹהֲגִים לְלַמֵּד בְּחִבּוּרָה אֶת שְׁבָחֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאי הַמְּפָזְרִים בְּש"ס וּבְזִהַר הַקְּדוּשָׁה, וּמִנְהַג יְפָה הוּא. (החיד"א מורה באצבע אות רכג. רעג)

שְׁנֵה שְׁחַל ל'ג לְעֵמֶר בְּיוֹם שְׁשִׁי, מֵתֵר גַּם לְבַנֵּי סַפְרֵד לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי, מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וְאִם קָשָׁה לוֹ לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי, רִשְׁאֵי לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם חֲמִישִׁי בְּלֵילָה [לֵיל ל'ג]. וּבְשִׁנָּה כְּזֹאת מֵתֵר גַּם לְעֶרֶךְ נִשׂוּאִין בְּלֵיל ל'ג לְעֵמֶר. (רסו)

תָּם וְנִשְׁלָם שְׁבַח לְאֵל בּוֹרֵא עוֹלָם

הַקְעָרָה שֶׁל פֶּסַח

סדר הקערה

בעל הבית מסדר הקערה שיש בה: שלוש מצות שמורות, זרוע צלוי, ביצה, מרור, חרוסת, כרפס, חזרת. ואת מי המלח יניחו מחוץ לקערה. ויסדרם בסדר הזה (ע"פ האר"י ז"ל):

הכמה בינה דעת

שלש מצות

נבורה
ביצה

חסד
זרוע

תפארת

מרור

הוד

כרפס

נצח

חרוסת

יסוד

חזרת

והקערה מלכות

טוב לומר קודם הקידוש - "קרש", וקודם הרהיצה - "ורחץ", וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות נפלאים. וטוב שישנן האדם לעצמו את סדר "קרש ורחץ" בניגון, כדי שלא ידלג דבר מהסדר.

קֶרֶשׁ. וְרֵחַץ. כֶּרֶפֶס. יַחַץ. מִגִּיד. רְחֵץ. מוֹצֵיא מִצֵּה.
מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שְׁלֵחוֹ עוֹרֵךְ. צְמוֹן. בְּרֵךְ. הַלֵּל. גְּרֵץ.

קְהֵי

מוזנים כוס ראשון לכל המסובים וגדול הבית אומר הקידוש, ויכוין להוציא את השומעים ידי חובה וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה. ולא יענו ברוך הוא וברוך שמו, אבל יענו אמן.

אם חל בשבת מתחילים מכאן:

יום הששי. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. וישבת ביום השביעי מפל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו. כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

ואם חל יום טוב בחול מתחילים מכאן.

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ. אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

סִבְרֵי מָרְנָן. וְעוֹנִים הַשּׁוֹמְעִים: לְחַיִּים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן: (אמן)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בְּנוּ מִכָּל עַם, וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל-לְשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה, (שְׂבֻתוֹת לְמִנּוּחָהּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן. (אֵת יוֹם הַשְּׂבֻת הַזֶּה) וְאֵת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, וְאֵת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, וְזִמְן חֲרוּתֵנוּ, בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ, וְזָכַר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ כְּחֶרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. (וְשְׂבֻתוֹת) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ (בְּשֻׁבֵת בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנִּחְלָתָנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, מִקְרָאֵי הַשְּׂבֻת (וְיִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים): (אמן)

כשחל יום טוב במוצאי שבת מוסיפים שתי ברכות אלו, קודם ברכת "שהחיינו".

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ: (אמן)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְּבַדֵּל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וּבֵין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׂבֻת לְשִׂשׁוֹן יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה, בֵּין קֹדֶשׁ שְׂבֻת לְקֹדֶשׁ יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּה, וְאֵת יוֹם הַשְּׂבֻת מִשְׂשֻׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה קֹדֶשׁ. וְהַבְּדִלָּה וְקֹדֶשׁ אֵת עַמּוֹד יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשְׁתָּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, הַמְּבַדֵּל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹשֶׁךְ. (אמן)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲרֹנְהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחַיֵּינוּ וְקִיָּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְן תְּהִיָּה: (אמן)

ישתו כל המסובים בהסכנת שמאל, כל היין שנכבס, ולפחות ישתו רוב רביעית (41 גרם).



ישול ידיו בשביל טבול הכרפס כדון כל דבר שטיבולו במשקה. והנשילה תהיה בדרך שנוטל ידיו לאכילת פת, אך לא יכרך ברכת "על נטילת ידים".

כַּרְפֵּס

יקח כרפס כ"ט גרם ויטבול אותו בחומץ או במי מלח, ויכרך. (ויבויגן לפטור בכרכה זו גם את אכילת המרור).
כָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹאֲדָנִי יִאֲדוֹנָי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

יְחִיד

יקח מצה האמצעית משלושת המצות ויחלקנה לשני חלקים, חלק אחד גדול יותר מהשני, והחלק הגדול נותנו במפה ומצניעו לאפיקומן, וחלק השני הקטן יניחנו בין שתי המצות.

מַגִּיד

כל המסובים מתחילים לומר "הא לחמא עניא", עד בני חורין. ואחר כך יתחילו ההגדה בהסברה נכונה. אומרים ההגדה בשמחה ובקול רם, והיא ספור יציאת מצרים שהיא מצות עשה מן התורה. ויבויגן בעל הבית לקיים מצות עשה של "והגדת לבנך". וגם הנשים חייבות כסיפור יציאת מצרים.

הָא לַחְמָא עֲנִיא, דִּי אֶכְלוּ אַבְהֵתְנָא פְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. כָּל דְכָפִין יִיתִי וַיִּיבּוֹל, כָּל־דְצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח. הַשְּׂתָא הָכָא, לְשֵׁנָה הַפְּאָה כְּאַרְעָא דִישְׂרָאֵל. הַשְּׂתָא הָכָא עֲבָדִי, לְשֵׁנָה הַפְּאָה כְּאַרְעָא דִישְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין:

מוזגין כוס שני, ומרחיקים את הקערה של המצה והמרור כדי לעורר את התינוקות שישאלו "מה נשתנה". ומחלקים לתינוקות קליות ואגוזים, לעוררם לשאול מה יום מימים.

והגדת לבנך

וכיוצא, יבוא ויעשה דין הפסח באכילת מצה ומרור. ופונה אל האורחים ומנחם אותם: ואומר – השתא הכא. אמנם השנה אנו כאן בגולה ואוכלין בחפזון, יהי רצון ש-לשנה הבאה נהיה בארעא דישראל בארץ ישראל. ונאכל שם בנחת ובישוב הדעת כרצוננו. (א"ח) השתא הכא עבדי. השנה אנו פה עבדים בגלות, יהי רצון שלשנה הבאה. נהיה בארעא דישראל בארץ ישראל בני חורין. שאמרו חכמים "בניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאל". (ר"ה יא. מחז"ו שבה"ל) לחמא עניא – לחם עני, לפי שאינו עשוי אלא מקמח ומים, למעט מצה עשירה שמערכים בה דברים נוספים. (רש"י)

באור על דרך המשט, בסגנון קל ושווה לכל נפש, עלוקט ומשורר יחדיו ככתבי רבותינו הראשונים.

הא לחמא עניא. פנה היה לחם העני, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. שאכלו אבותינו בארץ מצרים. שכן הדרך להאכיל את העבדים במצות, שהן קשות ואינן מתעכלות במהרה, ויסיפיק להם מעט. (א"ח אבוד) וכעת מכריו בעל הבית ואומר: כל דכפין ייתי וייכול. כל הרעב שאין לו מה לאכל, (א"ח) או שהרעב עצמו בערב פסח כדי שיאכל המצה לתאבון – יבוא ויאכל. (מחז"ו) כל דצריך ייתי ויפסח. כל שיש לו מה לאכל, אך אין לו את המצרכים של מצות היום כגון מצות יין ומרור

מה נשתנה הלילה הזה, מכל הלילות.

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אִין אֲנַחְנוּ מִמְּבֻלֵין אֶפְלוּ פְעַם אַחַת. וְהַלִּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים:

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלֵין חֶמֶץ וּמִצָּה. וְהַלִּילָה הַזֶּה כְּלוּ מִצָּה:

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלֵין שָׂאָר יְרֻקוֹת. וְהַלִּילָה הַזֶּה מְרוּר:

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלֵין וְשׁוֹתִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין. וְהַלִּילָה הַזֶּה כְּלוּ מְסֻבִּין:

מחזירים הקערה למקומה על השלחן ואומרים ההגדה, ותהיה המצה מגולה בשעת אמירת ההגדה.

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם אֱלֹהֵינוּ מִשֵּׁם בֶּיֶד תּוֹקָה וּבְכֹרֶע נְמוּיָה. וְאֵלוּ לֹא הוֹצִיא תְּקוּדָשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ

והגדת לבנך

המתוקים. והלילה הזה. אנו מקפידים לאכל מרור. שהוא ירק מר. והרי זה שנוי שלישי. (רשב"ץ)

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנִי אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים בֵּין יוֹשְׁבִים וּבֵין מְסֻבִּים. כְּרֻצוֹנָנוּ. וְהַלִּילָה הַזֶּה. אֲנִי מְקַפְּדִים לְאָכַל כְּשֶׁכְּלוּ מְסֻבִּים. כְּדֶרֶךְ הַשָּׂרִים בְּנֵי חוּרִין, וְאִין לָנוּ רְשׁוֹת לְהַפְטֵר מִהֶהֱסָבָה. (מחז"ו רשב"ץ).

כְּלוּ שֶׁל דְּבָר: הַבֵּן רוֹאֶה שְׁנוּיִים רַבִּים מְדַרְכֵם בְּחַל וְתַמָּה עַל כֵּן. וַיֵּשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁתְּמִיחְתוּ בָּאָה עַל הַסְתִּירָה שֶׁיֵּשׁ בְּמַעֲשֵׂים אֵלוּ, שֶׁהַטְּבוּל וְהַהֶסְבָּה, הֵם מְדַרְכֵם שֶׁל עֲשִׂירִים וּבְנֵי חוּרִין, וְאֵלוּ מִצָּה וּמְרוּר הֵם מְאָכַל עֲנִיִּים וְעֲבָדִים. (שבה"ל)

עֲבָדִים הָיִינוּ. זוּהִי תְּשׁוּבָה לְשִׁאלַת מַה נִּשְׁתַּנָּה. **עֲבָדִים** הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאֲכַלְנוּ שֵׁם מִצָּה וּמְרוּר. לְכֵן אֲנִי עוֹשִׂים זְכָר לָזֶה וְאוֹכְלִים מַה שֶׁאֲכַלוּ הֵם. (אבוד"ה) וְהַהֶסְבָּה דֶּרֶךְ חֲרוּת הִיא זְכָר לְ"וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' בְּיַד תּוֹקָה וְכוּ", כְּמוֹ שֶׁמְפָרְשִׁיךְ וְהוֹלֵךְ. לְפָרְעָה. שֶׁהִיא מְלֶךְ קֶשֶׁה. בְּמִדִּינָה קֶשֶׁה. וְאֵף עַל פִּי כֵן – וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בְּיַד תּוֹקָה.

מה נשתנה הלילה הזה. שאנו משנים בו מדרךנו מכל הלילות. שבכל הלילות אין אנחנו מטבלין. כלומר, אין אנו מחזרין אחר הטבול, אפלו פעם אחת. קדם עקר הסעודה. שבזמנם היו רגילים לטבל "בתוך" הסעודה, והלילה הזה. אנו מקדימים לטבל "קדם" הסעודה שתי פעמים. בכרפס ומרור. (שבה"ל או"ח אבוד"ה). ואף שעדין לא טבלו את המרור, דרכם היה לשקע המרור בחרסת כדי לטבל הארס שבו, ויודע הבן שמן הסתם יאכלוהו על ידי טבול. (רשב"ץ. ע' פסחים קט): ומה שמטבליים פעם שלישית בכורך, אינו אלא זכר להלל. ואפשר שגם זה נתקן קדם מעשה של הלל. (כנע"ד) ויש מפרשים כיון שאין ביניהם הפסק, חשוב הכל כטבול אחד. (רשב"ץ)

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מַה שֶׁנִּרְצָה או חֶמֶץ או מִצָּה, וְהַלִּילָה הַזֶּה. אֲנִי מְקַפְּדִים שֶׁיְהִיָּה הַפֶּת כְּלוּ מִצָּה. בְּדוּקָא. וְאֵם אוֹכַל חֶמֶץ מִתְּחִיב בְּכִרְתּוֹ, וְהָרִי זֶה שְׁנוּי גָּדוֹל מִשָּׂאָר הַלַּיְלוֹת. (רשב"ץ)

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מִשָּׂאָר הַיְרֻקוֹת.

מִמְצָרִים, עֲדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ, מְשַׁעֲבָדִים חַיֵּינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם.
וְאִפְלוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים, בָּלָנוּ נְבוֹנִים, בָּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר
בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל־הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח:

**מַעֲשֵׂה בְּרַפִּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַפִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַפִּי אֱלִעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה, וְרַפִּי עֲקִיבָא,
וְרַפִּי מִרְפוּן, שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵני בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם
כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ! הִגִּיעַ זְמַן
קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:**

אָמַר רַבִּי אֱלִעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה: הָרִי אֲנִי כִּבְּנֵי שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאמַר

וְהַגְּדַת לְבִנְךָ

קִנְיֵם הַסְּעוּדָה מִמְהָרִין לְעֵשׂוֹת הַסֶּדֶר, בְּשִׁבִיל שְׂלֵא יִשְׁנוּ
הַתִּינִינִיקוֹת. (רשב"ם או"ח מחו"ו אבוד)

מַעֲשֵׂה בְּרַפִּי אֱלִיעֶזֶר. מֵבִיא רֵאִיָּה מִחֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל
שֶׁמִּצְוָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם לְמֵרוֹת שֶׁהָיוּ
חֲכָמִים וְנְבוֹנִים. שֶׁהָיוּ מְסַבִּים בְּבֵני בְּרַק. שֵׁם מְקוֹם.
(שבה"ל אבוד) וְיֵשׁ גּוֹרְסִים "בְּנֵי בְּרַק" בְּנֵי – הֵם כְּרִיּוֹת
בְּאַרְמִית, וּבְרַק מְלִשׁוֹן מְבַרֵּיק, וְהָיוּ שֶׁהִסְבּוּ עַל כְּרִיּוֹת
מְשֵׁי מְבַרֵּיקִים. (תרגום רס"ג ואברבנאל) וְהָיוּ מְסַפְּרִים
בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. הָרַבּוּ לְדַרֵּשׁ לְאַחַר
הַסְּעוּדָה. (מחו"ו או"ח) עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם. וּמְשַׁמְעֵם
שֶׁאִם לֹא בָּאוּ עֲדִין יֵשׁ לָהֶם מַה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם
וְטָרֵם סִימוּ. וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת
שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית. שֶׁהִיא מִצְוָה עוֹבְרַת וְאֵין סִפּוּר
בִּיצִיאַת מִצְרַיִם דוֹחָה אוֹתָהּ. (שבה"ל)

אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה. בָּא לְלַמְדֵנוּ שֶׁמְלַבֵּד
שְׁצִרִין לְסַפֵּר בְּלַיְלָה הַזֶּה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, צָרִיךְ
גַּם לְהוֹכִירָהּ בְּכָל לַיְלָה וְלַיְלָה. (הרשב"ף) וְעוֹד, שְׂלֵא
תֵּאמַר שְׁחוּבַת סִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הִיא רַק בַּיּוֹם, כְּמוֹ
שֶׁמְשַׁמְעֵם מִהַפְּסוּק "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צִאתְךָ" אֶךְ
בְּלַיְלָה לֹא מִצְוָנוּ זְכִירָה, וּבִפְרָט שֶׁעָקַר הַגְּאֻלָּה הִיָּתָה
בַּיּוֹם, לָכֵן בָּא לְלַמְדֵנוּ שְׁצִרִיךְ לְהוֹכִיר גַּם בְּלַיְלָה
כְּדִלְקִפוֹן. (או"ח אבוד) הָרִי אֲנִי כִּבְּנֵי שִׁבְעִים שָׁנָה. וְלֹא
שִׁבְעִים מְמִשׁ, שְׂלֵא הִיָּה אֵלָּא בֶן י"ח שָׁנָה, אֶךְ מִשׁוּם
שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁעֵרוֹת שִׁיבָה הִיָּה נִדְמָה כְּפוֹן. (שבה"ל) וְאֶף

בְּעַל פְּרָחִם שֶׁלְקוֹ י' מִכּוֹת. וּבְזוֹרֵעַ גִּטוּיָה. בְּאֶפֶן גְּלוּיָה
וּבִפְרָסוּם לְעִין כָּל. שְׁנֵאמַר: "בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְכוּ' וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יוֹצֵאִים בְּיַד רַמְהָ". (רש"י) וְלֹא תֵּאמַר וּמָה בְּכֶךְ
שֶׁהֵם אֶכְלוּ כֵּן, אֲנִי שְׂלֵא הֵיִינוּ שֵׁם מָה לָנוּ בְּזוֹה? וּמְשִׁיבִי:
וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקֶּבֶ"ה אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם.
כְּלוּמַר, אִם חֵס וְשְׁלוֹם הָיוּ גּוֹרְמִים עוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל לְבִטּוֹל
הַשְּׁבוּן הַקָּץ שֶׁנִּשְׁבַּע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ,
עֲדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ. שְׁדוּרוֹתֵינוּ רְשָׁעִים,
וּבִאִיוֹ זְכוֹת הֵיִינוּ יוֹצֵאִים, וְעַל כִּרְחָנוּ – מְשַׁעֲבָדִים
הֵיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְעַתָּה מְשַׁנְּגָאֲלָנוּ מִמֶּשֶׁם, מִצְוָה
עָלֵינוּ לְזַכֵּר מַה שֶׁעָשָׂה לָנוּ וְלְהוֹדוֹת לוֹ עַל רַב חֲסִדּוֹ.
וְעַל יְדֵי מַאֲכָלִים אֵלּוּ וּסְפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם אֲנִי נִזְכָּרִים
בְּדָבָר, וּמְקִימִים הַמִּצְוָה. וְאִפְלוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים.
שֶׁשֶׁמַּעֲנוּ דָבָר זֶה מֵאֲבוֹתֵינוּ, וְלִכְאוּרָה נֹאכַל מִצָּה וּמְרוֹר
בְּלֵי לְסַפֵּר הַעֲנָן. וְאִפְלוּ בָּלָנוּ נְבוֹנִים. לְהַבִּין דָּבָר
מֵתוֹךְ דָּבָר מַהִי הַכּוֹנֵן שֶׁיֵּשׁ בְּמִצְוֹת אֵלּוּ. וְאִפְלוּ בָּלָנוּ
יּוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. וּבִקְרִיאַת הַתּוֹרָה אֲנִי מְסַפְּרִים
בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וְיוֹדְעִים טַעַם הַדָּבָר עַל בְּרִיּוֹ. אֶף עַל פִּי
כֵּן – מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. כְּדִי
לְהוֹדוֹת לַהֵשֶׁם יְתִבְרַךְ, וּלְלַמֵּד לְשֵׁאִינָם יוֹדְעִים,
שְׁנֵאמַר: "וְאִמְרַתֶּם זִבַּח פֶּסַח" וְעוֹד נֶאמַר: "וְהַגְּדַת
לְבִנְךָ". וּבִזְוָה יִצְאָנוּ יְדֵי חוֹבַת סִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם.
אֲמָנָם – וְכָל הַמְרָבָה. לְסַפֵּר יוֹתֵר מִחֲבָרוֹ אַחַר
הַסְּעוּדָה הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח. שְׁמִרְבָּה בְּכַבּוֹד הַמְּקוֹם. אֲבָל

יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר: (דברים פו ב) "למען תזכור את-יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". "ימי חייך" הימים, "כל ימי חייך" הלילות. וחכמים אומרים: "ימי חייך" העולם הזה, "כל ימי חייך" להביא לימות המשיח:

ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא: כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל:

חכם מה הוא אומר? "מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה" (אחרונה יאהרונה) אלהינו אתכם" (דברים א, כ) אף אתה אמור לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

והגדת לבנך

וזלת ברכותינו. (הרשב"ץ) ברוך שנתן רשות, לדרש את התורה לעמו ישראל. (אבוד) כנגד ארבעה בנים דברה תורה. בארבעה מקומות נאמר בתורה לספר לבנינו את ספור יציאת מצרים, ובכל פעם בסגנון אחר. ובא המגיד לבאר פונת התורה בזה. ואומר: דע, כי כנגד ארבעה בנים שונים דברה התורה. אחד חכם אחד רשע וכו'. ולקמן יבאר מהיכן רמזו כל אחד. והזכיר הבנים כפי סדר חכמתם, חכם, ואחר כך רשע שאף הוא חכם להרע, ואחר כך תם שעל כל פנים יש בו דעת לשאל, ואחריו שאינו יודע לשאל שאין בו חכמה כלל. (אבוד)

חכם מה הוא אומר. שנאמר: "כי ישאלך בנך מחר לאמר, מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם" (דברים יו ב). ומתוך שאלתו נכר שחכם הוא. מה העדת והחקים וכו'. מדוע מקדימין לאכלל מקרבן תגיגה קדם לקרבן פסח, והרי קרבן פסח הוא עקר מצות היום? וכן תמה למה מחלקין קליות ואגוזים קדם הסעודה, והרי הדרך להביאם לאחר הסעודה לקנות. ומשיב: אף אתה האב אמר לו כהלכות הפסח. כלומר, תשיב לו שזהו דין מהלכות הפסח שאין מפטירין מסמינין אחר אכילת קרבן הפסח באפיקומן. – בשום דבר מאכל. לפיכך אם יקדים

שהיה צעיר מפל מקום ביגיעתו בתלמוד דמה לבן ע', אף לא קבלו חכמים את דעתו להזכיר יציאת מצרים בלילה, כיון שלא מצא ראיה לדבריו. (הרשב"ץ) ולא זכיתי. למצא רמז מן המקרא לכך שצריך – שתאמר יציאת מצרים בלילות. היא פרשת יציאת שבקריאת שמע, שמוכר בה יציאת מצרים. וסבר ר' אלעזר שמצוה לקרותה אף בערבית, אבל חכמים אומרים שאין קורין אותה אלא ביום, כדין היציאת שאינה נוהגת אלא ביום. שנאמר גבי יציאת, "ויראתם אותו" ולילה אינו זמן ראיה. עד שדרשה בן זומא. עד שבא בן זומא ומצא רמז לכך מן המקרא (הרשב"ץ אבוד) שנאמר... כל ימי חייך. והיה לו לכתב בימי חייך וממילא משמע כל ימי חייך, וממה שכתב כל משמע שבא לרבות את – הלילות. וחכמים דרשו: כל ימי חייך – להביא לימות המשיח. לרבות את ימות המשיח. שלא תאמר שאחר הגאולה האחרונה יתבטל הזכרון ליציאת מצרים, אלא זכרון הגאולה האחרונה יהיה העקר, וזכרון יציאת מצרים טפל לו (שבה"ל הרשב"ץ). "מ" ולא זכיתי" – ולא נצחתי. לפי שהייתי יחיד מול רבים, "עד שדרשה בן זומא" וקבלו את דעתי שנעשנו רבים (ס"ד א"ח).

ברוך המקום. הקב"ה. (מחז"ל) ברוך הוא. מעצמו,

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר? "מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם?" (שמות יב, כו) לָכֶם וְלֹא לוֹ.
וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, כִּפְר בַּעֲקָר. אַף אֶתָּה הִקְהַה אֶת
שְׁנֵי וַאֲמֹר לוֹ: "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי יְהוָה" ^{יאהרונחי} לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם". (שמות יג, ח)
לִי וְלֹא לוֹ, וְאֵלוּ הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר "מַה-זֹּאת"? וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו: "בְּחֻזְק יָד הוֹצִיאֲנוּ יְהוָה לִי
^{יאהרונחי} מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים". (שמות יג, יד)

וְשֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ. **שֶׁנֶּאֱמַר**: (שמות יג, ח) "וְהַגְדַתְּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי יְהוָה" ^{יאהרונחי} לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם": יָכוֹל

והגדת לבנך

מֵת כֶּלֶל רָשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְשֵׁת יָמֵי הָאֶפְלָה. (רשב"ץ).
בַּתּוֹרָה בָּאָה תְּשׁוּבָה זֹו לְבִן שֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל, מִכֵּל
מְקוֹם נִרְמָז בּוֹ בְּאִמְרוֹ עָשָׂה ה' "לִי" לְשֵׂאֵלֵת
הַרְשָׁע. (אבוד'') וְלֹא הִבִּיא תְּשׁוּבַת הַתּוֹרָה לְשֵׂאֵלְתוֹ
("וַאֲמַרְתֶּם וְיָבַח פֶּסַח הוּא לָהּ וְכוּ'") כִּי הוּא דָּבָר פְּשוּט
וְיוֹדֵעַ הֵבִן בַּעֲצָמוֹ. וְכֵאֵן בָּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ הֵיכֵן מְצָאנוּ
שֶׁהַתּוֹרָה דְּבָרָה כְּנֶגֶד הַרְשָׁע. (רשב"ם או"ח). וְאִף שֶׁגַם
הַחֶסֶם דְּבָר בְּלִשׁוֹן דּוּמָה שֶׁאִמֵּר "אַתְּכֶם" בְּגוֹפֵי שְׁנֵי, לֹא
הוֹצִיא עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, שֶׁהָרִי אִמֵּר אֱלֹהֵינוּ וְכֶלֶל עַצְמוֹ.
וְמָה שֶׁאִמֵּר "אַתְּכֶם" לְפִי שֶׁאֲבוֹתָיו הֵם שֵׂאִינוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא הוּא, (או"ח אבוד') עוֹד, שִׁיּוֹדֵעַ שֶׁקָּטָן הוּא וְאִין
שׁוֹחֲטִין הַפֶּסַח עַל הַקָּטָן. (סד"ר)

תָּם מְהוּ אוֹמֵר. שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה כִּי יִשְׂאֵלְךָ בְנֶךָ מִתָּר
לֵאמֹר מָה זֹאת". (שם ח) **תָּם**. טַפְשׁ. (ירוש') **מָה זֹאת**.
שֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְפָרֵט אֶת שֵׂאֵלְתוֹ, אֶלָּא שְׂרֹאָה אֶת כֹּל
הַשְּׁנוּיִים הָאֵלֶּה וּמִבֵּין שֶׁקָּרָה מִשְׁהוּ, וְשׂוֹאֵל "מָה זֹאת".
וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו. פְּרוּשׁ, סֵפֶר לוֹ כֵּל הַמַּעֲשֵׂה. כִּיצַד?
בְּחֻזְק יָד הוֹצִיאֲנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. וְתֹאדָרֵךְ לוֹ בְּדַבְרֵי
אֲגָדָה בְּסִפּוּרֵי הַנְּסִים וְהַנְּפִלְאוֹת, שֶׁלְבוּ נִמְשָׁךְ אֲלֵיהֶם.
(או"ח שבה"ל)

וְשֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל. אֶפְלוּ בַּתְּמִימוּת. אֶת פֶּתַח לוֹ.
פְּרוּשׁ, בְּאֵר לוֹ הַעֲנִין כְּפִי דַעְתּוֹ, לֵאֵט וּבְדַבְרֵים
קְלִים, וְתִמְצָא פֶתַח לְלִבּוֹ עַד שֵׁבִיבֵין וְשֵׂאֵל. (שבה"ל) וְיֵשׁ
מִפְרָשִׁים, "פֶּתַח לוֹ" מַעֲצָמְךָ, שֶׁתִּסְפֵּר לוֹ אֶת סִפּוּר

לְאֵל מִקְרֵבֵן פֶּסַח לֹא יוֹכֵל לְאָכַל אַחֲרָיו מִקְרֵבֵן חֲגִיגָה,
שֶׁצָּרִיךְ שִׁישְׂאָר טַעְמוֹ שֶׁל קְרֵבֵן פֶּסַח בְּפִיו. (מחו"ו או"ח).
וּבְזִמְנֵנוּ שֶׁאֲוֹכְלִים מִצֶּה כּוֹכֵר לְקֵרֵבֵן פֶּסַח, אִין אוֹכְלִים
אַחֲרֶיהָ כְּלוֹם מִהַטֵּעַם הַנִּזְכָּר. אֶפְיֻקוּמֵן. – לֹא כְלוֹם,
בְּלִשׁוֹן יוֹנִית. וְחַז"ל דְּרָשׁוּ אֶפְיֻקוּמֵן – גוֹטְרִיקוֹן אֶפְיֻקוּ
מִיָּנִי מְתִיקָה (הוֹצִיאָו מִיָּנִי מְתִיקָה), שֵׂאִין אוֹמְרִים אַחַר
אֲכִילַת הַפֶּסַח הוֹצִיאָו מִיָּנִי מְתִיקָה לְקִנּוּחַ, וְהוּא מִן
הַטֵּעַם הַנִּזְכָּר. (סד"ר רשב"ם או"ח אבוד')

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה כִּי יִאֲמְרוּ אֲלֵיכֶם
בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם" (שמות י"ב כ"ו)
מֵה הַטֵּרַח הָיָה שֶׁאֲתֶם מְטָרִיחִים עֲלֵינוּ בְּכֵל שְׁנָה לְעַכֵּב
אֶת סְעוּדָתְנוּ וְלַעֲרַב אֶת שְׂמֵחַת הַחֵג. (ירושלמי) וּלְפִי
שֶׁאִמֵּר מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם, כְּלוֹמֵר לָכֶם הִיא
הָעֲבוּדָה וְלֹא לוֹ. שֵׂאִינוּ כּוֹלֵל עַצְמוֹ בְּכֶלֶל הַצּוּוִי, גְּלַה
לֶךְ הַכְּתוּב שֶׁבִּבֵן רָשָׁע מְדַבֵּר, וְהָרִי זֶה – כִּפְר בַּעֲקָר.
בְּקוּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. שֶׁכֵּל הַכּוֹפֵר בְּמִצְוֹתָיו, כִּאֵלוֹ כּוֹפֵר
בוֹ. (מחו"ו) לְפִיכָּה – אַף אֶתָּה הִקְהַה אֶת שְׁנֵינוּ.
הַכְּעִיסָהוּ. שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַגְדַתְּ לְבְנֶךָ" דְּבָרִים הַקְּשִׁין כְּגִידִין.
(או"ח אבוד') וַאֲמֹר לוֹ. אִין מְשִׁיבִים לוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁל מִמָּשׁ,
אֶלָּא דְּבָרֵי קִנְטוֹר. לְפִיכָּה אוֹמֵר הַמַּגִּיד: תְּשִׁיב לוֹ
כְּאוֹלְתוֹ, כְּנֶגֶד דְּבַר הַכְּתוּב: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. וְהִדְגִישׁ הַכְּתוּב לִי לְשִׁכְמוֹתֵי וְלֹא
לוֹ, שֶׁהוּא רָשָׁע. (מחו"ו) מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, לְפִי שֵׂאִינוּ
מֵאֲמִין בְּגֵאֵלָה. וְאֵלוּ הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל. אֶלָּא הָיָה

מראש חדש? תלמוד לומר "ביום ההוא". אי ביום ההוא יכול מפעוד יום? תלמוד לומר "פעבור זה". "פעבור זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מנחים לפניך:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו,

שנאמר: (יהושע כד, ב') "ויאמר יהושע אל כל-העם, כה אמר יהוה אלהי אבותינו"

אלהי ישראל פעבר הנחר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור. ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנחר, ואולף אותו בכל-ארץ כנען, וארבה את זרעו ואתן-לו את יצחק. ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים:

והגדת לבנך

אינו ראוי לנסים. (א"ח)

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. תרח אבי אברהם. שהיה עושה צלמים ומשתחוה להם. ועכשו קרבנו המקום. הקדוש ברוך הוא לעבודתו, שנאמר וכו': מזכיר החסדים שעשה עמנו, שאף על פי שאבותינו נשתקעו מאד באמונות הכוזבות, קרבם המקום והנסיס תחת כנפי השכינה. פעבר הנחר. בא ללמד על יחוּסונו שאע"פ שיצאנו ממצרים אין אנחנו מורעים של תרח ונחור. (א"ח רשב"ץ) ישבו אבותיכם מעולם. כלומר אבותיכם אשר מימות עולם, שקדם מתן תורה היינו מתיחסים אליהם. תרח אבי אברהם ואבי נחור. ושניהם, האב ונחור בנו, עבדו עבודה זרה. ואקח את אביכם. בחסדי נטיתי לבו מדרכי אביו ואחיו, ואקח אותו מביניהם שלא ימשך אחר דעתם הכוזבת. ואולף אותו בכל-ארץ כנען. שהיא ארץ קדושה וראויה לשכינה. וארבה את זרעו. ישמעאל ובני קטורה. (מח"ו) ואף על פי כן – ואתן לו את יצחק. שיש לו מעלה וחשיבות מצד עצמו, ואמנם לא נקרא זרעו אלא ביצחק. (א"ח רשב"ץ) את יעקב ואת עשו. אף זה חסד, שהיו שניהם בכרם אחת ועשו שאב את ההזמה ויעקב יצא נקי. ואתן לעשו את הר שעיר. מיד נתתי לו את חלקו, כדי לקיים ביעקב "ודור רביעי ישונו הנח". ויעקב ובניו ירדו מצרים. וסופם לרשת את

יציאת מצרים גם בלי שישאל. (רשב"ץ) שנאמר והגדת לבנך. ולא נאמרה כאן מהי שאלת הבן, משמע שמדבר במי שאינו יודע לשאל. (אבוד) פעבור זה. שאקים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו. עשה ה' לי. את כל הנסים הללו – בצאתי ממצרים. יכול מראש חדש. אין זה חלק מהתשובה, אלא אגב שהזכיר הפסוק, הוא דורש אותו. ועתה מפרש אימתי זמן אמירת ההגדה. (הרשב"ם). יכול תחזיב לדרש ביציאת מצרים כבר מראש חדש. שהוא התחלת הגאולה. שבראש חדש היה משה עומד ומוחיר את בני ישראל על קרבן פסח. תלמוד לומר ביום ההוא. ביום י"ד שבו נגאלו. יכול נדרש מפעוד יום. של יום י"ד, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח – תלמוד לומר פעבור זה. כל לשון "זה" משמע שראים אותו ומצביעין עליו, ועל זה דרש "פעבור זה" – לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מנחים לפניך. שראוי לומר עליהם פעבור זה, דהיינו ביום י"ד פערב שהוא ליל ט"ו. (אבוד) ולמדנו, שמצות ההגדה היא בזמן אכילת קרבן פסח דוקא (בלי ט"ו), לא בשעת אהרתו (בראש חדש) ולא בשעת שחיטתו (בי"ד ביום). פעבור זה עשה ה' לי. במקרא נאמרה תשובה זו לרשע, והביאה המגיד גבי שאינו יודע לשאל, לרמוז לנו מ"ש הפסוק "פעבור זה עשה ה' לי" – כלומר בנכותי, שגאלת מצרים היתה שלא כדרך הטבע, והוא

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּרוּךְ הוּא. שְׁתַּקְדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֹשֵׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שְׁנָאֵמַר: (בראשית מו, יגיד) **"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וַעֲנֵנו אֹתָם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאַחֲרָי בֶן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל":**

יכסה את המצוות שבקערה ויאחו את הכוס בידו הימנית ויאמר:

וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. אֵלֶּא שֶׁבְּכָל־דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

יניח הכוס על השלחן, ויגלה את המצוות.

צא וְלֵמַד מַה בִּקֵּשׁ לְבֶן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֵלֶּא עַל

והגדת לבנך

המשעבדים בנו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכש גדול. שנאמר "וינצלו את מצרים". ואמר חז"ל שעשאוה כמצולה שאין בה דגים כלומר שרוקנו אותם מממונם ונטלוהו עמהם.

והיא. אותה הבטחה לאברהם בברית בין הבתרים, היא שעמדה לאבותינו. ויצאו הם ממצרים. ולנו. שכאלו יצאנו אנו ממצרים, שאם לא שגאל אותם עדין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וְכוּ'. (שבה"ל אבוד) ו"מ" ו"לנו" שכן אמר לאברהם "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" "וגם" לרבות אף ד' מלכיות המשעבדים בנו. (רשב"י) **שלא אחד בלבד. המצרים. אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו. כגון הכשדיים פרסיים רומיים יוונים וזולתם.** (רשב"י) **והקדוש ברוך הוא מצילנו מיָדָם. שכדי להראות השגחתו בישראל, מקים להם בכל דור אויבים ומצילם מיָדָם, בנכות אותה הבטחה שעמדה לאבותינו ולנו.** (שבה"ל אבוד).

צא וְלֵמַד. מביא ראיה שאלולי הבטחת הברית שהבטיח לאברהם, היה יעקב נאבד חס ושלום. (מחז"ו) ועל זה אמר צא ולמד, איך התחילו הצרות ליעקב. (אבוד) **מה בקש לבן הארמי. התחיל לספר בראש המרשיעים.** (רשב"י) **שפרעה לא גזר אלא על הזכרים. להשליכם לַיָּאֹר. ולבן בקש לעקר את**

ארץ כנען. אלא שעליהם לפרע תחלה את שטר החוב שנגזר עליהם בברית בין הבתרים. (או"ח שבה"ל מצודות) **ברוך – עתה הוא מתחיל בדרשה אחרת. (אבוד) שומר הבטחתו לישראל. שהבטיח לאברהם לגאלנו משעבוד מצרים. (מחז"ו) חשב את הקץ. של הגאולה. שהרי גזר על זרע אברהם שיהיו גרים ושישתעבדו בהם ארבע מאות שנה. ולא באר מאימתי מתחיל מנין זה, ועשה עמנו הקב"ה חסד להתחיל למנות מהמנין המקדים ביותר, דהינו מלדת יצחק שהוא מורע אברהם. ובזה נתקם הפסוק "כי גר יהיה זרעך" כלומר, משעה שיהיה לך זרע. ומיום לדת יצחק עד שיירד יעקב למצרים הם ק"ץ שנה, ובמצרים שהו כמנין רד"ו שנים, סך הכל ת' שנה בדייק. ועוד, כי לפי פשוטו של מקרא אף השעבוד היה אמור להתארך ת' שנים, ועשה הקב"ה עמנו חסד, ופרש את הפסוק בדרך אחרת – "ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם – ארבע מאות שנה. והמספר "ארבע מאות שנה" בא לבאר רק כמה יהיו ימי הגרות. ומ"ש באמצע "ועבדום וענו אתם" הוא מאמר מסגור בפני עצמו, ולא פרש בו כמה זמן יהיה, והמקרא נדרש אלפני פניו. ור"ל כי ימי הגרות והשעבוד יחד הם ת' שנה. (שבה"ל) וגם את הגוי אשר יעבדו. לרבות אף ד' מלכיות**

הזכרים, ולכן בקש לעקור את הכל. שְׁנַאמֵר: (דברים כו, ה)

אַרְמֵי אֲבָד אָבִי, וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם וַיִּגְרֶ שָׁם בְּמַתִּי מֵעַמ, וַיְהִי שָׁם

לְגוֹי גָדוֹל עֲצוּם וְרָב:

"וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם" - אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר.

"וַיִּגְרֶ שָׁם" - מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד לְהַשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לְגוֹר שָׁם, שְׁנַאמֵר: (בראשית מ, ד)

"וַיֵּאמְרוּ אֵל פְּרַעַה לְגוֹר בְּאַרְץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מַרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ, כִּי כִבֵּד הָרַעַב בְּאַרְץ כְּנַעַן, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאַרְץ גִּשְׁוֹן:"

"בְּמַתִּי מֵעַמ" - כְּמוֹ שְׁנַאמֵר: (דברים י, כב) **"בְּשַׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ**

מִצְרַיִם, וְעַתָּה שְׂמֹךְ יְהוָה יֵאָדְרֶנּוּ אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב:"

"וַיְהִי שָׁם לְגוֹי" - מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצַיְנִים שָׁם לְגוֹי.

והגדת לבנך

שָׁם, שְׁנַאמֵר: "אל תירא מרדה מצרימה" מכלל שהיה נרא לירד מפני השעבוד, ואלמלא גלגול יוסף לא ירד לשם. (שבה"ל)

וַיִּגְרֶ שָׁם. לשון גרות דרך עראי, מלמד שלא ירד להשתקע – לקבע שם ישוב ולהיות כתושב אלא לגור שם באפן זמני, שהרי הקב"ה הבטיחו "וְאֵנְכִי אֶעֱלֶךָ גַם עִלְיָה". (הרשב"ץ אבוד) ומביא על זה ראיה ממה שאמרו אחי יוסף – אל פרעה לגור בארץ באנו, לתקופה קצרה. והם גם נותנים סבה – כי אין מרעה לצאן, ואלו היה, לא באנו, וכשיהיה נחור. (מחז"ו)

בְּמַתִּי מֵעַמ. פרוש, באנשים מועטים – בשבעים נפש. (מחז"ו שבה"ל אבוד)

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי – מלמד שהיו ישראל מציינים שם לגוי. פרוש, למרות שעם ישראל היו גרים במצרים, לא היו מפזרין אלא מכנסים במקום אחד, ונכרים שהם גוי בפני עצמו ולא נבלעו בתוך ההמון. מציינים. לשון ציון וסימן, שהיו נכרים וידועים במלבושם בשמותם ובמאכלם. (סד"ר או"ח שבה"ל הרשב"ץ)

הכל. שבקש להרג את יעקב ובניו.

שְׁנַאמֵר אַרְמֵי אֲבָד אָבִי. ומתרגם אונקלוס: "לכן ארמאה בעא לאבדא ית אבא" (=לכן הארמי רצה לאבד את אבא). שאמר לו: "יש לאל ידי לעשות עמכם רע". אלא שהקדוש ברוך הוא מנעו מכך. ולרשעים מצטרפת מחשבה למעשה. (אבוד) וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם. המגיד מצטט מקצת הפסוק דלעיל ודורש אותו. וכן להלן, ביא את המשך הפסוקים שאמרו מביאי הנכורים בפרשת "כי תבוא" וידרש אותם, כדי לספר בליל פסח רבוי הטובות שעשה עמנו, והם ארבעה פסוקים. (הרשב"ץ)

פסוק ראשון

וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם. לאחר צרותיו של לכן, עוד אחרים באו עלינו לכלותינו, שיצד יעקב למצרים כדי לקים את גזרת בין הבתרים. (אבוד) ומתוך שאמר "וַיִּרְדַּ" ולא וַיֵּצֵא, משמע שלא ירד מרצונו, אלא היה – אנוס על פי הדבור. בעל כרחו, על פי מאמרו ודבורו של השם יתברך, כדי לקים גזרת "כי גר יהיה וירעד". שהיה יודע יעקב שעתידין בניו להשתעבד

"גְּדוֹל וְעִצּוֹם" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: (שמות א, י) **"וַיְבִנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוֹ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְכּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמַאֲד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם":**

"וַרְבַּ" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: (יחזקאל טו, יז) **"רִבְכָּה בְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף, וַתִּרְבֵי וַתִּגְדְּלֵי וַתִּבְאֵי בַעֲדֵי עֲדָיִים. שָׂדִים נָכוֹנוּ וּשְׁעָרָיָהּ צִמְחָה, וְאֵת עָרוֹם וְעֲרֵיָהּ: וַאֲעֵבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמְיֹךָ, וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמְיֹךָ חַיִּי, וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמְיֹךָ חַיִּי":**

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמְּצָרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה:
(דברים כג, י)

"וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמְּצָרִים" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: (שמות א, י) **"הִבֵּה נִתְחַכְּמָה לוֹ מִן יִרְבָּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ":**

והגדת לבנך

סימני נצרות שבו לבתיהם. (שבה"ל) ואת ערום ועריה. מן המצות. שבזמן הגאלה לא היה בידם מצות ובזכות מה יגאלו? על כן נתן להם מצות פסח ומצות מילה, שנמולו בערב פסח. (א"ח אבוד') וַאֲעֵבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה. שְׁקִימָת אֵת ב' הַמְּצוֹת שֶׁנִּתְּתִיף לָךְ, וְהָיָה אֵת – מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמְיֹךָ. דָם פֶּסַח וּמִילָה. וְאוֹמֵר לָךְ – עַל כֵּן בִּשְׂכַר זֶה שֶׁל־בְּדַמְיֹךָ – דָם פֶּסַח וּמִילָה חַיִּי תִזְכֵּי לְגָאֵלָה. וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמְיֹךָ חַיִּי. כִּפֶּל ב' פְּעָמִים לְפִי שֶׁבְּזִכּוֹת דָם פֶּסַח וְדָם מִילָה נִגְאָלוּ. (אבוד') פְּסוּק שְׁנֵי

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמְּצָרִים. כִּיּוֹן שֶׁרְאוּ אֵת יִשְׂרָאֵל פְּרִים וְרַבִּים מְאֹד, אֲמָרוּ – הִבֵּה. לְשׁוֹן הַכְּנָה וְהַזְמִנָּה. נִתְחַכְּמָה לוֹ. לְעַם. לְהַפְרִישׁ נְשׁוֹתֵיהֶם מֵהֶם בְּאִפְסוֹ שְׁלֵא יִדְגִישׁוּ כְּדִלְקָפוֹן. (שבה"ל אבוד') דָּבָר אַחֵר, "הִבֵּה נִתְחַכְּמָה לוֹ" לְמוֹשֵׁי עַן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁדָּרְכוּ לְדוֹן מִדָּה כִּנְגֵד מִדָּה, עַל כֵּן שֶׁלִּיךְ בְּנֵיהֶם לְמִים, שֶׁכָּבֵר נִשְׁבַּע שְׁלֵא יִבִּיא מְבוּל לְעוֹלָם וְלֹא נִעֲשֶׂה עַל יָדָם. וְסוּפָם שֶׁנִּדְּוֹנוּ בְּמִים שֶׁשָּׁבַעוּ פְּרָעָה וְחִילוֹ בַּיָּם סוּף, וְאֵין זֶה מְבוּל. וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. עַל כְּרַחֲנוּ. פְּרוֹשׁ אַחֵר, שֶׁאֲמָרוּ כֵּן בְּלִשׁוֹן סְגִי נְהוֹר כְּאֵדָם הַתּוֹלָה קָלְלָתוֹ בְּאַחֲרִים, וְכִנְתוּ שֶׁיִּגְרְשׁוּ עִם

גְּדוֹל וְעִצּוֹם. מְרַבָּה בְּאֶכְלוּסִין. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוֹ וַיִּשְׂרְצוּ וְכוּ' שֶׁהָיוּ יוֹלְדוֹת שֶׁשָּׁה בְּכָרֶס אַחַת כְּשֶׁרְצִים, וְלֹא הִפִּילוּ נְשׁוֹתֵיהֶם וְלֹא מִתּוֹ הַיּוֹלְדוֹת כְּשֶׁהֵם קָטָנִים. (א"ח) וַיִּשׁ גּוֹרְסִים: וַיְהִי שֶׁם לְגוֹי גְּדוֹל – מִלְּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִיגִים שֶׁם לְגוֹי גְּדוֹל, וְאֵינוּ מְדַבֵּר עַל רְבוּי אֶכְלוּסִין שֶׁעַל זֶה אָמַר אַחַר כֵּף "וְעִצּוֹם", אֵלָּא פְּרוֹשׁ "לְגוֹי גְּדוֹל" שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים וְחֲשׁוּבִים בְּמְצָרִים, כְּמוֹ וְהָאִישׁ מִשָּׁה גְּדוֹל מְאֹד. (שבה"ל) וְרַב – רִבְכָּה. לְשׁוֹן רְבוּי, שֶׁהוּלָף וּמִתְרַבָּה. (שבה"ל) כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךְ. שֶׁהָיוּ צְצִים כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה וְגִדְלִים מִן הָאָרֶץ מְאֵלֵיהֶם בְּלֹא שׁוּם צֶעַר וְעִמָּל. דָּבָר אַחֵר, מַה צִּמְחָה זֶה כֹּל מַה שֶׁגִּזְוִיָּין אוֹתוֹ יוֹתֵר צוּמַחַת, כֵּךְ יִשְׂרָאֵל כֹּל מַה שֶׁהָיוּ מַעֲנִים אוֹתָם הָיוּ פְּרִים וְרַבִּים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְכֹאשֶׁר יַעֲנוּ אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ. (אבוד') וַתִּרְבֵי וַתִּגְדְּלֵי. וְהוּא חֲסֵד גְּדוֹל שֶׁאֲנָשִׁים גְּרִים הִתְרַבּוּ בְּמִדָּה מְפִלְגַת כּוֹז. (הרשב"ץ) וַתְּבוֹאֵי בַעֲדֵי עֲדָיִים. לְשׁוֹן עֲדֵי וְתִכְשִׁיטִים. שָׂדִים נָכוֹנוּ וּשְׁעָרָיָהּ צִמְחָה. הֵם סִמְנֵי נְצוּרָה. שֶׁהָיוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל יוֹלְדוֹת בְּשָׂדֶה, וְהָיְתָה הָאֲדָמָה בּוֹלְעַת אֵת הַיּוֹלְדוֹת מִפְּנֵי הַמְּצָרִים, וְרַק לְאַחַר שֶׁגִּדְלוּ כֹּל כֵּךְ עַד שֶׁנִּכְפְּרוּ בָהֶם

"וַיַּעֲבֹדוּ" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, יא) **"וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתֶם, וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִסִּים:**

"וַיִּהְיֶה עֲלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, יב) **"וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךְ":**

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה יאהרונה **אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה** יאהרונה

אֶת קִלְנוֹ וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמַלְנוֹ וְאֶת לְחִצָּנוֹ: (דברים כו, ו)

"וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה יאהרונה **אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:** (שמות ב, כג) **"וַיְהִי בַּיָּמִים**

הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעָקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה:

"וַיִּשְׁמַע יְהוָה יאהרונה **אֶת קִלְנוֹ" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:** (שמות ב, כד) **"וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת**

נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

והגדת לבנך

שֶׁתַּחֲלָתוּ רַךְ וְסוּפוֹ קָשָׁה. (שבה"ל אבוד)

פְּסוּק שְׁלִישִׁי

וַנִּצְעַק - וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם. שְׁהִיָּה מֹשֶׁה גֵר בְּמִדְיָן, וְהִצְרִיכוּ יִשְׂרָאֵל לְתַשׁוּעָה, וּבָאָה

תַּשׁוּעָה עַל יְדוֹ. (רש"י) **וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם... וַיִּזְעָקוּ.**

שְׁהִיָּה סְבוּרִין שְׁעֵתָה יָקוּם מֶלֶךְ אַחַר שִׁיָּקֵל עֲלֵיהֶם

הָעֲבָדָה, וְכִיּוֹן שֶׁרְאוּ שֶׁלֹּא דַי שְׁלֵא הִקֵּל אֱלֹהֵי אִף הַכְּבִיד

עֲלֵיהֶם, לֹא מִצְאוּ תַקְנָה אֲלֵא לְזַעַק לְאֱלֹהֵי אֲבוֹתָם

שִׁדְשִׁיעֵם. (הרשב"ץ) **וַרְבוּתֵינוּ אִמְרוּ שֶׁלֹּא מִתּ מִמֶּשׁ אֲלֵא**

נִצְטָרַע, שֶׁהַמִּצְוָה חֲשׁוּב כְּמַת, וְהִיא שׁוֹחֵט תִּינוּקוֹת

שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְרוֹחֵץ בְּדָמָם, וְכִשְׁל כַּח הַסִּבְלָה

לְפִיכֶךָ - וַיִּזְעָקוּ. (רש"י)

וַיִּשְׁמַע ה' - נַאֲקָתָם. צַעֲקָתָם. וַיִּזְכֹּר אֶת בְּרִיתוֹ

אֲשֶׁר כָּרַת עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב. וְמֵה

שֶׁנֶּאֱמַר "וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים" גְּלַה לָּךְ הַכְּתוּב

שֶׁלּוּלֵי זְכוֹת אֲבוֹתָם לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְתַשׁוּעָה. (או"ח)

יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּצְרַיִים מִן הָאָרֶץ. (רש"י הרשב"ץ)

וַיַּעֲבֹדוּ. שֶׁמִּנְעוּ אוֹתָם מִתְּשִׁימִשׁ. חֶסְרוֹן תְּשִׁימִשׁ רְוִי

עֲנוּי, דְּכֵתִיב "אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנֵי" (בְּרַאשִׁית

לא, ג.) **וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו.** עַל הָעַם. שְׂרֵי מִסִּים. שֶׁיִּגְבּוּ מִס.

לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם. בְּמִלְאֲכָתָם. וְעַל יְדֵי רְבוּי

הַמִּלְאָכָה יִמְעֹטוּ מֵאֲלֵיהֶם. (הרשב"ץ) וּמֵהוּ הַמַּס - וַיִּבְּנוּ

עָרֵי מִסְכְּנוֹת. בְּתֵי אוֹצְרוֹת לְפָרְעָה. (רש"י)

וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ - בְּפָרְךְ. עֲבוּדָה קָשָׁה הַמִּפְרַכֵּת

וּמְכַחֵשָׁה אֶת גּוֹפֶם. (רש"י) וַיִּזְכֹּר "בְּפָרְךְ" מִלְּשׁוֹן

פְּרִכָּת וּמְחִיצָה, וְרוֹצֵה לִזְמֹר שֶׁהַפְּרִישׁוֹם מְנֹשְׁתִּיהֶם.

(הרשב"ץ) **וַרְבוּתֵינוּ דָרְשׁוּ "בְּפָרְךְ" - בְּפֶה רַךְ, שֶׁמִּתְחַלְּהָ**

נִתְבַקְּשׁוּ לְעֹז לְמִלְאֲכַת הַמֶּלֶךְ יוֹם אֶחָד, וְאִף פְּרַעֲזָה

עֲבַד עִמָּהֶם, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַאוּתָם כֵּן, נִתְחַזְּקוּ וְהוֹסִיפוּ

אִמְץ לְכַבּוֹד הַמֶּלֶךְ, וְסִכּוּם הַלְּבָבִים שֶׁעָשׂוּ בְּאוֹתוֹ יוֹם

שָׁמוּ עֲלֵיהֶם לְחַק שֶׁעָשׂוּ בְּכָל יוֹם. כִּלְלוֹ שֶׁל דְּבָר: מַעַס

מַעַס הָיוּ מִתְגַּבְּרִים עֲלֵיהֶם וּלְפִיכֶךָ נִמְשְׁלוּ לְמֵרוֹד

"וַיֵּרָא אֶת עַנְיָנוּ" - זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שְׁמוֹת ב, כח) **"וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:"**

"וְאֵת עַמְלָנוּ" - אֵלּוּ הַבְּנִים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שְׁמוֹת א, כב) **"וַיֹּצֵאוּ פְּרַעֲהַ לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר, כָּל־הַבָּנִים הַיְלֻדִים הַיְאֻרָה תִּשְׁלִיכְהוּ, וְכָל־הַבָּת תִּחְיֶינָן:"**

"וְאֵת לַחֲצֵנוּ" - זֶה הַדְּחָק. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שְׁמוֹת ג, ט) **"וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם:"**

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְמוּיָה וּבְמִרְא גְדוֹל, וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹת:
(דְּבָרִים כו, ח)

"וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם" - לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: (שְׁמוֹת יב, יב) **"וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה, וְהַפִּיתִי כָל־כַּבֹּד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,**

והגדת לבנך

מֵאֲבָדִים אֶת בְּנֵינוּ וּמְשֻׁלִּיכִים אוֹתָם לֵיאוֹר, וְאָמַר לְהוֹשִׁיעֵנוּ. (סד"ר מחז"ו) וַיֵּשׁ מִפְּרִשִׁים, עַמְלָנוּ – ע"ש שְׁכָל הַיָּגֵעַ לְרִיק נִקְרָא עַמְלָ. וְאִם הֵם יִגְעוּ לְרִיק שֶׁנֶּאֱמַר **"כָּל הַבָּנִים הַיְלֻדִים וְכו'." (א"ח)**

וְאֵת לַחֲצֵנוּ זֶה הַדְּחָק – הַלַּחֲץ. שֶׁדְּחָקוּ בָּהֶם וְלַחֲצוּ אוֹתָם לְהַשְׁלִים אֶת תַּכְן הַלְּבָבִים. (שְׁבַח"ל אַבּוּד)

פסוק רביעי

וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בְּעֲצָמוֹ. לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ.
שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לְכַתֵּב ה' שֶׁכָּבֵר נֶאֱמַר לְעֵיל וַיִּשְׁמַע ה' וְכו' וְלָמָּה חוֹר וְכַתֵּב "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'", אֲלָא לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵשֵׁם יְתִבְרַךְ הוֹצִיאֵנוּ בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף. וּמִשֵּׁה לֹא הָיָה אֲלָא שְׁלִיחַ לְדַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ אֲבָל לֹא הָיָה כַּח בְּיָדוֹ לְהוֹצִיא. (שְׁבַח"ל) **וְעַבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. כְּמִלְךְ הַעוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם, וּבְהַעֲבָרָה אַחַת וּבְרַגַע אֶחָד כְּלָן לֹקִין. וְהַפִּיתִי כָל כַּבֹּד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.** אִם כְּבוֹרוֹת שֶׁל עַמִּים אַחֵרִים וְהֵם בְּמִצְרַיִם. וּמִנֵּן שֶׁאִם כְּבוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁבְּאֶרְצוֹת אַחֵרוֹת,

וַיֵּרָא אֶת עַנְיָנוּ – זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שֶׁהַפְּרִישׁוֹם בְּעֲרָמָה מְנֻשׁוֹתֵיהֶם וְשַׁעֲבָדוּ בָּהֶם אִף בְּלֵילָה. שֶׁאָמְרוּ לָהֶם אִם תְּלִינוּ בְּבִיתְכֶם לֹא תִקְוֶמוּ מִחוּר וְלֹא תִשְׁלִימוּ אֶת מַכְסַת הַלְּבָבִים, עַל כֵּן תְּלוֹנוּ כִּאֵן בְּשָׂדֵה. וְאִם עַל פִּי כו', נִשְׁוֹתֵיהֶם הָיוּ בְּאוֹת אֲלֵיהֶם וּמִכִּיאוֹת לָהֶם מִיָּם וּמִזֹּון, וְלָנוֹת עֲמָהֶם. (רַש"ב"ם א"ח) דְּבַר אַחַר, שֶׁפָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל מְנֻשׁוֹתֵיהֶם מִעֲצָמָם. מִשׁוֹם הַגְּזֵרָה לְהַשְׁלִיךְ הַזְּכָרִים לַיָּם כְּדֶרֶךְ שְׁעֵשֶׂה עֲמָהֶם. (מחז"ו א"ח) פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ – הִיא פְּרִישָׁה מִתְּשֻׁמִּישׁ בְּלִשׁוֹן נִקְיָה. כְּמוֹ **"וַיֵּשׁ אִין בְּאֶרֶץ לְבוֹא עֲלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאֶרֶץ"**. (בְּרַאשִׁית יט, לא) **וַיַּדַּע אֱלֹהִים. מְלִשׁוֹן "וְהָאֲדָם יַדַּע אֶת חוּהַ אֲשֶׁתוֹ"**. (בְּרַאשִׁית ד, א) וְחוּהַ הַתְּשֻׁמִּישׁ שֶׁאִין אַחֵרִים יוֹדְעִים בּוֹ אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהִכִּי קָאֵמַר **"וַיַּדַּע" שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאָה אֱלֹהִים.** (מחז"ו)

וְאֵת עַמְלָנוּ אֵלּוּ הַבְּנִים. שֶׁהֵם עַמְלָ הָאֲדָם וּמַעֲשֵׂה יְדָיו, וּבָאִים מִכּוּחַ וּמֵאוֹנוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כַּחֲוִי וְרַאשִׁית אוֹנִי". וְרַאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אִיךְ הֵם

מאדם ועד בהמה, ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים, אני יהוה^{יאהוהי} יְהוָה
 "ועברתי בארץ מצרים" אני ולא מלאך. "והפיתי כל־בכור" אני ולא שרת.
 "ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים", אני ולא שליח. "אני יהוה^{יאהוהי} יְהוָה, אני
 הוא ולא אחר:

אמרו רבותינו זכרונם לברכה: בשייר הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים, ירו עמו
 תשעת אלפים רבבות. מהם מלאכי אש, ומהם מלאכי ברד, ומהם מלאכי ויע, ומהם
 מלאכי רת, ומהם מלאכי חלחלה. ודתת וחלחלה אוחות למי שהוא רואה אותם. אמרו לפניו,
 רבנו של עולם: והלא מלך פשר ודם, כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין בכבודו,
 ואתה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא דין עלינו, שאנחנו עבדיו, והם בני בריתך, נרד
 ונעשה עמם מלחמה. אמר להם: אין דעתי מתקררת עד שארד אני בעצמי, אני בכבודי, אני
 בגדלתי, אני בקשתי, אני יהוה^{יאהוהי} יְהוָה, אני הוא ולא אחר:

"ביד חזקה" - זו הדבר. כמו שנאמר: (שמות כ, ג) "הנה יד יהוה^{יאהוהי} יְהוָה חזקה
 במקנה אשר בשדה, בפוסים בתמורים בגמלים בבקר ובצאן, דבר
 כבד מאד":

"ובזרע נטויה" - זו התרב. כמו שנאמר: (דברים כב, טו) "וחרבו שלופה בידו נטויה
 על ירושלים":

והגדת לבנך

אותה מפה יצאו לחרות, והיא נעשתה על ידי הקדוש
 ברוך הוא בעצמו. (שבה"ל) ומה שנאמר "ולא יתן
 המשחית לבא אל בתיכם" ומשמע שהמשחית המכה
 במצרים הוא מלאך ולא הקב"ה, אפשר לפרש שהכונה
 למלאך המות, שבא לטל נפשות שהגיע זמנם למות
 מיתה טבעית, הנה בלילה הזה הקב"ה ימנע זה ממנו
 מנפשות ישראל, כדי שלא יטעו לומר שגם הם מתים
 כמו המצרים. (הגש"פ חו"ע) ויש מפרשים משחית כמו
 מרבית, משבית, ורצה לומר ולא יתן ההשתתה לבוא
 אל בתיכם. (אבוד)

ביד חזקה זו הדבר. אין זו מפת הדבר של עשרת
 המכות, שמכה זו היתה רק בבהמות, וכאן לקו אף
 בני אדם. אלא שאמרו במדרש: (שח"ט ע"ה) "אין לך מפה

שנאמר: "למכה מצרים בכוריהם" (תהלים קל"ו י)
 מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעברה תחלה ממנו
 מתחילה הפרענות. ובכל־אלהי מצרים אעשה
 שפטים. ועבודה זרה העשויה מעץ היתה נרקבת, ושל
 אבן נשחקה, ושל מתכת נמסת. (רש"י ובח"ו) ועברתי
 בארץ מצרים אני בעצמי ולא על ידי מלאך.
 שעברתי והפיתי לשון מעוט הם. (אבוד) ומה שנאמר
 "וישלח מלאך ויצאנו ממצרים" (במדבר כ, טז) כך
 פרושו: "וישלח מלאך" הוא משה שנשלח לדבר עם
 פרעה, "ויצאנו ממצרים" הוא הקדוש ברוך הוא שהוא
 השולח והוא המוציא, שנאמר "ויוציאך בפניו" וכו'.
 (שבה"ל אבוד) ויש מפרשים שמה שאמר "לא על ידי
 מלאך" חוזר על מפת בכורות שהיא העקר. שעל ידי

"וּבְמִרְאָה גְּדוּל" - זֶה גְּלוּי שְׂכִינָה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה, לד) **"אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי, כְּמִסּוֹת פְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה, וּבִיד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה, וּבְמוֹרָאִים גְּדוּלִים. כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָדָרְנָה יֵאָדָרְנָה אֱלֹהֵיכֶם כְּמַצְרִים לְעֵינֵיךְ:"**

"וּבְאוֹתוֹת" - זֶה הַמַּטָּה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ה, יז) **"וְיָאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאוֹתוֹת:"**

גדול הבית יקח בידו את כוס היין, ויביאו לפניו כלי שבור, וישפוך מן היין שבכוס לתוך הכלי שלש פעמים, כשאומר: "דֵם, ואש, ותמרות עשן". ועשר פעמים באמירת "עשר המכות", ושלוש פעמים כשאומר: "דָּצ"ךְ עַד"ש באח"כ", ובכך הכל מ"ו פעמים. ואת היין הנשפך ככלי, ישפכו בתוך הכיור. ויחזור וימוגג בוּם יין לכוס שני, ומשך בקריאת ההגדה.

"וּבְמוֹפְתִים" - זֶה הַדֵּם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (ויאל ג, ט) **"וְנִתְּתִי מוֹפְתִים כְּשָׂמִים וּבְאָרְזֵיךְ."**

דֵם, וְאֵשׁ, וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן:"

דָּבָר אַחֵר: "בִּיד חֲזָקָה" - שְׂתִים. "וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה" - שְׁתֵים. "וּבְמוֹרָא

והגדת לבנך

אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים. וכי עשה נסים שום אלה, לבוא לקחת לו גוי וכו'. במסות. נסיונות. שעל ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון "התפאר עלי" (שמות ה, ה). באתת. בסימניו, להאמין שמושה הוא שלוחו של מקום. ובמופתים. נפלאות. ובמלחמה. בים סוף. (רש"י) ובאותו זה המטה. על שם שעשה בו משה את האותות. ובירושלמי אמרו שהיה רשום עליו את האותות בראשי תבות "דָּצ"ךְ עַד"ש באח"כ". (או"ח שבה"ל)

ובמופתים זה הדם. הוא המופת שעשה משה לבני ישראל, שלקח מימי היאור ונתנם ביבשה והפכם לדם. ועל ידי אות זה האמינו בני ישראל במשה. (או"ח) ותמרות עשן. שהעשן עולה ומתמר כלפי מעלה. (רש"י)

דָּבָר אַחֵר. דרשה אחרת לפסוק ביד חזקה וכו'. ועכשיו דורש במה נעשו עשרת המכות. ביד חזקה - שתים. כי הן שתי תבות שהיה לו לכתב יד בלבד. ובזרע

בכל המכות שאין מכת הדבר צפה בה". ומה שהביא ראיה מן הפסוק שנאמר אצל מכת דבר, אינו אלא ללמד ש"יד חזקה" היא כגוי לדבר. (שבה"ל או"ח) הוי"ה. לשון הנה בנקה.

ובזרע נטויה - זו החרב. שהרגו בה הבכורות את אבותיהם. שנאמר "למכה מצרים בכוריהם" מלמד שקמו הבכורות על המצרים להרגם בחרב. ששמעו את משה מתרה על מכת בכורות, ולא רצו המצרים לשלחם, לפיכך קמו עליהם והרגום. (רשב"ם או"ח שבה"ל) וחרבו נטויה. מכאן ש'נטויה' נאמר על החרב. (שבה"ל)

ובמראה גדול. מרא - לשון ראיה, ופירושו במראה גדול. וכן תרגומו "ובחזונו רבא". ומהו המראה הגדול - זה גלוי שכינה. שנגלה להם בכבודו ובעצמו במצרים, שנאמר "ובמוראים גדולים וכו'. (מחז"ו או"ח) ויש מפרשים, מורא - לשון יראה ופחד, כי הוראה פני שכינה נרתע מאד ונבהל. (רשב"ץ)

גְדוּל" - שְׁתִּים. "וּבְאֵתוֹת" - שְׁתִּים. "וּבְמִפְתִּים" - שְׁתִּים. אֵלֹו עֶשֶׂר מִבּוֹת
שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצְרִים בְּמַצְרִים: וְאֵלֹו הֵן?

דָּם. צִפְרִדָּע. כְּנִים. עָרוֹב. דְּבַר. שְׁחִין.

בָּרַד. אֲרָפֶת. חֶשֶׁן. מִפֶּת בְּבוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִים:

דְּצ"ך. עַד"ש. בְּאֵח"ב:

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ הַמַּצְרִים בְּמַצְרִים עֶשֶׂר מִבּוֹת,
וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמֻשִּׁים מִבּוֹת? בְּמַצְרִים מַה הוּא אוֹמֵר: (שְׁמוֹת ה', טו) "וַיֹּאמְרוּ
הַחֲרָטִים אֶל פְּרַעֲה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא". וְעַל הַיָּם מַה הוּא אוֹמֵר: (שֵׁם יד, לא) "וַיִּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּמַצְרִים, וַיִּירְאוּ הָעַם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ
יִשְׂרָאֵל וַיִּאמְרוּ בִּיהוָה וַיֹּאמְרוּ וַיֹּאמְרוּ: בְּמַה לָּקוּ בְּאֲצַבֵּעַ? עֶשֶׂר מִבּוֹת. אָמור
מַעֲתָה: בְּמַצְרִים לָקוּ עֶשֶׂר מִבּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמֻשִּׁים מִבּוֹת:

והגדת לבנך

אֶף שֶׁנֶּעֱשֶׂתָּה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפִי שְׂאִין לָהּ בֵּן
זוּג. אוֹ לְרַמּוֹ שֶׁב' הָרֵאשׁוֹנוֹת מִכָּל קְבוּצָה הֵיוּ בְּהִתְרָאָה,
וּשְׁלִישִׁית בְּלֵי הִתְרָאָה, שְׂאֵמְרוּ חֲכָמִים לָקָה וְשָׁנָה אֵין
מִתְרִין בּוֹ. (פְּנִינִין פ"א: (מחז"ל רשב"ם או"ח) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים
כִּינּוֹן שְׁבִתֵּהֶלִים (ק"ה) נִמְנָה הַמִּכּוֹת בְּסֹדֵר שׁוֹנָה, בָּא ר'
יְהוּדָה לְלַמֵּד שְׂפָדֵר זֶה הוּא הָעֶקֶר. (שְׁבַח"ל הַרְשֵׁב"ץ אַבְדוֹ)
ר' יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר. בָּא לְלַמֵּד שְׂמֵלֶבֶד עֶשֶׂר הַמִּכּוֹת
לָקוּ גַם בָּיִם. (מחז"ל) מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ
הַמַּצְרִים בְּמַצְרִים עֶשֶׂר מִבּוֹת. לָאוּ דוֹקָא שְׁזָה כְּתוּב
בְּתוֹרָה בְּהִדְיָא, וְעַקֵּר דְּרִשְׁתּוּ עַל מַה שֶׁלְּקוּ בָּיִם וְכַב"ל.
בְּמַצְרִים גְּבִי מִפֶּת כְּנִים. אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא. וְלִמְדוּ
שֶׁכָּל מִכּוֹת מַצְרִים הֵיוּ בְּאֲצַבֵּעַ אַחַת. וְעַל הַיָּם מַה הוּא
אוֹמֵר... הֵיךְ הַגְּדוֹלָה. שְׁעַל הַיָּם הִכָּה בִּיד, וּבִיד חֲמֻשׁ
אֲצַבֵּעוֹת, תֵּן לְכָל אֲצַבֵּעַ עֶשֶׂר מִכּוֹת, הֲרִי שֶׁלְּקוּ בָּיִם
חֲמֻשִּׁים מִכּוֹת. (אַבְדוֹ)

בְּטוּיָה - שְׁתִּים אַחֲרוֹת, שְׁהֵיךְ דִּי לְכַתֵּב זִרְעוּ. וּבְמִרְאָ
גְדוּל - שְׁתִּים אַחֲרוֹת. וּבְאֵתוֹת - שְׁתִּים. מַעוֹט
'אוֹתוֹת' שְׁתִּים. וּבְמוֹפְתִים. מַעוֹט מוֹפְתִים שְׁתִּים. אֵלֹו
עֶשֶׂר מִבּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
הַמַּצְרִים בְּמַצְרִים. אֵין זוֹ פִּסְקָה חֲדָשָׁה אֵלָא מִחֻבְרַת
לְמַעֲלָה, שְׂאֵחַר שְׁדַרְשָׁנוּ "בִּיד חֲזָקָה שְׁתִּים וְכו'" אָמַר
שֶׁבְסֹף הַכֵּל הֵיוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת. (אַבְדוֹ)
ר' יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִין. שְׁלֵא פְרִשׁוּן בְּפִרְוֹשׁ
אֵלָא בְּסִמְנִין, שֶׁכֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים לְעוֹלָם יִשְׁנָה אָדָם
לְתַלְמִידֵי דִרְךָ קֶצֶרָה. (מחז"ל) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁחֲלָקוּן כֶּךָ
לְהוֹרוֹת כִּי: דְּצ"ך - הֵיוּ עַל יְדֵי אַהֲרֹן, וְהֵן מִכּוֹת שֶׁהִכָּה
עַל הָאָרֶץ (בָּיִם וּבְעַפְרֹ). עַד"ש - ע"י מִשָּׁה בְּלֵא הַמִּשָּׁה,
וְהֵן מִכּוֹת שֶׁאֲפָשֶׁר שִׁיקְרוּ עַל פִּי הַטֵּבַע אֵלָא שְׁכָאן בָּאוּ
וְהִלְכוּ לְפִי צוּוּי שֶׁל מִשָּׁה. בְּאֵח"ב - הֵיוּ עַל יְדֵי מִשָּׁה
עַם הַמִּשָּׁה, וְהֵן מִכּוֹת הָאֵוִיר. וְצָרַף מִפֶּת בְּכוֹרוֹת עֲמֵהָן

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אומר: מִנֵּינ שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים הִיָּתָה שֶׁל אַרְבַּע מִבּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ע"ח, כ"ט) "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכִים רָעִים". "עֲבָרָה" אַחַת, "וְזַעַם" שְׁתֵּימֵם, "וְצָרָה" שְׁלֹשׁ, "מִשְׁלַחַת מְלֹאכִי רָעִים" אַרְבַּע, אָמֹר מַעֲתָה: בְּמִצְוִיִּים לָקוּ אַרְבָּעִים מִבּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאַתִּים מִבּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אומר: מִנֵּינ שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְוִיִּים הִיָּתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מִבּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכִי רָעִים". "חֲרוֹן אַפּוֹ" אַחַת, "עֲבָרָה" שְׁתֵּימֵם, "וְזַעַם" שְׁלֹשׁ, "וְצָרָה" אַרְבַּע, "מִשְׁלַחַת מְלֹאכִי רָעִים" חֲמֵשׁ. אָמֹר מַעֲתָה: בְּמִצְוִיִּים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאַתִּים וְחֲמִשִּׁים מִבּוֹת:

כִּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ:

אלו הוציאנו ממצרים, ולא עשה כהם שפטים - דינו:

והגדת לבנך

ומה? יסודות לר"ע וכנז"ל. יש המפרשים את טעם המחלקת ביניהם, על פי מה שנחלקו במשנה (מקואות פ"ה מ"ד) אם כל הימים דינים כמקוה שאינו מטהר אלא באשבורן (מים המכנסין), או כנהרות וכמעין שמטהר בוזחלין. והנה בתבוק נאמר: (ג, ה) "הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך, אם בים עברתך" ע"כ. והנה, למי שסובר שהימים כנהרות אם כן חרון אף ועברה אחד הם, ואם הימים אינם כנהרות אם כן חרון אף לחוד ועברה לחוד, ובזה נחלקו. (הג"א)

כמה מעלות. צא וחשב כמה מעלות טובות עשה הקב"ה לישראל, ובסוף הכל הם ט"ו מעלות. וקראן "מעלות" כנגד ט"ו מעלות שבמקדש (משנה בסנה נ"א). וכנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד (תהלים קי"ב קל"ד - אבד). אלו רק הוציאנו ממצרים. קדם הזמן. ולא עשה כהם. במצרים. שפטים. בעשרת המכות לראות נקמה באויבינו. (הרשב"ץ) דינו. שלא היינו ראויים לזה, שאף אנו עבדנו עבודה זרה כמותם. ומה שהבטיח לאברהם "וגם את הגוי אשר

ר' אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה מעשרת המכות, שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים היתה של ארבע מכות. כלומר, שהיתה מרכבת מארבע יסודות - אש רוח מים ועפר (רשב"ם אר"ח) שֶׁנֶּאֱמַר יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם. עֲבָרָה אַחַת וְכוּ'. "וְחֲרוֹן אַפּוֹ" אֵינּוּ מִן הַמִּנִּין, שֶׁהוּא כּוֹלֵל לְכֻלָּם, כְּלוּמַר עֲבָרָה וְזַעַם וְכוּ' כִּלְיָן בְּאוֹ בְּחֲרוֹן אֶף. (רשב"ץ) אָמֹר מַעֲתָה בְּמִצְוִיִּים לָקוּ אַרְבָּעִים מִבּוֹת. שְׁכַל אַחַת מִעֲשָׂרֵת הַמִּכּוֹת הִיָּתָה כְּפוּלָה פִּי אַרְבַּע, וְסָךְ הַכֹּל אַרְבָּעִים מִכּוֹת. וְעַל הַיָּם שֶׁלָּקוּ בִּיד לָקוּ מֵאַתִּים מִכּוֹת. - חֲמֵשׁ פְּעֻמִּים אַרְבָּעִים. (אבד)

ר' עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה... היתה של חמש מכות... חרון אפך אחת. וידעתו "חרון אפך" מכה בפני עצמה היא. אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות. חמש פעמים עשר וכנ"ל. מאתים מכות. כנ"ל. ואין הכוונה למ' או נ' מכות כפשוטן שמכות מצרים אינם אלא עשר, אלא שכל מכה ומכה היתה מרכבת מד' יסודות אלו לר"א,

אלו עֲשֵׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עֲשֵׂה בְּאַלְהֵיהֶם - דִּינֵנו;
 אלו עֲשֵׂה בְּאַלְהֵיהֶם, וְלֹא הֲרַג בְּכוֹרֵיהֶם - דִּינֵנו;
 אלו הֲרַג בְּכוֹרֵיהֶם, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם - דִּינֵנו;

וּמִנֵּינן שְׁנַתֵּן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" - עֲשֹׂאוֹתָ בְּמִצְוֹתָ שֶׁאֵין בָּהֶן דִּינִים. דְּבַר אַחֵר: עֲשֹׂאוֹתָ בְּמִצְוֹתָ שֶׁאֵין בָּהֶן דִּינֵי. לָמָּה מְחַבֵּב הַכְּתוּב אֶת בִּזְיוֹת הַיָּם יוֹתֵר מִבִּזְיוֹת מִצְרַיִם? אֵלֶּא מָה שֶׁהָיָה בְּפִתִּים נִטְלוּ בְּמִצְרַיִם. וּמָה שֶׁהָיָה בְּכַתְּבֵי תְּשׁוּבָאוֹת נִטְלוּ עַל הַיָּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "בְּנִפְי' יוֹנָה נִחַפְּהָ בַּכֶּסֶף" זוֹ בִּזְיוֹת מִצְרַיִם. "וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירְקֶרֶק חֲרוּץ" זוֹ בִּזְיוֹת הַיָּם. "וּתְרַפִּי וְתַגְדְּלִי וּתְבוֹאֵי" זוֹ בִּזְיוֹת מִצְרַיִם. "בְּעַדֵי עֲדֵיִם" זוֹ בִּזְיוֹת הַיָּם. "תִּזְרֵי וְהִב עֲשֵׂה לָךְ" זוֹ בִּזְיוֹת הַיָּם. "עַם נִקְדוֹת הַכֶּסֶף" זוֹ בִּזְיוֹת מִצְרַיִם:

אלו נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. - דִּינֵנו;
 אלו קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה - דִּינֵנו;
 אלו הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה, וְלֹא שָׁקַע צָרִינוּ בְּתוֹכוֹ - דִּינֵנו;
 אלו שָׁקַע צָרִינוּ בְּתוֹכוֹ, וְלֹא סָפַק צָרְכֵנוּ בְּמִדְּבַר אַרְבָּעִים שָׁנָה - דִּינֵנו;
 אלו סָפַק צָרְכֵנוּ בְּמִדְּבַר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן - דִּינֵנו;
 אלו הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת - דִּינֵנו;
 אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְלֹא קָרַבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינֵי - דִּינֵנו;

והגדת לבנך

התהומות, ולא נתלכלכנו במים או בטיט. (מחז"ו או"ח)
 ולא שקע צרינו בתוכו. וראינו נקמה באויבנו, והיה
 יכול לסגר היס אחרינו והמצרים ישובו לדרכם. (שבה"ל
 אבוד) ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה. שהיה לנו
 כמה בהמות, והוא נתן לנו בשר. ועוד שהיה לנו מזון
 רב ונוכל לקנות כל צרכינו מן הגוים הקרובים אלינו.
 (רשב"ם או"ח אבוד) ולא האכילנו את המן. שהוא מאכל
 חשוב, אלא היה מאכילנו מאכל אחר. ובמזן טעמו כל
 מיני מטעמים שבעולם. ואמר רבותינו שלקטנים היה
 כטעם לשד השמן, לבחורים עושים אותו עוגות,
 ולקננים בשלו בפרור, לחולים כצפחית בדבש, ולגוים
 היה מר כנרע גד. (מחז"ו או"ח) ולא נתן לנו את השבת.
 ובשבת היתה מעלה במן, שמה שנותר בימי החל
 הבאיש למחרת מה שאין כן בשבת. (או"ח) אלו נתן
 לנו את השבת. שהיא אות בין ישראל לקדוש ברוך

יעבדו דן אנכי" היה די אלו עשה שפטים במקצת
 מהמצרים. (רשב"ם או"ח אבוד) דינו. על שם "והריקותי
 לכם ברכה עד בלי די" ופרשו חז"ל עד שיבלו
 שפתותיכם מלומר די. אלו עשה באלהיהם. של
 המצרים, שהיו בוסחים בהם. ומה עשה? אמרו
 במכילתא, עבודה זרה של עץ נרקבת, של אבן
 נשקת, ושל מתכת נמסת, (מחז"ו) על מנת שפירו
 שמאת הבורא באו הפכות. (או"ח) ולא הרג בכוריהם.
 אלא היה מענישם בענש אחר. (או"ח) ולא נתן לנו את
 ממונם. – בבזות היס. ומה שהשאלו מהם ונצלו את
 מצרים, הוא מגיע להם בדין בשכר עבודתם, ועוד
 שכבר הבטיח לאברהם שיצאו ברכוש גדול. (או"ח אבוד)
 ולא קרע לנו את היס. ועל די זה נטלנו את בזות
 מצרים, והיה יכול להצילנו באפן אחר ונלך לדרכנו.
 (אבוד) ולא העבירנו בתוכו בחרבה. שקפאו

אלו קרְבְּנוּ לְפָנַי הַר סִינִי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. - דִּינּוּ:
אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל - דִּינּוּ:
אלו הִכְנִיסֵנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - דִּינּוּ:

על אחת בַּמָּה וּבַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֶּלֶת לְמָקוֹם עָלֵינוּ. הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם.
עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, הִרְגַּם בְּכוֹרֵיהֶם, נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, קָרַע
לָנוּ אֶת הַיָּם, הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה, שָׁקַע צַרֵּינוּ בְּתוֹכוֹ, סָפַק צַרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר
אַרְבָּעִים שָׁנָה, הֵאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּזֶן, נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁמֶת, קָרַבְנוּ לְפָנַי הַר סִינִי, נָתַן
לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, הִכְנִיסֵנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּבְרִיחַ לְכַפֵּר עַל
כָּל-עֲוֹנוֹתֵינוּ:

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הֵיחָ אָמַר: כָּל-מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יְדֵי
חוֹבְתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח, מִצֵּה, וּמְרוֹר:

כְּשִׂיאֵמַר "פֶּסַח שְׁהִי" וְכו' יִסְתַּכַּל בְּרוּעַ, וְלֹא יֵאָחֲזוּ בִידוֹ

פֶּסַח שְׁהִי אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֵמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קָיָם, עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם

והגדת לבנך

הוּא. וְנִצְטוּוּ עֲלֶיהָ בְּמֵרָה קֹדֶם מִעֲמַד הַר סִינִי. וְאָף
שְׁנִצְטוּוּ עֲלֶיהָ קֹדֶם שְׁאֲכִלוּ מִן הַמֶּזֶן, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁבִשְׁבֶּת
נִשְׁתַּנָּה טַעְמוֹ שֶׁל הַמֶּזֶן לְטוֹבָה שְׁנִצְטוּוּ "לְחֵם מִשְׁנֵה",
וְעַל זֶה אָמַר אֱלֹהֵינוּ הֵאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּזֶן בְּטַעְמוֹ הַרְגִיל, וְלֹא
בְטַעַם שֶׁבֶת דִּינּוּ. וְלֹא קָרַבְנוּ לְפָנַי הַר סִינִי.
לְהִרְאוֹת לָנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ, דִּינּוּ. (רשב"ם אבוד') וְעַל יְדֵי
קָרְבָה זֶה פֶּסַח מִהֵן וְהַמַּת הַנַּחֵשׁ שְׁגָרָה לְסַפְּקוֹת
בְּאִמּוּנָה, וְאָף שְׁעִדֵּן לֹא קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, כִּיּוֹן
שֶׁהָרָאנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ נִסְתַּלְקוּ כָּל הַסַּפְּקוֹת מִלְּבַבְנוּ. (א"ח)
וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁעַל יְדֵי שֶׁפֶסַח וְהַמַּת, נִתְּלַבְּשׁוּ בְּבִשְׁת
פָּנִים וְיִרְאוֹת חֹטָא. (הרשב"ץ) אֵלּוּ קָרַבְנוּ לְפָנַי הַר
סִינִי. וְנִטְלָנוּ ב' כְּתָרִים אֶחָד כִּנְגַד נַעֲשֶׂה וְאֶחָד כִּנְגַד
נִשְׁמַע. וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. כֵּלָה, אֵלּוּ חֵלֶק מִן
הַמִּצְוֹת כְּמוֹ בְּנֵי נֵחַ, שֶׁהַתּוֹרָה הִיא חַיִּים עֶשֶׂר וְכַבּוּד.
(מח"ו) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים, "וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה" הוּא

בְּעֲצָמוֹ, דִּהִינּוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת, אֵלּוּ הֵיחָ נּוֹתְנָם עַל יְדֵי
מֹשֶׁה כִּשְׂאֵר הַתּוֹרָה. (רשב"ם או"ח אבוד') וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ
לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאָף שְׁנִצְטוּוּ עַל לָנוּ אֶת אֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל, אֶפְשָׁר לוֹ לְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ בְּדוֹרוֹת הַבָּאִים,
וְיִוֹצְאֵי מִצְרַיִם שְׁהִי פְחוֹת מִכ' שָׁנָה זְכוּ לְכַנֵּס לְתוֹכָה.
(רשב"ם או"ח אבוד'). וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.
שְׁהִי יֵשׁ לָנוּ מִשְׁכָּן, וּבְבִית הַמִּקְדָּשׁ נִסְפָּה עֲשָׂרָה
נְסִיִּם. (רשב"ם אבוד')

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל - שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ. לְשֵׁם מָה הֵם
בָּאִים. (רשב"ם) לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ. לְקַיֵּם מִצְוֹת
עֲשֶׂה מִן הַמִּבְחָר, שֶׁל "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ". (ר"ן) וְאָף עַל פִּי
שְׁאֲכַל קָרְבַּן פֶּסַח וּמְרוֹר, הַקִּפִּיד הַכְּתוּב עַל אֲמִירָה
וְהַגְדָּה, שְׁנִצְטוּוּ: "וְאִמַּרְתֶּם זָבַח פֶּסַח". (או"ח אבוד')

פֶּסַח שְׁהִי. עֲתָה מְפָרֵשׁ לָמָּה בָּאִים ג' אֵלּוּ. (אבוד')

שְׁפָסַח שְׁדַלְג. זָבַח פֶּסַח הוּא. הַקָּרְבָּן קְרוִי

שֶׁפֶסַח הַקָּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב, כו) "וְאָמַרְתֶּם זְכַר-פֶּסַח הוּא לַיהוָה יִאֲהַדְוֶנֶה, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֵת בְּתֵינוּ הַצֵּיל, וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲווּ":

יש מוסיפים פיוט זה:

אָמוּנִים עָרְכוּ שִׁבְחָה. לֹאל וּמְכַחוּ מִכְּחָה. וְאָמַרְתֶּם זְכַח, פֶּסַח הוּא לַיהוָה:

וְאָמַרְתֶּם	עַל מִצּוֹת וּמְרֻרִים. אֲכָלוּ וּשְׁתוּ וַיִּנֵּי:	הָרִימוּ קוֹל שִׁירִים. שִׁמְחוּ כְּלִיל שְׂמוּרִים.
וְאָמַרְתֶּם	מִיָּד בְּלִי-מַעֲנִים. הַצֵּיל בְּלִי-הַמוֹנֵי:	רֵאשׁוֹן לְכָל רֵאשׁוּנִים. עַל יַד צִיר אָמוּנִים.
וְאָמַרְתֶּם	עֲתָה יִדְעָתִי. בִּי גָדוֹל יְהוָה:	נָפִי אֵל זְכַרְתִּי. וְחֶסְדִּי סִפְרָתִי.
וְאָמַרְתֶּם	וַיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם. כָּל צְבָאוֹת יְהוָה:	כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם.
וְאָמַרְתֶּם	שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו. עִם נוֹשַׁע בֵּיהוָה:	הַנְּחִיל תּוֹרָתוֹ. לְעַמּוֹ וְעֲדָתוֹ.
וְאָמַרְתֶּם	יִאֲמְרוּ בְּלִי-חֹסֶדֶךָ. מִזֶּבֶחַ לְחֶסֶת בֵּיהוָה:	נִפְלְאוֹת מַעֲשֵׂיךָ. וְעֲצוּמוֹת נִסֶּיךָ.

יקח המצה הפרוסה בידו, ויראנה למסובים, ויאמר:

מִצָּה זו שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצַקְּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ, עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מַלְאֲךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנֶאֱלָם מִיָּד. שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב, לב) "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ. כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם":

יקח המרור בידו, או יראנו למסובים, ויאמר:

מְרֻר זה שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁמְרָרוּ הַמִּצְרַיִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: (שם א, יד) "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחַמֵּר וּבִלְבָנִים וּבְכָל-עֲבָדָה בַשֶּׂדֶה, אֶת כָּל-עַבְדֹתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרֹךְ":

והגדת לבנך

בחפזון. (אבוד) עגות מצות. תררה של מצה. בצק שלא החמיץ קרוי מצה. (רש"י) ולא יכלו להתמהמה. שאלו יכלו להתמהמה בודאי שהיו מחמיצים בצקם, שעדין לא הוחרו על החמץ. וכיון שלא הספיק להחמיץ כי מהרו לגרשם, הוחרנו מאכילת חמץ ונתחייבנו באכילת מצה בליילה א'. (הרשב"ץ) וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבתן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צידה, אלא האמינו והלכנו. (רש"י)

"פסח" על שם שדלג ופסח על בתי בני ישראל שבין בתי המצרים, וקופץ ממצרי למצרי וישראל שבאמצע נצול. ויקד העם וישתחוו. על בשורת הגאלה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם. (רש"י) מצה זו - על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. ואף שכבר נצטוו לאכל מצות בקרבן פסח בטרם יצאו ממצרים, לא נצטוו כן אלא על שם העתיד, שגלויה לפניו שופם לצאת משם

בְּכַל-דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לְרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, שְׁנַאֲמַר: (שמות יג, ח) **"וְהִתְדַּתְתָּ לְבַנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעָבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּיֹצְאֹתִי מִמִּצְרָיִם."** **שְׁנַאֲמַר:** (דברים י, כג) **"וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הֵבִיא אוֹתֵנוּ, לְתַת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְוֹתֵינוּ:"**

יכסו את המצות, ויחזיקו הכוס בידם עד סוף ברכת "נאל ישראל". ויאמרו בשמחה רבה:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּימִים: לְחֻדוֹת, לְחֵלֶל, לְשַׁבֵּת, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדְרָה, וּלְקַלֵּם, לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבְוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל-הַנְּסִיִּים הָאֵלֹהִים. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֻרֹת, וּמִשְׁעַבֻּד לְנֶאֱלֵה, וּמִיַּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל. **וְנֹאמַר לְפָנָיו תְּלַוְיָה:**

הַלְלוּיָהּ הִלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה וְיִהְיֶה שֵׁם יְהוָה רַב־מְבֹרָךְ. הִלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: **מִבְּרַךְ, מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: מִמְּוֹרַח-שָׁמֶשׁ עַד-מְבֹאוֹ. מְחַלֵּל שֵׁם יְהוָה וְיִהְיֶה רָם עַל כָּל גּוֹיִם וְיִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ. עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ. הַמְּגַבִּיחַ לְשַׁבֵּת: הַמְּשַׁפִּיל לְרְאוֹת. בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל. מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת. אִסְחָפְנִים שְׁמִיחָה הַלְלוּיָהּ:**

והגדת לבנך

טוב, ומאפלה. של בית האסורים. לאור גדול. של עולם. **וְנֹאמַר לְפָנָיו תְּלַוְיָה.** שהוא השבח הגדול ביותר שבספר תהלים. (הרשב"ץ)

הַלְלוּיָהּ הִלְלוּ עַבְדֵי ה'. ולא עבדי פרעה. (מגלה י"ד.) **מִמְּוֹרַח שָׁמֶשׁ וְכוּ'. שְׁעַל יְדֵי צִיּוֹת מִצְרַיִם גֹּדֵעַ שְׁמוֹ בְּעוֹלָם. מִי כֹה אֱלֹהֵינוּ. כְּלוֹמֵר, כְּשֶׁם שֶׁמְעַלְתוֹ גְּדוּלָה כִּךְ עֲנוּתָנוּתוֹ גְּדוּלָה, שִׁירָד הוּא בְּעַצְמוֹ, לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בַּמִּצְרַיִם. (רשב"ם) הַמְּגַבִּיחַ לְשַׁבֵּת. שאף שהוא רם ונשא, הוא משפיל לְרְאוֹת – בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל. אֵלֹהֵי שְׂרָאֵל הַדְּלִים שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים לְבָנִים 'מַעְפָּר', וְהַקְּבִ"ה הַקִּים וְרוֹמֵם אוֹתָם. מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן. שְׁחָזַר עַל הָאֲשַׁפּוֹת לְבָקֵשׁ תְּקוּן. וְעוֹד מְרַבֵּה אֶת כְּבוֹדָם עַד שְׁמוֹשִׁיבָם עִם נְדִיבִים. הֵם מִשָּׁה וְאַהֲרֹן. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. הֵם הַקְּנָיִם. מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת. שֶׁהָיוּ הַמִּצְרַיִם סְבוּרִים שֶׁהֲצִלְיָחוּ לְבָשֶׁלֶם מִפְּרִיָה וּרְבִיָה וּבְצִאתָם רָאוּ כִי – אִם תְּבַנִּים שְׁמִיחָה. שְׁכָל אִשָּׁה נְטִלָה עִמָּה כְּמֵה תְּבוֹרוֹת שֶׁל יְלָדִים קְטָנִים, שֶׁהָרִי יִלְדוּ שִׁשָּׁה בְּכָרִים אַחַת. וְעַל זֶה עֲלִינוּ לְהֵלֵל – הַלְלוּיָהּ. (מחז"ו)**

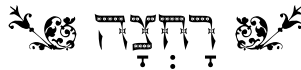
בְּכַל דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לְרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ. ורצה לומר שיראה ויביט בעצמו כאלו הוא היה עבד, שְׁנַאֲמַר: "וְזָכַרְתָּ כִּי עַבְדֵי הָיִיתָ וְכוּ'. וְיֵצֵא לְחֻרֹת מִמִּצְרַיִם. שְׁהָרִי אֵלֹהֵי הוֹצִיא תִקְבְּ"ה אֶת אַבְוֹתֵינוּ עֲדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וְכוּ'. (אבוד"ה) **שְׁנַאֲמַר בְּעַבֻּר זֶה.** שאקום מצותיו, כגון פסח מצה ומרור. **עָשָׂה ה' לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם.** ולא אמר בצאת אבותינו. (מחז"ו א"ח) **אֵלֵא אֵף אוֹתֵנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם.** כלומר הרי אנו עצמנו בכלל כל הנסים שעשה לאבותינו שהרי אלו לא הוציא וכו'. (שבה"ל)

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּימִים לְחֻדוֹת. כיון שהוא כאלו אֲנַחְנוּ יֵצֵאנוּ מִמִּצְרַיִם, חוֹבֵב עֲלֵינוּ לְהֵלֵל לְהַשִּׁי"ת כְּדֶרֶךְ שְׁאֲמָרוּ אַבְוֹתֵינוּ. (א"ח אבוד"ה) **לְחֻדוֹת לְהֵלֵל וְכוּ'. ו' מִיַּיִן שֶׁבַח כְּנֶגֶד ז' רִקְעִים.** (אבוד"ה) **לְמִי שֶׁעָשָׂה אֶת כָּל הַנְּסִיִּים הָאֵלֹהִים.** ומה הם? הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֻרֹת וְכוּ'. וְכִיּוֹן שֶׁכֵּן, יֵצֵאנוּ גַם – מִיַּגוֹן לְשִׁמְחָה. שְׁמֵי שֵׁשׁ רְשׁוֹת אַחֲרַיִם עֲלֵיו הוּא שְׁרׁוּי בִּיַּגוֹן, וְאִם יֵצֵא לְחֻרֹת יֵצֵא לְשִׁמְחָה. וְכֵן – מֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב. כִּי הָעַבְדֵי הוֹלֵךְ יַחַף כְּאֲבֵל, וּבְצִאתוֹ לְחֻרֹת יֵצֵא מֵאֲבֵלָתוֹ לְיוֹם

בִּצְאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֶזוֹ: הֵיטָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשָׁלוֹתָיו: הַיּוֹם רָאָה וַיִּנָּם. הִתְרַדָּן יוֹסֵב לְאַחֹר: הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵלִים. נְבֻעוֹת כְּבִנְיָצֶאן: מִהֲלֶךְ הַיָּם כִּי תִנּוֹם. הִתְרַדָּן תַּסֵּב לְאַחֹר: הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵלִים. נְבֻעוֹת כְּבִנְיָצֶאן: מִלְפָּנַי אֲדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ. מִלְפָּנַי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲנִים-מִיָּם. חֲלֹמִישׁ לְמַעֲיָנוֹ-מִיָּם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָהּ יְהוָהּ אֱלֹהֵינוּ, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נֶאֱלָנוּ וְנָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. וְהַגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה, לְאֹכֹל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר. כִּן יְהוָהּ יְהוָהּ יְהוָהּ וְאֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלְרִגְלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים כְּבִנְיָ עִירָה, וְשֹׂשִׁים בְּעִבּוֹדְתָהּ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים, אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחַךָ לְרִצּוֹן. וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל נֶאֱלָתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָהּ יְהוָהּ, נָאֵל יִשְׂרָאֵל:

שׁוֹתִים הַכּוֹס הַשְּׂנִי בַּחֲסֵבָה עַל צַד שְׂמָאל, וְאִם לֹא שָׁתָה בַּחֲסֵבָה צִרִיךְ לַחוּר וּלְשִׁתוֹת.



בַּמִּלִּים יָדִים לַסְעוּדָה וּמְכַרְכִּים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָהּ יְהוָהּ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדִים:

וְהַגְדָּת לַבֶּנֶךְ

(אבֹד') וְהַגִּיעֵנוּ לַלַּיְלָה הַזֶּה. כְּמוֹ שְׂאוּמִרִים בְּבִרְכַת שֶׁחֲתָנוּ "וְהַגִּיעֵנוּ לְזִמְן הַזֶּה". וְאִף שֶׁכָּבֵר בְּרַכְנוּ שֶׁחֲתָנוּ, אָמַר כֵּן כְּדִי לְהַמְשִׁיךְ "כִּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אֲבוֹתֵינוּ הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים" וְכו', שֶׁהוּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה עַל הַעֲתִיד. (א"ח) וְהַגִּיעֵנוּ הַלַּיְלָה הַזֶּה לְקַיֵּם בּוֹ אֶת הַמִּצְוֹת – לְאֹכֹל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר. הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים. רֵאשׁ הַשָּׁנָה יוֹם הַכַּפּוּרִים. וְלְרִגְלִים. פֶּסַח שְׁבוּעוֹת וְסִכּוֹת. שְׂמֵחִים כְּבִנְיָ עִירָה יְרוּשָׁלַיִם וְשֹׂשִׁים בְּעִבּוֹדְתָהּ בְּעִבּוֹדַת הַקֶּרֶבֶנּוֹת בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים. קֶרֶבֶן חֲגִיגָה. וּמִן הַפְּסָחִים. קֶרֶבֶן פֶּסַח. וּמִקְרִימִים לְאָכַל מִן הַזְּבָחִים לְפִי ש"אֵין מִפְּטוּרֵינָּה אַחַר הַפֶּסַח אֶפִּיקוּמִין". אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל הַקֶּרֶבֶנּוֹת עַל קִיר מִזְבִּיחַךָ לְרִצּוֹן. שְׁהֵי זוֹרְקִין מִן הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ. וְנוֹדָה לְךָ בְּשִׁיר חֲדָשׁ. "שִׁיר חֲדָשׁ" לְשׁוֹן זָכַר וְלֹא "שִׁירָה חֲדָשָׁה" כְּמוֹ בְּגֵאֶת מִצְרַיִם, שְׂאִמְרוּ בַּמִּדְבָּר: כִּשְׂפָצָאוּ מִמִּצְרַיִם יִרְשׁוּ שְׂבִיעָה אֲמוֹת שָׁהֵם עֲשִׂירִית מִשְׁבָּעִים אֲמוֹת, אָבָל בְּגֵאֶת הַעֲתִידָה יִרְשׁוּ הַכָּל כְּנֹכָרִים. עַל גֵּאֶתֵנוּ. זוֹ גֵּאֶת שְׁלֻעֲתִיד. וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. זוֹ גֵּאֶת מִצְרַיִם, שְׂנֵאֲמַר: "כִּפּוּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר 'שְׂדִית' ה'" גֵּאֵל יִשְׂרָאֵל. מִמִּצְרַיִם. (שְׁבַח"ל וְאֲבוֹד')

בִּצְאַת יִשְׂרָאֵל – הַגְּבָרִים מִמִּצְרַיִם, וּבֵית יַעֲקֹב – הַנְּשִׂיִם. מֵעַם זֶר הַמְדַבֵּר בְּשִׁפְת – לֹעֶזוֹ. כָּל לְשׁוֹן שְׂאִינָה לְשׁוֹן הַקִּדְשׁ נִקְרָא לְשׁוֹן לֹעֶזוֹ. הֵיטָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ. שְׁקִפְצִי נַחְשׁוֹן בֶּן עֲמִינַדָב מִשִּׁבְטֵי יְהוּדָה, לְקִדְשׁ אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה בָּיָם. וּבִשְׂבִיל כֶּךָ זָכָה שִׁבְטֵי יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל מִמְשָׁלוֹתָיו שְׂמֵלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. הַיּוֹם רָאָה אֶת נַחְשׁוֹן בֶּן עֲמִינַדָב וַיִּנָּם שְׁלֹא יִטְבַּע הַצַּדִּיק. וְאִף הִתְרַדָּן יוֹסֵב לְאַחֹר. וְהוּא הַדִּין לְכָל הַנְּחֻלִים הַהוֹלְכִים אֶל הַיָּם, וְנִקְטֵ אַחַד מֵהֶם. הַהָרִים רָקְדוּ-קִפְצוּ כְּאֵלִים. מִפְּחַד מְנוּסוֹתוֹ שֶׁל הַיָּם. וְהַגְּבֻעוֹת קִפְצוּ כְּבִנְיָ צֶאֱן. וְהָרֹאֵה כֵן תִּמְהָ וְשׂוֹאֵל: מִהֲלֶךְ הַיָּם כִּי תִנּוֹם וְכו'. וּמְשִׁיבִים לוֹ: מִשׁוֹם שְׁלִפְנֵי אֲדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ. שְׁלִפְנֵי הָאֲדוֹן הָאֶרֶץ נִבְהֵלַת וּמוֹדְעוּעַת. ('חולֵי' מִלְשׁוֹן חֵיל וְחֶדְהָ). וּמִיָּהוּ הָאֲדוֹן? הוּא- אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. שֶׁהוּא אֲדוֹן עַל הַכָּל. וְכִשְׁהוּא רֹצֵה הוּא הוֹפֵךְ אֶת הַצּוֹר לְאֵגֶם מִיָּם, וְאֶת הַחֲלֹמִישׁ מִרְכֶּכֶךָ וּמִמִּים לְמַעֲיָנוּ מִיָּם. לְמַעַן מִיָּם וּרְמִים. (מַחֲו"ו) צוֹר וְחֲלֹמִישׁ. סְלֻעִים קְשִׁים. (מַצּוֹת צִיּוֹן)

אֲשֶׁר נֶאֱלָנוּ וְנָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. לְפִי שְׂאִמְרוּ לְמַעֲלָה "שְׁלֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גֵּאֵל הַקֶּב"ה, אֲלֵא אִף אוֹתֵנוּ גֵּאֵל עִמָּהֶם" לְפִיכֶךָ הַזְּכִיר כִּאֵן אֶת גֵּאֶלְתֵנוּ וְגֵאֶלְתֵנוּ מִמִּצְרַיִם.

מוציא - מצה

יקח שלשת המצות בידו מהקערה, כשהפרוסה בין שתי השלמות, ויברך.
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדְהֵנוּ יְיָ הוֹדְהֵנוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

יניח המצה התחתונה מידו, וישארו בידו העליונה והפרוסה, ויברך:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדְהֵנוּ יְיָ הוֹדְהֵנוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוְּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

ויבצע משתייה, כזית מכל אחת, ויטבלם במלח, ויאכלם בהסכה. ויחלק לכל המסובים כזית מכל מצה. ולפחות יתן כזית לכל אחד מן המסובים, ויאכלו בהסכה. (ושיעור הכזית 27 גרם). ואם אין המצה שלפניו מספקת לכל המסובים, יתן ממצה שמורה אחרת אשר מחוץ לקערה, כזית לכל אחד מן המסובים.

מרור

מצוה לעשות חרוסת סמיכה וזכר לטיט, וקודם הטיבול מרככים אותה במעט יין אדום וזכר לדם. ויקח כזית מרור ויטבלנו בחרוסת, וינער מעט את החרוסת שעליו כדי שירניש את מעט המרור. ויאכלנו כלי הסכה.
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדְהֵנוּ יְיָ הוֹדְהֵנוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוְּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:

כורך

יקח כזית מן המצה השלישית התחתונה, וכזית מרור, ויברכם ביחד, ויטבלם בחרוסת, ויאכלם בהסכה. ויאמר:
מַצָּה וּמְרוֹר פְּלֵא כְּרֵבָה, וְזָכַר לְמִקְדָּשׁ, בְּיָמֵינוּ יְחִדְּשׁ, כְּהַלֵּל חֲזָקֵן שְׁתִּיחַ פּוֹרְכָן וְאוֹכְלֵן גְּבַת אַחַת, לְקִנָּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (במדבר מ, יא) "עַל מִצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלוּהוּ":

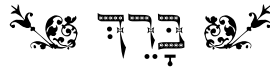
טבלתין עזרתך

יערוך שלחנו ויסעד ליבו בשמחה, כיד ה' הטובה עליו. ואם רצה לאכול בהסכה, הרי זה משובח, אבל מן הדין אין צריך להסב בסעודה. והחכם עיניו בראשו, לכל ימלא כרסו בסעודה, כדי שיוכל לאכול את האפיקומן לתאבון. ויודרו מעט בסעודה, כדי שיספיק לגמור את ההלל לכתחילה קודם הצות.



אחר שגמר סעודתו יקח כזית מן המצה שהצניעה לאפיקומו, ולבתחילה יש לסיים את אכילת האפיקומו קודם הצות הלילה. ויזהר לאוכלו במקום אחר. ולא יאכל שום דבר אחריו, אך לשתות קפה או תה מותר.

וקודם האכילה יאמר: **זָכַר לְקַרְבֵּן פֶּסַח, הַנֶּאֱכָל עַל הַשֶּׁבַע:**



יטול ידיו למים אחרונים, ויאחו בידו כוס שלישי ויברך כרבת המזון.

אם המסובים שלושה או יותר חייבים לזמן, ויאמר: **הֵב לָן וְנִבְרַךְ לְמַלְכָא עֲלָאָה קַדִּישָא עוֹנִים:** שמים.

בְּרִשׁוֹת מַלְכָא עֲלָאָה קַדִּישָא (בשבת ובכרשות שבת מלכתא) **וּבְרִשׁוֹת יוֹמָא מַבָּא אֲשַׁפִּיזָא קַדִּישָא**
וּבְרִשׁוֹתְכֶם נִבְרַךְ (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ:**

והמסובים עונים: **בְּרוּךְ** (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ** וּבְמִטְבוֹ חֵינּוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה, **אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזֶּה אוֹתְנוּ וְאֵת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוֹבוֹ,**
בְּחַן, בְּחֶסֶד, בְּרִיּוּחַ וּבְרַחֲמִים רַבִּים. נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ: וּבְטוֹבוֹ
הַגָּדוֹל תְּמִיד לֹא חֶסֶד לָנוּ, וְאֵל יַחֲסֵר לָנוּ מוֹזוֹן תְּמִיד לְעוֹלָם וְעַד, כִּי הוּא אֵל זָן וּמַפְרִינֵם לְכָל,
וְשִׁלְחָנוּ עֲרוּךְ לְכָל, וְהִתְקִין מַחִיָּה וּמוֹזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בְּרָא, בְּרַחֲמָיו וּבְרֹב חֶסְדָּיו, כְּאָמֹר:
שׂוֹתָה אֶת יָדְךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה יְהוָה הַזֶּה אֵת הַכֹּל:

נֹדְדָה לָךְ יְהוָה יְהוָה יְהוָה **עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֵדָה מוֹבָה וְרַחֲבָה, בְּרִית**
וְתוֹרָה, חַיִּים וּמוֹזוֹן, עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִיַּד עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתְךָ
שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ, וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלַּמְדָתָנוּ, וְעַל חֲפִי רִצּוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים וּמוֹזוֹן שֶׁאַתָּה
זָן וּמַפְרִינֵם אוֹתָנוּ:

וְעַל **הַכֹּל יְהוָה יְהוָה יְהוָה** **אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבַרְכִים אֶת־שִׁמְךָ, כְּאָמֹר: וְאֲכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ,**
וּבְרַבְתָּ אֶת (כשאומר "את" יתן מעט מים בכוס) **יְהוָה יְהוָה יְהוָה** **אֱלֹהֵינוּ עַל הָאֶרֶץ הַמוֹבָה אֲשֶׁר**
נָתַתְּ לָךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה יְהוָה, עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמוֹזוֹן:

רַחֵם **יְהוָה יְהוָה יְהוָה** **אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל חַר צִיּוֹן מִשְׁבֵּן**
בְּבוֹדְךָ, וְעַל חֵיבְלָה, וְעַל מְעוֹנָה, וְעַל דְּבִירָה, וְעַל חֲבוֹת הַגָּדוֹל וְהַקָּרוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ
עֲלֵיו. אֲכִינּוּ, רְעֵנּוּ, זִוְנֵנּוּ, פְּרַנְסֵנּוּ, כִּלְכַּלְנוּ, חֲרוּיְחֵנּוּ, חָרוּחַ לָנוּ מִתְּרַח מִכָּל צְרוּתֵינוּ, וְנָא, אֵל
תִּצְרִיכֵנוּ יְהוָה יְהוָה יְהוָה **אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מַתְּנוֹת בָּשָׂר וְדָם, וְלֹא לִידֵי חֲלוּאַתָּם, אֲלָא לִידֵי הַמְּלָאָה**

וְהִרְחַבְתָּהּ, הַעֲשִׂירָה וְהַתּוֹחֶה. יְהִי רִצּוֹן שְׂלֵא נָבוֹשׁ פְּעוּלָם הוּא, וְלֹא נִבְלָם לְעוֹלָם הַכַּף, וּמִלְכוּת
בֵּית דָּוִד מְשִׁיחָךָ תַּחֲוִירְנָה לְמִקּוּמָהּ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ:

כַּשֶּׁבַת מוֹסִיפִים: רָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, הַשְּׁבֶת הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ
הַזֶּה, כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא מִלְפָּנֶיךָ, נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ, וְנִתְעַנֵּג בּוֹ, בְּמִצְוֹת חֲסֵי רִצּוֹנְךָ, וְאֵל תְּהִי צָרָה
וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ, וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנְּחֻמּוֹת. וְהַגֵּם שְׂאֵכְלֵנוּ וְשִׁתֵּנוּ,
תִּרְבֵּן בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ לֹא שִׁכַּחְנוּ, אֶל-תִּשְׁכַּחְנוּ לְנֹצַח וְאֶל-תִּזְנַחְנוּ לְעַד, כִּי אֵל מִלֶּךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה:
אַלְהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיִבֹא, וְיִגִּיעַ, וְיִרְאֶה, וְיִרְצֶה, וְיִשְׁמַע, וְיִשְׁקַד, וְיִזְכֶּר, וְיִזְכְּרֵנוּ
וְיִזְכְּרוּנוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְזָכוּנוּ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְיִזְכְּרוּנוּ מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדְּךָ, וְיִזְכְּרוּנוּ כָּל-עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפִלְטָה לְמוֹצָה, לְחַן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים מוֹכִימִים וּלְשְׁלוֹם. בְּיוֹם חַג
הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הוּא. לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. וְזָכְרֵנוּ יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ
בּוֹ לְמוֹצָה, וּפְקַדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים מוֹכִימִים, בְּדַבָּר יְשׁוּעָה וּרַחֲמִים, חוּם וְחֻנּוּן,
וְחַמּוּל וְרַחֵם עָלֵינוּ, וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מִלֶּךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַבְנֶה יְרוּשָׁלַם עִירְךָ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ. פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם, וְאוֹמֵר בְּלַחַשׁ: אָמֵן:
בְּרִיךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, לְעַד הָאֵל אָבִינוּ, מִלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ,
גּוֹאֲלֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ, קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמִּלֶּךְ הַטּוֹב וְהַמְטִיב לְכָל,
שְׂפָכְלָיוּם וְיוֹם הוּא הַטִּיב לָנוּ, הוּא מְטִיב לָנוּ, הוּא יְטִיב לָנוּ, הוּא גְמָלָנוּ, הוּא גּוֹמְלָנוּ, הוּא
יְגַמְלָנוּ לְעַד, חַן וְחֶסֶד, וְרַחֲמִים, וְרִיחוּחַ וְהַצְלָה, וְכָל-טוֹב: (עוֹנִים אָמֵן) תִּרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל
כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ: תִּרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ לְדוֹר דּוֹרִים: תִּרְחַמֵּן
הוּא קָרָן לְעַמּוֹ יְרִים: תִּרְחַמֵּן הוּא יִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנֹצַח נְצָחִים: תִּרְחַמֵּן הוּא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא
בְּבוֹי בְּחֶתֶר וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנַחַת וְלֹא בְּצָעֵר: תִּרְחַמֵּן הוּא יִתֵּן שְׁלוֹם בֵּינֵינוּ: תִּרְחַמֵּן הוּא יִשְׁלַח
בְּרָכָה רְחוּחַ וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ: תִּרְחַמֵּן הוּא יַצְלִיחַ אֶת דְּרָכֵינוּ: תִּרְחַמֵּן הוּא יִשְׁפּוֹר
עוֹל גְּלוּת מַחֲרָה מֵעַל צוֹאֲרֵנוּ: תִּרְחַמֵּן הוּא יוֹלִיבֵנוּ מַחֲרָה קוּמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: תִּרְחַמֵּן הוּא
יִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָת הַגּוּף: תִּרְחַמֵּן הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יְדוֹ הַרְחַבְתָּהּ:
תִּרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ הַגָּדוֹל כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבֹרְהָם יַצְחָק
וְיַעֲקֹב כְּכָל מִבֵּל כָּל, כִּן יִבְרַךְ אוֹתֵנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלֵמָה, וְכֵן יְהִי רִצּוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: תִּרְחַמֵּן
הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סִכַּת שְׁלוֹמוֹ:

כַּשֶּׁבַת: תִּרְחַמֵּן הוּא יַנְחִילֵנוּ עוֹלָם שְׂכָלוֹ שֶׁבַת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תִּרְחַמֵּן הוּא יַנְעִיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים אַחֲרֵים תְּפֹאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשְׁלוֹם: תִּרְחַמֵּן הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שְׂכָלוֹ טוֹב:
בְּרַכַת הָאוֹרָה: תִּרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ אֶת תְּשֻׁלְחָן הַזֶּה שְׂאֵכְלֵנוּ עָלֵינוּ וְיִסְדֵּר בּוֹ בְּלִמְעַרְעֵי עוֹלָם וְיַהֲרִיחַ בְּשִׁלְחָנוּ שֶׁל
אֲבֹרְהָם אָבִינוּ עָלֵינוּ שְׁלוֹם, בְּלִירְעַב מִמֶּנּוּ יֹאכַל, וְכָל צָמָא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה. וְאֵל יְחַסֵּר מִמֶּנּוּ בְּלִיטוֹב
לְעַד וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים אָמֵן: תִּרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וּבַעַל הַסֶּעֱדָה הַזֹּאת. הוּא וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְכָל

אֲשֶׁר לוֹ. בְּכַנִּים שִׁיחֵיו. וּבְנִכְסִים שִׁירְבוּ. כִּרְךָ יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ. חִילוֹ וּפְעַל יָדָיו תִּרְצֶהוּ. וְיִהְיוּ נִכְסָיו וּבְנִכְסָיו מְצֻלְחִים וּקְרוּזִים לְעִיר. וְאֵל יִדְמֶקֶן לְפָנָיו וְלֹא לְפָנָיו שׁוֹם דְּבַר חֶסֶד וְהִתְהוֹר עֲוֹן. שֵׁשׁ וְשֵׁמֶחַ בְּלִיחֵימִים בְּעֵשֶׂר וּכְבוֹד מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. לֹא יִבוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יִכְלֹם לְעוֹלָם הַבָּא. אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן:

הַרְחֵמֵן הוּא יִשַׁע תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבָּנוּ, וְתִהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פָּנָיו לְבַלְתִּי נַחֲמָא, וְיִהְיוּ כָל-מַעֲשֵׂינֵינוּ לְשֵׁם שְׁמִים: הַרְחֵמֵן הוּא יַחֲיֵנוּ וְיִזְכְּנוּ וְיִקְרַבְנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ, וְלִבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלַחֲנֵי הָעוֹלָם הַבָּא: מְגֻדֹל יִשׁוּעוֹת מַלְכוּ, וְעִשְׂהֵחֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ, לְדוֹד וְלוֹרְעוֹ עַד-עוֹלָם: בְּפִרְיִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ, וְדוֹרְשֵׁי יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ. לֹא יִחַסְרוּ כָל-טוֹב: נַעַר הֵייתִי נִסְזַקְנָתִי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נֶעֱזֵב וְזָרְעוֹ מְבַקֵּשׁ-לָחֶם: כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמְלוֹת, וְזָרְעוֹ לְכַרְבָּה: מַה שְּׂאֲכַלְנוּ יְהִי לְשִׁבְעָה, וּמַה שְּׂשִׁיתֵנוּ יְהִי לְרִפּוּאָה, וּמַחֲשֵׁהוֹתֵרְנוּ יְהִי לְכַרְבָּה, כְּדַבְּתִיב: וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּזְתְּרוּ כְּדַבַּר יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ, עוֹשֵׂה שְׁמִים וְאַרְצֵ: כְּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ, וְהִיָּה יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ מְבַטְחֵנוּ: עַד לְעַמּוֹ יִתֵּן, יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: עוֹשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ, וְעַל כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן:

יְבָרַךְ בּוֹרֵא פְרִי הַגִּפְן עַל כּוֹס שְׁלִישִׁי, וַיְכוּיֵן לַפְטוֹר כְּבִרְכָה זוֹ גַם אֶת כּוֹס רְבִיעִי.

כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא, וּבְשֵׁם יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ אֶקְרָא: סְבָרֵי מְרַנֵּן: וְעוֹנִים: לְחַיִּים.

כְּרוּךְ אַתָּה יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרִי הַגִּפְן: וַיִּשְׂתַּח כַּסְבַּח.



יִמְנוּ לוֹ כּוֹס רְבִיעִי וַיֹּאמְרוּ אֵת הַחֶלֶל כְּשִׂמְחָה וּבִהַתְלַבְּחוֹת רַבָּה, כְּשִׂבְחוֹס כִּירוֹ. וְאֵם קִשָּׁה לוֹ לֵאחֹזוּ בְּמִשְׁךְ כָּל הַחֶלֶל, טוֹב לֵאחֹזוּ לַפְחוֹת כְּסוּף הַחֶלֶל כְּבִרְכַת "הַחֶלְלוּ". וּמִצוּה שִׁיחֵיו לַפְחוֹת שְׁלֹשָׁה בְּקִרְיַת הַחֶלֶל, וְהַגְדוֹל שְׂכַחַם אוֹמֵר "הוֹדוּ", וְהַאֲחִירִים עוֹנִים אַחֲרָיו.

שְׂפָךְ חֶמְתְּךָ אֵל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּהוּ, וְעַל מַמְלְכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב, וְאֵת נְהוֹי הַשְּׂמֹנִי: שְׂפָךְ-עֲלֵיהֶם וְעָמְדוּ וַחֲרוֹן אַפְךָ יִשִּׁינָם: תִּרְדַּף כְּאֵף וַתִּשְׁמִדֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוֹה:

לֹא לָנוּ יְהוֹדֵהוּ יִהְיוּהוּ. לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד. עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְךָ: לְמַה יֹּאמְרוּ הַגּוֹיִם. אִיָּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵהֵינוּ בְּשִׁמְיִם. כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב. מַעֲשֵׂה יָדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ. עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ. אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְיַחוּן: יְדִיָּהֶם וְלֹא יִמְשׁוּן רִגְלֵיהֶם וְלֹא יִחַלְבוּ. לֹא יִהְיוּ בְּגִרוֹנָם: כְּמוֹתָם יְהִיוּ עֹשִׂיהֶם. כָּל אֲשֶׁר בָּטַח

והגדת לבנך

יִדְעִים שְׂאֵלְהֵינוּ בְּשִׁמְיִם, וּבִידוֹ יִכְלַת לְגַאֵל אוֹתָנוּ. כִּי כָל אֲשֶׁר חָפֵץ בְּעֵבֶר עָשָׂה, וְכֵן יַעֲשֶׂה גַם בְּעֵת-יְדִי. שְׁהָרִי לֹא כְּצוֹרְנוּ צוֹרֵם, כִּי עֲצִיבֵיהֶם – אֱלֹהֵיהֶם, עֲשׂוּיִים מִכֶּסֶף וְזָהָב וְאִינָם מוֹעִילִים, לְפִי שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם. וְסוּפָם שֶׁל עֹשִׂיהֶם, – יִצְרִי הַפְּסָלִים, לְהִיּוֹת כְּמוֹתָם. (לֹא רוֹאִים וְלֹא שׁוֹמְעִים, לְפִי

לֹא לָנוּ. לְפִי שְׂבַחְלִקוֹ הִרְאִשׁוֹן שֶׁל הַחֶלֶל הַזֶּה אֵת גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בְּקִשׁ דּוֹד הַמֶּלֶךְ רַחֲמִים גַּם עַל שְׂאֵר הַגְּלִיּוֹת. וְאָמַר, לֹא לְמַעַנְנוּ בְּלִבְדִּי רָאִי שֶׁתִּגְאֲלֵנוּ אֵלָּא לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד. שְׁלֵא יִתְחַלֵּל בְּגוֹיִים. כִּי לְמַה יֹּאמְרוּ הַגּוֹיִם אִיָּה נָא אֱלֹהֵיהֶם שֶׁאֵם הוּא קַיִם, לְמַה אֵינוּ מוֹשִׁיעַ לָהֶם. וְאָנוּ הִרִי

בְּהֵם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בִּיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. עוֹרֶם וּמְנַגֵּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בְּטַחוּ בִּיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. עוֹרֶם וּמְנַגֵּם הוּא: יִהְוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. עוֹרֶם וּמְנַגֵּם הוּא:

יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה: יִכְרַךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל. יִכְרַךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יִכְרַךְ יִרְאֵי יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. הַקְּטַמְנִים עִם הַגְּדָלִים: יִסֶּף יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. עֲלִיבֶם, עֲלִיבֶם וְעַל פְּנִיכֶם: פְּרוּכִים אַתֶּם לִיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. עֲשֵׂה שְׂמִים וְאַרְצֵי: הַשְּׂמִים שְׂמִים לִיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. וְהָאַרְצֵי נִתַּן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמְתִּים יְהַלְלוּיָהּ. וְלֹא כָּל יוֹדְדֵי הוֹמָה: וְאַנְחֵנוּ נִכְרַךְ יְהִי. מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם יְהַלְלוּיָהּ:

אַהֲבָתִי כִּי יִשְׁמַע יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. אֵת קוֹלִי תַחֲנוּנִי: כִּי הִטָּה אֹזְנוֹ לִי. וּבְכִמִּי אֶקְרָא: אֶפְפוּנֵי חֲבֵלֵי מוֹת וּמַצְרֵי שְׂאוּל מְצֻאוֹנִי. צָרָה וַיְגוֹן אִמְצֵא: וּבְשֵׁם יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה אֶקְרָא. אָנָּה יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה מַלְטָה נַפְשִׁי: חַנוּן יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. וְצַדִּיק, וְאַלְהֵינוּ מִרְחָם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. דְּלוּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבֵי נַפְשִׁי לְמִנוּחֵיכִי. כִּי יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. נִמְלַ עֲלִיכִי: כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמּוֹת אֵת עֵינֵי מִן דַּמְעָה. אֵת רַגְלֵי מִדְּחִי: אֶתְחַלֵּף לְפָנֵי יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. כְּבָאֲרָצוֹת חַחִיִּים: הַאֲמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר. אֲנִי עֲנִיתִי מֵאֵד: אֲנִי אִמַּרְתִּי כְּחַפְזִי. כְּלִי-הָאָדָם כְּזָב:

מָה אֲשִׁיב לִיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. כָּל תַּגְּמוּלוֹחֵי עָלַי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשֵׁא. וּבְשֵׁם יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה אֶקְרָא: נְדָרֵי לִיהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. אֲשַׁלֵּם. נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: יִקָּר בְּעֵינֵי יְהוֹדֵדְתָּ יִאֲהוּדְנָה. הַמּוֹתָה לְחַסִּידָיו: אָנָּה

והגדת לבנך

הוא מרחם ושמר אף את הפתאים – המזידים. (ספרי) ואף שדלותי מן המצות, לי יהושיע ויפדני מצרותי. לפיכך – שובי נפשי למנוחתי ואל תדאגי, כי ה' גמל גמל חסדו עליי, ויחלץ אותך ממות. ואתהלך לפניו בארץ החיים, היא ארץ ישראל שקרויה ארץ החיים לפי שמתייה חיים תחלה. האמנתי כי אדבר. הוא כמין התנצלות, כי מתחלה בהיותו בגלות, פקפק באמונה ובדברי הנביאים, ומתנצל קצת ואומר: כי בשעה שדברתי בן – אני עניתי מאד, הייתי שרוי בעני הגלות ובשפל המדרגה, ומתוך כך – אמרתי בחפזי, בחפזון ובלי ישוב הדעת – כל האדם כזב. כל הנביאים שנתנבאו עלי בגלות על גאלי, דברו שקר ח"ו, כי עבר קציר קלה קוץ, ואנו לא נושענו. אכל קצת נוכחתי לדעת כי אכן יש תקוה. ועל זה הוא ממשיר ואומר:

מה אשיב וכו' (מחז"ל)

מה אשיב לה. מה מנחה אשיב לה. כל תגמולוהי. שכל תגמוליו הטובים באו – עלי. והחני אחר היאוש הגדול הזה. לפיכך – כוס ישועות אשא, בברכת המזון, ובשם ה' אקרא. להללו ולברכו. נדרי לה. נדרים אשר נדרתי לה בגלותי אשלמה ונגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו. יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. כי יקר וכבד הדבר

שימותו) וכן סופו של כל אשר בטח בהם, למות. אכל – ישראל ובית אהרן הבוטחים בה' שהוא אלהים חיים, הוא מועיל להם, שהוא עוֹרֶם וּמְנַגֵּם, והיכלת בידו. יראי ה' – גרים. (מחז"ל)

ה' וזכרנו. כשאנו זוכרים את השם ומברכים בשמו, הוא מסכים ומברך את בית ישראל. שנאמר "בכל המקום אשר אכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך". וכן בברך בית אהרן הכהנים. שנאמר "ואני אברכם". ולפי שאנו זוכרים את שמו תמיד, לכן יברכנו – עשה שמים וארץ. את – השמים בחר לו, והארץ נתן לבני אדם. להללו ולשבחו על פרותיה. ולא למתים נתנה לפי שלא המתים יהללו יה. שאין בהם יכולת להלל. אלא אנו וכיוצא בנו שאנו חיים נברך יה מעתה ועד עולם הלהייתו. (מחז"ל) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. לפי שאמר לעיל על הפסלים "פה להם ולא ידברו וכו'" אמר: אכל אני, אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני. כי הטָה אֹזְנוֹ לִי. לשמע מה שאקרא לו. וכאשר – אפפוני חבלי מות – סבבוני מכאובי מות, ואף לאחר המות, כאשר מצרי שואל – גבולות גהנם מצאוני. ובכל אשר אפנה צרה ויגון אמצא, או אז אקרא בשמו ואבקש – אָנָּה ה' מַלְטָה נַפְשִׁי, מִיַּד הַשְּׂאוּל. וכיון שחננו ה' וצדיק,

יְהוָה יִתְּנֵנוּ יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ אֲנִי עֲבָדְךָ בֶּן אֲמִתְךָ. פִּתַּחְתָּ לְמוֹסְרֵי: לָךְ אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה, וּבִשְׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה יִתְּנֵנוּ אֲשֶׁלֶם, נְנַדֵּה נָא לְכָל עַמּוֹ: בְּחִצְרוֹת בֵּית יְהוָה יִתְּנֵנוּ יִתְּנֵנוּ. בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַם הִלְלוּיָהּ:

הִלְלוּ אֶת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כָּל גּוֹיִם. שִׁבְחֵהוּ כָּל הָאֲמִים: כִּי נָבַר עֲלֵינוּ חֶסְדּוֹ. וְאָמַת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לְעוֹלָם הִלְלוּיָהּ:

גדול הכית אומר פסוק, ושאר בני הכית חוזרים אחריו:

הוֹדוּ לַיהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ: יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֲהֶרֶן. כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ:

מִן-הַמִּצַּר קָרָאתִי יְהוָה. עֲנֵנִי בְּמִרְחַב יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}: לֵי לֹא אִירָא. מַה יַעֲשֶׂה לִי אֲדָם: יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} לִי פְעוּזֵרִי. וְאֲנִי אֲרָאָה בְּשֵׁנָאִי: טוֹב לְחִסוֹת בֵּיתְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. מִמְּטַח בְּאֲדָם: טוֹב לְחִסוֹת בֵּיתְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ}. מִמְּטַח בְּנִדְרֵיכֶם: כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי. בְּשֵׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: סִבְבוּנִי גַם סִבְבוּנִי. בְּשֵׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: סִבְבוּנִי כְּדוֹבְרִים דַּעְכוּ בְּאִשׁ קוֹצִים. בְּשֵׁם יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} כִּי אֲמִילִם: דַּחַח דְּחִיתֵנִי לְנַפְל. וְיְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עֲזָרְנִי: עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה. וְיְהוָה לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וְיִשׁוּעָה בְּאֶהְלִי צְדִיקִים. יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עֲשֶׂה חֵיל: יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} רֹמְמָה. יְמִין יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} עֲשֶׂה חֵיל: לֹא אָמוֹת כִּי אֲחִיהָ. וְאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסּוֹר יִסְרֵנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי: פִּתַּחוּ לִי שַׁעַר צְדָקָה. אָבֹא בָם אֹרְחָה יְהוָה: זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} צְדִיקִים יִבְאוּ בּוֹ: אֹרְחָה כִּי עֲנִיתֵנִי. וְתַחֲוִי לִי לִישׁוּעָה: אֹרְחָה אֲכֹן מֵאִסוֹ הַבּוֹנִים. הִתְּחֶה לְרֹאשׁ פְּנֵהָ: אֲכֹן מֵאֵת יְהוָה יִתְּנֵנוּ ^{יִתְּנֵנוּ} הִתְּחֶה זֹאת. הִיא נִפְלְאָת פְּעִינֵנוּ:

והגדת לבנך

הגוים סבבוני להרע לי, מבטח אני בשם ה', כי אמילם. אנצחם. וגם כשמוסיפין חילות רבים ומסובבים אותי כדבורים, איני חושש להם, שידע אני שידעכו פאש בקוצים. ואת כלם אני מנצח על ידי תפילתי ובקשתי בשם ה'. דחה דחיתני. כלומר, כשהייתי נדחה וסבור – לנפל, ה' עזרני. כי עזי וזמרת יה – העז והשבח של ה' היה לי לישועה. כדי שאומר שבחו. ועל אותה ישועה ירגנו הצדיקים באהליהם, ויאמרו ימין ה' עשה חיל. לא אמות ביד הקמים עלי, כי אחיה למען אספר מעשי יה. ואף שישור יסרגי יה מכל מקום למות לא נתנני. לכן פתחו לי שערי צדק הם שערי ירושלים שנקראת צדק. ואבא בם בקרבן תודה ואודה יה, על פדות נפשי. הלא זה השער של בית המקדש, עשוי בשביל הצדיקים יבאו בו, להלל את ה'. וגם אני אבא בם ואודך על כי עניתני ביום קראי לך, ותהי לי לישועה. וברני דומה לאותה אכן שמאסו הבונים לתמה בבנין, ואחר כך זכתה והיתה לראש פנה. פאכנים חשובות שקובעים אותן בראשי החיות, שהן נכרות מב'

בעיני ה' להמית את חסידיו. ואחיה ואשלם נדרי כמו שפירש והלך. אנה ה' הריני מודה לך ה' על חסדך שעשית עמי, בגלל שאני עבדך שאני נכנע לפניך. ולכן פתחת למוסרי – התרת מעל צדאי מוסרות וכבלי גלותי. ועל כן אזבח לך זבח תודה, על הנסים שעשית לי, כדין היוצא מבית האסורים שצריך להודות לה'. (ע"פ מח"ו) תללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האמים. – האומות. מפני שבנו עלינו חסדו. וגאלנו, ואמת דברי ה' לעולם. ששמר את הבטחתו שדבר לגביאים. לפיכך – הללויה.

הודו לה' כי טוב. על זאת שעשה עמנו טוב, ומהי טובתו? כי לעולם חסדו. וכן בית אהרן והישראלים יודוהו. יראי ה' –

גרים. (ע"פ מח"ו)

מן המצר והדחק, קראתי ליה והוא ענני, והעמידני במרחב. וכינון שענני – לא אירא ממה שעשעה לי אדם. שה' לי בעזורי, ומבטח אני שאראה במפלת שנאי. לפיכך – טוב לחסות בה', מבטח באדם, כי אין בהם תשועה. וכאשר כל

מאת זה היום עֲשֵׂה יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה נְגִילָה וְנִשְׁמַחַה בּוֹ: זה

אָנָּה יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה הוֹשִׁיעָה נָא, שְׁתֵּי פַעַמִּים **אָנָּה יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה** הַצְּלִיחָה נָא: שְׁתֵּי פַעַמִּים
בְּרוּךְ הָאֵל בְּשֵׁם יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה, בְּרַכְּנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה: בְּרוּךְ אֵל יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה לְנוּ
 אֲסוּרוֹתֶיךָ בְּעִבּוֹתֵינוּ. עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵל אֱלֹהֵי אֲתָהּ וְאוֹדְךָ, אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמֶךָ: אֱלֹהֵי הוֹדוּ
 לְיְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה בִּי מִזֶּבֶחַ. בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ

הוֹדוּ לְיְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה בִּי-מִזֶּבֶחַ בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֱדֹנָי
 הָאֲדֹנָיִם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבָרוּךְ בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה הַשְּׁמַיִם
 בְּתַבְנִיחַ בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל-הַמַּיִם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים בִּי לְעוֹלָם
 חֲסֵדוֹ: אֵת הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשַׁלֵּת בַּיּוֹם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֵת הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשַׁלוֹת בַּלַּיְלָה בִּי לְעוֹלָם
 חֲסֵדוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בְּבַכְּוֹרֵיהֶם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: בְּיַד חֲזָקָה
 וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְגוֹזֵר יַסְּוֹף לְגוֹרִים בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ בִּי
 לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְנָעַר פְּרַעַה וְחִילוּ בָּיָם סוּף בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ מִפְּדָבָר בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 לְמַכֵּה מַלְכֵי־גְדֻלִים בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיַּהֲרֹג מַלְכֵי־אֲדִירִים בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
 בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַנֶּשֶׁן בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: נַחֲלָה
 לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: שֶׁבִשְׁפָלְנוּ נִכְבַּר לְנוּ בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: וַיַּפְרְקֵנוּ מִצְרַיִם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 נִתַּן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשְּׁמַיִם בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

נִשְׁמַחַת כָּל חַי תִּכְרַךְ אֵת שִׁמְךָ יְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תִּפְאֵר וְתִרְמֹם וְכִרְךָ מִלְּבָנוּ
 תְּמִיד, מִזְּחֵעוֹלָם וְעַד-הָעוֹלָם אֲתָהּ אֵל. וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לְנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ, שׁוֹדֵה
 וּמַצִּיל, וְעוֹנֵה וּמְרַחֵם, בְּכָל-עֵצַת צָרָה וְצוֹקָה, אֵין לְנוּ מֶלֶךְ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ, אֲלֵא אֲתָהּ:

אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, אֱלֹהֵי כָּל בְּרִיּוֹת, אֲדוֹן כָּל-תּוֹלְדוֹת, הַמְּחַלֵּל בְּכָל-חַתּוּשְׁבוֹת,
 הַמְּנַחֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד, וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וְיְהוָה יִהְיֶה יִהְיֶה יִהְיֶה אֱלֹהִים אֲמֵת, לֹא יִנּוּם וְלֹא יִישָׁן,
 הַמְּעוֹרֵר יְשׁוּנִים, וְהַמְּקוֹץ נִרְדָּמִים, מְחַיֶּה מֵתִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, שׁוֹמֵר עוֹרִים, וְזוֹקֵף כְּפוּפִים, הַמְּשִׁיחַ
 אֱלֹהִים, וְהַמְּפַעֵנֵחַ נַעֲלָמִים, וְלֶךְ לְבָרְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

והגדת לבנך

בְּרַכְּנוּכֶם בְּבִרְכַּהּ הַבָּאָה – מִבֵּית ה' אֵל ה' תִּזְקַח הוּא ה' וְרַב כַּח,
 וְהוּא יֵאִיר לְנוּ. לְכֵן אֲסוּרוֹ חַג – קִשְׁרוּ אֵת קַרְבְּנוֹת הַחַג
 בְּעִבּוֹתֵינוּ – בְּחֻבְלִים, עַד לְמַחַר שִׁאִיר הַיּוֹם, וּנְקָרִיבֶם עַל
 קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. וּבִשְׁעַת הַקִּרְבָּה הָיוּ מוֹדִים עַל תּוֹדָתָם, וְאוֹמְרִים:
 אֱלֹהֵי אֲתָהּ וְאוֹדְךָ, כִּי הוֹצֵאתָ מִמִּסְגַּר נַפְשִׁי. שְׂאֵתָהּ הוּא אֱלֹהֵי
 יְצוּר מִבְּטָחִי. וְעַל כֵּן אֲרוֹמְמֶךָ. וְקוֹרֵא לְעַם וְאוֹמֵר: הוֹדוּ לַה' בִּי
 טוֹב. וְכֵלֶם עוֹנִים: בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ. (רש"י מחז"ו מצודת דוד)

רוחוֹת. וּמִי יְכוֹל לְעֵשׂוֹת זֹאת אִם לֹא יְד ה', לְפִיכֶךָ הוּא אוֹמֵר מֵאֵת
 ה' הִיִּתָּה זֹאת וְהִיא פְּלִיאָה בְּעֵינֵי כָל. זֶה הַיּוֹם יוֹם הַגְּאֻלָּה הִיא
 עֲשֵׂה ה', וְלִזְהַר נְגִילָה וְנִשְׁמַחַה בּוֹ, וּנְבַקֵּשׁ רַחֲמִים, וְנִאֲמַר לְפָנָיו
 – אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָא, שְׂתַמְחֵקִים גְּדֻלָּה זוֹ לְעוֹלָם. אָנָּה ה'
 הַצְּלִיחָה נָא – אֵת הַגְּדֻלָּה הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה מְצַלַּחַת וְהוֹלֵכֶת. וְאַחַר
 הַגְּאֻלָּה כְּשִׁיבֹאוּ יִשְׂרָאֵל לְבָרֶךְ בְּתוֹדוֹת לְבֵית ה' יֵאֲמְרוּ לָהֶם:
 בְּרוּךְ הָאֵל לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, לְהַקְרִיב קַרְבְּנוֹת בְּעִבּוֹר שֵׁם ה'.

וְאָלוּ פִּינוּ מֵלֹא שִׂירָה בָּיָם, וְלִשְׁוֹנֵנוּ רָנָה בְּחֶמוֹן גָּלְיוֹ, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שָׁבַח בְּמִרְחָבֵי רְקוּעַ,
 וְעֵינֵינוּ מֵאִירוֹת בְּשֶׁמֶשׁ וּבְזָרְחָה, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת בְּאֵילוֹת,
 אִין אֲנַחְנוּ מִסְּפִיקוֹן לְהוֹדוֹת לָךְ יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ, וְלִכְרֹךְ אֶת שְׁמֹךְ מַלְכֵנוּ, עַל אַחַת מֵאֵלֶיךָ
 אֲלֵפֵי אֲלֵפִים וְרוֹב רַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַמְזוֹכוֹת נָסִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ.
 מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם וְגַאֲלֵתָנוּ, יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ, מִבֵּית עַבְדִּים פְּדִיתָנוּ, בְּרָעַב וְנָתַתָּנוּ, וּבְשָׁבַע
 בְּלַבְלֵתָנוּ, מִחֶרֶב הַצִּלְתָּנוּ, מִדְּבַר מַלְטָתָנוּ, וּמִחֲלָאִים רָעִים וְרַבִּים דָּלִיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ
 רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסְדֶיךָ, עַל כֵּן אֲבָרִים שֶׁפִּלְגַתְּ בָּנוּ, וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַת בְּאַפֵּינוּ, וְלִשְׁוֹן
 אֲשֶׁר שָׁמַתְּ בְּפִינוּ, הֵן הֵם יוֹדוּ, וַיִּכְרְבוּ, וַיִּשְׁבְּחוּ, וַיִּפְאָרוּ, אֶת־שְׁמֹךְ מַלְכֵנוּ תָמִיד, כִּי כָל־יִפְּהַ
 לָךְ יוֹדָה, וְכָל־לִשְׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּח, וְכָל־עֵצוֹן לָךְ תִּצְפֶּה, וְכָל־כְּרֹךְ לָךְ תִּכְרַע, וְכָל־קוֹמָה לִפְנֵיךָ
 תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְהַלְבָּבוֹת יִירְאוּךָ, וְהַקְּרֵב וְהַפְּלִיאוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, בְּדָבָר שֶׁנֶּאֱמָר: כָּל עֲצַמְתֵי תֵאמְרֶנָּה
 יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} מִי כִמּוֹךְ מִצִּיל עָנִי מִחֹק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֲבִיוֹן מִגְּזֹל: שְׁוֹעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע,
 צַעֲקַת הַדָּל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ וְכַתּוּב רָנְנוּ צְדִיקִים בִּיהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} לִישְׁרִים נְאֻם תְּהִלָּה: כִּפֵּי יִשְׂרָיִם
 תִּתְרוֹמֵם, וּבִשְׁפָתֵי צְדִיקִים תִּתְבָּרַךְ, וּבְלִשְׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדַּשׁ, וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל:

בְּמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־חַיּוֹצֵרִים לִפְנֵיךָ יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ
 וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרַומֵם, לְחַדֵּר, וּלְנַצַּח, עַל
 כָּל־דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עִבְדֶּיךָ מִשִּׁיחָה. וּבְכֵן

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֹךְ לְעַד מַלְכֵנוּ, הָאֵל הַמְּלֹךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, כִּי־לָךְ נֶאֱמָר יְהוָה^{יְהוָה}
^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, שִׁיר וְשִׁבְחָה, הֵלֵל וְזִמְרָה, עֵז וּמִשְׁפָּלָה,
 נִצַּח, גְּדֻלָּה, וּגְבוּרָה, תְּהִלָּה וְתִפְאָרֶת, קְדוּשָׁה וּמַלְכוּת. בְּרַבּוֹת הַוִּדְאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ,
 וּמַעֲוֹלָם וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אַל:

יְהִלְלוּךָ יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂיךָ, וְחֲסִידֶיךָ וְצְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְעַמֶּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל, כָּל־ם
 בְּרַנְּהָ יוֹדוּ, וַיִּכְרְבוּ, וַיִּשְׁבְּחוּ, וַיִּפְאָרוּ אֶת שֵׁם כְּבוֹדְךָ, כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת, וְלִשְׁמֹךְ נְעִים
 לְזַמֵּר, וּמַעֲוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אַל. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה}, מְלֹךְ מַהֲלָל בְּתִשְׁבָּחוֹת.

וישתה בוס רביעי בחסבה, וישתדל לשתות רביעית (81 סמ"ק) בבת אחת, כדי שיכיר כרכה אחרונה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ מְלֹךְ הַעוֹלָם, עַל הַגִּפְּן וְעַל פְּרֵי הַגִּפְּן, וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה, וְעַל
 אֶרֶץ חֲמָדָה, מוֹבָה וְרַחֲבָה, שְׂרָצִית וְהִנְחֵלֶת לְאֲבוֹתֵינוּ, לְאִכּוֹל מִפְּרִיָהּ, וְלִשְׁבּוֹעַ מִמּוֹבָה.
 רַחֵם יְהוָה^{יְהוָה} יְהוָה^{יְהוָה} אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל חַר צִיּוֹן מִשְׁבֵּן כְּבוֹדְךָ,
 וְעַל מוֹבָחָה, וְעַל חִיבְלָה, וּבְגַנֵּה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקְּדוֹשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ, וְתַעֲלָנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בְּכַנְיָנָהּ,
 וַיִּבְרַךְ עֲלֶיהָ בְּקִדְשָׁה וּבְטַהֲרָה. (כַּשְׁכַּת: וְרָצָה וְחִלְצָנוּ בְּיוֹם הַשְּׁבִת הַזֶּה). וְשִׁמְחָנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת

הוּא, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קִדְשׁ תִּהְיֶה. כִּי אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל, וְנֹדֶה לְךָ יְהוָה יְיָהוּנָה אֱלֹהֵינוּ עַל הָאָרֶץ
וְעַל פְּרֵי גִפְנֹה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְיָהוּנָה עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנֹה:

וְנִרְצָה

אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויזכה לשנים רבות נעימות ומוכות.

בְּיוֹסִים

חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:

וְאַתָּא שׁוּנְרָא וְאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא מִיָּא, וְכַבְּה לְנוּרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא מִיָּא, וְכַבְּה לְנוּרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא חוּטְרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא חוּטְרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא חוּטְרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:
וְאַתָּא חוּטְרָא, דְּשִׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגֵדֵיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדֵיָא חַד גְּדֵיָא:

והגדת לבנך

והכה את הכלב. שכבשו את ממלכת פרס. ואתא נורא. ובא האש. היא מלכות החשמונאים שהיו כהנים ועבודתם באש המזבח ובהדלקת המנוחה. ושרף לחוטרא. שנצחו את היונים. ואתא מיא. ובא המים. הם מלכות ארם שנמשלו למים, ואמרו עליה במדרש על הפסוק "קול מים רבים" זו ארם שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. וככה לגורא. וכבו את האש. ולקחו את המלוכה מן החשמונאים. ואתא תורא. ובא השור. זו מלכות רומי (אדום) ושתה למיאי. ושתה את המים. שלקחו המלוכה מארם. ואתא השוחט. ובא השוחט. הוא משיח בן יוסף. ושחט לתורא. ושחט את השור. ואתא חוטרא. ובא חוטרא. ובא מלכות יון. ואתא מלאך המות. ובא מלאך המות. ושחט לשוחט.

חַד גְּדֵיָא. גְּדֵי אַחַד. דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. שְׁקֵנָה אַבָּא בְּשִׁנֵי זַוְיָא. הַגְּדִי הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּמְשַׁל לְגֵדֵי שְׁנָאֵמֵר "בְּכַרְמֵי עֵין גֵּדִי" (שה"ש א, יד) וְאִמְרוּ בִירוּשָׁלַיִם שְׂפֹאשֵׁר קָנָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ אֶת הַר הַבַּיִת מֵאַרְבֶּנֶה הַיְּבֹסִי, גְּבַה מִכָּל שִׁבְטֵי שְׁנַיִם וְחֹבֹבִים, וְהוּא "בְּתַרֵי זַוְיָא". וְאַתָּא שׁוּנְרָא. וְכַבְּה לְנוּרָא. הוּא נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, שְׂאִמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שְׁנָקֵרָא "שׁוּנְרָא" נוֹטְרִיקוֹן – שׁוּנָא וְרַע. וְאַכְלָה לְגֵדֵיָא. וְהִתְרַיַּב אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְאַתָּא כְּלָבָא. וְכַבְּה לְנוּרָא. וְהוּא כְּרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרַס, שֶׁנִּגַּח מִחֶלֶב שֶׁל בָּלְכָה. וְנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא. וְנִשְׁךְ לְחוּטְרָא. שְׁהַרְגָּ אֶת בְּלִשְׁאֲצַר מֶלֶךְ בָּבֶל, הוּא נְכַדּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר. וְאַתָּא חוּטְרָא. וְכַבְּה לְנוּרָא. וְכַבְּה לְנוּרָא, הוּא שְׂאִמְרוּ עֲלֵיהֶם בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהָיוּ רֹדִים בְּמִקְלָה. וְהִכָּה לְכַלְבָּא.

אָחַד מִי יוֹדֵעַ, אָחַד אֲנִי יוֹדֵעַ, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ, עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ, עֲשָׂרָה דְּבָרִיא, תְּשֻׁעָה
יְרַחֵי לִידָה, שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלְחָה, שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה
סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי
לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

אָחַד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, אָחַד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, אָחַד עֶשֶׂר
כּוֹכְבֵיא, עֲשָׂרָה דְּבָרִיא, תְּשֻׁעָה יְרַחֵי לִידָה, שְׂמוֹנָה יְמֵי
מִלְחָה, שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה
חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת
הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה,
חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי
לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עֶשֶׂר
שְׁבִטֵיא, אָחַד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא, עֲשָׂרָה דְּבָרִיא, תְּשֻׁעָה יְרַחֵי
יְרַחֵי לִידָה, שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלְחָה, שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי
מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם
וּבְאָרֶץ:

שְׁבַעֲךָ מִי יוֹדֵעַ, שְׁבַעֲךָ אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא,
שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת,
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם
וּבְאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר
מְדַיא, שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵיא, אָחַד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא, עֲשָׂרָה
דְּבָרִיא, תְּשֻׁעָה יְרַחֵי לִידָה, שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלְחָה, שְׁבַעֲךָ יְמֵי
שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע
אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

שְׂמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ, שְׂמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלְחָה,
שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי
תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,
אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ:

תְּשֻׁעָה מִי יוֹדֵעַ, תְּשֻׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ, תְּשֻׁעָה יְרַחֵי לִידָה,
שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלְחָה, שְׁבַעֲךָ יְמֵי שְׁבִתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה,

והגדת לבנך

כי רק בהם נאמר "ויתילדו למשפחותם לבית אבותם". (מעשה
נסים) עֲשָׂרָה דְּבָרִיא. עֲשָׂרָה דְּבָרִית. אָחַד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיא.
אָחַד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵים שְׂרָאָה יוֹסֵף בְּחֵלוֹם. שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵיא.
שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל. שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מְדַיא. שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה
מְדוֹת שֶׁל רְחֵמִים.

ברך רחמנא דסייען מריש ועד כען
השלמתי עריכת פירוש זה בס"ד שבשבת תשנ"ח
ע"ה בנימין סגרון ס"ט

שְׂעִתִּיד לְהַרְגֵּ אֶת מִשִּׁיחַ בֶּן יוֹסֵף. וְאֵתָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
וְשִׁחַט לְמִלְאֲךָ הַמּוֹת. וְיָבוֹא הַקֹּב"ה וְיַפְדֵּה אוֹתָנּוּ, עַל יְדֵי
מִשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד הַנִּקְרָא "מִשִּׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" (שְׁמוּאֵל ב' כג, א), וְנִאֲמַר
עָלָיו "וְהָ עֲמוֹ" (שם יח, יד) וְבִלְעַד הַמּוֹת לְנִצְחָה, וְיִכּוּנֵן אֶת בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ הַמְּכֻבָּה גְדִי. (ע"פ מַעֲשֵׂה נִסִּים לְגִאוּן ר' יַעֲקֹב מְלִיסָא)

אָחַד מִי יוֹדֵעַ. הוֹלֵךְ וּמוֹנֵה שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה טוֹבוֹת, אֲשֶׁר בְּהֵן
הַבְּדִילְנֵנוּ הַקֹּב"ה מִקַּל הָעַמִּים, וּבִשְׁבִילֵם הָיָה עֵינֵינוּ יְצִיאַת
מִצְרַיִם. וְגַם מ"ש "תְּשֻׁעָה יְרַחֵי לִידָה", יֵשׁ בּוֹ יְחִוּד לְיִשְׂרָאֵל,